COMMENTARIA IN OSEAM PROPHETAM, EX VETERVM PATRVM SCRIPTIS,

qui Prophetas omnes ad Christum referunt, iuxta illud Domini, Quæ sunt in Psalmis & Prophetis scripta de me,

Authore Leone Castro, ingenuarum artium et Sacrosanctæ Theologiæ magistro in insigni academia Salmanticensi, et Theologorum collegij in eadem academia Decano, Canonico interprete scripturæ in sancta ecclesia Vallisoletana.

CVM PRIVILEGIO

SALMANTICÆ

Excudebant hæredes Matthiæ Gastij.

Anno M. D. LXXXVI.

EL REY.

POR quanto por parte d' vos el Maestro Leō d' Castro Canonigo de la Sācta Yglesia colegal de la Villa de Valladolid, nos fue fecha relacion q̄ vos auiades compuesto seys libros en que se contenian vnos comentos sobre doze Prophetas de los menores, Amos, Micheas, Sofonias, Ageo, Ioel, Abdias, Oseas, Zacharias, Malachias, Ionas, Abacuc, Nahun. Suplicandonos os concediessemos licencia para los poder imprimir y preuilegio por el tiempo que fuessemos seruido, o como la nuestra merced fuesse, lo qual visto por los del nuestro consejo, y como por su mandado se hizieron las diligencias que la pragmatica por nos hecha sobre la impression de los libros dispone fue acordado que deuiamos mandar dar esta nuestra cedula para vos en la dicha razō, e nos touimos lo por bien, y por la presente por os hazer bien y merced os damos licencia y facultad para que por tiempo de diez años primeros siguientes que corran y sequenten dende el dia de la fecha desta nuestra cedula: vos o la persona que vuestro poder ouiere podays imprimir y vender los dichos libros que de suso se haze menciō, y por la presente damos licencia y facultad a qualquier impressor destos nuestros Reynos que vos nombraredes para que por esta vez los pueda imprimir con que despues de impresos antes que se vendan los traygais al nuestro consejo juntamente cō los dichos originales que en el se vieron que van rubricados y firmados al cabo, de Pedro çapata del Marmol nuestro Scriuano de camara de los que en el nuestro consejo residen para que se corrixan con ellos y se os tase el precio que por cada volumen ouieredes de hauer, y mandamos q̄ durante el dicho tiempo persona alguna sin vuestra licencia no los pueda imprimir ni vender sopena que el que los imprimiere o vendiere aya perdido y pierda todos y qualesquier libros moldes y aparejos que de los dichos libros tuuiere, y mas incurra en pena de cinquenta mil marauedis por cada vez que lo contrario hiziere, la qual dicha pena sea la tercia parte para el juez que lo sentenciare y la otra tercia parte para la persona que lo denunciare y la otra tercia parte para nuestra camara, y mandamos a los del nuestro consejo, Presidentes y Oydores de las nuestras audiencias Alcaldes y Alguaziles de la nuestra casa, corte, y chancillerias y a todos los Corrigidores asistente Gouernadores Alcaldes mayores y ordinarios, y otros juezes y justicias qualesquier de todas las Ciudades Villas y Lugares de los nuestros Reynos y Señorios, ansi a los que ahora son como a los que seran de aqui adelante que vos guarden y cumplan esta nuestra cedula, y merced que ansi vos hazemos y contra el tenor y forma della ni de lo en ella contenido no vayan ni passen ni consientan yr ni passar por alguna manera sopena de la nuestra merced, y de diez mil marauedis para la nuestra camara, fecha en Madrid a quatro dias del mes de Agosto: de mil y quinientos y ochenta y tres años, va en mendado, con los, vala.

Yo el Rey.

Por mandado de su Magestad.

Antonio de Erasso.

LEGI attentius Magistri Leonis Castro In Oseam vatem scholia vbique sanctorum patrum sic auctoritate contexta, vt omnes per vnum loquuti videantur: In quibus quidem tantum abest vt quippiam offenderim fidei dogmatibus dissonum vt passim innumera occurrerint quæ et Christi seruatoris nostri mysteria plane ostendant, & orthodoxam veritatem mire propugnent, Obeamque rem dignissima iudicaui quæ in communem fidelium & Theologicæ scholæ vtilitatem euulgentur. Compluti in nostro Collegio Diuo Patri Bernardo sacro, quarto Nonas Iulias. 1583.

F. Franciscus Suarez Rector
Collegij S. Bernardi.

Pedroçapata del Marmol.

PRAEFATIO IN DVODECIM PROPHETAS MINORES.

OPERÆ pretium futurum sum arbitratus, Lector optime, si in ipso limine horum commētariorum in duodecim minores Prophetas præfigerem, quo consilio hoc opus sim ingressus, quas merces hi commentarij habeant venales, vt ab ipso limine, si merces non placeant, lætus abeas nihil nobis offensus, qui te nostræ tenuitatis admonuerimus, aut lætus & hilaris ad nos diuertas, & nostra ames. Res nota est Hebręos, & nostrorum plærosque viros grauissimos & sanctissimos, duodecim hos minores Prophetas de captiuitate decem tribuum & de Babylonica captiuitate interpretari, alios vero eosq; patres vetustissimos & Christi temporibus proximos ad Christi tēpora referre, eosq; de Christo Domino & Christi mysterijs explanare: D. Hier. aliosq; viros sanctissimos & doctissimos medios inter vtrosq; versari, nunc huc videri, nunc illuc propendere, quo id fecerint cōsilio, alibi nos fusius diximus. In principio hærebā dubitans quam insisterem viā, quos authores deligerem quos sequerer potissimū, si placere plærisq; mea scripta vellē. Mihi ipsi dixi tacitus; In siluā ne ligna feras insanus. Satis superq; commentariorū est in duodecim Prophetas, qui Assyriaca & Babylonica crepēt arma, qui partes illas agant, & nostra tempestate vix quisquam in lucē prodit horum prophetarū scholiastes, quin referat arma Babylonica & Assyriaca, Rabinorum scripta referat, quidam veterum patrum ne meminerint quidem. Hæc mihi cū animo meo versanti, venit in mentem sapientū cōsilium esse, vt naturam nostram sctipturi intueamur, eam sequamur, ea nobis in rebus omnibus dux vitæ sit, ne hilaris & lætus tristem & seueram induat personam scripturus, aut contra tristis & seuerus hilarem & lætum virū agere conetur, suos mores scripturus induat, in proprijs splēdeat armis, qui legenti aut audienti placere velit, oportet. Dulce

mihi est super mel & fauum quamuis peccatis cooperto innumeris de Christo aliquid meditari aut scribere, eius mentio dici non potest quanta suauitate meum titillet animũ. Siquid scripturus sum quod meũ animum omni iucunditate perfundat, vt inde in lucem proferam quod philochristis sit gratum, Christũ, in scripturis interpreter est necesse. Adde quod hæc pars quantũ ad recentes scriptores pertinet nostris temporibus penè dixerim deserta est, & inculta: illa prima plurimorũ vestigijs est detrita. Nos ergo Christũ Dominum loquamur & Christi mysteria, ea ex veterũ patrũ scriptis eruta legentiũ oculis repræsentemus, vt saltẽ nostri homines sciãt, quid de propheticis scriptis senserit illa nunquam satis pro merito laudata vetustas, vt quãdo sæuissimo incẽdio barbarorũ immanissimorũ ignis bibliothecas celeberrimas & locupletissimas absumpsit, reliquias illius tanti incẽdij colligamus, velut gemmas pretiosissimas, vnde iactura aliqua ex parte videatur posse resarciri. Illud etiã ad hoc opus me impulit volentem, quod hæc veterum interpretatio, quam eruere paro ex vetustis antiquorum scriptis, mihi quam verissima esse videtur, idq; argumentis insolubilibus quantum ipse mẽte & animo consequi possum. Primum est illud, quod hi minores prophetæ perquam raro à veteribus citantur, quoties tamẽ citentur aut explanentur ab antiquis, temporibus Christi proximis quasi vno consilio & vno consensu ab omnibus de Christo Domino, & de Christi mysterijs citentur, & enarrentur. Quod argumẽtũ mihi omniũ maximũ esse videtur, Quis enim credat, nisi sit impius, primos illos patres in interpretandis propheticis scriptis errasse omnes simul, cum sit res confessa doctores sacros authore D. Paulo ab Spiritu sancto esse datos Ecclesiæ sanctæ, & accepisse interpretationem scripturæ ab Apostolis, quibus Dominus aperuit sensum scripturæ, & super quos, vt nos docet Dionysius Areopagita, Spiritus sanctus descendit in linguis igneis visibiliter, vt certum haberemus quidquid nos docerent Apostoli ab Spiritu sancto esse. Atqui quęcumque Apostoli ex his duodecim prophetis citãt, de Christo Domino citãt. Si nihil amplius dicerem, arbitrarer me argumentum texuisse, quod resoluere ex parte

parte diuersa nemo posset, nisi vellet esse impius. Aliud accipe, omnes veteres patres proximi temporibus Christi prophetas minores ita de Christi mysterijs interpretantur, vt singuli singulos versiculos de Christo Domino explanent, & ita explanant singuli singulos versus Gręci & Latini temporibus & locis disiunctissimi, vt singuli singulis dicant quę dicunt congruenter, singula singulis respondeant, vt non à singulis sed ab vno quodam illa omnia scripta esse videantur; adeo concordant omnia, & sibi mutuo respondent cuncta, si sub vno aspectu ponas vniuersa. Casus & fortuna, vt docet Aristoteles, de his quę raro fiũt dici solet: de his quæ semper & eodem modo, intellectus est, nullum apud Aristotelem & Platonem axioma philosophicum receptum magis, si decies aut vicies sanctorum patrum interpretationes sibi mutuo responderent, non posset dici casus nec fortuna; respondent sibi semper sanctorum antiquissimorum interpretationes Græcę & Latinæ, longo interuallo temporum & locorum inter se distractę, vt nemo posit inficiari ab intellectu, id est ab Spiritu sancto illas interpretationes esse profectas. Nam in hoc ita esset, qui possent singulas explicare particulas locis & temporibus longe summoti vt inter se congruerẽt omnes, & singuli singula dicerent alijs consequenter, nec vlla in re inter se discreparent, quantum ad prophetiæ spectat argumentum. Canon præterea scripturæ interpretandę is est, cuius sæpe fecimus mentionem, vt quoties locus scripturæ ab Apostolo aut ab Euangelista fuerit explanatus, antecedentia & consequentia eodem referantur, si id commode fieri posit, ex his duodecim prophetis quædam ab Apostolis & Euangelistis citantur ea non pauca quę semper ab Apostolis ad Christum referuntur, quibus sanctorũ patrum hęc interpretatio videtur maxime consentanea, & quibus si interpreteris hos duodecim prophetas de captiuitate decẽ tribuũ aut de captiuitate Babylonica aut vix, aut nullo modo cohæreãt antecedẽtia & cõsequẽtia, vt impius Iudæus dicere possit de locis citatis ab Apostolis & Euãgelistis: ὦδὲν πρὸς ἔπος. i. nihil adversum, ꝙ argumẽtũ tantũ viriũ habet,

bet, vt id effringere possit nemo, si modo fidelis sit. Agè, illud postremum parum ne habet ponderis? quod trecentis annis ante Domini aduentum hos duodecim Prophetas; velut quidam antiquissimi scholiastæ, Lxx viri de Christi mysterijs interpretantur, qui inflatu Spiritus sancti id fecisse à sanctis patribus perhibentur: quod alibi à nobis dictum est fusius, si liquere cœperit, ergo Lxx tribus sæculis ante Domini aduentum hos prophetas de Domino interpretari, vt plane apparebit, haud dubium quin ad Christum hi duodecim Prophetæ sint referendi.

LEONIS CASTRI IN OSEAM PROPHETAM COMMENTARIA.

CAPVT PRIMVM.

Vulgata D. HIERON. Verbum Domini quod factum est ad Osee, filium Beeri, in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezechiæ regum Iuda, & in diebus Hieroboã filij Ioas regis Israel.

Translat. LXX. Verbum Domini quod factum est ad Osee, filium Beeri, in diebus Oziæ, Ioatham, Achaz, Ezechiæ regum Iuda, & in diebus Hieroboam filij Ioas regis Israel.

OSEAS nomine ipso Iesum Dominum repræsentat, vt enim docet PLAO in Craty lo, nomina quæ eandẽ rei naturam ob oculos ponunt, pro eodem nomine sunt habenda, vt rex, regnãs, regnator idem sit nomẽ, &, saluificans, saluans, saluator. Oseas ergo & Iesus ab eodem verbo Iasa, saluo, deflectuntur, & eiusdem sunt significationis, & saluatorẽ significãt, nec aliter differunt quã apud nos saluans & saluator. Hic ergo Propheta Oseas qui Iesum Dominum nomine refert, factis quoque eũdem repræsentat, quum fornicariam vxorẽ ducit, quæ typus est Ecclesiæ sumptæ ex nationibus fornicarijs, sic dictis, quòd cũ dæmonibus fornicabantur quæ idola celebrant: dicitur enim in scriptura sancta idolorum cultus fornicatio. Ad hunc ergo Oseam fit verbum Domini, siue sermo Domini, id est, ad hunc missus est filius à patre. Verbũ enim Domini quod in Prophetis loquitur, idem verbum patris est, quod caro factũ est: quæ in diuinis personis secunda persona est, vt docet ORIGENES tomo. 2. in Ioannẽ, interpretãs hũc locũ: Sermo (inquiens) factus est ad Oseam, id est, missus est ad ipsum à patre, & verbum patris cognitione illustrat hominũ animos. Idẽ ait tomo. 1. in capit. 10. Hieremiæ, Homilia. 6. filius dicitur Beeri, id est, putei mei. Puteus vt docet ARISTOTE. 2. Meteor. origo aquarum dicitur, & fons qui nõ manat in superficie terræ, sed de profundo manat, & duas personas diuinas Theologi veteres multis similitudinibus adũbrare conabantur, quarũ vna est fontis, & fluminis, vt fons & aquarũ puteus sit pater, filius flumen sit inde dimanans. Pater sit lumen, luminis splẽdor filius, lumẽ de lumine, quod etiam Beeri repræsentat, or ergo lumẽ est & filius dici potest filius Beeri, eius qui in lumine suo sit, quia pater est lumen, qui tamẽ in filio sit, quia pater in filio & filius in patre est, & quod filius lumẽ est de lumine, id est, de patre quod lumen est, dicitur filius Beeri, id est, luminis, quod in meo lumine est, id est, patris qui in me est, iuxta illud: An non credis quia ego in patre & pater in me est? Ergo Oseas, id est, Iesus dicitur filius Beeri, id est, patris, quod est verum lumen, quod verum lumen in lumine meo est ait filius. Be, enim significat, in: or, lumẽ: ori lumen meum: i, enim pronomen est affixum primæ personæ, id est meũ. In diebus Oziæ, &c. diximus alibi fusè præscribi prophetijs regum nomina & regum tempora. Inde enim est prophe-

tiæ tanta authoritas, quod tot seculis an te prædicta sint nostræ fidei singula my steria, tam plane & tam apertè, vt de his, dubitandi, nisi quis peruicax esse velit nullus sit relictus locus. Vnde Domi nus, vt refert AVGVSTI. cótra Faustũ Manichæũ lib. 4. cap. 2. post quã sur rexit à mortuis, seque non solum intuen dum discipulorum oculis, sed etiam con trectandum manibus obtulisset, ne suos sensus deludi arbitrarentur, magis Prophetarum testimonijs eos firmãdos putauit, oportebat inquiens impleri omnia quæ scripta sunt in lege Mosis, & Prophetis & Psalmis de me, & hoc vnũ dicitur à veteribus nostræ fidei insolubile argumentum apud infideles, qui Euangelicis & Apostolicis litteris fidẽ non habent, si singula nostræ fidei mysteria millesimo, aut octingentesimo an te anno prædicta monstrentur. Et centies prædicta singula, vt Iudæi necesse ha buerint agere fraudibus, & mille versare dolos quod constricti in vinculis à nostris quotidie tenerentur, & elabi aliter non possent, aut suos in suis Synagogis retinere.

Vulgata D. HIERO. Principiũ loquendi Domino in Osee, & dixit Dñs ad Osee: vade, sume tibi vxorẽ fornicationum, & fac tibi filios fornicationis, quia fornicans fornicabitur terra à Domino.

Translat. LXX. Principium verbi Domini ad Osee, & dixit Dominus ad Osee: vade, & accipe tibi vxorem fornicationis, & fac filios de fornicatione, quia fornicans fornicabitur terra à Domino.

NOn necesse habeo dicere, Hebræos hæc, atque adeo totũ hũc Prophetam ad captiuitatem decem tribuum referre. Apostolos sacros, & Euangelistas, & Lxx viros quoties agũt scholiastas, quos agunt non raro, & veteres patres omnes quantum constat ex omnibus locis quos citant, & interpretantur, totum hunc Prophetam ad Christũ Dominum referre. Apostolorũ & Lxx virorum suis locis exempla ponemus, nũc de sanctis dicamus. AVGVSTI. cótra Faustũ Manichęũ. lib. 22. cap. 80. confutat Manichæos, qui obijciebant veteri legi, quod in ea Prophetæ fornicatio sit imperata. Non imperata est (inquiens) fornicatio, sed meretrix, relicta fornicatione, in castum & sanctum con iugium assumpta est. Eodem modo eos dem refellit lib. 1. contra Secundinũ Manichæum cap. 21. Interpretatur hũc locũ AVGVSTI. contra Faustũ Manichæũ lib. 22. cap. 89. de Christo, & nouo testamẽto, quod vxor fornicaria, quã accipit Propheta Oseas, Ecclesia sit, ex gẽtibus, quã accipit Saluator: Oseas enim, vt supra retulimus, saluatorẽ sonat & Propheta hic Oseas nomine ipso & facto Christũ referebat. Saluator enim meretricẽ, id est, plebẽ gentiũ, quæ fornicatrix erat, sibi copulat matrimonio, est enim Christus Ecclesiæ sanctæ sponsus, Ecclesia porrò magnam partẽ ex gentibus est conflata, quæ fornicabã tur cum dæmonibus, colebat enim Idola, & dæmones nationum congregatio, quæ fornicatio in litteris sacris dicitur, quod fornicarentur cum dęmonibus, quos pectore, & animo recipiebant: qui creatori omnipotenti, matrimonio & religione copulati esse deberent. Hoc tã planũ esse putat AVGVSTI. vt prophetæ verba recitet tantum, nec interpretatione putet egere. Nam est hic mos veterum patrum, vt quę plana sunt scripturæ testimonia, recitent tantum, nec interpretẽtur: & ipsi patres veteres in maximè manifestis de Christo testimonijs hoc testentur: & admoneant esse quædam testimonia de Christo tam manifesta, vt ea interpretari non sit necesse, quæ legisse, intellexisse sit. Addit

ergo

ergo Augustinus. Quũ ergo iussi, & facti huius figuram ipse Dominus in scriptura euidenter aperiat, cumque Apostolicæ litteræ hanc prophetiam completam in noui testamenti prædicatione testentur, quis est qui audeat dicere, non propterea iussum, & factum, propter quod se iussisse, & prophetam fecisse, ipse in sanctis litteris qui iussit, exponit? Hæc Augustinus. Tamen nostrorũ hic diuersa videtur esse sententia: alij enim hanc fornicariam vxorem, quam accipit Oseas, in typo Saluatoris Ecclesiam è gentibus esse putant, alij synagogam, & eam appellari meretricem. Augustinus nanque hanc fornicariam meretricem Ecclesiam è gentibus esse putat, vt dictum est, idque ex D. Petro, & ex Diuo Paulo: in eadẽ sententia est Irenæus lib.4.cap.37. vbi quum Prophetas docuisset dictis & factis vaticinari: Accepit (inquit) Osee vxorem fornicationis per operationem propheticam, quoniã fornicando fornicabitur terra à Domino, hoc est, qui super terram sunt homines, & de huiusmodi hominibus beneplacitum habebit Deus assumere Ecclesiam sanctificandam communione filij eius, sicut & illa meretrix sanctificata est communicatione Prophetæ. Origenes in cap.16. Lucæ tomo. 12. eodem modo interpretatur hunc locum Osee: poteris dicere (inquiens) quod Iudęorũ Synagogam, vt adulteram, relinquẽs Dei verbum discesserit ab ea, ceperitq; vxorem fornicationis, videlicet eos qui sunt è gẽtibus, quoniam illi qui erant ciuitas fidelis Sion, facti sunt scorta, ij vero veluti Raab meretrix quæ exceperat exploratores Iesu, cum tota familia seruata est, sed non amplius meretrix postea, sed veniẽs ad Iesu pedes, eosq; rigãs pœnitẽtiæ lachrymis vngensq; sanctæ vitæ fragãtibus odoribus &c. Et idem Origenes in Iesu Naue ca.2. Home.3. Est & alia meretrix (inquit) quã in Osee iubetur accipere ꝓpheta in figura sine dubio huius quę ex gentibus congregata est. Cyrillus vero Glaphyrorum lib. 6. Beatus (inquit Propheta Oseas) meretricem duxit vxorem, neq; infames nuptias est deprecatus, & passus est se esse patrem infamiũ liberorum, quorum fuere nomina non populus meus, non consequuta misericordiã. Prophetarum prædictionibus aduersabantur Israelitæ, neq; recipiebant, neq; legebant legem Dei: iubebat ergo Deus facere sanctos Prophetas ea quæ velut picturæ essent rerum futurarum, vt veluti in tabula quadã futura plane & aperte depingerẽtur, vt in aures, in oculos vel nolentium incurrerent, vt qui saperent, deligerent potiora: vt quos possent ab impietate abducerent, & ipsi abstinerent malo. Dicebant ergo temporibus saluatoris futuros esse Iudæos, non populũ Dei, & annumerandos illis, qui non consequuturi erant misericordiã: quod audire nollent Euangelij prædicationem. Propheta matrimonio coniunctus cum meretrice, typus Dei est, cum meretrice Synagoga cohabitãtis, & procreantis filios odiosos ex ea, ita Cyrillus meretricem hanc Synagogam significare putat. In eadem sententia est Palæologus, qui bis hunc locum interpretans: Synagogam meretricẽ hanc appellari putat post crucem Domini, quod non crediderit, & generarit filios infideles, & spurios: & ipsa Synagoga meretrix fuerit, & pepererit filiũ, cuius nomen fuerit, Non populus meus, & filiam, quæ dicta est, Non consequuta misericordiam, & hac causa non generarit sacerdotes, nec reges, quod non poterant generari ex meretrice. Ambrosius quoq; in eadem est sententia, vt paulo infra est dicendũ. Et D. Prosper de promissionibus cap.15. parte.2. & Isychius.126. sed quãtum ego arbitror, Irenęus hanc litem dirimit: qui Ecclesiã ex Synagoga & nationibus meretricem appellari censet. Quod etiam loco citato sensisse videtur August. paulo infra, &. B. Prosper.53. Tales inquiens animas siue in Iudæis siue in gentibus iubet Dominus ad se venire, cuius typum

meretricem esse ait, quam ducere Oseas iubetur. Et sic cohærent omnia bene cũ D.Paulo & D.Petro, & cũ verbis sequẽtibus Prophetæ. Illud non præteribo: si hæc ad captiuitatẽ decẽ tribuũ referas, verba te multũ inuita, & reluctãtia esse sequutura, quid congruit matrimonio meretricis cũ captiuitate decẽ tribuum? sunt qui adnotent verba illa. Fac tibi filios fornicationũ, nusquã in exẽplaribus aut Hebraicis, aut Græcis, aut emendatis latinis reperiri, neque sententiæ conuenire: cũ sic legat Aug. loco citato, idem enim est: fac tibi filios fornicationũ, & fac filios de fornicatione: & licet interpreti supplere verbũ vnũ: legitur enim Hebraice, vade, sume tibi vxorẽ fornicationum & filios fornicationum: vbi suppletur per zeuma à superiore, sume tibi quod idem est quod fac tibi filios fornicationum: & iubetur Oseas sumere fornicariam coniugem, & filios fornicationũ facere sibi filios: verus enim Oseas seruator noster Dñs Ecclesiã è gẽtibus quæ fornicata cũ dæmonibus vsq; ad illud tẽpus erat, & fuerat meretrix, sibi iunxit matrimonio, & filios huius meretricis .i. populi gentiũ, quos Propheta appellat filios fornicationũ, sibi sumpsit in filios, dedit enim eis potestatem filios Dei fieri. Idẽ intellige de filijs Synagogæ, qui credidere, filios fornicariæ sibi fecit filios.

D. HIERO. Et abijt, & accepit Gomer filiã Debelaim, & concepit, & peperit ei filiũ, & dixit Dominus ad eum, voca nomen eius Hiezrael.

LXX. Et abijt, & accepit Gomer filiam Debeleim, & concepit, & peperit ei filiũ, & dixit Dominus ad eum, voca nomen Hiezrael.

Palæologus in disputatione aduersus Iudæos interpretans hunc typũ coniugij Osee cum meretrice, significari, ait, hoc typo cessationẽ veteris legis, finem sacerdotij populi Iudaici, & exclusionem Synagogæ: & quando hic canõ præscriptus est, & obseruatus à sanctis patribus, vt ad explicationem scripturæ etymologiæ aurem accõmodemus: meretrix hæc quã sibi Oseas Propheta matrimonio iũgit, filia erat Gomer .i. deficiẽtis populi, hoc est iã iã defecturi populi Iudaici, nã Gamar, deficere est, & consumari: quod in sacris litteris profiniri sumitur. Debelaim, massa ficuũ est, quæ pedibus conculcatur, & in formã panis redigitur, vt edatur, & ficus malas, docet D. Hier. in c. 24. Hiere. Iudæos dici, qui in passione Domini dixere: Tolle tolle, crucifige crucifice, ficus proijciendas in porcorũ pabulum: iuxta illud: Hæc porcis comedenda relinques: cui sententiæ addes Debelaim numero duali dici, vt significentur ficus bonæ, qui ex Israel crediderunt, & ficus malæ quæ Dominum affecere cruce, de quibus leges apud D. Hierony. loco citato. Filiam igitur Gomer patris, & Debelaim matris .i. huius populi Iudaici rebellis, iam iam deficientis, & proijciendi pabulũ porcis, priuandi iam iam tẽplo, lege, sacerdotio, Rege, vt ait Palæologus, sibi iungit matrimonio Oseas. Ambrosius in Apologia Dauid. 440. huius matrimonij Domini, & Synagogæ. l. qui significatur hoc typo, partus, est Christus, namque filio qui ex fornicatione natus à Domino impositum nomen est Hiezrael, quod est diuina generatio. Hæc fere Ambrosius, quibus verbis hoc coniugio Osee & meretricis coniugiũ Dei & Synagogæ significari ostenditur, & huius coniugij partũ Christũ Dominũ esse, cum verbum caro factum est, & hoc significari nomine Hiezrael, nam, sera, semen est, &, el, Deus quod spiritu sancto sit conceptus: & spiritus sanctus fuerit pro semine: quo spectasse videtur Tertull. in lib. de carne Christi cap. 12. quum inquit Dei filius ex patris Dei semine, id est, spiritu S. fuit,

vt esset hominis filius: caro ei sola erat ex hominis carne sumenda sine viri semine, vacabat enim viri semẽ apud habẽtẽ Dei semẽ. Cyrillus in Glaphyris interpretãs verba illa, Quoniã magnus dies Iezrael: Iezrael inquit. i. de semine Dei hoc est filius Dei cõceptus de Spiritu sancto. Hiero. 2. ad Magnũ oratorẽ Romanũ, nascitur Osee de meretrice filius Iezrael, qui vocatur semẽ Dei, significat etiã Iezrael, Dei brachiũ, & certe Christus ab Esaia, & à D. Ioan. Dei brachiũ est appellatus, brachiũ Domini cui reuelatũ est? nam seroa, brachium est, el, Deus, Hiezrael, Dei brachium. Est etiam Iezrael nomẽ vrbis, aut campi prope Samariã quo referunt hæc Hebræi. Sed iam ostendemus non videri cohærere hunc sensum, neque cum præcedentibus, neque cum sequentibus.

D. HIERO. Quoniã adhuc modicũ & visitabo sanguinẽ Hiezrael, super domũ Hieu, & quiescere faciã regnum domus Israel, & in illa die conterã arcũ Israel, ĩ valle Hiezrael.

L X X. Quoniã adhuc modicũ, & visitabo sanguinẽ Iezrael super domũ Iuda, & quiescere faciã, & auertã regnũ domus Israel, & erit in illa die, conteram arcum Israel in valle Iezrael.

HVnc locũ Hebræi referũt ad captiuitatẽ decẽ Tribuũ, quod cohærere mihi nõ videtur. Sed hic noster scopus est, vt ex libris veterũ patrũ & Ecclesiasticorũ sententiã eruã, & ob oculos omniũ ponã: & D. Hier. iussa faciã vt vtraq; inter se cõferã Hebræorũ ecclesiasticorũ sententiam, vt lector deligat meliora, primũ omniũ ergo captiuitati decẽ Tribuũ hæc verba nõ cõgruunt, quanquam enim, hieu, domus sit subuersa, nõ tamẽ subuersa est, vt vendicaretur sanguis Iezrael, quin potius per manus Hieu, sanguis Hiezrael est vendicatus, & eo nomine Hieu, premio à Domino est affectus, deleta domus est Hieu postea, propter idololatriã: non cõuenit ergo vulgatæ æditioni, neq; Hebrææ interpretationi. De captiuitate decẽ Tribuũ dicendũ potius erat, visitabo sanguinẽ Israel, super domũ Acab, aut si ad domum Hieu referre vis, quæ subuersa est etiã, vt dom⁹ Acab, dicendũ erat, visitabo vitulos Hieroboã super domũ Hieu, vt disces ex. 4. lib. Regum. cap. 10. subuersa enim est postea domus Hieu, ꝓpter idololatriã Hieroboã, quã sequut⁹ est ipse, quin & hoc premio illũ affecit Dominus propter vindicatũ sanguinem Hiezrael, vt vsque ad quartã generationẽ nõ deleretur eius regnum. Qui cõuenit ergo vt afficiatur præmio à Domino propter vindicatũ sanguinẽ Hiezrael: & ea causa regnũ accipiat, & reseruet vsque in quartã generationẽ post crimẽ idololatrię: & ꝓpter eundẽ sanguinẽ Hiezrael regnum amittat, præsertim quũ cõtra stet sacræ scripturæ authoritas, quæ deletũ eius regnũ dicat, quod sequutus sit idolatriã Hieroboã, & regnũ accepisse, & perduxisse vsque ad quartã generationẽ propter vindicatũ sanguinẽ Hiezrael? Et quod aiunt Hebræi verba illa, conterã arcũ Israel, in valle Hiezrael, ad historiã nescio quã de prælio cõmisso à rege Syriæ Salmanasare cũ populo Israel in valle Hiezrael, cõmentitia mihi esse videtur hæc historia: fingũt enim Hebræi, vt prophetias de Christo subuertant, quas volũt historias, quarũ in sacris litteris mẽtio nulla est, neq; apud Iosephũ, qui historias veteris testamẽti conscripsit. Si licet Hebræis oĩa turbare, fingereque quę volũt, quid mirere, si omnia nostra subuertãt? Age refer te ad Christũ, experire quã omnia cõgruãt veterũ patrũ interpretationi. Nam post Christi passionẽ vastatis vrbibus Iudææ, & Israelis, nihil videbatur actũ, quod Hierosolyma nobilissima, & munitissima, & maxima

 xima

xima vrbs erat totius Asię, vt leges apud Geographos, & ita à Iudæis post Christi passioné munita, vt refert Iosephus, vt viribus humanis vix capi posse videretur. Quæ res Iudæis animos sustulit, vt Romanos orbis dominos bello prouocare sint ausi. Quum ergo Paschæ tépus esset, ex vniuersa Iudæa confluxit incredibilis Iudæorum multitudo, quæ ex bello erat residua, quod ad id cogebat lex Mosaica, vt ad celebrandum Pascha Hierosolyma peterent omnes, & téporis momento, necopinantes sunt omnes à Romano exercitu obsessi, & muro cincti, nequis elabi posset: quæ res fecit, vt intra Hierosolyma omnes ferè incendio, fame, peste, seditionibus tyrannorum perirent: & foris Romanorũ armis: vt leges apud Iosephũ lib. 5. & 6. de bello Iudaico. In illa igitur valle Hiezrael. i. Christi, vt interpretantur sancti patres, & nominis Hebræi etymologia significat, & verba Prophetæ sequétia cogunt, vbi repetitur hæc vox Hiezrael, quã pro Christo accipere necesse est, & ita interpretatur D. Hiero. nam pro vrbe aut cãpo hæc vox Hiezrael in sequentibus accipi nullo modo possit, vt apparebit, sed pro Christo. Ergo in valle Hiezrael, hoc est Christi. i. Hierosolymis, quę occupabat quatuor colles editissimos totidéq; valles, & per vallé Cedron comprehésus Dominus à Iudæis, & in crucé actus, fractus totius Israel arcus fuit. Illic enim deletus est populus Iudęorũ. Sésus igitur totius prophetiæ est: quoniam adhuc modicũ. i. post paruũ tép⁹ quadragesimo secundo post Christi crucé anno visitabo sanguiné Hiezrael Christi super domũ Hieu, super decé Tribus: succreuerãt enim post captiuitaté decé tribus, ex residuis captiuitatis, & deletũ est regnũ Iuda à Romanis, & deletæ sunt decé Tribus. Adiuuat hunc sensum translatio. 70. quę præfert: vlciscar sanguiné Hiezrael, id est, Christi, super Iudęos, & hãc lectioné agnoscunt Augustinus, & alij patres veteres, & hæc lectio Hebræorũ sententiã subuertit prorsus: deinde, & quiescere faciã regnum domus Israel, delebo decé tribus cũ regno Iuda, neq; prolixitas impediméto erit, quin addã verba Augustini huic interpretationi, quæ prophetę est, ex interpretatione Apostolorũ, ait enim Augustinus, huic prophetiæ tã manifestè ipso rerũ effectu declaratæ, quisquis contradicit, nõ solũ propheticis, verũ etiã Apostolicis litteris, neq; solũ quibuslibet litteris, verũ etiã reb⁹ impletis, & clarissima luce perfusis impudétissimè cõtradicit: hæc Augustinus: & tã plana putat verba ꝓphetiæ vt interpretatione nõ putet egere, addatque perdi saporé prophetiæ, si alijs verbis illã enuncies, verũ ex authoribus citatis, & præcipue ex Diuo Ambrosio, qui principium huius sententiæ enucleauit commentario superiore totius huius loci sensus patet.

D. HIERO. Et cõcepit adhuc & peperit filiã, & dixit ei, voca nomé eius Absque misericordia, quia nõ addam vltra misereri domui Israel, sed obliuione obliuiscar eorum, & domui Iuda miserebor, & saluabo eos, in Domino Deo suo, & non saluabo eos in arcu & gladio, & in bello, & in equis, & in equitibus.

LXX. Et cõcepit adhuc & peperit filiã, & dixit ei Dominus, voca nomé eius Absque misericordia, quia nõ addam vltra misereri domui Israel, sed obliuione obliuiscar eorũ & domui Iuda miserebor, & nõ saluabo eos in arcu, & in gladio, & in bello, & in equis, & equitibus.

OStendimus superiora omnia à veteribus ad Christum referri, & totam hanc prophetiã, erit ergo sensus horum

rum

rum verborũ, meretricé illã concepisse, & peperisse filiã, cui nomen imponitur. Absq; misericordia, ꝙ post Christi cruce Israel nũquã cõsequuturus sit misericordiã, nisi ad Christũ redierit: quod euẽtus ipse declarat, exulant enim miseri Iudæi per mille quingentos annos sine sacerdotio, sine tẽplo, sine rege, sine sacrificio tanquã prorsus Dei memoria exciderint: populus verò Iuda sit redimẽdus à Christo, & captiuitate satanæ liberandus non armis & bello, sed Christi Domini sanguine. Et notandum est, quando decem tribus discessere à regno Iuda typũ fuisse tẽporũ Christi quo à regno Iuda, hoc est à fidelibus Iudæis, qui Christo credidere, decessere infideles, qui Christũ & eius Apostolos sunt persequuti. Hos ergo fideles appellat Iuda, quod eorum typus fuit tribus Iuda, quæ non discessit à rege, à verbo Iada confiteor, quod Christũ erant confessuri Deũ verũ & hominé verũ, & redemisse suo sanguine genus humanũ. Illos vero qui nõ crediderũt, appellat Israel, ꝙ vt olim Israel sunt appellati qui à Deo discessere: ita qui à Christo vero Deo discessere Israel nominantur, quod eorũ typus fuit Israel. Ita hi vastandi dicuntur quod quadragesimo secũdo post Christi crucem anno factũ est, & dispersi toto orbe, nec reuocãdi vnquã in patriã sunt, tanquam Deo prorsus memoria exciderint. Fideles populi Iuda dicuntur, quod Christũ receperint, & confessi sunt, qui redimũtur non bello, aut armis, sed Christi sanguine. Hebræi hæc ad captiuitaté decẽ tribuũ referunt, qua ductæ captiuæ decẽ tribus dicuntur, nec reuocãdæ vnquã ab exilio tanquã Deo prorsus exciderint memoria, & populus Iuda seruandus dicitur nõ bello, aut armis, sed angeli ope, qui exercitũ Sennacherib vna nocte occidit. Sed hic sensus non congruit lectioni Hebrææ, nec vulgatæ: fit enim hac interpretatione Deus mendax, negat enim Dñs sibi subiturum memoriã populi Israel vnquã. At qui in ipsa captiuitate residuos ex decẽ tribubus fecit multos: vt ex libris regũ, & Paralipomenis intelliges: & ex Iosepho de antiquitate: vnde refloruere decẽ tribus, & tãtopere Deus decẽ tribuũ est misertus, vt potissimũ in earũ vrbibus per prophetas sit prędictũ, Dominũ fuisse versaturũ, idq; Dominũ cõplesse præferant litteræ Euangelicæ, quæ Dominũ versatũ aiunt in ripis Iordanis in mari Tyberiadis in Galilæa: quę loca decẽ tribuũ erant, & inde plærosq; discipulorũ & Apostolorum delegit, & quę maior hac Dñi misericordia pręstari debuit? Tertullian⁹ in libro d' Trinitate. 607. duas personas diuinas declarari docet his verbis. Non saluabo eos in arcu, nec in equis, nec in equitibus, sed saluabo eos in Dño Deo ipsorum. Si Deus, ait Tertullianus, saluare se dicit in Deo, non saluat nisi in Christo Deus, cur ergo homo dubitet Christũ Deũ dicere? Si non saluat nisi in Deo, pater Deus, saluari nõ poterit à Deo patre quisquã nisi confessus fuerit Christũ Deũ, in quo & per quẽ repromittit pater se salutem daturũ, vt merito quisquis illũ agnoscit & Deum, salutem inueniat in Deo Christo. Idem sentit Athanasius de vnito nomine sanctissimę Trinitatis, & sic hunc locũ censet interpretandum. Hic locus, inquã, videretur etiam Hebræorum sententiæ cõgruere, nisi repugnarent antecedentia & consequentia, cum enim dicitur Israel sempiterna captiuitate dãnãdus, & Iuda seruãdus, videtur dici, Iuda reuocãdus ab exilio captiuitatis Babylonicæ, & Israel nõ reuocãdus. Ostedimus repugnare antecedentia, apparet etiam id quod sequitur parum congruere, cum dicitur Israel benedicendus, & futurus Dei populus. Si in obliuione Dei sempiterna futurus erat Israel, quo modo tam cito benedicitur, & fit Dei populus? nisi id est, quod diximus, Israelẽ appellari Iudæos qui Christũ non recepere, & cruce affecere, populum Iuda, id est, confitentem nominari eos qui Christum redemptoré esse mũdi confessi sunt.

D.HIERO.Et ablactauit eã, quę erat Absq; misericordia, & cõcepit, & peperit filiũ, & dixit:voca nomẽ eius, Nõ populus meus, quia vos nõ populus me⁹, & ego nõ ero vester.

LXX. Et ablactauit eam, quæ erat Absq; misericordia, & concepit, & peperit filium, & dixit ei Dominus: voca nomẽ eius, Non populus meus, quia vos nõ populus meus, & ego nõ ero vester Deus.

ORigenes Homelia.6.in ca.11.Hieremiæ, de populo Iudæorũ hæc verba interpretatur. Iudæorũ populus, inquiens, populũ Dei se venditans meruit audire, quia non populus meus vos. Idẽ ait Paleologus hũc locũ interpretãs. Hic igitur filius Osee, cui nomen imponitur, Non populus meus, typus fuit populi Iudæorũ, qui post cruce Dñi exclusus est, ne populus Dei diceretur:& De⁹ non diceretur Iudæorũ Deus, ea ratione qua dicitur Deus fideliũ. Eiusdẽ populi typ⁹ erat filia vocata Absq; misericordia quod populus Israel qui Christũ non recepit non adepturus esset misericordiã, quoad conuerteretur ad Christũ, quandiu perstaret in Iudaismo, quia Iudæi nõ agnoscũt Deũ, qui sit trinus & vnus. Veteres Iudæi, qui sapiẽtes erant, nouerant Deũ esse trinũ, & vnũ:quia plane fusum est per litteras Hebræas: vulgus Iudæorũ credebat hoc implicite, quod aiũt, & id nõ negabãt Iudæi, nũc id negãt, & per negãt, & ideo Deus verus qui est trinus & vnus, non agnoscitur à Iudæis, hanc lectionẽ agnoscit Augustinus. Hãc præferunt codices castigati Græci, nostra tẽpora multũ licentiæ sibi vendicant quæ voluũt, non solũ ex vulgata lectione, sed etiã ex lectione Lxx expungũt. Iã ergo D.Petrus, & D. Paulus hanc prophetiã de rebus Euãgelicis interpretãtur, vt proximo, & consequẽte contextu plane apparebit:& est Canõ scripturæ interpretandæ, si quid ab Apostolo aut ab Euangelista sit explanatũ, antecedẽtia & consequẽtia si cõmode fieri posśit eodẽ esse referẽda. Apparet ergo antecedẽtia & cõsequẽtia huius capitis ad Christum Dominum debere referri.

D.HIERO.Et erit numerus filiorũ Israel quasi arena maris, quę sine mẽsura est, & nõ numerabitur, & erit in loco, vbi dicetur eis, non populus meus vos dicetur eis filij Dei viuentis.

LXX. Et erit numerus filiorũ Israel quasi arena maris, quæ sine mensura est, & non numerabitur, & erit in loco vbi dictũ est eis non populus meus vos dicetur eis filij Dei viui.

A Augustinus contra Faustũ Manichæũ lib.22.c.89. hæc interpretatur ex D.Paulo, & ex D. Petro de nationibus ex quibus annumerabiles in Ecclesiã intrauerint, iuxta illud Apocalypsis. 7.Post hęc vidi turbã magnã, quã dinumerare nemo poterat ex omnibus gẽtibus & tribub⁹, & populis, & linguis, &c. Qui dicti sunt Israel, quod tincti sacro baptismatis lauacro nati ex latere Christi, hoc est ex sanguine & aqua, quæ fluxit ex eius latere, Israel nominãtur, quippe de latere Christi, qui Israel dicitur in scriptura, quod ex semine Israel est natus, populus Israel dicitur & semen Abrahę, secundũ promissionẽ hæredes. Igitur Augustinus hunc Israelem, cuius numerus est innumerabilis, quasi arena maris populũ nationũ interpretatur ex D.Paulo, semen.f. Abrahę per repromissionẽ, vnde Abrahã dictus est pater mul

tarũ gentiũ, ergo verba illa. Erit in loco, vbi dictũ est eis non populus meus, quia populus nationũ dicebatur non populus Dei, dicetur eis filij Dei viui, quod tincti lauacro Baptismatis populi gentium regenerati sunt in filios Dei. Idẽ Augustinus de ciuitate Dei lib. 18. cap. 28. verba hæc. Non populus meus vos, vocabuntur & ipsi filij Dei viui, explanari ait ab Apostolis de vocatione populi gentiũ, qui non pertinebat ad Deũ, subiungitq; causam quod ipse populus gentium spiritaliter est in filijs Abrahæ. Ac per hoc recte dicitur Israel. Israel ergo cui⁹ apud Deũ nulla memoria est, vt eis benefaciat, Israel est secundũ carnẽ, & cruci suffixit Dominum, & in Iudaismo perstat. Israel vero innumerabilis sicut arena maris, Israel est spiritalis populus gentiũ qui Christo credidit innumerabilis, qui antea non erat populus Dei, nunc filij Dei dicuntur, & sunt iuxta illud: Dedit eis potestatẽ filios Dei fieri. Hoc etiam Augustinus tomo. 4. ad Simplicianũ lib. 1. quæstione illa secunda fusissima de prædestinatione, pri⁹, inquit, Paulus reddit testimoniũ pro gentibus. Et erit in loco vbi dictũ est non populus meus, ibi vocabuntur filij Dei viui, de gentibus intelligitur dictũ, Ambrosius quoq; hunc locũ ad vocationẽ gentiũ refert, de vocatione gentiũ lib. 2. cap. 7. & in Epistolam ad Romanos, hunc locũ interpretans eodem refert. Apertũ est (inquiẽs) istud de gentibus esse prædictum, qui prius non erant plebs Dei, postea ad opprobrium Iudæorũ accipientes misericordiã, vocãtur filij Dei viui. In eadem sententia est Cyprianus libro primo aduersus Iudæos cap. 19. Nec est quisquam ex sanctis patribus, qui referat alio, quã quo retulit D. Paulus, & D. Petrus, qui sic interpretantur, vt docet Augustinus.

D. HIERO. Et congregabũtur filij Iuda, & filij Israel pariter, & ponẽt sibimet caput vnum, & ascendent de terra, quia magnus dies Hiezrael.

LXX. Et congregabuntur filij Iuda & filij Israel, & ponent sibimet caput vnum, & ascendent de terra, quia magnus dies Hiezrael.

Augustinus contra Faustum Manichæum lib. 22. cap. 89. hunc locum interpretans cum superiora verba. Erit numerus Israel, quasi arena maris, de Ecclesia gentium esset interpretatus, addidit, Sed quoniam de illa Iudæa Apostoli, & tot millia crediderunt, & crediderunt tot nationum millia, Christus lapis angularis est dictus, quod duos parietes in se ipso coniunxerit, circuncisionis & præputij, merito Propheta filios Iuda ponens pro Iudæis, & filios Israel pro gentibus. Congregabuntur, inquit, filij Iuda, & filij Israel pariter, & ponent sibimet caput vnum, & ascendent de terra. Et idem Augustinus lib. 18. de ciuitate Dei cap. 28. quũ Diuum Paulum dicat interpretatum superiora de vocatione populi gentium, & eodem retulisse doceat Diuum Petrum, subiunctũ ait. Et congregabuntur filij Iuda, &c. Adijcitque: hoc si adhuc velimus exponere eloquij prophetici obtundetur sapor, interpretatur tamen eodem modo de duobus populis, de populo nationum, qui nomine Israel appellatur, & populo Iudæorum, qui populus Iuda dicitur, qui vnum caput habituri sunt Christum, scilicet. Cyrillus in Glaphyris libro quinto, interpretans hunc locum de reliquo, inquit, vnum caput omnium est Christus Dominus, intelligit Iudæorum & gentium, qui in Ecclesiam confluxere, & verba illa, Ascendent de terra, interpretatur Cyrillus, docebuntur contemnere terrena, ac contẽnere mortẽ, & hæc caduca, & sapere cælestia, iuxta illud. Si consurrexistis cũ Christo, quæ sursum quærite, nõ quę super terram. Sic interpretatur Gregorius

rius Nazianzenus in oratione prima de pace, sed Iuda (inquiens) & Israel principatū vnum sibi constituunt, & Hierusalē & Samaria ad vnā cælestem Hierusalē colliguntur cuius testimonium ideo citaui, vt Iudæos refellā, qui opponunt nobis hæc de populo Israele, & de populo Iuda esse intelligenda: non de populo gentiū & de populo Iuda (vt interpretātur nostri Apostoli Petrus & Paulus) quos refellens Hieronymus ait. Etiam si sic interpretentur, nihil nocere nostræ fidei. Acrius erat resecandū hoc vlcus, si quidem & nostros hoc argumento vrgent vehementer. Memini me olim doctissimū quendā Episcopū conuenisse, qui meis auribus tanquam tutis deposuisset, se hoc argumento premi vehemēter, quod Christus caput erat futurus populi Iuda & populi Israel, quod multis alijs Prophetarū testimonijs prædictū erat, etiam si Iudæos ridueamus, qui populū Israel negant hoc loco accipi debere pro populo gentiū, cum res sit plana, supradictū esse, nunquam Dominū recordaturum amplius populi Israel, & post tres quatuor ve versus, pugnantia faciāt dicere prophetā, Israelitas futuros filios Dei viui numero innumerabiles: quæ quomodo intelligenda sint, dictum est supra, sed aiebat doctissimus Episcopus: Tu optime nosti etiā alias multas Prophetarū prædictiones, quibus hoc est testatissimum: ego rusticus enormis risu excepi hoc propositum dubium: ille rides, inquit? quid ni rideā, aio? ille fortasse nescis ductas decē tribus captiuas nunquā vsq; ad hæc tēpora nostra ab exilio reuocatas, & quo ad reuocētur ab exilio quomodo Christus potuit illarū, & populi Iuda caput esse? Noui, inquā, omnia hæc, sed facilis responsio est: ex captiuitate decē tribuū in vrbibus Israel plurimos Israelitas fuisse residuos, & quū decē tribus discessere à populo Iuda, qui cōtinebat tātū duas trib⁹, quā plurimos ex decē tribubus, quæ discedebāt à populo Iuda, cōmigrasse in vrbes Iuda, ne discederent à Dei religione & tāta multitudine cōmigrasse, vt duę tribus penè pares essent viribus decē Tribubus. Ex his ergo qui ex decē tribubus cōmigrarunt in vrbes Iuda à principio, & ex residuis captiuitatis decē tribuū succreuere decem tribus, & ita tēporibus Christi, erant florentissimæ duodecim tribus Israel. Tūc ille, fingis tu hæc? quos huius historiæ habes authores? libros Regū, inquam, & paralipomenō quibus hæc sunt testatissima: & Iosephū Iudæū, qui libris de antiquitate hæc omnia prodidit, & litteras Euangelicas quibus testatū est potissimū Dñm esse versatū in ripis Iordanis iuxta mare Tyberiadis in Galilæa, quæ ad decē tribus pertinet, & ex vrbibus decē tribuū plerosq; discipulos Dñi esse delectos. Clausit ille sermonē hoc responso: si ita hæc essent legissem vtiq; ipse plus enim tēporis in his studijs sum versatus, quam tu. Fateor inquā, præsul clarissime, sed qui pauca nouit, ea habet innumerato. Ergo Christus caput est duodecim tribuū qui omnes Iudæi dicebātur tēporibus Christi, & populi gētium caput est, quia Ecclesia ex congregatione vtriusq; populi fuit cōgregata, neq; putet Iudęus contra nos esse, quod Christus caput populi Iuda, & populi Israel esse deberet, hoc est duodecim tribuum: caput enim est eorū, qui ex duodecim tribubus credidere: siquidē multos fecit ipse discipulos in ripis Iordanis in Galilæa, & multi cōuersi sunt in Samaria, in Damasco, & in vrbibus Israel ab Apostolis, & discipulis Dñi, & per varia tēporū interualla infinita Iudæorū millia promiscuè ex omnibus vrbibus Israel in Ecclesiā intrarūt: & nostris tēporibus pene me puero multa intrarunt Iudæorū millia in Ecclesiā, & paucis ante annis, tēporibus religiosissimi & sanctissimi Dominici fratris Vincētij Ferrerij tāta multitudo Iudæorū cōuersa ab hoc viro sanctissimo in Ecclesiā intrasse dicitur, vt numer⁹ vix possit iniri hęc proxima cōmemoro, legi apud D. Hie. & antiquorū libris manu scriptis in

religiosissimo D. Vincentij cænobio ordinis D. Benedicti, sæpissimè priscis temporibus idē fuisse factitatū: ne Iudæi sibi placeāt, quod Christus noster nō fuerit caput duodecim tribuū: caput fuit duodecim tribuum, & populi gentium.

D. HIERO. Quia magnus dies Hiezrael.

LXX. Quia magnus dies Hiezrael.

CYrillus in Glaphyris lib. 5. interpretās hæc verba: verè magna, inquit, dies Hiezrael, hoc est seminis Dei. i. filij Dei, hui⁹ enim diei meminit Dauid: Hęc est dies, quā fecit Dn̄s: & Paulus citans Esaiam: Ecce nūc tēpus acceptabile quo tēpore saluati sumus Christo ad hoc nos vocante, hæc Cyrillus. Intellige tamen Hiezrael sonare latine, semen Dei, vt ait Cyrillus, quod Christus Dominus secundū humanitatē conceptus sit de spiritu sancto, quod enim semen virile in generatione hominū facit, vt excitet potentiā vegetatiuam in matre, & formet corpus & mēbra fœtus, (quod ait Aristoteles in libris de generatione animaliū) id fecit spiritus S. excitauit in sacra virgine potentiā generatiuā, & vna cum ipsa formauit corpus organizatū, & disposuit, vt eodē instanti corpus organizaretur, & animaretur anima rationali, & ideo Christus, vt supra ostendimus dicitur Hiezrael, de semine Dei, vel Hiezrael. i. brachiū Dei, nam, seroa, brachiū est, el, Deus, Hiezrael, Dei brachiū, Christus porrò Dei brachiū dicitur ab Esaia, & Diuo Ioanne.

CAPVT. II.

D. HIERO. Dicite fratribus vestris Populus meus, & sorori vestræ Misericordiam consequuta.

LXX. Dicite fatribus vestris Populus meus, & sorori vestræ Dilecta, vel Misericordiam consequuta.

DICTVM est de magno die Israelis, hoc est eius, qui natus est ex spiritu S. l. brachij Dn̄i, Christi. s. de magno die aduētus eius, quo illuxit terris: & passionis eius, & resurrectionis, qua nos redemit ex captiuitate Satanæ: qui dies est ille, de quo dictū est. Hæc est dies, quā fecit Dominus, & data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra: subiūgitur hoc secundo cap. vt apportēt Apostoli hunc nunciū suis fratribus, qui olim dicebātur nō populus meus, post hac dicēdos populus meus, quia qui crediderit, siue ex populo Iudæorū, siue ex populo gentium, saluus erit: quia data est Dn̄o omnis potestas in cælo, & in terra secundū humanitatē. s. Nā secundū diuinitatē ipse est Dominus, & iubet Dominus, vt fideles dicant suæ sorori, quæ dicebatur, non consequuta misericordiam, iam misericordiam esse consequutā. Nam, vt ait Tertullianus aduersus Marcionem lib. 4. cap. 24. ante crucem Domini intra Israelem erat misericordia, post crucem Domini fusa est Dei misericordia in omne hominum genus, Christo enim secundum humanitatem dedit pater gentes in hæreditatē, & possessionem terminos terræ, & cæpit deleri quod dictū erat: non populus meus, non misericordiā consequuta de populo gentiū, quod ait Oseas: Non populus meus, idest, qui vsque adhuc dicebatur non populus meus: populus. s. nationum qui colebant idola, & dæmones, dicetur populus meus redemptus à Christo, & plebs gentium, quæ quod coleret idola, dicebatur non misericordiam consequuta, quam consequutus esset populus Iudæorum: vt esset populus Dei, & acciperet à Deo legem, dicetur misericordiā consequuta, postquā redēpta est à Domino, & vocata ad fidē

verbis illis. Ite prædicate Euangeliũ omni creaturæ. i. non solum Iudæis, sed & gentibus: qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, hanc tantã misericordiã consequuta est multitudo nationũ post magnũ illũ diem Hiezrael. i. Christi passionis, post quẽ dictum est, vt admitterentur ad Dei misericordiam, non solum Iudæi, sed & omnes nationes, hoc verba hæc significare videntur, Dicite fratribus vestris populus meus. i. dicite fratribus vestris qui olim dicebãtur non populus meus, redẽptos esse iã meo sanguine, & dicendos populus meus, populus Christi si crediderint & baptizati fuerint, & sorori vestræ dicite multitudini nationum. s. quæ cum seruiret dæmonibus dicebatur, non misericordiam consequuta, quod non accepisset hanc gratiã, quã acceperat plebs Iudæorum, vt esset plebs Dei, & consequuta misericordiã, quod post hac redẽpta meo sanguine misericordiam sit consequuta vocata ad fidem, ad Ecclesiam in Dei gratia, quæ olim erat exclusa, quod sineretur viuere suo modo.

D. HIERO. Iudicate matrẽ vestrã iudicate, quoniam ipsa nõ vxor mea, & ego nõ vir ei⁹.

LXX. Iudicate ad matrem vestram iudicate, quia ipsa non vxor mea, & ego non vir eius.

CYrillus de spiritu & littera. 250. Exclusa est (inquit) à Deo Synagoga, sic enim propheta. Ipsa non vxor mea, & ego non vir eius. At nostri, si Deo placet, negant repudiatã Synagogam: & dicunt manere apud Dñm: vt infra dicemus. Cyrillus in Glaphyris lib. 4. antiquior Synagoga iũcta erat matrimonio Deo, quæ cum Christum non reciperet, repudiatur vt fornicata & vitijs inquinata, quod significatur verbis illis. Quoniã ipsa non vxor mea, & ego non vir eius. Sic interpretatur Isychius lib. 6. in Leuiticum fol. 126. sanctificata erat Synagoga, postea Deus illã culpabilẽ reperit, propterea repudiauit, & omnino eiecit. Iuxta illud Osee: Iudicate matrẽ vestrã iudicate, quia ipsa non vxor mea, & ego non vir eius. Theophylactus hoc interpretatur iuxta illud Euãgelij. Sedebitus & vos iudicantes duodecim tribus Israel: Nam vos, ò Apostoli, iudicate matrẽ vestram, quod Christo non crediderit, Synagogã: idem est cũ illo: Iudicate duodecim tribus, nam Synagoga duodecim tribus Israel continebat: præstringit tamen Hebræorum interpretationem, quod veteribus, post D. Hieronymum, hic mos era, vt vtranque interpretationem complecterẽtur, aut saltẽ leuiter attingerent Iudæorũ interpretationẽ, vt nostri riderent Iudaica deliria, quod ait Origenes: Sed nescio qua sorte factũ est, vt amatores nouitatũ relicta sanctorũ interpretatione Hebræorũ explanationẽ sequãtur, adeo vt, qui Theophylactum latinè verterit, multa Iudaica deliria Theophylacti scriptis addiderit fortasse & scholia Theodoriti, qui Hebræorũ interpretationẽ est sequutus, Theophylacti cõmẽtarijs confuderit, aut confusa acceperit, & sic verterit latinè, necesse est ergo post hac vt interpretationes rabinicas subuertamus, nostrosq; admoneamus quãtũ erroris delira scholia Iudæorũ in cõplexu habeãt, quũ præsertim hic noster sit scopus, vt Iudaicas interpretationes cũ Ecclesiasticis cõparemus: refellamus Iudaicas, & ex lectione Hebræa Græca, & Latina vulgata, cur ecclesiasticę interpretationes sint veræ cõmonstremus. Hoc loco, illud dixisse satis erit interpretationẽ de Christo inde verissimã esse apparere, quod antecedẽtia, vt ostẽdimus, & consequẽtia, vt iã apparebit, cũ ea cõgruãt, repugnẽt Iudaicæ interpretationi omnia. Palæologus interpretatur verba de Synagoga de qua dici, hęc ait, & significari repudiũ eius, quãquam nostrorũ quidam negent repudiatam Synagogam, nec libellum repudij accepisse.

Interpres Theophilacti infidus.

D. Hiero.

D. HIERO. Auferat fornicationes suas à facie sua, & adulteria sua de medio vberũ suorum ne forte spoliem eam nudam, & statuam eam secũdum diẽ natiuitatis suæ.

LXX. Et auferam fornicationes eius à facie mea, & adulteriũ eius de medio vberũ illius vt spoliẽ eã nudã, & restituã iuxta diem natiuitatis suæ.

DIscedat Synagoga à perfidia sua, & Christo credat, nam peccatũ dicitur in scriptura fornicatio, & adulteriũ, quod corde dæmoné recipiat, & Sathanæ coniũgatur. Hoc prædicatum est ab Apostolis per quadraginta duos annos, per quos expectabat eos Deus, dũ redirẽt ad se, & pœnitentiã agerent, & quũ peiores essent in dies magis, ac magis, deleuit eos Deus per Romanos. Theophylact⁹ ostendit repudiũ se misisse Synagogæ ob eius vtilitatem, & ait, omnẽ Domini castigationẽ ad vtilitates nostras spectare, vt abstrahat nos à peccatis, iuxta illud. Bonũ est Domine, quod humiliasti me, vt discã iustificationes tuas. Et iustificatio, vt docet Aristoteles, significat etiã pœnas peccatis irrogatas. Quas cum agnosco si sapio resipisco, & abstineo à peccato. Fornicationes, inquit Theophylactus sunt furta, adulteria, & malę cogitationes, quę sunt in medio cordis, & ideo in medio vberum esse dicuntur, & euellendæ his pœnis à Domino irrogatis è medio cordis Iudęorũ, & idololatriæ vitularum Hieroboã: euellentur etiã his pœnis è medio vberũ Synagogæ, è medio corde inquã, additque: fornicatio fuit vox illa dicentium, Tolle tolle, crucifige crucifige, non habemus regẽ nisi Cæsarẽ: & ideo Iudæi sublati sunt à facie Dñi, & traditi sunt Romanis, inquit, vastandi, quos sibi delegerant reges. Fortasse etiã, inquit Theophylactus, vbera dicitur lex, & Prophetæ, ablata est igitur fornicatio ex medio horũ vberũ, ne haberẽt leges & prophetas: horũ. s. intellectũ, iuxta illud. Auferetur à vobis regnũ, & dabitur genti faciẽti fructũ, ne in medio talium vberũ esset fornicatio. Sed vbera, inquit, sunt omnes cogitationes cordis. Iuxta illud Euãgelij: ex corde exeunt &c. Itaq; verba illa: Ne forte spoliẽ eam, ad vastitatẽ à Romanis inuectã referre videtur, & nudã interpretatur spoliatã spiritalibus charismatis, iuxta diem natiuitatis suæ, antequam ad gratiã & misericordiã vocaretur, non enim suis meritis primi Patriarchæ ad Dei gratiam sunt vocati.

Cur Synagoga repudiata.

D. HIERO. Et ponã eã quasi solitudinẽ, & statuã eã veluti terrã inuiã, & interficiã eã siti, & filiorũ illius nõ miserebor, quia filij fornicationis sunt, quia fornicata est mater eorũ.

LXX. Et ponam eam in deserto, & statuã eam sicut terrã sine aqua, & occidã illã in siti, & filiorum eius non miserebor, quia filij fornicationis sunt, fornicata est mater eorum.

THeophylact⁹: ait pater omnipotẽs nudaturũ se eos qui Christo credere noluerunt suo auxilio, vt sint direptioni Romanis, priuaturũ illos legis gloria, & reuocaturum illos in illam conditionẽ, in qua erãt ante quã à Domino vocarẽtur, sine lege, sine sacrificijs, sine sacerdotibus, sine tẽplo. Quãdo enim aliquis Christum induit, inquit, per sacrum baptisma, & per peccatum ob corporeas voluptates Christum exuit, nudat illum Deus gratia, & dono filiationis, facit illũ generationis cuius à primo fuit, corporeę. s. & terrenæ. Vt iuxta hãc Theophylacti interpretationẽ vastatio Iudææ describatur his verbis prophetæ,

quæ facta est post Christi crucẽ. Id enim significãt verba hæc, Ponam eã in solitudinẽ, vastabo illã per Romanos, & statuã eam veluti terrã inuiã, in hunc enim statũ est redacta post Christi crucẽ, sub Adriano præsertim, & cõpletũ est vaticiniũ Mosis, quo prædictum erat: futurã Iudæã, quæ olim fuerat fertilissima, & amænissima, sterilẽ & aridam, quod factũ est, & interficiã eam siti. Quod in obsidione Romanorũ extera exuberabant aquis, fontes colliũ, qui erant in vrbe exsiccati sunt omnes, & ita peste, siti, fame, seditionibus, & bello Romano periere. Nec misertus est Dñs filiorũ eius, qui ex diabolo patre nati erant, vt ait in Euãgelio Dñs: fornicata est mater eorũ: defecit à Christo, & transijt ad Romanos, inquiens, non habemus regem nisi Cæsarem, vt inquit Theophylactus, & ideo filiorũ eius non miserebor. Sperabãt Deũ laturum illis opem in extremo discrimine, & respõdit eis Iosephus, vt ipse quinto de bello Iudaico libro scribit, scitis vos ea admisisse flagitia, vt nihil sit, cur à Deo vobis opem vllã polliceamini: semper enim innuit Iosephus Christi mortẽ & discipulorum eius martyria, & profitetur se sacerdotẽ esse, & versatũ in prophetijs, & eas optimè nosse. Idem Iosephus. I. Ponam ipsam desertã auxilio meo, inquit, occidã ipsam, tradam ipsam inimicis vastandam in siti auxilij mei. Priuata enim, inquit, ope Dei perijt Synagoga, nanq; Christũ interfecit, qui & ipsum summũ bonũ, & omne bonum: priuata omni bono, vt in summa miseria esset, necesse erat vt esset omnis boni expers: & in siti non habuerit aquas, quas Christus dat, quæ saliunt in vitam æternam.

D. HIERON. Confusa est quæ concepit eos, quia dixit, vadã post amatores meos, qui dant panes mihi, et aquas meas, et lanã meam, et linum meum, oleum meum, et potum meum.

LXX. Confusa est quæ peperit eos, quia dixit, vadam post amatores meos, qui dãt mihi panes meos, & aquam meã, & vestimenta mea, & linteamina mea, & oleũ meũ, & oĩa quæ mihi conueniũt.

Confusa est quæ concipit eos, Synagoga, ꝙ peperit infideles Iudæos, qui regẽ gloriæ in crucẽ sustulere, æternæ cõfusionis, & ignominiæ se damnauit: præsignificatũ enim erat multis Prophetarũ prędictionibus Iudęos post crucẽ Dñi futuros ignominiosissimos opprobrij, & contumelię plenissimos, quia dixit. Vadã post amatores meos, post Romanos, post Cęsares, & reges AEgyptios & Assyrios, qui dant mihi panes meos. Putabant Iudæi se beneficio Imperatorũ tueri regnũ Iudææ, vrbes, & bona quibus fruebantur, & ideo Christũ nõ recepere ne venirent Romani, & tollerent eorũ gẽtem. Theophylactus: Vadã post amatores meos, inquit, post dæmones, & idola, quę colebant, qui dãt mihi panes, putabant se dæmonũ & idolorũ beneficio obtinuisse quæ haberent bona: adnotatq; Theophylactus, charitatẽ non curare quæ sua sunt, sed quæ Dei, nec dicere linum meum, oleũ meũ, qui sequũtur dæmones, curant quæ sua sunt, non largiuntur pauperi, vt ille alter in Euangelio. Granaria mea, inquit, & habes bona multa anima mea, studet opibus, quærit diuitias. Augustinus tomo. 7. lib. 3. de Baptismo contra Donatistas. c. 19. quanquam hoc loco vtitur aduersus hæreticos, tamen præsefert hoc de scribis & pharisæis esse dictũ, & eis qui præessent Synagogæ, qui vna cum plebe Deum relinquente, Deum ipsi relinquebant, quod crimen fornicatio dicitur in scriptura, & redditus sacerdotum regales opes superabãt, vt alibi dicẽdũ est latiùs ne tantas opes perderent sacerdotes, nõ recepere Christũ, & populũ à Christo abducebant. Vademus, inquiunt, post amatores nostros, post Iudæos, qui Christum

stum non recepere, & largissimas opes nobis suppeditant, regales prorsus, &c. ORIGENES cap. 92. 184. hoc putat ad animas cuiuslibet posse referri, quę habét mutlos amatores dęmones qui variis modis illam ad se elicere conantur auaritia, ambitione, libidine, similibusque: hos cuiuslibet peccatoris anima amatores habet, hos sequitur relicto Deo.

Vulgata D. HIERO. Propter hoc, ecce ego sepiã viã tuã spinis, & sepiã eam maceria, & semitas suas nõ inueniet, & sequetur amatores suos, & non apprehendet eos, & quęret eos, & non inueniet.

Translat. LXX. Propterea ecce ego sepiam viã eius in sudibus, & obstruam vias illius & semitam suam non inueniet, & persequetur amatores suos, & non apprehendet illos, & quæret illos & non inueniet.

CYRILLVS in Euangeliũ Ioannis lib. 3. cap. 11. hũc locũ interpretatur de exclusione Iudæorũ, vt sit idem cũ illo: Dorsum eorũ semper incurua, vt significetur via difficilis Iudæis ad Christũ propter crudelitatem eorum in Christũ, & in Apostolos. Idem sensit in Genes. lib. 11. in fine: de Iudæorũ Synagoga Deus sic ait, inquit. Ecce ego includã viam eius in scolopibus, & reædificabo vias eius, vias eius, & semitã eius nõ inueniet, intelligit ergo CYRILLVS reædificatas quidẽ ruinas Iudææ, reædificatũ soliũ Dauid à Christo, sed propter crudelitatẽ Iudæorũ viã eis interclusam scolopibus, id est, lignis longis & vallo, & ita est, post crucẽ Christi indies magis ac magis indurata sunt Iudæorum corda fraudibus Rabinorũ & praua scripturæ interpretatione, vt aiũt sancti patres, & Iustinianus Imperator: interseptus aditus ad Christũ est miseris Iudæis, & hæc appellat CYRIL. scolopes ligna longa & dura quibus vallũ fieri solet, nobis vero Christianis plana & expedita est via ad cęlestia regna, probatq; illo Esaię quo Dñs sanctis Angelis præcipit aperire portas, vt intret populus qui custodit iustitiã, & veritatẽ; quod alibi ait etiã, iter facite populo meo, & lapides à via proijcite, ne per media scandala offendãt, & de via declinent. ORIGE. in cap. 9. ad Romanos in finẽ, hæc verba refert potius ad Dei beneficiũ, qui peccatoribus viã obstruit ne in præceps abeãt, vt Paulo obiecit cæcitatẽ cũ pergebat Damascũ, vt viros ac mulieres Christo credentes pduceret vinctos: vnde apparet hæc intellexisse de Iudæis quibus Dñs obstruxit viã, ne perstarẽt in Iudaismo, & tamen illi pergunt pergere in suã perniciẽ, inde enim ad omnes peccatores hoc traducit quibus obstruit Deus viã vt eos à peccato reuocet. THEOPHYL. eodẽ modo interpretatur, vt via christicidis Iudæis interclusam intelligat, ne in ceremonijs veteris legis perstarẽt, & in vmbra, cum venerit veritas, ligna scolopes. i. ligna longa & vallũ quibus obstructa est via ne perstarent in cultu veteris legis, appellari ait, tẽpli & Hierosolymorũ vastitatem inuectã à Romanis, quod subuerso tẽplo veterẽ legẽ cessare necesse erat: notat etiã scolopas. i. ligna longa illa crucẽ Dñi cũ alijs duabus crucibus quib⁹ duo latrones sunt suffixi ait significare, quos facinus illud immane illos subuertit, & eorum ceremonias, & templum, & omnes vrbes Iudææ. Quibus rebus obstructa via Iudæis est, ne perstare possent in Iudaismo: non poterant enim facere ceremonias veteris legis extra Hierusalem & extra templum Domini, nihilominus perstãt in sua impietate. Vnde sic interpretabimur nostram vulgatã: propterea ecce ego sepio viam tuam spinis, quibus me coronasti,

vel scolopibus, id est, ligno crucis, & alijs lignis quibus fabrefactæ sunt latronum cruces. I. sepio viam tuam spinis aut sco lopibus vallo. Nam, vt leges apud Iosephũ profundissimæ valles quibus Hierosolyma vrbs videbatur inexpugnabilis quod quatuor collibus æditissimis, & in summo vertice planissimis contineretur, & triplici præterea cincta muro esset, has valles profundissimas lignis, spinis, cadaueribus mortuorum operuere & exęquauere summis collibus, vt expugnari possint, & sepiam eam materia vrbe Hierosolyma, quæ quamuis longè lateq; pateret cincta muro esset, ne quisquam posset elabi, & sic deletum templum est, incendio absumptum, & regnum Iudææ, quod cùm venit veritas tollenda erat vmbra, & sic interclusa est via Iudaismo, cum enim non possent nisi in templo Domini facere ceremonias & sacrificare, subuerso templo, neque sacrificia, neque Pontifices, neque ceremoniæ veteris legis sunt, hæc enim posita à Domino maceria est, ne possent fieri ceremonię veteris legis, sunt enim obnoxij maledicto in lege Mosis, qui alibi sacrificant quam in templo Hierosolymitano: & semitas suas non inueniet: cuas seremonias, scilicet, sua sacrificia, sublato nanque templo omnia sunt sublata & templum sublatũ iacet Hierosolymis dirutis per mille quin gentos annos, nec instaurabitur vnquã, & sic posita est maceria ne viam Iudaismi ingredi possent, & perstant in Iudaismo tamen miseri, nec illud in postremis habendum est, ad obstructionem viæ Iudaismi quod refert AMBRO. & omnes scriptores ecclesiastici, quod Iulianus Imperator apostata infestissimus Christo & Christiano nomini, vt religionem Christianã subuerteret, & mendaces faceret prophetias, quas nostri maiores de diruendo templo Hierosolymitano, & nullo vnquam tempore instaurando nisi tempestate Antichristi, aduocauit Iudæos ex toto orbe, & eos est ad hortatus, vt templum Hierosolymitanum instaurarent vt possent ibi sacrificia veteris legis facere & ceremonias: quando alibi lege Mosis ea facere prohibebãtur. Effossa sunt fundaméta magno studio Iudæorũ, omnes enim suas opes ex toto orbe terrarum ad id conferebãt Iudæi, & Imperator Apostata magnam vim auri dederat ad opus perficiendum: adeo Christiano nomini erat offensus, vix dum aperta erant fundamenta cum domicilia ad tẽpus facta à Iudæis, vt ibi commorari possent Iudæi qui id opus faciendum curarent, & fabri lapidarij & operæ qui id opus molirentur, concussa sunt terræ motu illa domicilia & corruere: vbi oppressi multi periere lęto malo, nec destitere incepto, cùm instarét operi, signum crucis in cœlo apparuit, decidit ignis de cœlo, qui fugientes est persequutus, vbi magna illorum multitudo male perijt, crucis in capite Iudæorum & in tergo singulis sunt pictæ, neque sic tamen incepto absistunt, pergunt iacere fundamenta, ignis è fundamẽtis emicat, & ædificatores, & Iudæos consumpsit, & sic desitum est instaurari templum, & multa Iudæorũ millia ad fidem sunt cõuersa, hæc & plura apud historicos ecclesiasticos: leges quædã apud AMIANVM Marcellinũ gentilé historicũ: neque semel hoc factũ esse ait CHRYSOSTO. hoc idem suis téporibus factum scribit vigesimo ante anno, & priscis temporibus ter aut quater, quorum mentionem nullam reperio in historijs: tamen illud liquet multos Imperatores atque adeo omnes vsque ad Constantinum Imperatorem fuisse Christi nomini infestissimos, hæc maceria sempiterna posita est à Domino ne cultus veteris legis seruari possit diruto Hierosolymitano templo, neq; instaurãdo vnquã. Et sequetur amatores suos, THEOPHY. Principes & sacerdotes (inquit) & non inueniet eos, periere enim omnes & nõ sunt. Hæc THEOPHY. & certè in vastitate Iudææ & Hierosolymorũ

inuecta

inuecta à Vespasiano leges, principes & sacerdotes, & Primarios Iudæorum verberibus cęsos, crucibus suffixos, tanta multitudine, vt quamuis montes circunstarent multi neque ligna crucibus suppeterent, neque locus in Hierosolymorum finibus ad figendas cruces, alij per mille cruciamenta necati luere supplitia singula quæ in Christum ediderant, alij vincti ducti, obijciendi in Theatris, & in ludis nationum, pabulum feris, vt in spectaculis publicis laniati à belluis spectatores delectarét, multa millia pauperum liberi abire ab Imperatore sunt permissi, vnde rectè dictum est, sequetur amatores suos scribas, & pharisæos, & non apprehendet eos, & quæret eos & non inueniet, quippe per multa cruciamenta necatos.

D. HIERO. Et dicet, vadam & reuertar ad virum meum prioré quia bene mihi erat tunc magis quã nũc, & hæc nesciuit, quia ego dedi ei frumẽtũ, & vinũ, & oleũ, & argẽtum, & multiplicaui ei, & aurum quæ fecerunt Baal.

L X X. Et dicet vadam & reuertar ad virum meum priorẽ quia bene mihi erat tunc quã nunc est, & ipsa nõ cognouit, quia ego dedi ei frumẽtũ, & vinũ, & oleum, & argẽtum multiplicaui ei, hæc autem argentea & aurea fecit Baal.

ORigenes in Epistola ad Romanos cap. 11. in illa verba: veniet ex Sió qui eripiat, cũ plenitudo inquit gentiũ intrarit ęmulatione incipiet Israel discutere à se metipso cœcitaté cordis, Christũ verũ lumẽ aspicere, dicereq; illud, reuertar ad virũ meũ priorem, hæc Origenes, quibus intelligit Israel in fine seculorũ, & per tẽporũ interualla rediturum ad Christũ virũ prioré, ipse enim erat, qui loquebatur in pphetis iuxta illud Esaiæ, qui loquebar ecce adsum, & hæc nesciuit, qui ego dedi ei, respondet Dñs superioribus vt supra est interpretat⁹ Theophylactus, nã his locis desiderantur eius scholia, & docet hunc huius loci sensum esse quod bona hæc terrena quæ Iudæi gloriabãtur se habere à suis amatoribus aquas meas, lanã meã, lignũ meũ, &c. nõ haberent à suis amatoribus, sed ab ipso Dño quod ipse largitur opes, & omnia bona & creat omnia, & redditus quos à plebe Iudæorũ plusquã regios, vt dictũ est, accipiebant sacerdotes & Principes sacerdotum à Iudæis Dei erant, ipse lege Mosis sanxerat, vt hæc tribuerẽtur sacerdotibus, quod ergo ipse Dñs creat omnia, & largitur, eius sunt hæc omnia bona, & tamen ex his bonis collatis à Dño, & redactis in aurũ & argentũ faciebant imagines dęmoni quẽ appellebãt Baal. i. maritũ suum, & quẽ dñm suũ repudiato Deo vero, cui matrimonio iũcta erat Synagoga, & dñm agnoscebat, interpretatur spiritaliter hunc locũ Theophyl. nõ intellixisse Synagogã Dñm dedisse & verum frumentũ, & vinũ verũ, id est, corpus & sanguiné Christi, iuxta illud Ioannis. 6. Operamini non cibũ qui perit, Et ego sum panis qui de cęlo descendit, & granũ frumenti cadens in terrã & mortuũ quod multũ fructũ attulit. Moraliter explicat hunc locum Gregorius Papa. tit. 1 1296.

D. HIE. Id circo cõuertar & summã frumẽtũ meũ in tẽpore suo, & vinũ meũ in tẽpore suo, & liberabo lanã meã, & lignũ meũ quæ operiebãt ignominiã eius, & nũc reuelabo stultitiã eius in oculis amatorũ eius, & vir nõ eruet eam de manu mea, & cessare faciã omne gaudiũ eius solennitaté eius, Neomeniã eius, Sabbatũ eius, & omnia festa tempora eius.

L X X. Propterea reuertar & tollã triticum meum in tempore suo, & vinum

 num

num meum in tempore suo, & auferam vestimenta mea, & linteamina mea, ne operiant ignominiam eius, & nunc reue labo immunditiam eius, & nullus eruet eam de manu mea, & auertam omnes lætitias eius, & solennitates eius, & Neomenias eius, & Sabbata eius, & cunctas festiuitates eius.

INnominatus qui cum Chrysostomo circunfertur in ca.21.Matth.Homelia.37.in illa verba. Et imposuerunt super eum vestimenta sua, hunc locũ videtur interpretari spiritaliter, vt sit propterea reuertar, & tollã triticum meũ in tẽpore suo, idem cũ illo Esaiæ.59. Expectauimus lucẽ & ecce tenebrę splendorem, & in tenebris ambulauimus, & infra: salutem & longata est à nobis, ergo in tẽpore suo cum expectabatur salus, ablata est salus à Iudæis propter eorum incredulitatem, abstulit ergo Dominus frumentum suum, panem suũ de cælo missum. Ipse enim erat verus panis qui de cælo descendit, & vinum meum auferã quod consecratur in sanguinem Christi in tempore suo, in tempore aduẽtus Domini cum datum est mundo, sic ergo innominatus hunc locum videtur intellexisse, alibi enim promittens Deus se iustitias suas & gratias ablaturum de gente Iudæa, ait per Osee Prophetam, Auferã vestimenta mea, & linteamina mea, & ostendam gentibus turpitudinem tuam. Eadem verba reperies apud Chrysostomum, si modo Chrysostomi Homelia est, tomo.2.Home.24.ex varijs in Matt. locis, & interpretantur ferè omnes veteres scripturam sacram iuxta translationem LXX iuxta quam nostra vulgata sic explanabitur: liberabo lanam meam, vestimenta mea, linum meum, linteamina mea, id est, iustitias meas & gratiam meã quibus cooperta erat vestra nuditas quę accidit vobis propter peccatum, & reuelabitur turpitudo vestra, toto mundo prædicabitur vestra immanitas in Christum, & in Apostolos, & quod semper dura ceruice fueritis. Athanasius vero de passione & cruce Dñi lib. 1. litteraliter hũc locũ interpretatur. Cũ enim cõpletas prophetias ostẽdat eo loci, & quę mala incurrerint Iudæi per singula scelera quæ in regẽ glorię ediderũt, peruenit ad illud, cũ autẽ nudarẽt Dñm, verberarẽtq; nõ intelligebãt quod ab ipso exuerẽtur, laborẽq; aduersus se prouocarent, iuxta illud, auferã vestes meas & lintea ne possint tegere turpitudinẽ eius, vt sit quod prædictũ est alijs locis Prophetarũ multis, & euenit Iudæis, quod Christũ Dñm nudauere suis vestimentis, Principes, & Pharisæi, & scribæ, & fœminæ locupletes quę mirifico ornatu fulgebãt, nudatę sunt suis vestibus, & sordidis vestib⁹ tecti, ita vt turpitudo eorũ nõ tegeretur: verberauere Dñm, cæsi sunt flagris crudelissime multa Principũ Iudæorũ millia, vt leges apud Iosephũ, & iuxta hanc interpretionẽ explanabis: sumam frumentũ meũ in tẽpore suo de fame, qua periere Iudęi, cũ vastati à Romanis sunt, & periere fame, peste, seditionibus intra muros, & foris, Romanorũ armis, & de hac fame Esai.c.5. Et nũc reuelabo stultitiã eius in oculis amatorũ. Hæc verba Palæologus verba Dei irati esse docet de vastitate Iudæę inuecta per Romanos. Tunc enim scribæ & Pharisæi (quos supra appellauit Propheta Iudæorũ amatores) videre stultitiã, & insaniã Iudæorũ reuelatam, quod in Christũ Dñm qui eorũ erat redẽptor tantopere sæuierint. Nã quæ maior stultitia, quã illa qua dictum est: Hic est hæres, venite occidamus eum, & nostra erit hæreditas. Hæc Iudæorum stultitia prædicta est toto orbe, & eorum alia omnia scelera, & flagitia, quæ prædicabuntur etiam vsque ad finem seculorum, deinde verba illa (nullus eruet eam de manu mea) arguere Dei iram ostendit, quibus verbis vastitas Iudææ prædicitur, & captiuitas, vnde nunquam sunt liberandi, simul etiam pu

tabant

tabant Iudæi se vitaturos mala, quę ipsis verbis Dei minati erant Prophetæ si Christum non reciperent, præsidio Roman. Imperatoris, qui toto orbe Imperator vnus erat, & ita dixere: Non habemus regem nisi Cæsarem, & per ipsos Romanos Deus illos vastauit, sperarant Assyrios, Babylonios, AEgyptios finitimas nationes sibi opitulaturos omnes sub Imperatore Roman. militabant, nec contra Imperatorem Romanum arma ferre est ausus quisquam, & Iudæos iuuare. Theophylactus de manu mea, inquit, id est, de vltrice potentia, quam experti sunt christicidæ Iudæi traditi Romanis, & Satanæ in interitum. Et cessare faciam omne gaudium eius, solennitatem eius, neomeniam eius, sabbatum eius, & omnia festa tempora eius. Et hæc verba Palęologus ad cessationem veteris legis refert, eodem refert Tertullianus lib. primo aduersus Marcionem cap. 17. de ceremonijs veteris legis: Cessaturus inquit ait Osee. Auertam omnes iucunditates eius, & dies festos eius, & neomenias & sabbata, & omnes ceremonias eius, eodem etiam refert hæc verba. Idem Tertullianus lib. 5. aduersus Marcionem. c. 6. Admonendus lector est cum Theophylacto mista esse scholia Theodoriti, quæ copulata sunt in vnum, & postea mixta, & Theodoritus & Theodorus in Prophetas minores rabinicas sequitur interpretationes, hinc deprehendo quod reperies Theophyl. de Christo interpretatum multa, & subito, redire ad Babylonios & Assyrios, cui accedit quod multa distincta sunt & apposita nomina Theodoriti, & alibi Theophyl.

D. HIERO. Et corrumpam vineam eius, & ficũ eius, de quibus dixit mercedes hæ meæ sũt, quas dederunt mihi amatores mei, & ponam eam in saltum, & commedent eam bestiæ agri.

LXX. Et disperdam vineam eius, & ficum eius, quæcunque dixit mercedes meæ sunt istæ, quas dederunt mihi amatores mei, & ponam ea in testimonium & comedent ea volucres cæli, & bestiæ agri, & reptilia terræ.

DIctum est in superiori cõmentario Palæologum & Theophylactũ ad vastitatem Iudææ importatam per Romanos hæc retulisse, & de pœnis irrogatis à Deo christicidis Iudęis, ergo corrumpam vineam eius, & ficum eius, vastandam Iudęam per Romanos curabo, ex parte enim totum significatur, De quibus dixit: mercedes hę meæ sunt, &c. Theophylactus: quando refert populus Iudæorum hæc alijs accepta, non mihi, curabo ea delenda, & vere dixerunt. Non habemus regem nisi Cæsarem. Quas dederũt mihi amatores mei) plebs Iudæorum non solum ex Iudæa, sed etiam ex toto orbe, qui offerebãt decimas, & primitias, & oblationẽ: dabant que sacerdotibus opes plusquã regias, vt dictũ est ex Philone, vel amatores mei Romani, putabãt enim se beneficio Romanorum habere quæ habent omnia, quod Romani rerũ potiebantur, & putabãt eos potuisse auferre à se omnia, & ea sibi reliquisse, vel amatores mei dæmones, & ponã eã in saltũ redactam in vastitatẽ, sic Theophylatus: significari enim ait, quod christicidæ Iudæi vastabuntur à Romanis, & si Iosephũ & Dionẽ legas euentus ipse docet ita factũ esse, Lxx pro in saltũ, legũt in testimoniũ, pro, יער dẽpto, ר, &, ד, in, ר, quæ sunt simillimæ, legere, עד, testimoniũ, de quo leges. c. 39. Deuteronomij, vbi Moses ait vastandam Iudæã & relinquendã in testimoniũ impietatis Iudæorũ, &c. Et comedẽt eam bestiæ agri, id est, Barbari, Bestias agri appellat scriptura nationes idololatras, Lxx legunt, comedent eam volucres cæli, & interpretatur Theophylactus, qui crediderint ex nationibus

Christo, quod volucres facti redeuntes ad Christum cælum colunt, bestias, omnes patres veteres interpretantur nationes, & ita & Barbaræ gentes Iudæam incoluere: diximus sæpe multa ex lectione Hebrea intercidisse, quæ retinentur in lectione Lxx.

D. HIERO. Et visitabo super eã dies Baalim quibus accendebat incensum, & ornabatur inaure sua & monili suo & ibat post amatores suos, & mei obliuiscebatur dicit Dominus.

LXX. Et vlciscar super eam dies Baalim in quibus immolabat eis, & circundabat inaures suas, & monilia sua, & ibat post amatores suos, mei autem oblita est, dicit Dominus.

Palæologus hæc verba Christi significat esse minantis Iudææ ruinam, & vastitatem, vt sit idem cum illo, vt veniat super nos omnis sanguis iustus cũ impleueritis. s. mensuram patrum vestrorum cruci suffixo Christo luetis flagitia vestra in adorandis idolis, tunc vlciscar de vobis hæc flagitia immania, Baalim pluraliter dicitur, Baal singulari numero dominus est & maritus; Baalim Domini & mariti dæmones Domini appellabantur à miseris Idolatris, quod dæmonum seruitute erant oppressi, non vnius alicuius dæmonis, sed multorum, qualis fuit ille qui rogatus à Domino, quod tibi nomen est, dixit legio. Lucę. 8. & eiusdem Lucæ. 11. Cum immundus spiritus, &c. legio ergo illa dæmonum, & septẽ illi spiritus nequiores, & quęlibet dæmonum multitudo Baalim, numero multitudinis dicuntur domini & tyranni, è quorum seruitute Christus redemit genus humanum, & dedit nobis potestatẽ calcandi eos, cum dedit potestatem calcandi super serpentes, id est, dæmones, horum dæmonũ seruitute liberabantur Iudæi per fidem Christi venturi, & tamẽ ipsi malebant dæmonibus seruirę quam Christo, & eis facere simulachra aurea & argentea, & pretiosas vestes, quod dũ dæmonibus sacrificabant versabantur in vitijs & libidinibus, nec videbant miseri quo se demegerant malorum. Ait ergo Dominus post Christi crucem hæc simul mala vindicaturum; adhibendus est etiam ille canon interpretandæ scripturæ, de quo ex Procopio & alijs sæpè diximus, post Christi crucẽ & exclusionem Iudæorum, & vaticinia de Iudææ vastitate fere semper fieri mentionem, de idolatria & auaritia Iudæorum, quod Dominus dicit. Prouocauerunt me in eo qui non erat Deus dum Idolum colerent, scilicet, & ego prouocabo eos in eo qui non erat populus, in populo nationũ qui quod dæmones coleret indignus erat qui popul⁹ diceretur, excæcati sunt igitur Iudæi, quod Idolatriæ & auaritiæ criminibus se cõtaminassent & reliquissent verũ Deũ, ita Dñs exclusit illos propter incredulitatem, & vocauit nationes. Clemens Alexandrinus Pædagogi lib. 2. cap. 12. significat Iudæos fornicatos cũ dæmonibus, quod eos corde complecterentur, & Baalim maritos significant, habebant maritos dæmones, & ex eorum congressu oua viperarũ & aspidum pariebant, hoc est fædissima peccata, quæ illis præsentissimum afferrent exitium, & fornicabantur cũ auro, cum dæmoni impositori faciebant aurea ornamenta, & simulachra, & specie auri & argẽti allecti dæmonas colebant & inducebant plebẽ vt auro radiãtia simulachra Deos putarent, & delicias & voluptates ad quæ impostor dæmon eos alliciebat, & opum luxus: hæc luituros Iudæos ait Clemens, & Prophetam causam subiungere quod ibant post amatores suos, & videtur Clemens intelligere hos amatores esse dæmones, qui eos solicitabant ad idolatriam, & ad alia vitia, iuxta illud: Circuit quærens quem deuoret

deuoret, Theophylactus eodẽ ſpectat. ait enim Dominũ ſignificare hæc ſe facturũ quod ſacris dæmonum ſint operati, & quod dies feſtos dæmonum egerint, iuxta illum interpretandæ ſcripturæ canonem, quẽ ex Procopio pręſcripſimus, & ait inaures quas auribus Baal pro ornamento apponebant doctrinas Phariſæorum quæ Iudæorum auribus inſtillabantur ſignificare, quæ inde in corda influebãt, & torques & catenas collo circundatas Phariſaica etiam eſſe dogmata quæ in ſuam perniciẽ ſibi circundant, & tamen noſtris temporibus hæc phariſaica dogmata ſanctitatis ſpecie tecta in Eccleſiæ cãpos irrepunt, & nulla re magis colitur dæmon quã ſi relicto vero Deo, & relicta veritate ſcripturæ, alio ſcripturæ ſenſa ſacra deflexeris inquit Theophylactus, & deprauata ſcripturæ interpretatione aperitur feneſtra omni vitiorum, & ſcelerum generi.

D. HIERO. Propter hoc ecce ego lactabo eam, & ducam eam in ſolitudinem, & loquar ad cor eius, & dabo ei vinitores eius ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam ſpẽ, & canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ, & iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra AEgypti.

LXX. Ideo ecce ego ſeduco eam & pono illam quaſi deſertum & loquar ad cor eius, & dabo ei poſſeſsiones ſuas, inde & vallem Achor ad aperiendum intelligentiam eius, & humiliabitur ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ, & iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra AEgypti.

THeophylact⁹ multis modis verſat hunc locum, ſed cũ interpretetur hæc de Deicidis Iudæis ille modus præter cæteros placet: propter quod Ecce ego lactabo eam, aut vt Lxx vertere ſeduco eam Hebraice mepatea deflecto eam ad ea quæ ſunt pręter rationẽ quod Moſes Deuteronomij. c. 28. dixerat percutio eam amentia & cæcitate & furore mentis ſi non ſeruauerint legẽ, & non reciperent Chriſtũ, vt vaſtarentur à Romanis quod factum eſſe leges apud Ioſephum. lib. 5. & 6. de bello Iudaico cum optimæ conditiones ferrẽtur Iudæis à Romano Imperatore, ne templum tam magnifice ſtructum & vrbs totius Aſiæ nobiliſſima vaſtaretur permiſit Dominus eos errare, & polliceri ſibi auxiliũ à Deo ne acciperent conditiones illas etiã iam imminente ruina rerũ omniũ, cum dicerẽt ſolere Deũ Iudæis in vltimo diſcrimine ferre opẽ & eos periculo liberare, & Ioſeph⁹, vt ipſe ſcribit, eos admonuit nihil eſſe quod à Deo ſibi pollicerẽtur auxiliũ quod Deus illis ferre ſolebat, quod ſcirẽt bene quæ ſcelera admiſiſſent in ſe, & flagitia immania propter quæ ſi ſaperent vindictã expectarẽt potius, eamq́; accerbiſsimã quã opem & auxiliũ in miſerijs tantis, erãt inquit Ioſephus percuſsi amẽtia & cæcitate miſeri Iudæi, & non accepere conditiones quas illis ferebat Veſpaſ. & periere, ſemper enim Ioſephus pręſefert vaſtatos Iudæos, ob immane flagitium in Chriſtũ admiſſum, ergo lactabo eã, permittã eã lactari & decipi falſa ſpe, vel ſeduco eã, permittã eã ſeduci, nã iuxta canonẽ pręſcriptũ ab Auguſti. eos in interpretãda ſcriptura potiſsimũ ſequor ſenſus qui Grę̨cę̨ editioni Lxx, & noſtrę vulgatæ, & lectioni Hebrææ cõgruãt, ſimul eos reijcio qui ab aliqua harũ lectionũ aliquo modo diſcrepare videãtur (& ducã eam in ſolitudinẽ) Lxx, ſic interpretantur, pono illã quaſi deſertũ, Theophylactus vaſtabo illam, & redigam eam in deſertum & in ſolitudinẽ, vt redacta eſt poſt Chriſti crucem (& loquar ad cor eius) Theophylactus, faciam vt me intelligat per me illa mala eſſe paſſam quod doctrinam euangelicam non recepit, quod centies in hiſtoria Ioſephus præſe-

 fert

fert ruisse Iudæos, quod completæ sint prophetiæ: sic etiã interpretatur Theophylactus, pollicetur Dominus quod exclusis Iudæis sum loquuturus ad cor iuxta illud: dabo legem meam in corde ipsorum, & iuxta illud: erunt omnes docibiles Dei cum Spiritus sanctus ipsis suggeret, vt Christum recipiant (dabo eis vinitores eius ex eodem loco) Lxx dabo eis possessiones suas, inde dixi in lectione hebræa frequenter solere duplicem esse lectionem vbi diuersa sunt verba eodẽ sensu seruato. Theophylactus redditurum se Dominum pollicetur Iudæis possessiones suas adoptionem filiorum & gratiam & gloriam, & conregnare cum Christo, & certè post euersas Iudææ vrbes non solum plurimi Iudæorum sed totus orbis ad fidem est conuersus cum viderent completas prophetias de vastitate Iudææ, post Christi crucem, addit Theophylactus omnes qui in Christo sumus baptizati hinc locupletati sumus bonis spiritalibus quod Dominus nobis ad cor est loquutus, quod spiritus sanctus habitat in nobis, quod Christũ induimus, quod accepimus possessiones nostras remissionem peccatorum mansiones cælestes: hęc omnia peccator perdit quoad Dominus ei loquatur ad cor, tũc reddũtur ei suę possessiões. At iuxta nostram vulgatã significantior est prophetia, & iuxta lectionẽ hebræam. Nam significatur planè quod est Matthæi ca. 21. de vinea: malos male perdet, & vineã suam locabit alijs agricolis, & infra, Auferetur à vobis regnum & dabitur genti facienti fructum. Hoc enim hæc verba significant planè: ducam eam in solitudinem. i. in gentiũ populos, dicitur enim in scriptura gentium populus solitudo & desertũ, quod vt Procopius in Esaiam docet, populi gentium non sint cælesti aratro proscisi, nec cælesti pluuia irrigui: ducẽdos ergo Iudæos captiuos ait ad populos gẽtiũ & ponendos quasi desertũ, quasi gentiũ populos, & ibi loquuturum Deũ ad cor Iudæorũ vt resipiscãt & sciant in quæ sua culpa deciderũt mala (Et dabo eis vinitiores eius ex eodẽ loco) ex populo gentium dandos ait pontifices & sacerdotes tradita iã vinea alijs agricolis, vbi mutatio sacerdotij mutationẽ legis significat veteris in nouam, apertè dicitur hoc loco dandos vinitores Põtifices & sacerdotes inde ex eodẽ loco ex deserto & populo gentiũ (& vallem Achor ad aperiendam spem) Lxx. Et vallem Achor ad apariendam intelligentiam eius) legere enim, bina, intelligentiã, pro, tiqua, spem. Frequentissime enim apud Hebræos mutatione vnius verbi duplex est lectio. Quũ Theophylactus hæc ad Christi tẽpora referat videtur mihi hic fieri, quod alibi sæpè monui, quoties Propheta scripturã veteris testamenti citat eã intepretari & significare typũ esse eius rei, de qua agitur. Historia Achor & Anathematis notissima est, & victi Iudæi sunt propter anathema. i. execrationem, & excisionẽ & propter Achar qui furatus erat ex anathemate facta pœnitẽtia & lapidato Achar cũ suis omnibus post lachrymas adeptus populus est terrã repromissionis, Achor vallis, vallis perturbationis est. Id enim sonat Achor, & anathema, &, cheris, excisio, & inflãmatio typus mihi esse videtur passiõis Christi, & excisionis & inflãmationis Hierosolymorũ, & vallẽ qua ductus est Dominus vẽditus triginta argẽteis dici vallẽ Achor, vallẽ perturbationis, ea enim causa fuit Iudæis turbarũ & ruinæ, & Achor typũ etiã esse populi Iudaici, qui furatus triginta argenteos illos quos pro Domino accepit lapidatus est & vastatus in eadẽ illa valle qua ducebatur Iesus præhẽsus à Iudæis, vallis ergo Achor. i. passio Christi data est Iudæis in spem vitę æternę, vel iuxta Lxx in intelligentiã (& canet ibi iuxta dies iuuẽtutis suæ, & iuxta dies Ascẽsionis suæ de terra Aegypti. Hęc verba eodẽ planè spectãt: nã quoties historia veteris testamẽti citatur à ꝑpheta significatur esse typus eius rei de qua agitur apud Prophetã.

Et

Et confessa res est liberationem ex seruitute AEgyptiaca & Regis Pharaonis typum esse liberationis generis humani ex seruitute satanæ & dæmonum, & Mariæ canticum submerso Pharaone & AEgyptijs typum fuisse cantici euangelici, de quo Propheta: Cantate Domino canticum nouum, sacro baptismate suffocato satana, & ablutis peccatis, redempti ergo à Domino eius sacra passione cantare iubemur canticum nouum, cuius typus erat canticum illud Mariæ in principio populi Iudaici: hanc enim iuuentutem illius appellat, & ascensionem de terra AEgypti, sed pro (& canet) vertere LXX & humiliabitur, verbum Hebræum vtrumque significat עָנָה canere est & humiliare, Theophylactus: Humiliabitur Christo, inquit, vt in principio iuxta dies iuuentutis suæ cùm humiliatus est Mosi, cùm vocabit eos ad liberationem ex captiuitate & seruitute AEgyptiaca, & accepit legem, sic Christo humiliabitur ad obediendum ei, vt liberetur ex captiuitate satanæ, & accipiet legem euangelicam, & vt illi traiecere mare & venere ad terrã promissionis sic Christo obedient ad baptismum, & venient ad regnum cælorum ipsis promissum. Humiliari dicitur quod ex Spiritu sancto renatus sit vt paruulus, & dicitur puer, quod est accipere remissionem peccatorũ, vt puer accipit, & acceptum fieri ad regna cælorum quod tribuit gratia Dei non suis meritis. Hæc Theophylactus. Nec intelligas regnum cælorũ non dari meritis, datur meritis, gratia verò & vocatio nullis meritis datur.

D. HIER. Et erit in illa die, ait Dominus, vocabit me vir meus, & non vocabit vltra Baali, & auferam nomina Baalim de ore eius, & non reuocabitur vltra nominis eorum.

LXX. Et erit in illa die dicit Dominus, vocabit me vir meus, & non vocabit me vltra Baalim, & auferam nomina Baalim ex ore eius, & non reuocabuntur vltra nominum eorum.

THEOphylactus, in die illa captiuitatis, inquit, & miseriarum, quibus illos afficiam non deligent sibi Deũ Baal, sed me agnoscent Deum & spõsum suum. Hæc Theophylactus. Atqui Iudæi vsque ad captiuitatem quæ eis accidit post crucem Domini nunquam abiecere idola, vt ad Christi tempora referre necesse habeas. Pergit Theophylactus, deleuit ex populo Iudaico Dominus Idolorum memoriam calamitatibus, & cladibus quibus affecit Iudæos, & quando sol iustitiæ Christus mundo illuxit, & quando suo aduentu diem in mundo fecit, iuxta illud. Hæc est dies, quam fecit Dominus, &c. Tunc è medio Iudæorum & è medio populi gentium sublata idololatria est. Hæc Theophylactus. Et certe signum aduentus Dñi erat Idolorũ casus, vt multis locis in Esaiã præcipuè in cap. 19. sumus testati. Addit Theophylactus, tunc tempore Christi cùm diluxit dies Domini sublata sunt idola & prauæ cogitationes & vitia teterrima quæ pro Dijs colebãt. Quid enim aliud Bacchus erat quam ebrietas, & Venus quã coitus, Priapus quam hominis pudendum vt pluribus alibi diximus ex CHrysostomo & Platone, sed verba illa, vocabit me vir meus, & non vocabit me vltra Baali, esse idem puto cum illis euangelicis: Iam non dicam vos seruos, sed amicos. Nam Baal multa significat, & inter cætera significat dominari, ita vt tyrannus in seruos dominari solet, quæ res faciebat vt Augustus Cæsar Imperator & alij boni Imperatores recusarint se appellari dominos, quod Dñi ad seruos referantur, vt tyranni, non vt Reges: vnde Baal nomen, Dominus est, & Dominus relatiuum habet seruum, vt sit idem, Non dicet me Baali Dominum &

tyrannum,&non dicam ego eos seruos: nam suo aduentu nos filios Dei fecit, & ita iussit, vt diceremus Pater noster, non quod non sit Dominus, est enim, sed nō tyrannus: sed quod nos in filios adoptauit, & Christi fratres, & amicos.

D. HIERON. Et percutiam cum eis fœdus in die illa cum bestia agri, & cum volucri cæli, & cū reptili terræ, & arcum, & gladiū, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiducialiter.

LXX. Et disponam eis die illa testamentum cum bestijs terræ, & cum volatilibus cæli, & reptilibus, & arcum, & gladium, & bellum conteram de terra, & habitare eos faciam in spe.

LEontius Cyprius Pontifex, vt est in Euthymij Ponoplia. 171. scriptura, inquit, gentes sæpè feras vocat, vt in illo faciam fœdus illa die cum feris agri, & volucribus cæli, & serpentibus terræ, vbi crudeles feras appellat volucres superbos serpentes vitijs inquinatos, qui repunt humi venenati homines, hæc Leontius, vt sitidem cum illo quando demissum cælo linteum illud est immūdis animalibus refertum, & dictum est Petro, occide & manduca. Nam edocti ab Episcopis, & commanducati concorporati sunt Ecclesiæ, Theophylactus significari his putat Deum ex Gentibus & Iudæis vnam fecisseEcclesiam, quibus verbis Theophylactus eodem modo interpretatur, quo Leontius, vt Christus lapis angularis duos populos in vnam Ecclesiam coniungeret lege Euangelica lata, pacem mundo conciliauerit. Addit Theophylactus, Verbum Dei caro factum, Ecclesiæ sponsus faciet te habitare in Ecclesia in spe: quoniam si peccaueris, non te repellet, sed pœnitentem recipiet in spe etiam meliori quod te recipiet in æterna tabernacula, vbi sempiternus spōsus cū ipsa cohabitabit, iuxta illud: Quodcunque solueris super terram, erit solutū & in cælo (Et habitare eos faciam in spe) Theophylactus, In spe, inquit, regni cælestis remissis peccatis per Christi passionem, & dixerat verba hic fieri ad Ecclesiam ex Iudæis & Gentibus. Theophylactus, Non vocabit me nomine Idolorū, quod Idola vocabantur Baali, & ignominia summa erat, si Deum verum Idolorū nomine nominarent, & eodem honore Idola, cùm vero Deo colerent. Verba illa, Arcum, & gladium, & bellum refert Theophylactus, ad pacem quæ temporibus Christi erat necessaria ad euangelij prædicationem, cum omnia Imperatori Romano obtemperabant, mihi magis videntur spectare ad Iudæorum vastitatem, qui magnopere impediebant euangelij prædicationem.

D. HIERON. Et sponsabo te mihi in sempiternum, sponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & in misericordia & miserationibus, & spōsabo te mihi in fide, & scies quia ego Dominus.

LXX. Et sponsabo te mihi in sempiternum, & sponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & in misericordia & miserationibus, & sponsabo te mihi in fide, & scies quia ego Dominus.

THeophylactus, Desponsabo te mihi, quia non Legatus aut Angelus, sed ipse Deus eos redemit, per se nos redemit, non per Angelum. Olim per Angelos nobiscum loquebatur, tempore aduentus per se ipsum. Tempore Incarnationis Deo incarnato erat Ecclesia desponsata, idque in æternum, olim ad tempus tantum, nunc in æternum, vt spōsus cælestis te recipiat in sempiterna taber-

tabernacula. Addit Theophylactus: Desponsabo te mihi iniustitia, inquit, quoniam hominis fuit mors, per hominem victa mors est, per verbum Dei incarnatum. Qui primus à mortuis resurrexit, in iudicio, quoniam damnauit principem huius mundi, quod nõ inueniens in ipso peccatum, interfecit eum, in misericordia & miserationibus: quoniam non ex operibus quæ fecimus seruauit nos, sed gratia & misericordia per lauacrum regenerationis. Nam, vt inquit AVGust. 4.315. ipse Dominus se sponsum appellat, & Apostolos filios sponsi, cùm inquit: Non possunt ieiunare filij sponsi, quamdiu cum illis sponsus est, &c. Et ecclesiam virginem castam Apostolus appellat: & ibidem. 333. Nuptias incarnationem verbi esse ait spõsum Christum, sponsam ecclesiam. Cyrillus in Genesin, fol. 36. Ante ecclesiam gentium maiorẽ natu sibi Deus synagogam matrimonio iunxerat: sed eiusmodi coniunctio in sæculum facta: est ecclesiam ex gentibus in sempiternum iunxit: sed dos huius sponsæ misericordia fidesque est, despõdebo te mihi, inquit, in sæculum, Cyrillus in Genes. 80. De cælo descendens sponsus ad ecclesiam ex gentibus: despõsabo te mihi, inquit, in iustitia & iudicio, iũxerat enim sibi priusquam ecclesiam, in matrimonium synagogam antiquiorem, sed non in æternũ. Dicet enim paulò infra: & ipsa non vxor mea, & alia. Hæc eadem Procopius & in Genes. 114. Et de concordia cum Euangelio: & addit: in æternum, inquit, vt separet à matrimonio synagogæ, quod ad tempus fuit: etiam Cyrillus in Glaphyris libr. 4. fol. 75. verba hæc esse putat sponsi, qui de cælo descendit ad ecclesiam ex gentibus, quod ante quidem synagogam sibi motrimonio iũxerat, sed non in æternũ. Multi ex veteribus de synagoga interpretãtur quod typus erat ecclesiæ, iuxta canonem illum, quo monemur multa dici de typo, quæ non in typo, sed in veritate complentur.

D. HIERON. Et erit in die illa: Exaudiam, dicit Dominus, & exaudiam cælos, & illi exaudient terram, & terra exaudiet triticũ, & vinum, & oleum, & hæc exaudiet Iezrael.

LXX. Et erit in die illa, dicit Dominus, exaudiam cælum, & cælum exaudiet terram, & terra exaudiet frumentum, & vinum, & oleum, & ipsa exaudiet Iezrael.

Theophylactus dupliciter hunc locum explicat eo in tempore, quando verbum caro factum ecclesiæ sponsus factus fuerit, iam non ad tempus, sed in æternum, vt dictum est. Ego, inquit Dominus, & audiam cælos qui erubescebãt quodam modo quod suos influxus & pluuias fructibus procreandis non largirentur impediti Dei mandato propter hominum flagitia, & cæli permissi à me suo fungi officio in procreandis frugibus, audient terram poscentem pluuias, & bonos influxus, & terra exaudiet frumentum & fruges seminatas, vt ea foueat, & procreet iuxta imperium Domini, producat terra, &c. Et hæ fruges exaudient Iezrael: exaudiet, inquit, illum qui natus est de Spiritu sancto, vt promittatur vbertas ecclesiæ, sed ecclesię nunquam sunt promissa terrena bona, sed cælestia, ita vt cætera adijciantur, sed vt AVGustinus ait: Illud nobis venientibus ad Christum dictum est, Tolle crucem tuam, & similia: magis ille alter sensus placet in die illa de qua diximus, ait Dominus: Exaudiam cælos, sanctos Angelos, & alios sanctos, qui in scriptura cæli nominantur: Exaudiam pro vobis precantes sanctos Angelos & reliquos sanctos, & illi sancti exaudient terram, vt pluuias cælestes dent terræ, iussi enim erant ne pluerent. Mandabo nubibus

cæli,&c. Et terra exaudiet triticum & vinum Sacramentum Baptismi panis & vini obedient vt tingatur sacro baptismate, participet corpore & sanguine Christi,& hæc sacramēta exaudient Iezrael Christum de Spiritu sancto natum, vel brachium Dei,vt efficiāt suum opus: Christus enim operatur in sacramentis sensus inquies hic est spiritalis, minime, nisi dicere velis non esse figuris locum in sacris litteris, quod si negares esse in tenuissimo poëta, atque adeo in quotidiano sermone esses ridiculus, multa enim etiam vulgo loquimur figurate, quæ si ad litteram acciperes cachinnos vulgi in te concitares, iam mentem adhibe & intellige ex proximo contextu Petrum & Paulum sequentia de Christo interpretari vt appareat Apostolos hūc locum ad Christum referre, ergo iuxta canonem scripturæ antecedentia & sequentia si commode fieri possit, eodem sunt referenda.

D. HIERON. Et seminabo eam mihi in terra, & miserebor eius qui fuit absque misericordia, & dicam non populo meo, populus meus es tu,& ipse dicet, Deus meus es tu.

LXX. Et seminabo eam mihi super terram,& diligam, non dilectam,& dicam non populo meo,populus meus es tu, & ipse dicet,Dominus Deus meus es tu.

De vocatione gentium hæc interpretatur Paulus ad Romanos. 9. & Petrus 1.Epist.2. Sic AMBrosius de vocatione gentium, lib.2.cap.7. Nam plebs gentium vocata ad Christum facta & vocata est dilecta,& populus idem gentium antea dicebatur non populus Dei,& vocatus ad Christum factus & vocatus est populus Dei. Tertullianus aduersus Marcionem lib.4.cap.23. sic intellexit: sed per obscurè loquitur: ait tamen vsque ad tempora Christi populum gētium dictum non populum Dei, scilicet, Iudæorum populum appellatum populum Dei, post Christi aduentum extensam hanc misericordiam in omnes gentes, nullumque exceptum in miseratione, sicut nec in vocatione. Sic hunc locū intellexit AVgustinus de altercatione ecclesiæ & synagogæ sub finem, & 4. ad SIMplicianum quæstione secunda, vbi de gentibus dictum ait: vocabo non plebem meam plebem meam, & non dilectam dilectam. Et 727. in quæstionibus ex veteri Testamento. q. 44. & libro 1. ex Epistola ad Romanos de gentibus dictum ait: Vocabo non plebem meā plebem meam,& non dilectam meam dilectam meam. Sic CHRysostomus 1. 714. in expositione Psal. 22. sub finem: & ita tim 714. in Psal. 24.& CYPrianus libr. 1. aduersus Iudæos cap. 19. HIEronymus tomo 3. q. 10. ad Hedibiam de hoc loco mirabiliter disputat: sed aduerte de prædestinatione HIEronymum, AMBrosium, CHRysostomum,& alios ferè veteres omnes in alia esse sententia quam Augustinum & D. Thomam, quorū sententia in schola Theologorum est recepta, nec immerito, cùm hic locus testimonio duorum Apostolorum Petri & Pauli sit de vocatione gentium ad Christum prędictus,& Ecclesiastici omnes sic interpretentur. Theodoritus tamen de temporibus Zorobabelis interpretatur in typo temporum Christi, tam sunt quidam Iudaicarum rerum amatores, qualis Theodoritus hic & Theodorus Antiochenus mihi esse videntur, qui toto cælo distant à diuino illo Theodoreto. Nec illud ferendum quod faciunt interpretes, qui libris quos vertunt latinè, multa admiscent de suo, veluti interpres Origenis in cap. 9. ad Romanos scribit Apostolos addere & mutare multa, quod falsissimum est. Origenis semper contra sensit: at dices quod nostra vulgata conuenienter Hebrææ lectioni præfert misericor-

ſericordiam conſequutum, &c. Apoſtoli dixerunt dilectam, iuxta Lxx viros.ſ. quod verbum hebræum hoc & illud ſignificat: ordinem tãtum orationum inuerſum reperies in Apoſtolis: & quis vnquam citauit ſcriptorem, vt putaret ſe neceſſe habuiſſe numerare litteras & ſyllabas. רחם vtrunque ſignificat miſereri & diligere.

CAP. III. *Oſeæ.*

D. HIERON. Et dixit Dominus ad me, adhuc vade & dilige mulierem dilectã amico, & adulteram, ſicut diligit Dominus filios Iſrael, & ipſi reſpiciunt ad Deos alienos, & diligunt vinacia vuarum.

LXX. Et dixit Dominus ad me, adhuc vade, & dilige mulierem diligentem mala, & adulteria, ſicut diligit Dominus filios Iſrael, ipſi autem reſpiciunt ad Deos alienos, & amant coctiones cum vuis.

HOc caput myſteriorũ Chriſti eſt refertiſsimum, ſed querebar antea THeophylacti ſcripta intermixta & adulterata multis locis eſſe Theodoriti ſcholijs, & Theodori Antiocheni, qui Rabinica ſunt conſectati, nunc maius vrget malum: hoc capite pro Theophylacti commentarijs ſcholia Theodoriti irrepſere, Theodoritus longe alius à Theodoreto antiquo illo doctiſsimo, & ſanctiſsimo Theophylacti faciem induit, vt magis fallat, omittendus igitur Theodorit⁹, eſt & detrahẽda illa perſona Theohylacti quam induit, ne fallat quẽquam. AMBROSius epiſtolarum libr. 6. epiſtola. 39. ad Horontianum de diuiſione prophetica bonam huius capitis partem explanat. In hoc principio videtur ſignificare eſſe ſermonem de Synagoga Iudæorum vt prima illa meretrix, de qua in primo capite populi gentium typus fuerit, vt ſupra eſt commõſtratũ, qui populus ad Chriſtum acceſſerit, & Chriſto matrimonio ſpiritali ſit iunctus lotus ſacro baptiſmi lauacro; & ex meretrice, & filijs meretricis facti ſint filij Dei, ſecunda hæc meretrix ſit ſynagoga ex qua reliquiæ quæ ſaluæ factæ ſunt crediderunt: ſed inquies ſuperior meretrix vtrunque populum ſignificat: vt oſtenſum eſt, bene eſt, illa vtrunque populum ſignificat & precipuè populum gentium, hæc meretrix, de qua nunc ſermo fit Synagogam Iudæorum præſignificat. Idem putat Hieronymus tomo primo ad Gerontiam de Monogamia vbi Synagogam eſſe ait hanc quæ poſt adulterium, & negationem ſaluatoris ſedet plurimo tempore ſine altari, ſine ſacerdotibus ac Prophetis expectans conſortium priſtini viri, vt poſtquam intrauerit plenitudo gentium tunc Iſrael ſaluus fiat &c. quæ ibi leges, & idem Hieronymus tomo. 3. ad Ruffinum, de iudicio Solomonis de hoc loco notat digna notatu, quæ contra quoſdam leges qui eccleſiam ſcribunt meretricẽ, & adulteram appellari, & antequam eccleſia eſſet vocata à Chriſto vera dicunt, poſtquam vero eccleſia eſt Chriſti ſponſa, blaſphemia mihi videtur, quod D. HIEron. vertit, dilectã amico, Lxx reddidere, diligentem mala, quod punctis fit vt verbũ actiue ſignificet aut paſsiue, vt dilectam & diligentem vertere poſsis. רע amicum, ſignificat & malum varijs tamen pũctis, vt vtraque tranſlatio congruat hebrææ lectioni, quod reddidit Diuus Hieron. & adulteram, vertere potes & adulteras, ſiue adulteria addita littera ו quæ addi frequẽter & detrahi ſolet, & tam frequenter, vt nihil fiat frequentius. Conducitur ergo meretrix pretio certo, de quo dicemus, & ea meretrix quæ mala di-

diligit, & adulteria, quæ meretrix typus est synagogæ, quam Deus conducit, & auget beneficijs, ipsa autem synagoga diligit idola & Deos alienos, & amat vinacea vuarum, res cassas & vanas, sic enim appellat idola. Nam quod reliquum est ex vua pressa in torculari hoc appellatur nomine, quod vtilitatis iam nihil habet, nisi ad id adhibeas vt ignem foueāt, & alant, & porcis aut auibus præbeant pabulum, quo nomine appellantur idola, quę vtilitatis & commodi nihil prorsus habent tantum porcorum sunt pabulum & ignis alimenta. Lxx pro vinacea vuarum reddidere coctiones cum vuis: Græce est pemnata cum vuis. Pemnata porrò sunt bellaria & tragemata ex opere dulciario, quæ idolis offerebantur, quęcunque dulciarius pistor ex saccaro & melle conficit, & in mille figuras format ad secundas mensas. Nam nō solum bellaria omnia & mellita, & opera omnia dulciaria, sed lectissima esculēta, & poculenta sacris Deorum adhiberi solebant, vt allicerent omne genus hominum ad colendos dæmones. Verbū Hebræum sic sunt interpretati Lxx quo asise, ab, es; deduxere, id est, igne, asise, coctiones, anabim, vuarum, vt significasse videātur magis vuam coctam quale melicraton est, & alia genera, quæ nostris tē poribus fiunt, & in Christi Domini natali adhibentur mensis secundis ab antiquitate more quodam deriuato. Nam olim Deos sacris adhibebantur nectaris nomine, rabini lagenas interpretantur D. Hieronymus vinacea vertit, significat hoc verbum fundamenta etiam vt varias habeat interpretationes.

D. HIER O. Et fodi eam mihi quindecim argenteis, & coro ordei, & dimidio coro ordei, & dixi ad eam.

L X X. Et conduxi eam mihi quindecim argenteis, & gomor ordei, & Nebel vini, & dixi ad eam.

ET fodi eam, Canon Augustini est, vt tropicis locutionibus misceatur veritas, quod genus dicendi Quintilianus mixtam allegoriam nominat, populus Israel vinea Dei Sabahot dicitur apud Esaiam; pro hac vinea allegorice dicitur adultera mulier, huic allegorię misceatur veritas, vt de hac adultera muliere loquatur Dominus tanquam de vera vinea, fodi eam, inquit, id est, pastinaui eam vineam, de muliere adultera & de filijs Israel loquitur Propheta tanquam de vinea quam fodisse & pastinasse ait quindecim argenteis, pro fodisse Lxx cō duxi vertete, quod Hebræa vox vtrunque significat pastinare & conducere. D. Ambrosius Epistolarum lib. 6. Epistola. 39. ad Horantianum, cum dixijsset septē narium numerum ad vetus testamentū pertinere, quod sabbatum, id est, septimus dies Iudæis fuerit sacer, quo die Dominus requieuit ab omni opere quod patrarat, octaua dies ad nouum testamētum pertinet, quando Christus resurrexit, isti ergo dies sunt septem & octo, de quibus Osee dicit, quod eo numero conduxerat sibi, & acquisierit suæ vineæ fidei plenitudinē sic enim habet, & abij & conduxi mihi quindecim argenteis, & coro ordei, & semicoro ordei, & Nebel vini, præceperat enim Dominus in superioribus conducere eam, & conduxit mercedem quātitatis expresit: quindecim argentei ex septem & octo constant, significatur ergo Propheta accepisse consummationem plenæ fidei duorum testamentorum pretio, & Ecclesia vtroque testamento plenitudinem fidei accipit. Primo testamento quod septenario numero significatur acquisitus est populus Iudæorum. Secundo testamento acquisitus est populus nationum & gentium. Fide ergo plena conducitur meretrix, vel ex gentibus, vel ex adultero Iudæorum populo. Quod autem dixit in coro & semicoro ordei. In coro mensurę plenitudo est, in semicoro semi plena mensura, plenitudo in Euangelio,

lio, semi perfectio in lege iuxta illud: Non veni soluere legem sed adimplere. Idem Ambro.lib.9. Epistolarũ Epist.76. septimus, inquit, dies legis veteris mysterium significat, Octauus resurrectionis, iuxta illud Osee: Conduc tibi fornicariã quindecim denarijs eo quod gemino ære veteris & noui testamenti, hoc est integro fidei pretio mulier illa vago quondam & meretricio gentium conuenarum comitatu fulta conducitur & conduxit eam gomor ordei & semigomor per ordeum significat quod imperfectos vocaret ad fidem vt perfectos redderet, per gomor intelligitur plena mẽsura, per semigomor semiplena, plena mẽsura in Euangelio est, semiplena in lege, cuius plenitudo nouum est testamentũ, vt dixit Dominus: Non veni soluere legem sed adimplere. Gomer siue Chomer, Corus est, Chomor & corus triginta continet modios. Modius porrò nostros continet duos celemines. Sed quã quam D. Hieronymus vetat in luto aurum quærere, id est, in Iudæorum & Hęreticorum scriptis quærere Christum, & alibi grandis prudentiæ hoc esse dicat, vt in luto quærat aurum, tamẽ ex Theodoriti commentarijs quædam excerpã, ex luto, scilicet, aurea, Nebel vini Hebraice non est, sed confessa res est inter sanctos multa ex lectione Hebræa excidisse quæ sunt in trãslatione Lxx virorum, qua de re alibi dictum est latius, Theodoritus Nebel vini ebrietatem Iudæorũ significat, qui videntes non vident Christum, & audientes non audiunt, quod ebriorum est peculiare, sed mihi magis placet, vt ad ebrietatem spiritalem referas, conducitur enim adultera ad perfectionem fidei, perfectione veteris testamenti quod nouo est perfectum & complectum, huic perfectioni magis cõgruit spiritalis ebrietas quam vlla cęcitas aut amentia, & Nebel vter est vini, aut pluuia vini, & meretrix siue adultera hæc cõducitur quidẽ Nebel vini, vtre vini. s. quod Nebel vtrem significet, sed Nebel hic cuius rei sit typus indicat Etymologia iuxta canonem interpretandæ scripturę. Nebel pluuia est à Nabal verbo quod latine sonat cadere, quod pluuia cælo cadat, & sanguis Christi quo conducta est Ecclesia ex gentibus & ex populo Iudaico quæ vna est ex vtroque populo, sanguine Christi empta & conducta est & acquisita. Nam hoc verbum Hebræum significat etiam, iuxta illud Actorum.20. quam acquisiuit sanguine suo, qui sanguis velut pluuia est effusus, & irrigauit locum vbi cruci suffixus est Dominus, & effunditur todo orbe quotidie per omnes Ecclesias veluti pluuia quædam cęlestis, nam virtute cælestis Spiritus Sancti vinum transubstantiatur in Christi sanguinem. Nebel igitur hic vini sanguis Christi est pro nobis & pro multis effusus, veluti pluuia cælestis, sed attende illud pro multis forma Hebręa dictũ esse rabim pro infinitis pro innumerabilibus, iuxta illud, quam dinumerare nemo poterat.

D. HIERO. Dies multos expectabis me nõ fornicaberis, & nõ eris viro, sed ego expectabo te.

Lxx. Dies multos sedebis in me non fornicaberis, nec eris viro, & ego in te.

Cyrillus in Genes. M.s.100. Dominus, inquit, Christus collegit in Ecclesia nationes, & expectat Israel, nec legem habentem quę doceat agenda nec sacra, &c. Deus seruat Iudæos in meditatione librorum sacrorum cum libri sacri illis sint obsignati, vt putat Origenes. 1.395. in Iudicum. c. 6. Homelia. 8. cum enim citasset hæc verba, Quia erunt filij Israel multo tempore sine rege, &c. subiecit, vides quanta apud illos siccitas permanet, quanta ariditas diuini sermonis. Non seruantur ergo Iudæi à Deo in meditatione scripturæ sacræ quandoquidẽ Iudæis scriptura sacra clausa est & obsignata,

signata, alioqui si à Deo seruantur in sacræ scripturæ meditatione quid reliquũ est quin fœlicissime viuant saltem fœlicitate humana, siquidem humana fœlicitas, vt docent Plato, & Aristoteles in rerum diuinarum contemplatione est sita, & multo maior hęc erit fœlicitas quam humana, siquidem Aristoteles duplicem facit humanam fœlicitatem, alteram quam humanam vocat, alteram quam humana conditione maiorem putat, cum homo in terra positus totus in Dei & rerum diuinarum contemplatione est fixus. Adde tu, si est fixus in cõtemplatione rerum diuinarum, non pro captu humano, sed pro inspiratione & reuelatione Spiritus S. Iudæos fœlicissimos esse & dignos pręmio sempiternæ fœlicitatis, quippe iuxta quosdam seruãtur à Deo in vita optima, in vita contemplatiua rerum diuinarum, quæ habeat necesse est iuxta Philosophos pro fundamento vitam actiuam: alioqui non contemplabitur bene. Et illud adde, falsum futurum, si hoc recipias, quod sancti patres aiunt, Iudæis iuxta Esaiam, librum esse obsignatum, Iudæos esse cæcos, & duces cæcorum, quod dixit Dominus, qui pote? si seruantur à Domino in contemplatione scripturæ sacrę, vident ergo scripturam, & Iudæi sunt, fallit ergo Paulus & fallitur, quum interpretatur illud, mensam, id est, scripturam futuram Iudæis in scandalum. Procopius. 122. interpretans hunc locum, Nunc, inquit, Israel orbatus omnibus, quæ sunt in lege, veluti expectat Christũ, dum redeat ex vocatione nationum, & se quoque ad se vocet. Non sedet ergo Synagoga vt matrona honesta & pudica domi expectãs virum suum. Matrona honesta, & pudica Synagoga dicetur quæ fornicatur cũ septem dæmonibus, quos spiritus immũdus secum ad illam duxit? quum illa Regem gloriæ in crucem sustulit, virum suum? expectat Deum, scilicet, à quo libellum accepit repudij. Sedet vidua honesta domi Synagoga expectans virum suum, quæ quotidie Christo maledicit? Christum & Christianos ex secratur? Cyrillus in Genes. M.s. 100. & de spiritu & littera. 246. de hac re, & de hoc loco: vidua quidem & eiecta iacet Synagoga propter impietatem admissam in Christum, perseuerans in peccatis, & in spoliatione rerum omnium spiritalium, & per tam longa temporum interualla pertinax (dies multos expectabis me) Hebraice ad verbum, dies multos sedebis mihi. Hieronymus quum alijs locis, tum in cap. 3. Abacuc in illa verba. Egressus est in salutem populi, ait quosdam semi Christianos Iudaice transtulisse locum illum, & Iudæum Aquilam interpretatum fuisse eundem illum locum, ac si esset Christianus, quæ eo dixerim, vt appareat interpretem Iudæum, etiam quum ad verbum vertit scripturam transferre Christiane. Vnde alibi pluribus dixi translationem LXX Iudæorum trecentis annis ante aduentum Domini editam auro contra, gemmis, margaritis, rebus omnibus pretiosissimis emendam, & æstimandam esse, quod tanto ante tempore Christum Dominum quoquo te vertas personat, & Christi mysterijs gentium aures circumsonat. Vtinã Iudæorum fraude non esset trunca & lacera, fuit enim apud illos per annos triginta supra octingentos & eo amplius. Quod si hoc fit, vt docet Hieronymus cũ verbum verbo redditur, quid futurum putas, cum interpres necesse habet ex antecedentibus & consequentibus Prophetæ sensa exprimere. Quod fit hoc loco de quo agimus, necesse est, vt Iudæus Iudęum sensum exprimat, Christianus Christianum, ergo pro, dies multos sedebis mihi, quod Hebraice est D. Hiero. ex antecedentibus & consequentibus interpretatur, idest, expectabis me, scilicet, dum è gentibus ad te redeam, quia cum introierit plenitudo gentium, Israel saluus fiet, vt interpretantur etiam patres veteres, quos retuli, vt sit: sedebis mihi dies multos, idem quod, sedebis expe-

expectando me dies multos, quia recipere me noluisti, expectabis dum ad te redeo in consummatione seculorũ. Lxx viri ad verbum reddidere lectionem Hebræam, qui alioqui ipsos sensus sacros exprimere solent, hoc loco verbum verbo reddunt πολλάς ἡμέρας ἐμοί καθήσῃ dies multos sedebis mihi, non apud me, nec enim congruit antecedentibus, nec consequentibus, nec sanctorum patrum sententiæ, nec rei veritati. Non enim manet apud Dominum Synagoga, quæ quotidie diris Christum deuouet, & execratur Christi nomen, & Christianos, & libellum repudij accepit: quomodo ergo manet apud Deum, quæ Dei domo exclusa est? Vertenda est ergo Græca lectio ad verbum: dies multos sedebis mihi. Theodoritus sedebis incredula, & perfida cessans venire ad me, non veniens ad me, vel vt supra interpretati sumus ex D. HIEronymo. Sed inquies altera lectio Lxx virorum est non καθήσῃ ἐμοὶ, sedebis mihi: sed καθήσῃ επ᾽ ἐμοὶ. Esto vt hæc posterior lectio vera esset, neque sic fideliter interpres translationis Lxx virorum transtulit, sedebis apud me, melius translaturus, aduersus me, nam ἐπὶ etiam cum casu dandi significare aduersum, idque frequentissimè docet Eustathius in. 19. iliados rapsodiam, hoc veritati, & rerum euentui, qui est scripturæ optimus interpres, congruit: nam per mille quingentos septuaginta quinque annos sedes Synagoga Christũ, & Christianos oppugnans, & exsecrans, & detestans, bellum aduersum Christum gerens immortale. Et Hebraice ל quæ hoc loco est cum pro nomine primæ personę affixo solet significare aduersum me. Id docet Eustathius Iliad. 19. ἐπὶ significare ἐναντιόπιτα. Cũ accusatiuo inquies: etiã cũ casu dãdi. Nisi velis sibi cõtrariũ esse prophetam, qui cap. 2. dicit: Ipsa nõ vxor mea, & ego non vir eius. Nõ enim casta, aut pudica est Synagoga quæ à domo Domini exulat, & fornicatur per tot annos idola colens. Hebraice est: Non

Vatablus consultius inspiciatur.

fornicaberis, non coles idola, & non eris viro: hoc est non eris iũcta viro. Nec enim est iuncta Deo, quem negat trinũ & vnum. Sed & ego expectabo te: Heb. est ad verbum. Sed etiam ego tibi, subaudiuit Hiero. verbum superius sedebo, per zeuma à superiori, vt sit, & etiã ego tibi sedebo, id est, expectabo te conuenienter antecedentibus, & sequentibus Lxx reddidere vt supra καὶ ἐγὼ ἐπὶ σοὶ quod inepte verteretur, & ego apud te, si enim Dominus apud Synagogam est, mendax est prophetia, quæ gloriam Domini migrantem ex templo Domini describit: mendax Iosephus, qui in vastitate Hierosolymorum, auditam esse scribit dicentium angelorum vocem in templo Domini, Relinquamus has sedes. Abierat ex templo Domini gloria, Dominum sequuntur Angeli, & relinquũt sedes, quas Dominus deseruerat: lectio Lxx vertenda latine erat conuenienter antecedentibus & consequentibus, vt diximus ex Eustathio. Et ego aduersum te: vt enim supra dixerat, Synagogam sessuram aduersum Dominũ, ita nunc Dominus se quoque futurum ait multos dies aduersum Synagogam mala malis cumulans, perpetua captiuitate eam castigans, & miserijs innumeris, & quanquam Dominus Iudæos malis obruat, tamen, vt ait Esaias, manus eius adhuc excelsa, id est, in Iudæos extenta, vt non ponat puniendi modum: non vt quidã putat mala quæ Synagoga patitur, cumulanda vberioribus bonis. Sanctorum hæc conditio est fœlicissima, vt pro malis, quæ patiuntur, accipiant præmia quæ nec oculus vidit, &c. non talis Synagogæ conditio, mala, quæ hic patiuntur excipient pœnæ sempiternæ.

D. HIERO. Quia dies multos sedebunt filij Israel sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari.

Lxx.

Lxx. Quia diebus multis sedebant filij Israel non existente rege, nec principe, nec existente sacrificio, nec existente altari, neq. sacerdotio.

AVgustinus. 4. de septem Dulcirij quæstionibus lib. 1. quæst. 5. 674. Osee quoque Propheta inquit, cum prænunciaret tempus Iudæorum quale nūc habent. Quoniam diebus ait multis sedebunt filij Israel sine Rege, sine principe, sine sacerdotio, sine altari, sine sacrificio, sine manifestationibus. Sic nunc esse Iudæos ambigit nemo. Hæc Augustinus. Turbent nunc, quæ velint Iudæi, & Iudaizantes. Hęc dixerat Augustinus quadringentesimo plus minus anno à Christi natali quanto acrius & vehementius nos eadem hæc dicemus à Christi Domini aduentu millesimo quingētesimo octogesimo anno? promittāt sibi somnia mera Iudæi eisque nostri faueant, & promittant Synagogæ laborum, quos nunc patitur, præmia futura vberrima. Quod si cum Iudæis sperant in fine seculorum Christum, qui Antichristus erit, redarguit illorum somnia mera, vt cum Hieronymo loquar, illud vaticinium de temporibus Christi. Non auferetur sceptrum de Iuda, mille quingenti, & octoginta abiere anni postquam ablatum est sceptrum de Iuda quid somniant ergo? Hebdomadis Danielis totidem ante annis sunt transactæ, quomodo ergo non venit Christus? post Christum occisum statuta est sempiterna desolatio Iudææ, vt prædictum erat à Daniele, quid expectant ergo cùm videant hanc desolationem perstare per mille quingentos annos? Nescies inquient aliter hæc legi, & explanari à Iudæis? scio, omnia vitiant miseri Iudæi. Idem Augustinus de ciuitate Dei lib. 18. cap. 28. tam plana putat hæc verba ex ipsa Iudæorum conditione, in qua nunc sunt, & ex ipso rerum euentu, vt quum hæc verba retulerit, interpretatione non putaret egere, & esse qualia manifesta maxime scripturæ testimonia, quæ veteres patres non putāt interpretanda. Subiecit Augustinus, quis non videat nunc sic esse Iudęos? Origenes Periar. lib. 4. cap. 1. refellens Iudæos ait. Quid vero dicendum est, quod de Christo prophetę ante prædixerint: non cessaturos principes ex Iuda, nec duces de fœmore eius vsque quo veniat ille, cui repositum est, manifestissime apparet ex his, quæ hodie peruidentur, quia ex temporibus Christi apud Iudæos vltra reges non extiterunt. Addit Orig. Sed & illæ iactationes Iudaicæ de templi magnificentia, de altaris insignibus, de habitu sacerdotali, de quibus non solum Iudæi, vt dixit Origenes, sed Iudaizantes mirabili quadam animi sui iucunditate disceptant, & splendidissimo, vt ipsi arbitrantur verborum ambitu, quasi non putere iam deberent illa. l. quasi non relicta sint, sicut tugurium in cucumerario, quod dixit Esaias. Sed pergit Origenes omnia destructa sunt, completa est prophetia illa: per dies multos sedebunt filij Israel sine rege, sine principe, &c. Et pergit quidē Orig. Si verū est defecisse principem ex Iuda, & ducē de fœmore eius, si verum est dies multos sedere filios Israel sine rege, sine principe, sine sacerdote, sine altari, vtique ex quo subuersum est templum, neque offeruntur hostiæ, neque altare inuenitur, neque sacerdotium, constat ergo venisse Christū qui expectabatur. Hæc omnia tam acriter Orige. aduersus Iudęos, quia hæc duo inter alia multa sunt aduersus Iudæos firmissima & insolubilia argumēta, quibus refellitur impietas Iudaica, ne miretur quisquā quod aduersus hos duos ꝓphetarū locos Iudæi & qui rabinica sectantur, tā multa moliantur. Lege Hiero. Tomo. 3. ad Marcellam sub finē. Sed hęc ita omnes sacri scriptores interpretantur.

D. HIERO. Sine Ephod, & sine Theraphin.

LXX.

L X X. Nec sacerdotio, nec manifestatione.

EPhod super humerale summi sacerdotis, pallium summi sacerdotis, quod erat vestis suprema quæ ipsum tegebat, pro hac accipiendum esse Ephod hoc loco docent Lxx. viri qui pro Ephod reddidere sacerdotium, vt doceat vestem sacerdotis sumi pro ipso sacerdotio, hoc est: diebus multis sedebunt filij Israel, nec existente rege, nec principe, nec sacrificio, nec altari, nec sacerdotio, nec manifestatione: pendet enim à superioribus, quibus prædixit Propheta, futuros Iudæos quales nunc sunt, & fuere ad nostra vsque tempora post passionem Christi, sine rege, sine principe, sine templo, sine sacrificio, sine altari, sine pallio sacerdotali, quod interpretantur Lxx, id est, sine sacerdotio. Et Ephod quidem quod est pallium sacerdotis ante vastitatem Iudææ cœpit esse sub potestate Romanorum, & seruari in arce Hierosolymorum, cui nomen erat Antonia, à quibus, quum sacrificandum erat, summus sacerdos petere eam habebat necesse, vt leges apud Iosephum de antiquitate libro vigesimo, capite primo: de sacra veste pontificia, quæ sub Romanorum potestate erat, tanquam futura apud Romanos, apud sumum Pontificem Romanorum: de veste pontificia, quæ sub Romanis Imperatoribus erat, & ex quo tempore esse cœpit sub Imperatoribus Romanis, dixerat Iosephus multa libro de antiquitate. 15. cap. postremo. Theraphin ait R. Abraham imaginem esse, in qua viderentur res futuræ: quanquam rabini multa de hac voce mentiantur, non tamen vt negent, quod diximus, verum esse: imaginem esse in qua viderentur res futuræ, aut fuisse pretiosos lapides in humero summi sacerdotis, quibus admirando quodam fulgore Dei præsentia manifestabatur quum aderat opem laturus Iudæis, vt docet Iosephus de antiquitate lib. 3. cap. 10. & Chrysostomus tomo. 5. oratione. 3. aduersus Iudæos, vbi argumentis multis insolubilibus reuincit Iudæos, & ostendit aduenisse Christum: & argumenta illa insolubilia (quæ cogunt Iudæos, aut varia dispunctione, aut vnius duarumve litterarum flexu vitiare scripturam, aut etiam vnius dictionis mutatione facta post tempora Diui Hieronymi) claudit hoc argumento, quod retuli ex Iosepho Iudæo: post tempora Christi splendorem illum qui exoriri solebat ex gemmis pretiosis quæ in veste sacerdotis erant, quum Dominus aderat laturus opem, esse iam desijsse. Sed dices Iosephum Iudæum prodidisse splendorem illum pretiosorum lapidū in veste summi sacerdotis quo præsentia Domini monstrabatur, & significabatur auxilium præsens Domini, ducentesimo anno ante sua tempora cessasse: vnde constare dices cessasse ante tempora Christi centesimo & sexagesimo anno. Ostendimus alibi, quod Iosephus Iudæus esset, ex historia multa mutasse, ne proderet se & suos: sed fac ita esse, vt prodidit Iosephus, ante vastitatem Iudææ imminente summa ruina, quod Iudęi Christum non essent recepturi, auferre cæpit singula, vt vestem summi sacerdotis, quam diximus fuisse sub Romanorum potestate, & legem summi sacerdotis, qua cautum erat, vt vnus esset tantum, erant enim duo sacerdotes summi temporibus Christi, quod, vt ait Iosephus, lex vetus iam incipiebat antiquari. Ergo pro Theraphin Lxx, vertere manifestationem, interpretati videlicet Theraphin esse lapides illos pretiosos in sacra veste Pontificis summi, quibus præsentia Domini manifestabatur: qui typus erat Christi venturi ad manifestanda hominibus cælestia, ad clarificandum & manifestandum Patrem hominibus, & spiritum sanctum, iuxta illud: Manifestaui nomen tuum homini-

hominibus,& ita Christus Dominus, vt alibi dictum est ex sanctis patribus dicitur in scriptura Veritas & Manifestatio. Hæc igitur manifestatio, quæ splédebat in gemmis pretiosis, typus erat Christi, qui oriturus erat vt sol splendidissimus mundo, & editurus erat summum splendorem in Apostolos miraculis, & prodigijs, quibus intra breuissimum tempus totum Orbem ad Christum conuertête homines pauperes, idiotæ, rudes litterarum præsentia spiritus sancti, scilicet, prodigijs innumerabilibus, quibus presentia filij Dei manifestabatur veluti in gemmis illis pretiosis: nam Apostolos appellatos esse lapides pretiosos, ostendimus in cap. 60. Esaiæ. Cessauit ergo vmbra postquam venit veritas: cessauit splendor gemmarum vestis pontificij, quibus significabatur præsentia Domini venturi, postquam vt sol splendidissimus illuxit Christus mundo, & splenduit in suis Apostolis gemmis pretiosissimis. Huc allusit Cyrillus de spiritu & littera. 231. vtenim antequam dilucescat, iamiam sole orituro obscurantur astra, obscuratur lucifer, ita iam aduentante Christo qui sol splendidissimus oriebatur sedentibus in tenebris & vmbra mortis obscurabantur ea quæ diximus de lege veteri.

D. HIERO. Et post hæc reuertentur filij Israel, & quærent Dominum Deum suum, & Dauid regem suum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouissimo dierum.

LXX. Et post hæc reuertentur filij Israel, & quærent Dominum Deũ suum, & Dauid regem suum, & stupebunt in Domino, & in bonis eius in nouissimo dierum.

Augustinus. 4. Tomo de octo Dulcitij quæstionibus quæstione. 8. cum docuisset Christum in scriptura Dauid appellari, idque multis exemplis comprobasset, subiecit: Osee quoque propheta cum prænunciasset Iudæorum tempus, quale nunc habet, & in Christum postea credituros, eundem Christum Dauid nomine prophetauit, dicens: Quoniam multis diebus sedebunt filij Israel, &c. Sed quod ait Apostolus gentibus loquens. Sicut enim vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consequuti estis propter incredulitatem eorum, ita & isti nunc non crediderunt in vestra misericordia, vt & ipsi misericordiam consequantur: hoc propheta iste tanto ante prædidens adiungit: & post hæc reuertentur filij Israel. Et inquirent Dominum Deum suum, & Dauid regem suum, & stupescent in Domino, & in bonis ipsius in nouissimis diebus. Ecce hic (inquit Augustinus) per Dauid nomen prophetatus est Christus, quoniam quando ista prophetabantur, Dauid multo ante dormierat, Dominus Iesus ex eius semine fuerat in carne venturus, propter quod prophetico loquendi modo appellatur Christus Dauid. Idem Augustinus de ciuitate Dei libro decimooctauo, capit. 28. Istos, inquit, carnales Iudæos, qui nunc Christo nolunt credere, olim credituros, id est, filios eorum testatur propheta dicens. Quoniam diebus multis, &c. Deinde & post hæc reuertentur, &c. Et recitata prophetia subiecit: nihil ista prophetia manifestius, qua Dauid nomine significatus est Christus, qui vt ait Apostolus factus est de semine Dauid secundum carnem. Cyrillus de spiritu & littera, quũ citasset hunc locum totum, subiecit significari hoc vaticinio Iudæorum conditioné, in qua nunc sunt, & saluos futuros in Christo in nouissimis téporibus, quũ intrauerit plenitudo gétiũ: & appellari ait Christũ Dauid, quod ex eius

eius tribu sit oriturus. Et in principio lib.11.de spiritu & littera, idem repetit, & in Genes. de Patriarcha Iacob, ita hunc eundem locum interpretatur. Palæologus disputans aduersus Iudæos, quum in hanc sententiam hunc locũ citasset subiecit Christum Dominum appellatum Deum propter diuinitatem, verbis illis. Reuertentur, inquit, ad Dominum Deum suum, & propter humanitatem appellatum Dauid regem suum, quod ex radice Dauid processerit. Vbi enim, inquit, bona Dauid in nouissimis diebus erant futura, & non solum simpliciter bona, sed quæ stupore videntium animos imbuant, nisi intelligas, quæ nec oculus vidit, &c. Sic Procopius pene verbis ijsdem in Gen.

CAPVT. IIII.

D. HIERO. Audite verbum Domini filij Israel, quia iudiciũ Domini cum habitatoribus terræ, non est enim veritas, & non est misericordia, & non est scientia Dei in terra: maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium innundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit.

LXX. Audite verbum Domini filij Israel, quia iudicium Domini ad habitantes terram, quia non est veritas, nec misericordia, nec scientia Dei super terram: maledictio, & mendacium, homicidium, & furtum, & adulterium effusum est super terram, & sanguinem in sanguine miscent.

Cyprianus ad Demetrianum hæc verba refert ad Dei plagas, quibus homines malos afficit, & quibus scelera & flagitia hominum castigat, quæ quum nihil hic malos moueant, nec eos ad Deum conuertant, manet postmodum carcer æternus, & iugis flamma, & pœna perpetua: siquidem propheta clamat: Audite sermonem Domini filij Israel, quia iudicium Domini est aduersus incolas terræ, eo quod nec misericordia, nec veritas, &c. Additque indignari Deum, quod agnitio Dei non sit in terra: nec Deus agnoscitur aut timetur: delicta mendaciorum, libidinum, fraudum, crudelitatis, impietatis, furoris Deus increpat, & incusat, quod ad innocentiam nemo conuertitur. Quæ verba Cypriani referri possunt, vt in vniuersum nobis dicatur, puniri nos à Deo quidem, non corrigi tamen, & inter ipsas pœnas malos nos esse adhuc, vnde maiora multo mala importata nobis à Deo propter nostra peccata incurrimus, quod castigati non resipiscimus, & incurrere omnia detrimenta malumus, quam à peccato discedere: quasi peccatores, si castigati malis non resipiscant, non maneant cruciatus sempiterni. Et sic lib.3. testimoniorum Cypriani ad Quirinum cap. 47. Probat hoc testimonio Osee delicto & merito nostro fieri vt laboremus, nec Dei opem in omnibus sentiamus, & citat totum hoc testimonium ad verbum. Et Chrysostomus de libello repudij. 3. 961. illa verba sanguinem sanguine miscent eodem videtur referre. Nam hæc verba de crudelitate Iudæorum interpretatur. Et. 5. 658. de prouidentia Dei lib. 3. his Prophetæ verbis illud argui, quod non modo castigati à Deo non resipiscimus, sed ad deteriora progredimur. Et verbis illis: execratio, & mendacium, & furtum, & adulterium, & homicidium, effusa sunt in terra, &c. docet Chrysostomus licentiam peccandi,

& copiam malitiæ declarari. Quod si ita est, quæres merito quomodo hæc superioribus cohęreant? quũ de exclusione Iudæorũ superiore capite dictũ sit: nec in Ecclesiam recipiendos Iudæos vsque ad fines seculorum, quum intrauerit plenitudo gentium: causam subijcit Propheta, quod centies propter immania flagitia castigati à Domino, non modo non resipuissent à peccato, sed in dies magis ac magis fuerint dediti omnibus flagitijs. Et dictum est supra, canonem esse interpretandæ scripturæ, quoties de Christo prędictum est, aut de exclusione Iudæorum, (quod vtrunque superiore capite est factum) subijci crimen idololatriæ, aut auaritiæ, aut alia scelera, & flagitia: quod ea causa fuerit, vt permiserit Dominus eos occæcari, & indurari: & quod pater cælestis non traxerit eos ad Christum, iuxta illud. Nemo venit ad me, nisi pater cælestis traxerit eum: aut quod magis puto, hæc de Christi passione dicta sunt, & vastitate Iudææ post Christi crucem: tamen scriptura diuina talis est, vt dum prædicit Christi mysteria, etiam instituat hominum mores, & ad similia transferatur: quod docet canõ scripturæ à maioribus pręscriptus: quod factum deprehendes in omnibus prædictionibus de Christo ferè, si attente sanctos patres legas. Dices, quomodo ergo intelligam quis sit proprius sensus, si ad hæc atque ad illa, & ad similia referri ea videmus? facilis est responsio, ex antecedentibus & consequentibus facile intelliges. Nam ex consequentibus & antecedentibus scripturam interpretari maxime à nostris, & à Iudæis est obseruatus canon, quo nostri Iudæos vrgent, & Iudæi quoque Christum oppugnare contendunt. Theophylactus: Nunquid hęc, inquit, de Christo dicuntur? & de christicidis Iudæis, non est veritas nec misericordia? veritas enim Christus est, & cognitio Dei, ait enim: qui videt me videt & patrem meum: quem Iudęi non receperunt (erat in ipsis maledictio) id est, conuitium, appellabant enim Samaritanum, vini potorem, dicebant dæmonium habere. Hæc interpretatio Theophylacti mihi multo magis placet duplici nomine, tum quia consentit antecedentibus, vt dixi, & consequentibus; tum propter canonem præscriptum ab Augustino: quoties aliquid ex æquo referri potest ad Christum, & ad aliud, ad Christum esse referendum, quod finis scripturæ est Christus, & quod Christus, & Apostoli prophetias de Christo esse scriptas nos docent. Sic igitur conuenienter his, hæc interpretabimur. Audite verbum Domini filij Israel, quia iudicium Domini cum habitatoribus terræ. Ad iudicium vocat Dominus habitatores terræ, ipse ad Pilatũ, & ad Anam, & Caipham, ad iudicium est tractus, & in iudicio stetit humilis, sedentibus Iudæorum Principibus stabat rex gloriæ humilis iudicandus, & damnatus est: sed qui in iudicio humilis stetit, post resurrectionem in iudicium vocat Iudæos, & Iudæam vastat: quod apud Esaiam cap. 50. ait ipse. Per me hæc facta sunt vobis. Hæc eadem apud Esaiam dicta sunt cap. 3. vide ibi nostra commentaria. Ergo in passione tanquam agnus coram tondente in iudicio stetit: post crucem acerbissimas pœnas à Iudæis exegit, omnes incendio, ferro, fame, peste consumpsit. Non est enim veritas, allegastis enim duos falsos testes, & appellastis Dominum seductorem: & dixistis: seducit turbas, quum vere intra vos dixeritis: hic est hæres, venite occidamus eum: quæsistis falsos testes aduersum Dominum, misistis legatos per totum orbem, vt docerent blasphemare nomen Domini. (Neque misericordia:) vere enim, vt est apud Hieremiam, aduersus Dominum fuistis, tanquam leo in silua, & Regem gloriæ, quod ait Lactantius, vt pecudem mactauerunt Iudæi: concordat hoc cum illo Euangelij: & quem Prophetarum non occidistis? Et post cruce affectum Dominum

immanes

immanes fuistis, & efferi in eos qui Christo crediderant. Procopius sanctos, inquit, interficiêtes, & Apostolos, vt olim prophetas interfecistis, postquã dixistis: Hic est hæres. Et non est scientia Dei in terra: noluere enim recipere in Iudæa lucem Euangelij (maledictũ) quum diceretur Dominus Samaritanus, vini potor, quid hunc auditis: (mendacium) quũ subornauerunt Iudæi custodes sepulchri, vt dicerent sublatum furto à Discipulis corpus Domini, quum dicebant: in Beelzebub eijcit dæmonia (& furtum) Theophylactus: Erat in ipsis furtũ, quũ Iudam subornauerunt, vt Christum Dominum triginta argenteis eis venderet: vox Græca & Hebræa verti potest fur: & referri potest ad illud, tanquam ad latronem existis ad me: & ad illud: crucifixus est Dominus inter duos latrones, vt crederetur Dominus occisus vt fur, (& sanguinem sanguini miscuerunt) nec erat modus fundendi sanguinis martyrum Domini, & discipulorum Domini. Theophylactus: sanguini Prophetarum sanguinem Domini & Martyrum miscuerunt. Chrysostomus etiã in cap. 21. Matthæi Homelia. 69. eodem refert hunc locum (adulterium) Procopius in Genes. adulterium fecit Synagoga, quũ se dederet voluptatibus, & sacrificaret idolis: & infra idem Procopius: adulterium fecit Synagoga quum relicta Dei doctrina mandata hominum docebat: & quum adulterabat scripturas, quum eius sacros sensus peruertebat & deflectebat alio: vt auerteret plebem à Christo. Hęc Procopius: & nunc nostris temporibus adulterat multo magis, & tamen habet suos amatores, & studiosissimos amatores. Et adulterium fuit etiam, quum dicente Pilato: Regem vestrum crucifigam? populus respondit: Non habemus regem nisi Cæsarem: erat enim Synagoga matrimonio cum Deo côiuncta, relicto ergo marito Deo præoptat adulterum Cæsarem.

D. HIERO. Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis qui habitat in ea, in bestia agri, & in volucri cæli, sed & pisces maris congregabunt. Verũtamẽ vnusquisque non iudicet, & non arguatur vir, populus enim tuus sicut hi qui contradicunt sacerdoti, & corrues hodie, & corruet etiam propheta tecum.

L X X. Ideo lugebit terra cum omnibus qui habitant in ea, cum bestijs agri, cum volatilibus cæli, pisces maris deficient, vt nullus, nec iudicet, nec arguat quisquam, at populus meus sicut sacerdos, cui contradicitur, & infirmabitur per diem, & infirmabitur, & Propheta tecum.

THeophylacti commentaria hic vetustate sunt corrosa, tamen hæc omnia ad vastitatem Iudææ referre videtur, qua vastatos ait, & deletos non solum locupletes, qui bestiarum instar & animantium venenatorum, & auium rapacium in pauperes irruebant, sed reliquam quoq; turbam, quod factum sub Adriano Imperatore leges apud Dionem. Nam sub Vespasiano pauperum multa millia liberi abire sunt permissi: postea sub Adriano promiscue omnes ferro & igni consumpti sunt. Iuxta hãc sententiam sic interpretabimur: Propter hoc lugebit terra, vastabitur Iudæa post crucem Domini, & quæ erant amœnissima, & habitatoribus frequentissima in vastitatẽ redacta lachrymas excitabũt, & luctũ omnibus qui eã viderant, vt ait Iosephus quũ alijs locis, tũ in procemio sexti libri đ bello Iudaico (in firmabitur omnis qui habitat in ea) quasi dicat: omnes Iudęorũ exercitus, & multitudo omnis Iudæorum Hierosolyma cõfluxerat,

quæ viribus humanis inexpugnabilis videbatur: & tanta fames & pestis in Hierosolymitas obsessos à Romanis cę pit sæuire, vt redacti omnes in maciem non possent contra Romanos stare, nec arma tenere manibus, vt. 5. lib. de bello Iudaico leges. (In bestia agri, & in volucri cæli) prædicitur dira fames, quæ illo tempore fuit, & inopia rerum omniũ. (Verumtamen vnusquisque non iudicet,) & hoc aliud malum erat, quo nihil miserius esse potuit. Iudæi obsessi à Romanis Hierosolymis, foris armis Romanorum oppugnabantur acerrime, intus fame, & peste peribant: & tyrannorum seditionibus, passim à seditiosis hominibus cædebantur Iudæi, per vias necabantur, vapulabant, spoliabantur, Principes Iudæorum fustibus cædebantur, nec erat qui argueret, qui reprehenderet, aut doleret factum, aut vetaret, nec aduersus quenquam erat iudicium: ita peribat Iudæorum multitudo foris Romanorum armis, intra muros peste, fame, tyrannorum armis, nec iudicium erat aduersus tyrannos, nec qui prohiberet, nec qui auderet hiscere, sic hæc Iosephus. Ergo vnusquisque non iudicet, vel vt Lxx dixere, vt nullus nec iudicet, id est, hæc mala eos prement, vt nemo audeat dicere malefactum, nec audeat factum reprehendere. (Populus enim tuus sicut qui contradicit sacerdoti) causa redditur vastitatis Iudææ, quod vniuersus populus Iudæorum insurrexit aduersus Christum, qui sacerdos in æternum est secundum ordinem Melchisedech, & contradixit Christo dicens: Non habemus Regem nisi Cæsarem, & fuit sicut populus contradicens suo sacerdoti Christo, sic Theophylactus hæc intellexisse videtur: nam quamuis eius in hæc loca commentaria desyderentur, restant tamen hæc verba: vbi nunc sacerdotia sunt apud Hebræos qui repulere à se Christum? Quę verba arguunt Theophylactum superiora verba de Christo sacerdote fuisse interpretatum: & subiecisse postea, ideo priuatos Iudęos sacerdotio, quod Christum sacerdotem in æternum secundum ordinem Melchisedech à se repulerint. (Et corrues hodie, & corruet etiam Propheta tecum) habuere Iudæi quum obsiderentur à Romanis pseudoprophetas qui eos decepere, qui Dei opẽ illis iamiam affuturam pollicebantur, & in causa fuere cur Iudæi non se dederint Romanis, vt leges apud Iosephum de bello Iudaico lib. 6. Perituros ait Iudæos, & ipsos pseudoprophetas qui eos decepere simul: quod factum est, & historiæ euentus comprobat.

D. HIERO. Nocte tacere feci matrem tuam, conticuit populus meus eo quod non habuerit scientiam, quia tu scientiam repulisti repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi: & oblita es legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum, & ego: secundum multitudinem eorum sic peccauerunt mihi, gloriam eorum in ignominiam commutabo.

L X X. Nocti assimilaui matrem tuam, assimilatus est populus meus quasi non habens scientiam, quia scientiam repulisti repellam te, & ego ne sacerdotio fungaris mihi, oblita es legis Dei tui, obliuiscar filiorum tuorum, & ego: secundum multitudinem eorum sic peccauerunt mihi, gloriam eorum in ignominiam ponam.

TRanslatio, Lxx prius erit explicanda, quam interpretantur sancti: inde nostram vulgatam explanabimus. Hunc

Hunc locum citat Alexander Papa Epistola. 2. de causis & grauaminibus sacerdotum; & iuxta canonem, de quo in principium huius capitis diximus, ad similia refert. Omnes enim prophetiæ de Christo, præsertim quę aduersus Iudæos dicuntur, ad nos referri possunt, si in similia crimina inciderimus: quod passim fieri in sanctis patribus reperies. (Nocti assimilaui matrem tuam,) dixi commentaria Theophylacti hoc loco vetustate esse exæsa. Athanasius de communi essentia Patris & filij, & spiritus sancti cap. 4. probat Iudæos filios tenebrarum appellari, & hoc loco Osee id probat: Nocti comparaui matrem tuam, & exponens quid esset nox, subdidit talis redditus est populus meus, qualis qui cognitionem non habet. Ergo, inquit Athanasius, vbi cognitio, ibi est lux: vbi ignoratio, ibi tenebræ. Vnde Apostolus: nos non sumus filij noctis, & tenebrarum, sed filij lucis, & diei. Et probat Athanasius ex Hieremia lumen fuisse ablatum à Iudæis occiso Christo, scilicet, assimilata nocti Synagoga est mater Iudaici populi. Procopius. 52. Nocti assimilaui matrem tuam: Qui discessit à lumine, inquit, in tenebris est, & qui à Deo, qui est scientia, & sapientia discedit, est in ignoratione. Nam qui se occultant à lumine, non intelligunt diuinam resurrectionem. Cyrillus de spiritu & littera. 128. de Hierusalem hoc interpretatur, quod idola coleret. certe non interpretatur de decem tribubus. Consuetudo, inquiés, est diuinitus inspiratæ scripturæ, Nocti assimilare eos, qui cognitionem Dei nó habent, vt Dominus ad Hierusalem dixit: Nocti assimilauì matrem tuam, assimilatus est populus tanquam non habens cognitionem. (Assimilatus est populus quasi non habens scientiam) quod Athanasius legit: talis redditus est populus meus, qualis qui cognitionem non habet: iam hoc interpretati sumus ex Athanasio. Theophylactus: quod repulit Iudæorum populus à se Christum qui est vera cognitio & vera scientia, & verum lumen. Iuxta interpretationem Theophylacti vulgatam sic interpretabimur: (Nocte tacere feci matrem tuam.) Nam verbum Hebræum tacere feci significat & assimilare, Quod vna nocte capta est ab Idumęis Hierusalem, vt disces ex Iosepho, illa inquam quæ inexpugnabilis esse videbatur, vna nocte est capta iuxta prophetarum prædictiones. Putabant Iudæi, ita munijsse Hierusalem, vt humanis viribus expugnari non posse videretur, & tamen vna nocte capta est, & conticuit capta occisis principibus Iudæorum: cóticuit quoque populus. Nam reliquum bellum Iudaicum in Hierosolymorum obsidione fuit; vtrum esset Idumęorum, à quibus erat capta, an Romanorum, qui eos obsidebant: conticuit ergo populus, eo quod non habuerit scientiam repulso Christo, scilicet, in quo erat thesaurus scientiæ, & sapientiæ: vt interpretatur Theophylactus. Nam ideo vrbs Hierosolyma & tota Iudæa vastata est, quod non receperit Christum, & illum cruce affecerit. (Quia tu scientiam repulisti repellam te ne sacerdotio fungaris mihi.) Theophylactus: Quia tu repulisti prophetias de Christo, quia noluisti intelligere, repellam te à sacerdotio, cessare faciam vestras ceremonias, & vestra sacrificia, ne sacerdotiú sit apud Iudæos exclusos ab Ecclesia. Chrysostomus. 5. 325. hunc locum Osee citat, vt ostendat nunquam Deum hominem deserere, nisi ipse velit: iuxta illud Euangelij: Quoties volui congregare vos sicut gallina cógregat filios suos? & iuxta illud: veni, & nó erat homo. (Et oblita es legis Dei tui, obliuiscar filiorú tuorú & ego) Theophylactus relinquens ipsos, scilicet, & nó trahés ipsos ad sacrú baptisma, & permittens vt maneát in lege veteri. (Secundú multitudinem eorum sic peccauerunt mihi.) Theophylactus, vt sunt innumerabiles, ita eorum peccata aduersum me innumerabilia sunt: omnes simul in pas-

 sione

sione mea contra me steterunt, præter eos intellige, qui Christo credidere: iuxta illud: respexi & non erat vir. Gloriam eorum in ignominiam commutabo. Theophylactus: vastabo eos bello Romanorum, & residuos ignominiosos relinquam captiuos, scilicet, & miseros in summa ignominia: & à cruce Domini vsque ad nostra tempora videmus eos ignominiosissimos apud omnes nationes. Quę maior ignominia inquit Theophylactus, quam quod filij regni erant, & filij adoptionis, & excludentur? hanc ignominiam agnoscent aliquando, & reuertentur ad Dominum.

D. HIERO. Peccata populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum subleuabunt animas eorum, & erit sicut populus, sic sacerdos, & visitabo super eum vias eius, & cogitationes eius reddam ei.

LXX. Peccata populi mei comedēt, & in iniquitatibus eorum accipient animas eorum, & erit sicut populus, sic sacerdos, & vlciscar super eum vias eius & cogitationes illius reddam ei.

CYrillus in Leuitici cap. 6. lib. 5. ait: sacerdotes peccata populi comedere debere: & citat in hanc sentētiam: peccata populi mei comedent: & Christum esse hostiam pro peccato, & sacerdotem simul, qui offert hostiam, & commedere peccata populi, quia Deus noster ignis consumens est peccata, scilicet, quæ purgat, quod sacerdotes eius typim fide saluatoris venturi faciebant: ergo qui comedere debebant peccata populi, populum ad peccata immania incitabant. Idem ait Origenes in cap. 6. Leuitici Homelia. 5. 136. verbis eisdem. Theophylactus: peccata, inquit, appellat oblationes pro peccatis: transit, ait, ad reprehendendos sacerdotes, qui oblationes populi pro peccatis accipiunt, & quum tantos fructus populi colligant, non reprehendunt populum pro peccatis, sed ipsi spondet pro peccatis eorum. In nos, inquiunt, hæc peccata recidant, & illorū peccatorum iudicium, & pœna: vt qui ad Pilatū dixere: sanguis eius super nos, & super filios nostros: addidere igitur illis animos ad cruci affigendum Christum. (Et erit sicut populus, sic sacerdos) Theophylactus eadem pœna afficietur populus, & sacerdos, qui spopondit pro animabus eorum, qui Christum affecera cruce: & vno ordine ducitur populus, & sacerdotes: Ecce, inquit Theophylactus, dignitas sacerdotalis vertitur in ignominiam populi. (Et visitabo super eum vias eius, & cogitationes eius reddam eis.) Theodoritus: vltus est enim Deus christicidarum Iudęorum itiones, reditiones ad prehendendum Dominū, ad trahendum ad Annam & Caipham, ad Herodem, & Pilatum, & Iudæorum concilia, & consilia, quæ cœpere aduersum Christum. Nam Lxx pro cogitationes, reddidere consultationes, & consilia. Isychius in Leuiticum lib. 7. 170. Peccata populi mei comedent: interpretatur, pœnas sustinebunt pro peccatis populi mei, dignaque se pati peccatis suis dicent: & si quædam peccata sua confitentur, quædam tegunt, quę in Christū commiserunt: Hæc Isychius: vnde verba illa: & ad iniquitatem eorum subleuabunt animos eorum, videtur sic intellexisse: addent stimulos impietati Iudæorum sacerdotes ipsi, vt Christum Dominum afficiant cruce. Alexander. PP. tomo primo consiliorum Epistola. 2. quū hunc locum citasset, ait: Sacerdotes pro populo interpellant, & populi peccata comedunt: quia precibus suis & oblationibus ea deleant, atque consumant: qui

quanto

quanto digniores sunt, tāto facilius pro necessitatibus exaudiuntur. Multum enim valet, ait D. Iacobus, deprecatio iusti assidua. Vita sacerdotis quantum valeat, & quomodo, te docebit Augustinus, & D. Thomas, & alij Theologi, nunc interpretationi prophetæ operam damus.

D. HIERO. Et comedent, & nō saturabuntur, fornicati sunt, & non cessauerunt, quoniam Dominum dereliquerunt in non custodiendo, fornicatio, & vinū, & ebrietas auferunt cor.

Lxx. Et comedent, & non implebuntur, fornicati sunt, & non dirigentur, quia Dominum dereliquerunt, vt non custodirent, fornicationem, & vinum, & ebrietatem suscepit cor populi mei.

THeophylactus dupliciter hunc locum explicat: tum crebra Iudæis ingerā mala, & ita mala malis cumulabo, vt quemadmodū voraces alios cibos alijs ingerunt, & non satiantur tamē, ita ipsi peccatorū fructus, id est, pœnas meritas, comedēt alios super alios, vt non videātur satiari: & vt helluones, quum multa ederint, videntur non edisse: ita ipsi Iudæi innumeris calamitatibus castigati videbuntur non castigati, nec punit: ita pœnas pęnis cumulabo. Vel edēt rabini, id est, legent scripturam noctes & dies, & eam versabunt manibus, nec animæ eorum alentur, sed esurient: iuxta illud Amos: laborabūt fame verbi Dei, quoniam panem qui de cælo descendit, non edunt, & Christum à se repulerunt. (Fornicati sunt & non cessauerunt.) de sacerdotibus, inquit Theophylactus, hæc dicuntur, & de crimine idololatrię, quæ fornicatio dicitur in scriptura. Dixi post vaticinia de Christo moris esse in scriptura, vt ait Procopius, subtexere crimen idololatriæ, quasi dicat irritauerunt me in eo, qui non erat Deus, & ego irritabo eos in eo qui non est populus: & illi prætulerunt mihi idolum, qui non est Deus, ego exclusis illis præferam illis eū qui non est populus, populum gentium scilicet, qui quum pro dijs coleret lapides, & ligna, indignus erat, qui populus diceretur. Et ita in scriptura nationes semper fere bestiæ agri appellantur, feræ, serpentes, indigni prorsus nomine hominū. Iudæi ergo colent idola, quod est fornicari, nec impietati ponent modum, & ideo permissi sunt à Domino excęcari, & nō agnoscere Christū, (quoniam Dominum dereliquerunt in non custodiēdo,) derelicto Christo: vt enim dictum est Esaiæ. 3. ablatum est à Iudæis omne robur panis cælestis, & omne robur aquæ spiritus S. & ita ruere in omne nefas, nec poterant abstinere à nefario scelere, repulso à se Christo, & eius gratia: quod declarant verba sequētia. (Fornicatio, vinum, & ebrietas auferūt cor,) Iudæorum, scilicet, Theophylactus: ebrietas omnis animi perturbatio, omnis praua animi affectio, siue ea sit libido, aut superbia, ira, aut auaritia, ebrietas dicitur: & hæc tam ad tempora prophetæ, quam ad tempora Christi referre posse ait: qui panem, qui è cælo descendit, Christum repulerunt: & legunt scripturas, & nihil promouent: & luunt peccatorum suorum pœnas, nec finis pœnarum: & quia nec ipsi peccandi finem faciunt. Ait ergo Theophylactus, etiam implicati sacerdotes erant idololatria, nec desistebant incæpto, volutabantur in vitijs, & libidinibus, nec faciebant peccandi finem. Dicuntur hæc de sacerdotibus, siue ante Christi tempora, siue Christi temporum, qui cum hęc eradicare è populo deberent, ipsi hæc defendebant, & Pharisaicam doctrinam tuebantur.

D. HIERO. Populus meus in ligno suo interrogauit, & baculus eius annuntiauit ei, spiritus enim fornicationum decepit eos, & fornicati sunt à Deo suo super capita montium sacrificabant, & super colles accendebant Thimiama, & subtus quercum, & populum, & Therebinthum, quia bona erat vmbra eius.

LXX. In symbolis eorum interrogabant, & in virgis suis annunciabant ei, spiritu fornicationis seducti sunt, & fornicati sunt à Deo suo, super vertices montium sacrificabant, & super colles immolabant, subter quercum & populum, & arborem vmbrosam, quia bonum vmbraculum.

PRocopij canon, de quo superiori commentario, in hunc locum est transferendus: igitur prædictionibus de Christo, subijcitur crimen idololatriæ: vt ostendatur hæc esse causa exclusionis Iudæorum, & vocationis gentium: & quod apud Hieremiam, opinor, petierunt à Domino, vt se relinqueret Dominus ambulare liberos, vt cæteras gentes; negauit Dominus se esse facturum, quo ad faceret, quæ erat facturus: hoc est quo ad mitteretur Christus, postea se esse facturum. Misso itaque Christo fecit quod Iudæi petebant: dimisit populũ Iudæorũ præter reliquias quæ saluæ factæ sunt, & vocauit gentes. Describitur idololatria Iudæorũ, sacerdotes, inquit propheta, qui alios ab idololatria, & alijs criminibus erãt auocaturi, & ad pietaté & religioné traducturi, quoties de re aliqua cósulebãtur, interrogabãt dæmonas ait Theophylactus, in lignis, in idolis có sulebant idola facta ex lignis & lapidibus: vel vt vertere. Lxx in symbolis, hoc est, in signis, in auspicijs, & volatu auiũ, in iecore animalium, in fumo, in igne, & in virgis eorum: vaticinabantur per virgas, aut, & baculus eius annuciabit ei, id est, diuinant per virgas & sortilegia, & per alias dæmonum præstigias (Spiritus fornicationum) Theophylactus, id est, libido ardentissima colendi idola, & cæterorum vitiorum accendebant eos ad hæc patranda, & ferebantur præcipites ad hæc mala, quod eorum ardebant desyderio: vel, spiritus fornicationum, dæmon qui ad hanc idololatriam instigat, vrgebat eos, quod singulis criminibus præsunt dæmones, qui cum ad omnia vitia impellant, præcipue tamen ad quædam quibus presunt. Chrysostomus in Marcum Homelia. 6.1259. interpretans hunc locum: spiritus inquit, immundus qui fuerat in Synagoga, & qui illos duxerat ad idololatriam, de quo Oseas, spiritu fornicationis seducti sunt, spiritus qui egressus fuerat de homine, & ibat in desertum, & quesiuit sibi locum, & nó potuit inuenire: & alios dæmones septem nequiores se tulit: & reuersus est in domum pristinam, in Synagogam. (Et fornicati sunt à Deo suo, super capita montium sacrificabant, &c.) Theophylactus in idololatria, & cæteris vitijs volutabãtur: in vertice montium, in locis amœnis more nationum sub amœnissima quaque arbore, Hychius in Leuiticũ lib. 6. hoc loco Osee ait, prohiberi Iudæos, ne festiuitatibus nationum assuescerent, quæ in summis montium verticibus, & locis amœnis fieri solebant. De hac re Cyrillus de spiritu & littera: an non æquum putas vt qui à Deo optimo maximo ad cultum defecissent, nec admoniti centies resipiscere voluerint, absque vlla misericordia pœnas luant? qui gloriosum Deum hac toties affecerint ignominia, vt lapides & saxa dura colere pro Dijs præoptauerint, quàm illum mundi opificem qui tot beneficia in illos contulisset.

D. HIERO.

D. HIER O. Ideo fornicabuntur filiæ vestræ, & sponsæ vestræ adulteræ erunt, non visitabo super filias vestras quum fuerint fornicatæ, & super sponsas vestras quum adulterauerint, quoniam ipsi cum meretricibus conuersabantur,& cum effœminatis sacrificabant,& populus non intelligens vapulabit.

L XX. Propterea fornicabuntur filiæ vestræ, & sponsæ vestræ mœchabuntur, & non visitabo super filias vestras, quum fornicatæ fuerint, & super sponsas vestras quũ adulterauerint, quoniã ipsi cum meretricibus commiscebantur & cum initiatis immolabant, & populus non intelligens adhærebat cum meretrice.

THeophylactus: Propterea fornicabuntur filię vestræ, & sponsæ vestræ adulteræ erunt: significat his propheta captiuas esse ducendas, & prostituendas tam filias quam vxores dominorum contumelijs: non visitabo super eas, permittam id fieri. Chrysostomus.5. oratione.5. aduersus Iudæos, argumentis insolubilibus reuincens Iudęorum impietaté, inter alia, & hoc citat in principio. Et quum dixisset, vetari à Prophetis extra templum Domini legi legem, sic aduersum Iudæos argumentatur. Quum igitur ne legere quidem legem fas fuerit extra ciuitatem, quomodo legem seruare potuerunt extra ciuitatem? Hanc ob causam Dominus minitans Iudæis dicit: Non visitabo filias vestras cũ stuprum admiserint, &c. Lex dicit, si mulier præuaricata fuerit à viro suo; & cætera quæ sequuntur, quibus deprehendebatur adulterium fœminæ maritæ, quæ loco citato leges, subiunxit Chrysostomus: Postquam in captiuitaté ducti sunt nec quicquã horũ fieri potest, quum dirutum sit templum, diruta vrbs Hierosolyma, nec offerantur hostiæ: vnde Oseas: Non visitabo filias vestras, quum stuprum admiserint, nec nurus vestras, quum mœchatę fuerint. Igitur intelligit Chrysostomus: quum lex nec legi quidem posit extra templum, nec alibi quam in templo possent offerri sacrificia, fieri non potest, vt lex illa de adulteris in vsum iam posit adhiberi diruto templo: supra enim dixerat Chrysostomus, nunquam reædificandum: & his argumentis insolubilibus legem veterem cessasse docet Chrysostomus, postquam lux Euangelica mundo illuxerit. Origenes.1.94. in Exod.c.20. flagellat, inquit, Deus omnem filium, quem recipit, & indignantis Dei terribilis illa vox est. Non visitabo super filias vestras, quum fornicantur, nec super nurus vestras, quum mœchantur: hoc est terribile, inquit Origenes, quum iam non corripimur, quũ peccamus: tunc enim quum excesserimus peccandi modum, auertit à nobis Dominus zelum suum. Et in Hieremi. Homel. 2. quando quis relinquitur impunitus, magna ira est: sic est illud: Nó visitabo super filias vestras, &c. Eodé modo interpretatur Procopius in Genesin. 198. Clemens Alexandrinus in Pædagogo lib.1.cap.9. interpretans hunc locum, ait: reprehendi Iudæos quod intelligãt, quid faciant, & sua sponte & consulto peccent. Sed iam admonui vaticinia de Christi temporibus sic esse vaticinia, vt ad alios vsus & ad nostras commoditates applicentur: iuxta scripturæ canoné, qui hoc facere pręcipiat. (Quoniam ipsi cum meretricibus conuersabantur.) Theophylactus innuit sacrificia Beelphegor, id est, Priapi. Nam fœminæ quæ membrum hominis colerent pro Deo, & in sinu ferrent eius imaginem, meretrices erant, & meretricibus fœdiores, in his sacris fœdis. versatos Iudęos, ait, vt libidina-

bidinaretur cum his fœminis: huc enim hæc sacra spectabant: & dæmon, vt late exequitur Augustinus de ciuitate Dei, hunc habet scopum, vt hominem qué nactus fuerit quam maxime potest fœdissimis vitijs inquinet. Isychius in Leuiticum lib. 4. Medicus, inquit, non concedit ægrotú agere mortifera, nec Deus permittit peccatorem diutius insensibilitatis morbo detineri, ne in profundum malorum veniat: hoc donum sensus Ecclesiæ datur, synagogæ non datur: vt ait Oseas: Quoniam ipsi cum meretricibus versabantur. Hæc Isychius: quasi dicat, iratus Dominus quod Iudæi relicto vero Deo sacrificabant Priapo cum fœminis impudentissimis, vt versarentur in libidinibus, & moniti millies non destitere incæpto, permisi sunt à Deo Christum non agnoscere, nec intelligere, quam in profundo malorum sint, & quum toties puniti à Deo sint, vt enumerari sit difficile, post crucem Domini, inquam, non habeant sensum vt intelligant. Idem Isychius. 83. in Leuiticú lib. 6. effœminatos appellare videtur eos, qui quum huiusmodi impudentissimis fœminis Priapo sacra facerent. Eodem spectat Theophylactus. (Et populus nó intelligens vapulabit) pœnas dedit millies, alias alijs acerbiores. Verbum Hebræum sanctificatos significat. Et ideo Lxx interpretati sunt, sanctificatos, Priapo, scilicet, & dæmonibus, quos ille pro dijs colebant: & ideo reddidere, initiatos: sic enim nationes appellabant homines dæmonibus consecratos, sed idem verbum in malam partem accipitur, & ideo effœminatos vertit Diuus Hieronymus.

D. HIERO. Si fornicaris tu Israel, non delinquat saltim Iuda, & nolite ingredi in Galgala, & non ascenderis in Bethanem, nec iuraueritis viuit Dominus. Quoniam sicut vacca lasciuiens declinauit Israel, nunc pascet eos Dominus quasi agnum in latitudine, particeps idolorum Ephraim dimitte eum, separatum est conuiuium eorum.

Lxx: In Israel ne ignores & Iuda ne ingrediamini in Galgala, & ne ascendatis in domum iniquitatis, & ne iuretis viuit Dominus, Quoniam sicut vacca asylo percussa insaniuit Israel, nunc pascet eos Dominus sicut agnum in spacioso, particeps Idolorum Ephraim posuit tibi scandala, & amant Cananæos.

Theophylactus ait esse qui putent dici à Propheta: ne eas ad idolorú templa, & postea iures viuit Dominus, quod est iuramentum fidelium: iuxta illud Pauli: Non potestis calicem dæmonum bibere, &c. & nemo potest duobus dominis seruire. Varie distincta est lectio à D. Hieronymo, & à Lxx viris. Nam pro toto illo: (Et populus non intelligens vapulabis si fornicaris.) quod est in vulgata Diui Hieronymi, vertere Lxx. Et populus non intelligens adhærebat cum meretrice: & illic apposuere distinctionem. Nam verbum Hebræum ילבט raro, aiunt Hebræi, in sacris litteris reperitur, & verie explanatur, impingebat, implicabatur, errabat, corruebat, & sequens verbum זוֹנָה mutato puncto, meretrix est. Theophylactus. Populus non intelligés, cuius princeps erat Anas & Cayphas, adhærebit cum meretrice, vel impinget, aut corruet cum meretrice, cum cohorte gentium, cuius auxilio est vsus ad comprehédendú Dominum in horto. Iuxta quem sensum nostra vulgata sic explanabitur: & populus non intelligens, qui Dominum regem gloriæ prehendit, vapulabit, pœnas luet, vastabitur. Et quum mutata fuerit distinctio in

in superioribus, in sequentibus varia sit necesse est. Hieronymus sic. Et populus non intelligens vapulabit, illic apposita distinctione, luet pœnas, vel peruersus erit, sic enim reddi potest: erit peruersus, qualis nunc est. Quod nouo initio dicit Hieronymus: si fornicaris: dixerant Lxx cum meretrice: quod vox Hebræa verbum & nomen potest esse: & si nomen est, vertes cum meretrice, nam, im, vocula Hebræa significat, cum: &, si, sin autē verbum est: reddes: si fornicaris: & ita transtulit Hieronymus. Iam dixi à Lxx apponi hic distinctionem, & ita Lxx, nouum fecere initium: tu Israel ne ignores. Hoc verbum deest in lectione Hebræa:, & rursum in translatione Lxx reponendum est verbum vnum ex Hebræa lectione: ne pecces Iuda: vt sit totum. Tu Israel ne ignores, ne pecces Iuda. Theophylactus: tu Israel, qui nomen habes à videndo Deum, (est enim Israel vidēs Deum vel præualens in Deo) ne ignores ad seruandam naturam humanam in carne venisse Deum seruatorem generis humani: iuxta quæ sic reliqua interpretabimur: & tu Iuda (alloquitur enim regnū Iuda) ne pecces, ne eas in Galgala, in stercora, & sordes gentium: id enim sonat vox Hebræa, id est, ne ex populo Dei fias populus gentium, vel ne eas captiua ad populos gentium, nec ascendant Bethanen, id est, populos nationum: ex vno plures per Synecdochen, præceptores Hebræi D. Hieronymi mirabātur quod pro, Auen, Lxx legissent, on, quasi vero id non efficiant puncta. Nam Hebræa vox. און si addas punctum vnum sic: אוֹן on sonat: si addas duo puncta sic אָוֶן sonat, auen. Ne ignores ergo loca idolorum, & ne simul iures iuramenta fidelium si vis fugere impendentia mala. Theophylactus aliter hæc intellegisse videtur, ne petas Galgala, & ne ascendas in Bethanen, id est; & ne te misceas nationibus idololatris: ex vno plures, vel omnes: idque ex notioribus. Ponuntur idololatrę Iudæis notissimi pro quolibet idololatra, hoc est: ne te præcipites vt se præcipitauere patres vestri, quum lapidabant Prophetas, & eos, qui ad se mittebantur à Deo, vt se cum idololatris miscerent, sed si parasti insidias seruatori nostro Christo, pœnitentia & cōfessione peccatorum sordes elue: iuxta illud: Agite pœnitentiam, & baptizamini. Et pergit Theophylactus: quibus verbis, qui illuminatus est, & vidit diuina mysteria, admonetur, ne ignoret gratiā quā est assecutus: sed festinet gratiā, quā accepit, per viam sanctam conseruare: & per confessionem remissionem peccatorum assequi, nec rursum det operā in peccatum recidere, & abire in præcipitium. Dixerat Theophylactus, Galgala & Bethel loca esse vbi multa mysteria essent peracta, magna beneficia populo Israel data, nec esse æquum vt ea loca fœdarent vitijs, & idololatria: quę tot Dei beneficijs erant nobilitatissima: nec esse æquum, vt quæ domus Dei erat, id enim sonat Bethel, facta sit Bethauem domus diaboli. Vbi videtur Theophylactus accipere Bethel, pro Hierusalem, quæ ex domo Dei facta est domus diaboli, vt supra dictum est de spiritu immundo & Galgala, id est, depositio sordium, fiat domus sordida: subijcit enim: quæ erat domus Dei, facta est domus iniquitatis, & diaboli quod repulit Christum, qui factus est nobis veritas, & sapiētia, & postea iurat: viuit Dominus, quum ipsam vitam occiderint. (Quoniam sicut vacca lasciuiens declinauit Israel.) vacca lasciuiens Oestro percita, it huc & illuc, sursum & deorsum fertur præceps, vt frequenter in præceps abeat. Potest, Theophylactus inquit, hoc dici de decem tribubus, quæ præcipites ad Idololatriam sunt delatæ, & iuræ sunt in captiuitatem, vt deponant fastus & reuocentur ad modestiam, quum subinde captiui dominos mutent. Patiuntur nūc hæc Iudæi post crucem Christi, quod insaniēre contra Christum, vt vitula indomita non passa iugum, nec enim Euangelij

gelij iugum recipere voluerunt œstro inuidiæ præcipites ad christicidium delati. Hoc magis Græcè est expressum ὡς δάμαλις παροιστρῶσα vt iuuenca œstro agitata. παροίστρησεν Ισραήλ œstro percitus delatus est Israel, ad occidendum Christum, scilicet: (Nunc pascet eos Dominus sicut agnũ in latitudine.) Theophylactus: in captiuitate, inquit, apud Persas quo captiui ducentur. Gregorius Nazianzenus de Theologia oratione. 3. ad pascua Christi, quibus Christiani pascimur referre videtur. Nicetas in oratio nem. 2. in Pascha in hunc eundem sensum locum hunc Osee citare videtur, citans illud Euangelij de Christo. Ego sum pastor bonus: is ad nos venit, vt errantẽ ouẽ in mõtibus & collibus inuenit, ꝙ sacrificia idolorũ in mõtibus & collibus cõfici idololatris solebant: & sic quoq; Theophylactus supra interpretatus esse videtur. Sed non sensu litterali: & certè illud pascet eos Dominus sicut agnum, id est, sicut agnos, (est enim Hebræis vsitatissimum singularem numerum vsurpare pro plurali) non video quomodo in malam partem accipi possit: nec quomodo pascat in latitudine, in captiuitatis angustias redactos miseros Iudęos, in regnis Persarum, latius, inquiunt, cõstrictos captiuitatis vinculis intra Dominorum ædes pascit in latitudine: aut pascit Dominus enectos fame, & siti, redactos in omnem miseriam à se: & pascit vt agnos, quando agnos in scriptura acceptos vides in malam partem: magis placet, vt dicas nunc facta redemptione generis humani, pascet Dominus Israel veros Israelitas secundum spiritum, sicut agnos in latitudine, in omni abundantia gratię noui testamenti: vt, qui crediderit & baptizatus fuerit saluus sit: vt quacunque hora ingemuerit peccator remissionem peccatorum accipiat: vt pane de cælo pascatur, & sanguine, qui de latere Christi fluit, viuificetur. Particeps idolorum Ephraim dimitte eum. Quando decem tribus quæ dicuntur Israel, & Ephraim discessere à regno Iuda, fuere typus Iudæorum infidelium qui discessere à fidelibus qui Christum recepere, qui Iuda appellantur in sacris litteris, quod Christum confiteantur, nam, iada, confiteri est, & Iudæi confitentes, & ita nunc Iudæi infideles, qui Christum affecere cruce Ephraim dicuntur. Theophylactus, Ephraim particeps idolorũ dicitur, quo ad crucifigendum Christum idololatrarum auxilio sit vsus, Romanorum, scilicet, qui impietatis huius fuere participes, & posuêre ipsi Domino scandala. Nam sic vertere hæc LXX, & lectio Hebræa sic transferri potest, Hanach, pone re ad ponendum, lo, ipsi, sar, rebellionẽ, scandalum. D. Hieronymus aliter distinxit. Hanach lo, dimitte eum, nam hoc quoque verbum Hebræum significat, & hic D. Hierony. apposuit distinctionem: & vulgatæ sensus idem erit. Particeps idolorum Ephraim, id est, populus Iudæorum socius idololatrarum in passione Domini, quum vsus est auxilio Romanorum ad occidendum Christum, & clamauit. Non habemus regem nisi Cęsarem, si hunc dimittis non es amicus Cæsaris. (Dimitte eum,) exclude eum ab Ecclesia. Hæc quæ dicuntur modo optantis, aut imperantis, nec optantur, nec imperantur, sed futurorum sunt vaticinia: Nec dimisit Dñs decẽ tribus, quę ex residuis captiuitatis succreuêre, & tẽpore aduentus Dñi erãt florentissimæ. (Amauit Cananęos.) Romanos idololatras ex parte totũ, vel ꝙ Cananæi, vox Hebræa negociatores latine sonat, vt totum orbem acquirerent Imperio Romano, & negocia omnia diiudicarent, sed LXX etiam lectionem Hebræam agnouêre, ab ea quæ nunc est, quod non raro reperitur in his quæ duobus locis eisdem verbis Hebraicè sunt conscripta, & amasse Iudæos Romanos liquet inde quod dixere: Non habemus regem nisi Cæsarem. D. Hieronymus aliam lectionem agnouit, vertit enim: (separatum est conuiuium eorum) Iudæorum, scilicet,

Iudæi vnde dicantur.

Cananæus idem quod negotiator.

cet, à conuiuio medullatorum corporis & ſanguinis Chriſti, de quo Eſaias ca.25. (Fornicatione fornicati ſunt.) dictum eſt ſupra ex Procopio, fornicationem, & adulterium dici quum diſceſsit populus Iudęorum à Deo, & Cæſarem ſibi petijt regem, & peruertit ſcripturarum & prophetarum ſenſa ſacra contra Chriſtum, quod dicitur adulterare ſcripturas: dilexerunt afferre ignominiam protectores eius: Theophylactus protectores Synagogæ, Principes Synagogæ: hi enim dicuntur protectores eius: etiam ex interpretatione Rabinorum. Dilexerunt, cupierunt afferre Chriſto ignominiam: quum morte ignominioſiſsima, eaque inter duos latrones eum affecere, cruci eum ſuffigentes. Paleologos ὧν γὰρ ὁ γάμος ἄσεμος, πορνεία ἐστι τὸ πρατ]όμενον id eſt, cũ matrimoniũ violatur fornicatio eſt, id quod fit, & Iudæi Deo erant iũcti matrimonio ſpiritali, & dixere: Non habemus regem niſi Cæſarem: poſtea ſubiecit, ſi omnes, inquit, fornicantur, ex fornicatione generantur omnes, omnes igitur ſpurij & adulterini, iuxta legé Moſis non erunt prouehendi in ſacerdotium. Quę omnia Palæologus: vt oſtendat poſt crucem Chriſti ſolutum fuiſſe ſacerdotium Iudæorum, & ſacrificia, regnum, & legis veteris ceremonias. (Ex fremitu eorum.) Theophylactus: quum fremuêre gentes aduerſum Dominum: quum ad eum exierunt cum fuſtibus & armis, tanquam ad latronem, & clamoribus illum ſequebantur aſcendentes in tecta, vt dictum eſt in Eſaiam. Hebraice eſt, maginea, ſcuta eius, quod rabini interpretantur magnates eius, protectores eius. Lxx ſcutati equites, frementes equi: & ita vertiſſe videntur ex fremitu eius, vt ſit ſenſus: quærebant Domino ignominiam, quum ducebatur ad ſuppliciũ, cum magno Principũ equitatu, & equorum fremitu, cum duobus latronibus. (Turbo ſpiritus es tu in alis eius.) Ex præcedentibus videtur hic eſſe ſenſus: Tu, ò popule Iudæorum, videbaris fuiſſe veluti ventorum quidam turbo, quum magna vi, ventorum impulſu ferri ſolet, quum in paſsione Domini aduerſum Chriſtum ferebare clamans: Tolle tolle, crucifige crucifige. In alis eius: cum fauore Romanorum, confundentur. (Ex altaribus eius.) luent crimina idololatræ poſt crucem Domini, & omnem ſanguinem, qui effuſus eſt ab Abel iuſto, & omnia idololatriæ crimina. Semper prophetæ excluſionis Iudæorum & vaſtationis, & captiuitatis cauſam eſſe ſignificant idololatriam, vt dictum eſt. Vulgata planior eſſe videtur: ligauit eum ſpiritus ille, immundus, ſcilicet, qui erat in ſynagoga in alis ſuis dæmonis, & confundentur, erunt ignominioſi, &c. vt ſequetentur ſua conſilia.

Fornicatio in ſcriptura quid.

Oſee CAPVT. V.

D. HIERO. Audite hoc ſacerdotes, & attendite domus Iſrael & domus regis auſcultate quia vobis iudicium, quoniã laqueus facti eſtis ſpeculationi. Et ſicut rete expanſum ſuper Tabor, & victimas declinaſtis in profundum, & ego eruditor omnium eorum.

Lxx Audite hæc ſacerdotes, & attendite domus Iſrael, & domus regis auribus percipite; quia ad vos eſt iudicium. Speculationi nanque laqueus facti eſtis, & ſicut rete expanſum ſuper Tabor, qui rapiunt venationem timuerũt. Ego autem eruditor veſter.

CYrillus ſuper Ioannem lib.12.cap.26. hunc locum explanat de principibus ſacerdotum in paſsione Domini, qui petierunt vt Dominus cruci ſuffigeretur, & cæteris fuere authores vt id peterent: iuxta quam ſententiam ſic interpre-

terpretabimur vulgatam: Audite hoc sacerdotes, qui misistis eos qui Dominum prehenderent, & domus Israel, & populus Iudæorum qui petisti, vt Dominus crucifigeretur, & domus regis Herodes, & tu Pilatus, quia aduersus vos est iudicium, quod post crucem Domini omnis pestis malorum in sacerdotum, & scribarum, & Principum capita incubuit, vt leges apud Iosephum. (Quia laqueus facti estis speculationi,) quia illaqueastis vestros subditos: speculationem nanq; in his appellat subditam multitudinem, ait Cyrillus, cuius curam principes habere debent, & speculatores præsidentes populis dicuntur: laqueus igitur, & veluti rete expansum super Tabor mõte populo pontifices facti sunt, cum primi clamauerunt: Non habemus regem nisi Cæsarem, & exemplo suo alijs persuaserunt, vt ipsi quoque idem clamarẽt: & dixerat supra Cyrillus, non solum suas principes sacerdotum, verum etiam aliorum animas perdiderunt. Reliqua, hoc filum Cyrilli sequuti, sic enodabimus. (Sicut rete expansum super montem Tabor.) Thabor puritas est, & mũdicies: id enim sonat vox Hebræa à verbo, barar, purgo & mundo: & cohors illa missa à Principibus sacerdotum comprehensura Dominum in montem Oliueti veluti saltum indagine cingens, & rete expandens quærebat comprehendere Dominũ, & comprehendit, & eos qui Christo crediderant, & ea loca frequentabãt Domini vestigijs sanctificata veluti reti quodam expansa, hoc est ex insidijs comprehendebant. (Et victimas declinastis in profundum,) comprehensos Christum & eius discipulos tanquam victimas declinastis in profundũ, in sepulchrum, Christum in sepulchro profundo posuistis, & sanctos martyres, quos per omnia cruciamenta necabatis. (Et ego eruditor omniũ eorum.) Ego illis omnibus eram magister datus de cælo, & redẽptor, quod est apud Esaiam, & in litteris Euangelicis. Sed aiunt Hebraicę esse, & mactare, inclinare profundauerunt. Hoc mihi non videtur esse ferendum, vt tecte dicatur, quod est in nostra vulgata Hebraice non esse: nemo id dicit, inquient: quid interest dicatur ne aperte an tectè? Nam qui dicit, quod nostra vulgata prefert: victimas declinastis in profundum, Hebraicè esse, & mactare inclinare profundauerunt: negat hoc esse Hebraice, quod in nostra lectione est. Ita ne quod tu intelligas in Hebræa lectione erit? & id Hebraice esse dicetur, quod tibi lectio Hebræa videtur significare? quod D. Hier. & Lxx sunt interpretati non erit Hebraice? Et, quod sæpe sumus testati, Hebraicam veritatẽ, quam isti appellant, non semper esse lectionem Hebræam, sed interpretationẽ rabineam, aut horum interpretationem, qui noua cudũt. Hebraica veritas ea est, quam tenet Ecclesia, non ea interpretatio Hebræę lectionis, quę tibi placet magis. Ecclesia credendi norma est, non spectra, quę somnias ipse, & ne quis dicat me hoc fingere. R. D. hæc sic interpretatur. Ad iugulandum declinantes in profundo posuerunt, & R. Abraham, ad iugulandum declinantes in profundo posuerunt laqueum. Sed vt ad institutum redeam, sachata, rabini infinitiuum faciunt mactare, & iugulare. D. Hieronymus, & Lxx fecere nomẽ, quod Hebraice frequentissime fit, vt eadem terminatio infinitiuus sit & nomen, vertit ergo Hieronymus mactationem, quod rabini vertunt mactare, & iugulare, & latinius victimam. Vertit tamen pluraliter, quod sæpe fit apud Hebræos, vt singularis numerus pro plurali ponatur. Ergo, sachata, victima est, quod ipse fateris, quum vertis mactare. Qui facit ergo vocem Hebræam nomen mactationem dicit & victimam, setim, declinantes significat, non declinare: nota res est, declinãtes victimã: ꝙ si referas ad Christũ, quã dilucida oratio erit? declinatus enim est Christus, qui victima fuit pro genere humano, vt affigeretur cruci: id enim verbum

Tabor puritas.

bum ſequens ſignificat, profundaue-runt, quod Lxx in codicibus correctio-ribus vertère, transfixerunt, victima declinata & transfixa quo ſpectat ce-do? dices Lxx vertère, venationem trãſfixerunt, & id quoque lectio Hebræa ſignificare poteſt, ſetim, declinantes, id-eſt, venatores qui indagine declinare fa-ciunt venationem in retia: ergo decli-nantes, ſachatha, iugulationem & vena-tionem, hehemiquu, profundauerunt, profunde transfixerunt: durum eſſe di-ces: qui quæſo minus durum, quod ait. R. D. & R. Abraham? Quum CY-RILLVS ergo principium capitis ad Chriſti paſsionem referat, Hebræi ad de cem tribus, iam ſequentia perpendamus videamus vtri ſententiæ cõgruât magis. THEOPHY. (ſi modo THEOPHY. eſt, & non Theodoritus aut vtriuſq; con fuſa ſcholia) vtranque ſententiam eſt cõ plexus, vt referret ad captiuitatem de-cem tribuum, & eodem modo interpre-taretur quo D. HIERO. ſequutus He-breos, & referret ad Chriſti quoque tẽ-pora cum CYRILLO, & ita priora illa: Audite hoc ſacerdotes, & attendite do-mus Iſrael, & domus Regis, ad Princi-pes ſacerdotum, Phariſæos, ſcribas, & ad Herodem regem dicta putat: qui velut laqueus facti ſunt ſpeculationi, Chriſto excelſo, ait, qui omnia ſpeculatur. An non illum, inquit, in litteris Euangelicis tentabant, & poſtremo crucem ei fixe-re & calumnias, & falſos teſtes inten-dere ei vt retia. En quod huius capitis ar-gumẽtum noſtri eſſe putent, & quid cõ-tra ſentiant Hebræi. Diſputabimus nũc per totũ caput vtra ſententia ſit verior. Primum omnium apud me multum va-let ratio illa AVGVSTINI, Quis inter-pretationem ARIST. ab ARIST. ini-micis petat? quis interpretationem Pro-phetarum, qui de Chriſto loquuntur, à Iudæis Chriſti inimicis poſtulet addiſce re? Deinde teſtimonijs tot patrum ſu-periora omnia Oſee capita oſtendimus vaticinia eſſe de Chriſto, & eorundem teſtimonijs liquebit ſequens caput de Chriſto eſſe, ex antecedentibus ergo & ſequentibus apparet, veriſimilius eſ-ſe vt hoc quoque caput de Chriſto eſſe dicatur. Adde quod ad ſacerdotes ſer-mo fit, & in regno Iuda ſacerdotes Dei erant, & ſacerdotes Iſrael commi-graſſe in regnum Iuda diſces ex Ioſe-pho. 248. in regno Iſrael ſacerdotes dæ-monum erant fere, veriſimilius ergo eſt ad Pontifices & Phariſæos, vt ait CYRILLVS, verba fieri: Huc facit & illud, quod ad ſacerdotes, & domus Iſ-rael, & domum regis verba fiunt, quod magis ſpectat ad tempora Chriſti, nam in vaſtitate inuecta Iudæis à Romanis omnis vis mali, vt diſces ex Ioſepho, potiſsimum in principes ſacerdotum, & locupletes, & primarios, & Principes Iudæorum incubuit. Quod hic pro-pheta præſignificare videtur. Quod HIERO. vertit in profundum, R. Da-uid, & R. Abraham reddidère profun-dauerunt: & interpretantur profundè fi-xere retia, neſcio cur magis hoc con-guat, quã quod THEOPHY. interpreta tur, profunde fixere crucem iuxta tranſ-lationem Lxx: hæc enim Lxx verior eſt lectio: vt ſit: prędæ profundius fixere crucem: nec male cohæret, qui rapiunt venationem timuerant, qui prehende-re Chriſtum timuerunt quum retro ce-cidère: poſtquam Dominus dixit. Ego ſum, vel poſt cruci affixum Domi-num, quum poſt terræmotus cætera re-rum miracula abiere, & percutien-tes pectora: & dicebant: vere filius Dei erat hic. Scio ego multis hæc fœ-tere: ſed moneo audiant PLATONEM qui ſuadet vt à pueris melioribus aſſueſ-camus, quod naturale eſt, vt illa bene oleant, quibus aſſuerimus, etiam ſi ſint fœtidiſsima. Contra vero boni odores huiuſmodi hominibus ſunt ingrati, ſi-quidem ſcarabæos, qui rebus fœti-dis paſcuntur, aiunt, inter bo-nos odores ſtatim [illegible] expirare. [illegible]

D. HIERO. Ego scio Ephraim, & Israel non est abscóditus à me, quia nũc fornicatus est Ephraim & contaminatus est Israel, nó dabunt cogitationes vt reuertãtur ad Deũ suũ, quia spiritus fornicationũ in medio eorũ, & Dñm nó cognouerũt, & respondebit arrogantia Israel in facie eius, & Israel & Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Iuda cum eis.

Lxx. Ego cognoui Ephraim, & Israel nõ recessit à me, quia nũc fornicatus est Ephraim & maculatus est Israel, & nõ dederunt cogitationes suas vt reuertantur ad Deũ suũ, quia spiritus fornicationũ est in medio eorũ, at Dñm non cognouerunt & humiliabitur iniuria Israel in faciẽ eius, & Israel & Ephraim infirmabuntur in iniquitatibus suis, & infirmabitur Iuda cum eis.

HAEc verba conueniẽter superiori Cyrilli interpretationi perspicua sunt. Nã decẽ tribus Ephraim, & Israel, dicũtur nomine peculiari. Decẽ ergo tribus propheta Dño notas esse ait, quod Dñs prædicaturus erat apud decẽ tribus potissimũ, & versaturus in Galilæa, & in ripis Iordanis, & vltra Iordanẽ, quæ loca ad decẽ tribus pertinent: illic delegit discipulos, & Apostolos: illic fulsit innumeris miraculis, vt per Prophetas omnia erant prædicta, & cruce effectus, postquam resurrexit, illuc discipulos & Apostolos misit qui Israëlitas vocarent ad pœnitentiã, & expectauit eos per quadraginta duos annos, dũ conuerterẽtur ad Dñm: & nouit Dominus peiores futuros in dies, nec redituros ad Dñm. Id hęc verba significare videntur. Ego scio Ephraim, noui illũ & quid facturus, & Israel non est absconditus à me, vel vt vertere Lxx, non recessit à me, id est, noui illũ: repetitio eiusdem sententiæ, quæ rẽ examplificet. (Non dabunt cogitationes vt reuertantur ad Dominũ.) quãuis eos expectet Dominus per quadraginta annos post crucem Domini, nunquã illis in mentem veniet vt reuertantur ad Dominum. (Quia spiritus fornicationũ in medio eorum.) quia spiritus ille immundus synagogę, de quo capite superiore diximus, qui quum ambulasset per loca arida redijt in domum priorem, & impulit vt essent nouissima peiora prioribus. (Dominum non cognouerunt.) Christũ, scilicet, quum apud ipsos docuisset, & tot fulsisset miraculis: videntes non viderunt, audientes non audierunt. (Et respondebit arrogantia Israel in facie eius.) arrogantia qua vsi sunt deicidę Iudęi in Christũ, vt inquit THEOPHY. apparebit in facie ipsorum Iudæorũ, vt est etiam apud Esaiam cap. 3. In vultu enim Iudæorũ, quũ illos miseros & afflictos vides, intelliges quãto crimine se cómacularint miseri. Lxx legunt, humiliabitur, pro respondebit, quod verbũ Hebræum vtrunque significat: iniuria, qua Christum affecêre, humiliabitur in faciẽ Iudæorũ, id est, iniuriosi Iudæi in Christum in eam humilitate n redigentur, quæ semper in eorum facie appareat. (Et Israel, & Ephraim ruent in iniquitate sua.) vastabuntur à Romanis, quod ad Christum venire noluerunt, sed perstitere in suo nefario scelere, vt Christũ, & Christianos persequerentur. Huc etiam refert THEOPHY. (ruet etiam Iuda) vastabitur etiam regnum Iuda à Romanis, pro ruent, legunt Lxx infirmabuntur: & verbum Hebræum vtrunque significat, infirmabuntur, amittent vires, repulere, inquit THEOPHYLA. Christum, qui est Dei virtus, & re vera, vt docet Iosephus amisêre vires Iudæi in maciem redacti: fame, & peste, & quod Deus illis detrahebat vires, & eas addebat Romanis.

D. HIERO.

D. HIERO. In gregibus suis & armẽtis suis vadent ad quærẽdum Dominũ & non inuenient, ablatus est ab eis, in Domino præuaricati sunt, quia filios alienos genuerunt. Nunc deuorabit eos mensis cum partibus suis.

Lxx. Cum ouibus & vitulis ibant vt quærant Dominũ, & non inuenient eũ, declinabit enim ab illis, quia Dominũ dereliquerunt, & filij alieni nati sunt, nũc deuorabit eos rubigo, & sortes illorũ.

VEl hic locus satis esse deberet ad refellendã Hebræorũ interpretationẽ de decẽ tribubus, & eorũ captiuitate: semper enim S.S. iuxta scripturæ interpretãdæ canonẽ aliquã interijcit quæ vetent vaticinia de Christo alio deflectere. Quando factũ reperies, non modo in captiuitate decẽ tribuũ, sed vllo vnquã tẽpore, vt populus Iuda & popul⁹ Israel venerint cũ ouibus & armentis, & Dominũ non inuenerint? Apud Hieremiã leges cẽties Dominũ adhortari Iudæos, vt ad se veniant, & conuertantur, & repulsurum se omnia Iudæis impendẽtia mala. Post Christi crucẽ hæc facta leges. Iam enim post captiuitatem decẽ tribuũ. ex residuis decem tribuum, vt dictũ est centies, succreuerant decem tribus, & in vnum coaluerant cum regno Iuda: & quum à Romanis vastarentur per tres quatuorve annos, nihil aliud quam sacrificia fiebant, & mactabantur boues, & armenta in templo Domini, vt tantã illam vim mali Dominus depelleret, & non inueniebant, iam enim discesserat ex templo gloria Dei: & angeli templi custodes abierant: & dixerant, vt docet Iosephus, Relinquamus has sedes. (Ablatus est ab eis.) vel vt Lxx dixêre: declinabit ab illis.) transijt ad gentes relicto populo Iudæorũ. Notat Theophylactus hic duarũ personarũ fieri mentionem his verbis: obserua duarum personarum indicium, declinauit, inquit, ab ipsis Dominus, quoniam Dominum dereliquerunt: quod si spiritus hæc in propheta dicat, ecce tertia persona erit: notat præterea Theophylactus, hæc de tẽporibus Christi dici, quod propheta significet iã desijsse legalia, ait. n. expẽde porro, q̃ legalia sacrificia iam desierint hic, quod Dñs quæritur sacrificijs ouium & vitulorũ, & nõ inuenitur, nec alijs veteris legis sacrificijs, quia impossibile erat sanguinẽ hircorũ, & vitulorũ auferre peccata: sola nanq; fide viua, & baptismate inueniebatur iam Dñs peccata dimittẽs. (In Dño præuaricati sunt.) Dñm Christum dereliquerunt: quod vertit Hieronymus: (Quia filios alienos genuerunt.) Lxx filij alieni nati sunt, quũ dixêre: Nõ habemus regem nisi Cæsarem, facti sunt filij alieni: iuxta illud Dñi, vt ait Theophylactus (siue is Theodoritus est, vtrãque enim interpretationẽ cõplectitur) vos ex diabolo patre estis: & illud: filij alieni mẽtiti sunt mihi. Erãt. n. filij Dei & persequẽtes Christũ, & in passione Christi facti sunt filij diaboli: nec nati sunt solũ filij diaboli, sed post illa filios alienos genuerũt à Deo. s. Nunc deuorabit eos mẽsis. Leges apud Iosephũ mensem vnũ tã fuisse pluuiũ, vt fecerit, vt nocte vna caperentur Hierosolyma, quo omnis Iudæorũ exercitus, multitudo omnis cõfluxerat: caperetur inquã ab Idumæis. Nã postea Romani bellabant aduersos idumæos, & Iudæos, vt in suã dictionẽ Hierosolyma redigerent quoad diruta vrbs est, & templũ vastatũ, vrbs tñ capta vna illa nocte est mẽsis illius pluuij. Lxx legêre: deuorabit eos rubigo, legêre enim pro חֹדֶשׁ mensis, seu luna, חָסִיל rubigo. Theophylactus rubiginem hanc esse ait Romanorum expeditionem, quæ vrbibus Iudææ vastitatem importauit propter crucem Christi. (Cum partibus suis.) Lxx, & sorte illorum. Theophylactus propter Christum cruce affectum ait, vastatas vrbes Iudææ, quas ipsis Iu-

dæis Iesus Naue hæreditatis vice per familias distribuerat: & Iudæos pulsis patrijs sedibus, dispersos toto orbe terrarũ fuisse, vt prædictũ erat à Mose, & à Iesu Naue, & ab alijs Prophetis, quorum fidẽ citat Iosephus cũ causam reddit vastitatis Iudææ & templi Domini.

D. HIERO. Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama, vlulate in Bethauen, post tergum tuũ Beniamin, Ephraim in desolatione erit, in die correptionis, in tribubus Israel ostẽdi fidẽ, facti sunt principes Iuda quasi assumentes terminũ, super eos effundã quasi aquã irã meã, calumniã patiẽs est Ephraim fractus iudicio, quoniã cœpit abire post sordes, & ego quasi tinea Ephraim & quasi putredo domui Iuda. Et vidit Ephraim lãguorẽ suũ, & Iudas vinculũ suũ, & abijt Ephraim ad assur, & misit ad regẽ vltorẽ, & ipse non poterit sanare vos, nec soluere poterit à vobis vinculum.

Lxx. Clangite tuba super colles, sonate super excelsis, prædicate in domo iniquitatis, mente cecidit Beniamin, Ephraim in desolationẽ factus est in diebus correptionis in tribubus Israel ostendi fidelia, facti sunt Principes Iuda quasi transferentes terminos. Super eos effundam sicut aquam impetum meũ. Oppressit Ephraim aduersarium suũ, & conculcauit iudiciũ, quia cœpit abire post vana. Et ego vt conturbatio Ephraim, & quasi stimulus domui Iuda & vidit Ephraim infirmitatẽ suã, & Iuda dolorẽ suũ, & abijt Ephraim ad Assyrios, & misit legatos ad regẽ Iarib, & ipse non poterit liberare vos & non cessare faciet à vobis dolorem.

INdignũ facinus est, vt nostra cõparemus cũ Iudaicis, nisi fiat, vt ait Origenes, vt nostra admiremur, rideamus Iudaica. Nemo tã stulte sapit, vt in Iudæorũ scrinijs Christũ quærat, quẽ illi acerrime oppugnãt. Nostris, qui sunt Ecclesiæ magistri, nõ habebimus fidẽ? nostrũ igitur sequamur institutum, verba singula expẽdamus, apparebit magis singula spectare ad Christi tẽpora. En hæc vastitas ad regnũ Iuda spectat. (Clangite tuba, inquit, in Gabaa, tuba in Rama.) quæ verba de regno Iuda dicuntur, siquidẽ Gabaa, & Rama ad tribũ Beniamin pertinẽt, quæ tribus Beniamin, cũ tribu Iuda cõficit regnũ Iuda. Lxx, quæ erãt nomina propria interpretati sunt, tãquã si appellatiua essent nomina: sed lat est ꝙ dixerũt: mẽte cecidit Beniamin. Cõstabat n. regnũ Iuda ex tribubus duabus Iuda & Beniamin, prædicitur, aiunt, vtraque captiuitas regni Iuda, & decẽ tribuũ: bene est, si vtraq; simul esset facta: sed hæc vastitas, quæ hic præsignificatur, & regnũ Iuda planè, & decẽ tribꝰ simul implicat, si singula expẽdas: & talis fuit vastitas Iudææ à Romanis importata, verbũ Hebræũ, אחריך. post te vidẽtur, Lxx legisse. אחרך cõbustus est, à verbo חרך aduro, & forma Hebræa dicẽdi, cõbusta facies dicitur, quæ mẽte est vehementer perturbata. Theophylactus Beniamin pro regno Iuda poni putat, ex parte totũ: vt sit, regnũ Iuda erit cõsternatũ animo quũ videbit imminentẽ ruinã: sic factũ leges apud Iosephũ. (Ephraim in desolationẽ erit.) ad vtrũq; hoc referri poterat, multo magis ad Christi tẽpora, tũc enim prorsus vastatæ sunt vrbes totiꝰ Iudææ. (In die correptionis in tribubus Israel ostẽdi fidẽ.) vel vt Lxx reddidere: in diebus correptionis in tribubus Israel ostẽdi fidelia. Theophylactꝰ. In omnibꝰ tribubus Israel. Certè quoquo te vertas hæc vastitas implicat oẽs tribus simul, & vt largiar in vtranq; partẽ posse referri

ri, certe concedant mihi necesse est omnes, magis hæc ad Christi tempora spectare. Siquidem hęc Theophylactus sic explanat: In illis diebus, quæ præsignificaui per meos Prophetas, re ipsa præstabo omnia, & fidelia ostendam cum summa fide me ea complesse. Iosephum Iudæum adito qui vastitatis templi Domini & Hierosolymorum causam esse ait, quod cópleri oportebat prophetias. Alibi, prophetias, inquit, quas præstigias esse putabant, & circulatorum cantilenas, dum rident Iudæi, cópleuere omnes: & has causam vastationis Iudææ fuisse ait, quod eas compleri oportebat. Ostendã in die correctionis quum védicabo sanguinem effusum ab Abel vsque ad Zachariã filium Barachiæ verissima fuisse, quæ pręsignificarunt mei prophetæ, & non cantilenas circulatorũ. Adde, quod céties diximus, quũ quadragesimo secũdo post Christi crucem anno vastata Iudæa est, iuxta prophetarũ prædictiones, totum orbẽ ferè tanto illo miraculo ad Christũ fuisse conuersum: tunc enim fidelia & vera sunt mõstrata quæ de Christo erant prædicta, & Dominum Iesum verum fuisse Christũ, & orbis redéptionem esse factã: quum insolubile signum est sequutum, vt ait Chrisosto. quod vastatum est templũ, conflagrauere vrbes Iudęę. Prædictũ enim videbant per Prophetas vastandas vrbes Iudæę, relinquédas vrbes desertas, vt apud Esaiam: Relinquetur terra vestra deserta. Theophylactus: In diebus correctionis intelligit, in diebus crucis & resurrectionis: & infra, in diebus correctionis, in diebus, inquit, iudicij, quum sedebant Apostoli iudicantes duodecim tribus Israel. (Facti sunt principes Iuda quasi assumentes terminum.) Lxx, quasi tranferentes terminos, non deseruere prorsus terminos suos Iudæi in captiuitate Babylonica, sed in annos septuaginta, post quos habebant Dei promissa reuocancandos se esse ex illa captiuitate, tunc verè populus Iuda mutauit terminos suos quum cópleta Mosis prophetia, Deuteronomij. cap. 28. &. 29. & Iosue 23. (Effundam quasi aquã iram meam.) Quoniam vt in principio primi libri de bello Iudaico, nulla post homines natos tãta calamitas in nationem vllã incidit, quãta post Christi crucẽ in Iudæos fuit importata, quum fame, peste, seditionibus Tyrannorũ, & Romanorũ armis miserrimè periere. Calumniam passus est Ephraim fractus iudicio. Dictum est ex Eusebio Pamphili, Infideles Iudæos, qui Christum non recepere dictos Ephraim, quod decem tribus quæ discessere à regno Iuda fuere Typus Iudæorum infideliũ, qui Christo non credidere, & discessere à populo Iuda, id est, à populo Christũ confitentiũ. Nam Iuda confitentem latinè sonat, Ergo calumniam patiens Ephraim, hoc est populus infidelis Iudæorũ, vt Christum est calũniatus, patietur calumniã: nam leges apud Iosephũ, veluti pecudes occisos, cæsos flagris à Tyrannis, & à Romanis miseris modis necatos per calumnias, per falsa crimina, vt ipsi Christũ calumniati sunt (fractus iudicio) damnabitur iudicio, vt ipse impiè Christũ & fideles dãnauerat. Pro calũniã passus est Ephraim, Lxx vertere calumnia oppressit Ephraim aduersariũ suũ, verbũ passiuũ legere actiuè, quod fit mutatione punctorũ, & deesse iuxta illos in lectione Hebræa vna vocula videtur, quę aduersariũ sonat. Theophylact. quũ aliter esset interpretatus, quadrabũt, hęc, inquit, in eos qui cõtra Christũ insanierũt, aduersariũ illũ habétes, quod cõtraria ipsis, & dixerit, & fecerit: contra quem Principes Iudæorum fuere conculcantes iudicium, ferente Pilato senténtiã, vt dimitteretur. (Quia cœpit abire post sordes) Lxx, post vana, post res terrenas contemptis cælestibus: venient Romani & tollent gentem nostram: Non habemus regem nisi Cæsarem. (Ego quasi tinea Ephraim, & quasi

putredo domui Iuda). Lxx. Ego vt turbatio Ephraim, & quasi stimulus domui Iuda. Hæc verba delendas prorsus tribus duodecim significāt, quod post crucem Domini factum est, non autem in captiuitate Babylonica, nec Assyria quod planum est. Adde quod Christi verba hæc esse ait Theophylactus; & quod Dominus futurus esset quasi conturbatio Ephraim, & quasi stimulus domui Iuda: vt nunquam à malis conquiescant: quod post crucem Domini fieri intelliges, si legas historias. (Et vidit Ephraim languorem suum.) vidit se imparem Romanorum armis. (Et Iudas vinculum suum.) præuidit se ducendum vinctum à Romanis, vt ductus est. (Et abijt Ephraim ad Assur.) abijt ad Assyrios, vt ab his peteret opem, & misit ad regem vltorem ad Imperatorum Romanum qui vindex erat, & liberabat eos, qui ad se confugerant, centies apud Iosephum legatos missos ad Romanos leges, & Romanos fecisse decreta multa, quibus fauorem Iudæis præstarent. (Et ipse non poterit liberare vos.) quia Dominus per ipsos Romanos vos est vastaturus: aduerte omnia referri ad captiuitatem Iudæorum post crucem Christi, vbi Iuda & Israel vna & eadem clade periêre: nunquam alias Iudæ & Israel simul est importata captiuitas, quæ hic prædicitur. Quorsum iuuat coniuncta distrahere, vt prophetia inuita & repugnans à Christi temporibus abducatur?

D. HIERO. Et ipse non poterit sanare vos nec soluere à vobis vinculum. Quoniam ego quasi leæna Ephraim, & quasi Catulus leonis domui Iuda. Ego capiā & vadā, tollā & nō est, qui eruat, vadēs reuertar ad locū meū donec deficiatis, & quæratis faciē meā.

Lxx. Et ipse non poterit liberare vos, & non cessare faciet à vobis dolorem, quoniā ego quasi pāthera Ephraim, & quasi leo domui Iuda, & ego capiam, & vadam, & tollā, & non erit qui eruat, ibo & reuertar in locum meum donec dispereant.

THeophylactus aptissimè hæc inquit ad christicidas Iudęos spectāt & ad Iulianū Imperatorē Romanū impientissimū quē appellarunt, Iareb, idest vindicē & vltorē, id enim vox Hebræa, Iareb, sonat. Dn̄s enim fere orbis terrarū Romanorū Imperator erat, lites dijudicabat læsas iniuria nationes vindicabat erat tn̄ pessime animatus, in Christianos: offensissimus Christo, & Christianorū nomini. Qua de re Socrates scholastic⁹ ecclesiasticæ historiæ, lib. 3. cap. 20. hæc ferè scribit; Iulianū Imperatorē offensissimum Christo & Christianis accersisse Iudæos, & interrogasse cur non sacrificarent: Iudæos respondisse, vetari se lege Mosis sacrificare alio in loco, quam in tēplo Hierosolymitano, quod esset dirutum à Romanis: statim Imperatorē iussisse in odium Christianorum instaurari templum, suppeditasse impensas, confluxisse ex toto orbe Iudæos magna lætitia minitatos Christianis, se in eos talia & tāta ædituros supplicia, quāta ædita à Romanis in se essent: vastaturos prorsus esse Christianos postquā talē Imperatorē essent nacti; rebus nostris desperatis affuisse Deū multis, miraculis vt supra retulimus. Eadē narrat Hermeas Sozomenus suæ historiæ cap. postremo: & Nicephorus Calistus latius multo historiæ ecclesiasticę lib. 10. c. 32. & 33. Amianus Marcellinus gētilis lib. 23. in principio tātūmeminit ignis, qui emicuit è fundamētis, & ædificantes consumpsit. Metuēdi, inquiens, flammarum globi prope fundamenta crebris assultibus erumpentes fecēre locū exustis aliquoties operātibus inaccessū. Erat res tā nota, vt Ambrosius. lib. 5. Epistolarum Epistola ad Theodosium Imperatorem dicit: Non audisti

Iulianus tēp'ū Hierosl. reædificare conatur, sed frustra.

audisti Imperator, quia quum iussisset Iulianus reparari templum Hierosolymis, quod qui faciebant repagulum diuino igne flagrarunt? Chrysostomus aduersus Iudæos oratione secunda suis temporibus factum ait, & quod historiæ narrant, bis & ter aggressos Iudæos diuinitus fuisse prohibitos. Gregorius Naziãzenus D. Hieronymi præceptor in oratione secunda in Iulianum hæc scribit omnia, & Iudæos prouocat, vt vestes illas proferant, quæ signo crucis erant stellatæ: siue enim miraculo quis interfuerat, tàm Iudæus, quàm gentilis: siue postea narrantes audierat: statim vestis eius signo crucis insigniebatur: & astantium vna vestes cruce stellatas intuebatur. Sic Iulianus Imperator non potuit reuocare in patriam Iudæos, & miraculis id facere est prohibitus, & morte etiam diuinitus ei allata. Decreuerat enim post reditum à bello Persico ad id incumbere, vt deleret Christianorum Remp. sed prius perijt læto malo: & plurimos Tyrannos id omni conatu curasse, & innumera martyrum millia per omnia cruciamenta frustra necasse testantur Ecclesiasticæ historię. (Quoniam ego quasi leæna Ephraim, &c.) Comparat, inquit Theophylactus, Romanos leænæ, & Pantheræ, quod post Christi crucem incredibili celeritate in Iudæam aduolarunt, & eam vastarunt. Et Panther dicitur etiam Dominus, inquit Theophylactus, quod nimia celeritate vastat nostrarum animarum peccata, & eas in suam dictionem redigit & sibi concorporat: vnde iuxta Esaiam dicitur accelera, spolia detrahe, festina prę dari. Idem Theophylactus in. 14. cap. Lucæ pręscribit illum canonem: Deum, quum suam vim vindicatiuam vult significare, se leonem & Pantheram nominat, quum mansuetudinem suam vult ob oculos ponere, se nominat hominẽ, & similia. (Ego capiam & vadam.) perstat, inquit Theodoritus, in metaphora leonis & Pantheræ. Theophylactus: ligans fortem, rapuit nos ex illius manibus, & nemo nos poterit ex sancta illius manu extorquere, vt in litteris Euangelicis ipse ait. Et ad Iudæos impios hæc sunt referenda, quos, dum puniuntur à Deo, ex eius manu nemo eruit. (Vadens reuertar ad locum meum,) Theophylactus: assumpta nostra natura facta oeconomia redemptionis in cælum redijt in locum suum, vbi erat prius ad dexteram patris, & tunc cessarunt omnes ceremoniæ veteris legis. (Donec deficiatis.) vadam inquit in locum meum, nec vobis feram opem donec deficiatis, donec vastetur Iudæa, nec significat illis postea se opem daturum.

Osee CAPVT. VI.

D. HIERO. In tribulatione sua mane consurgent ad me, venite reuertamur ad Dominum, quia ipse cepit & sanabit nos, percutiet & curabit nos.

Lxx. In tribulatione sua manicabunt ad medicentes, eamus & reuertamur ad Dominum Deum nostrum, quia ipse rapuit & sanabit nos, percutiet & curabit nos.

THeophylact⁹: vt in morbis, inquit, qui leui medicina nõ curãtur, acerbiora & vehementiora pharmaca solẽt adhiberi: sic fit in animi morbis, quibus curandis scalpello & ferro sæpe est opus & acerbissimo medicamento. Benignè tractati Iudæi & beneficijs aucti nõ cognocebãt Deũ, priuati sunt bonis vt eum cognoscãt: quod facere etiã iubet Aristoteles. 2. moralium. In afflictione quærũt Deum, & mane ad Deũ consurgunt, id est, festinant, inquit Theophylactus. Et vere factum leges: vastatis enim Iudæis magna multitudo ex residuis venêre ad legẽ Euangelicã, & alienis calamitatibus

eruditæ nationes recepêre Christi legẽ. (Ipse percussit & sanabit nos.) Theophylactus ait, alios codices præferre. Ipse rapuit: & esse veriorem lectionem, quod supra dixit Dominus: καὶ ἐγὼ ἁρπῶμαι rapiam & vere Hebraice est rapiam: sed forma dicendi Hebræa est de fera immani, quæ rapit & discerpit prędam. Qua imagine vim Dei vindicatiuã exprimit spiritus S. Ait ergo Propheta, ipse Dñs discerpit nos, ipse curabit nos: & hæc dicta sunt de Hebræis, qui postea credituri sunt Christo ait Theophylactus: & faciem Dei quærent, hoc est filium: quod dixerat propheta capite superiori. (Percutiet & curabit nos). Theophylactus: percuti permisit nostram naturam peccato, & morte peccatum puniuit, postea mortis vulneri apposuit, filium vnigenitum, vt moton, id est, vt fila lintea & linteola, quæ Chirurgi solent vulneri apponere, vt putridas carnes comedant, & extrahant pus: quod Christus facit, consumit putrida & purulenta, & sanat nostrã naturam. Grigentius ita explanat hæc. Palæologus de Christo, & eius resurrectione hæc explanat: & addit, diuinam eius naturam significari, & humanam his verbis. Cyrillus in Ioannem lib. 2. cap. 26. Percussit nos propter Adæ præuaricationem, dicens: Terra es, & in terram reuerteris: corruptione autem morteque percussos tertio die, rursus ipse curauit, id est, non primis nec medijs, sed nouissimis temporibus, quãdo propter nos factus est homo. Tertullianus aduersus Marcionem lib. 4. cap. 62. interpretatur hunc locum de mulieribus quę ante lucem conuenerunt ad sepulchrũ Domini: vt quęrant, inquit, faciem meã, ante lucem vigilabant ad me dicentes: Quis enim hæc nõ videat si cogitet mulieres illas inter dolorem pręsentis destitutionis, qua percussæ videbantur à Domino, & spem resurrectionis, qua se restitutas videbant. Cyprianus de oratione dominica: Mane orandum esse ait, vt resurrectio Christi celebretur. Et ita putat dictum diluculo vigilabat ad me, dicentes, & notato Thargum refellere has omnes sanctorum interpretationes. Nec scio cur placeat quibusdam expungere hoc verbum ex vulgata, & ex translatione Lxx, & affirmare, sahar, esse quærere diligenter. Quis in dubium vocet significare hoc verbum, sahar, diluculare, diluculo surgere? significat etiam quærere, quid tam, continuo dicendum est verbum Hebræum hoc significare? imo magis proprie diluculo surgere, an continuo labefactandæ nostræ translationes, & subuertendæ sanctorum interpretationes? dura res est.

D. HIERO. Viuificabit nos post duos dies, & die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius, sciemus sequemurq; vt cognoscamus Dominum.

Lxx. Sanos faciet nos post duos dies, in die tertia resurgemus, & viuemus coram eo, & sciemus, & persequemur, vt cognoscamus Dominum.

THeophylactus, suscitans, inquit, à mortuis nostram naturam quam assumpsit nobis resurrectionem donauit, quam habebimus suo tempore, & viuemus, quoniam vnus pro omnibus mortuus est. Origenes in Exodi cap. 12. 13. 14. Homelia. 5. Resuscitabit nos Deus post biduum, inquit, & in die tertia resurgemus, & viuemus in conspectu eius. Prima dies nobis passio saluatoris est, secunda dies qua descendit ad inferos, tertia resurrectionis est dies. Athanasius in disputatione aduersus Iudæos citat hæc de Domini resurrectione: sed duos dies interpretatur præsens & futurum, vt audacter postea subiungat, die tertia resurgemus. Sed posse explanari duos dies puto quibus sacramentum corporis & sanginis instituit, & quo passus est. Author

Eclo-

Eclogarum putat his verbis significari, Christum sua resurrectione nobis omnibus vitam donauisse. Augustinus de altercatione Ecclesiæ & synagogæ significari his verbis ait, Christum ab inferis resurrexisse, vt nos viuificaret die tertia; & de ciuitate Dei lib. 18. cap. 28. idem ait, sed prophetica altitudine dictum ait: sanabit nos post biduum, die tertia resurgemus. Cyprianus in lib. 2. aduersus Iudæos cap. 25. quod ab inferis Christus resurgeret tertio die apud Osee est: viuificabit nos post biduum die tertio resurgemus. Et in Symbolum Apostolorum manifestissimè ait hoc loco prædictam Christi resurrectionem. Gregorius. PP. lib. 2. super Ezechielẽ Homelia. 20. propheta Oseas, inquit, per resurrectionem Domini humanum genus vidit in finẽ suscitari, viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos. Idem Gregorius in explanatione in. 7. Psalmum, in illa verba: Propter nomen tuum Domine viuificabis me, ad hoc Christus mortuus est & resurrexit, vt nos peccatis mortui iustitiæ viuamus, viuificabit nos post duos dies, & in tertia die suscitabit nos, illa nempe resurrectio nostra vita fuit. Tertullianus aduersus Iudæos, de claritate gentium in Christo Iesu, vtique post resurrectionem eius à mortuis, quæ die tertio effecta est, cęli eum receperũt, iuxta illud: Ante lucem surgent ad me dicentes, &c. Post biduum die tertia, quę est resurrectio eius gloriosa, cæli eum receperunt. Quibus verbis mihi videtur Tertullianum totum hoc fecisse vnius sententiæ, vadens reuertar ad locum meum, in cælos, scilicet, cùm post resurrectionem in cælos ascendit. Donec deficiatis, donec deficiat synagoga, quæ lõge lateque erat diffusa toto orbe, vt leges apud Augustinum in Epistola ad Medaurenses. Et quæratis faciem meam, & conuertamini ad Christum, qui facies Dei dicitur. In tribulatione quæ fuit Apostolis in pasione Christi: mane, quum lucesceret in prima n sabbati, consurgent mulieres ad me, vt vnguerent me. Venite & reuertamur ad Dominũ, &c. vt dictum est. Quæ omnia eò tàm fuse dicta sunt, quod tàm sunt plana, vt nemo audeat sentire aliter, aut saltem scribere. Nam & Vatablus & alij de resurrectione Christi hæc interpretantur, reliqua non item: tamen quidam interpres pro, mane consurgent, quod veteres de mulieribus quæ iere ad sepulchrum, vt vnguerent Iesum, interpretantur, Hebraice ait esse, quærent diligenter. Quid si ita Hebraicè est inquies? ita interpretatur. R. Abraham, &. R. Dauid, quos sequuntur Vatablus & alij. Id Hebraice esse aiunt, quod interpretantur rabini, non quod Hebraice est. Nam vox Hebræa propriè significat manè consurgere, nec id quisquã audeat diffiteri. Deinde pro, die tertia suscitabit nos, quod omnes veteres de Christi resurrectione explanãt, Hebraice aiunt: stabiliet nos. Quam mihi non ferenda hæc licentia esse videatur, non possum plane proloqui, Audeat quisquam id esse dicere Hebraice, quod ipse interpretatur iuxta rabinos, non quod re vera est? Dicat qui volet, id Iudæi putant his verbis significari, & vere dicent, nec tantopere nocebunt, Nam qui Hebraice nescit, verè putat dici, ita esse Hebraicè, & suspectum putat, quod nostra scriptura præfert. Et suscitabit nos, & deceptos veteres, qui de resurrectione Christi interpretantur. Apponat Thargũ, quod non tam Thargum, quam Pharisaica interpretatio est. Adscribitur rabinica interpretatio, qua lector combibat venenum, qui non ita animo firmo est: quasi dicant non de Christi resurrectione hæc dicta sunt, sed de communi omnium resurrectione: ita Thargum: ita Iudæi inquito. Nam vnde tu tot nugas Thargum esse putas? Qui sapit agnoscit Iudaicas fabulas. Et ideo cardinalis ille Ximenius, Academiæ Cõplutensis conditor, nunquam sine honoris præfatione nominandus, non permisit Iudaicũ opus excudi in suis libris.

In Thargum.

Habet, inquiunt, multa notanda: habet: sed tot referta Iudaicis venenis, vt in vltimas terras esset summouendum. Est verum, inquiunt, Thargum. Vnde scis verum esse Thargum, porrigit tibi illud Ecclesia? Est dimissum vsque ad nostra tempora ab ipsis Christi temporibus per manus Pontificum? Iudæi venerantur, inquiunt, & proponunt: proponãt suis Iudæis, nec quisquam tam sit audax, vt catholicis proponat Iudaicas nugas. Cæperat Cardinalis ille clarissimus excudere Thargum in libros Mosis, postquam ad reliquos ventum est, & Iudaica sunt deprehensa venena, iussit in Bibliotheca Complutensi asseruari, ex cudi vetuit. Sed mea sententia si me illa tulissent tempora aduolutus eius genibus peterem vt Veneris marito potius illa concrederet, quam Bibliothecæ Cõplutensi. Mitto dicere quæ quidam in Commentarijs in hunc locum dicunt, quæ quam sint considerate dicta, nescio. Est chaldaicum, aiunt, Thargum, fateor, quid ni? Iudaicis nugis & fabulis refertum, quæ rem Iudaicam iuuat. Sed & nostra, aiunt, aliquando: ita est, sed tanto Iudaico veneno refertum, vt Cardinalis splendidissimus Complutensis Academiæ conditor id excudi vetuerit: vt à D. Hieronymo, & à veteribus patribus ad interpretationem scripturæ nunquam sit adhibitum, Iudæis semper sit ad manum, vnde nos, si quid pro nobis faciat, mutuamur.

D. HIERO. Quasi diluculum præparatus est egressus eius, & veniet quasi imber nobis temporaneus & serotinus terræ. Quid faciam tibi Ephraim? Quid faciã tibi Iuda? Misericordia vestra quasi nubes matutina, & quasi ros mane pertransiens.

Lxx. Quasi mane paratum inueniemus eum, & veniet quasi pluuia nobis temporanea & serotina terræ. Quid tibi faciam Ephraim? Quid tibi faciam Iuda? At misericordia vestra quasi nubes matutina, & quasi ros matutinus pertransiens.

Tertullianus de trinitate putat significari tempus resurrectionis Domini his verbis: Quasi diluculo paratum inueniemus eum. Huc videtur spectare D. Hierony. Nam hæc omnia Hieronymus de Christo interpretatur. Sed iuxta vulgatam ad aduentum Christi referas necesse est, quasi diluculo præparatus est egressus eius, id est, aduentus eius, de quo dictum est, quasi lampas accendetur. Et vt sol splendidissimus noctis tenebras disijciet. Et sic videtur intellexisse Procopius in Genes. 123. Credentibus in Christum inquiens, Christus diluculum & aurora est, sic etiam videtur intellexisse Author Eclogarum de Christo. Lxx videtur vna littera addita non legisse, mothao, egressus eius, sed nimthaò, inueniemus eum. Et sic plane refertur ad Christum repertum ipso mane resurrectionis. Et sic plane hunc locum intellexit B. Prosper de prædictionibus, parte. 3. promissione. 29. Et certe si attendas, magnam vim habet si legas etiam cum Lxx, & ad Christi resurrectionem etiam referas. Nam ostendimus alibi duplicem esse lectionem in quibusdam, quæ videtur de industria à Prophetis relicta vt duplex signetur mysterium. (Veniet quasi imber nobis temporaneus & serotinus terræ.) D. Hieronymus hæc omnia ad Christi refert aduentum. Theophylactus alio refert, & ad Christum. Dixi enim confusa esse Theophylacti, & Theodoriti commentaria. Author Eclogarum de Christo, ad Christi refert aduentum, imber temporaneus, qui tempori venit ad faciendam sementim, & ad alendas

alendas fruges, quæ natæ erunt infrugiferæ, nisi mense Maio & Aprili irrigentur pluuijs: si vterque imber suppetat edet terra fructus vberrimos. Talis erit Christi aduentus, vt pro pluuia sit temporanea & serótina, & terram sanctissimis viris faciat fœcundissi nam, quibus regia cæli splendet. (Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda?) Chrysostomus. 5. 851. de pœnitentia oratione. 3. indignantis Domini verba esse putat, & volẽtis punire, & rursum miserentis: idem putare videtur Ambrosius in lib. de pœnitentia cap. 4. vt Iesu indignantis, & miserentis hæc verba sint, vt prouocet gemitus nostros, & nostras lachrymas, vt ignoscat, iuxta illud: si peccator ingemuerit, saluus erit. (Misericordia vestra quasi nubes matutina, & quasi ros matutinus mane pertransiés.) Theophylactus, Misi vobis misericordiam meam filium vnigenitum, qui vos aleret & pingues bonis spiritalibus redderet, vt ros matutinus trãsiens flatu ventorũ diffusus in omnem terram, & vt nubes matutina refrigerans fructus: sed vos filium non recepistis, qui filius misericordia fuit patris, dictus nubes propter corporis crassitiem: matutina, quod venit sub vmbra legis, & non recepta est propter tenebras dæmonis, & peccatorum, quibus Iudæi erant implicati. Ipse autẽ Christus principium diei fuit, & dies qui noctis tenebras dispulit. Idem Christus dicitur ros, qui cælo descendit: transiens, quod non substitit intra Iudæam, sed transijt ad omnes gentes, iuxta illud Esaiæ. Plena est terra cognitione Dei, & iuxta illud: in omnẽ terram exiuit sonus eorũ: Quęro ego ab his, qui Hebræorũ interpretatione secuntur hæc displicẽt? lectioni Hebrææ, Grææ, & Latinæ cõgruũt: & antecedentibus, & sequẽtibus. An quia Iudæi aliter interpretãtur, & ad decẽ tribuum captiuitatẽ referunt. Expectas vt Iudæi ad Christum referãt? Quis historias rerum veterum primoribus labris attigerit, & ignoret Iudæos acerrimos hostes Christianorum esse? Hostibus Christi infestissimis fidem habes tu de scripturæ interpretatione? Quis in theologicis rebus versatus vel tenuiter est, qui nesciat bellum immortale esse Iudæis aduersus nos de intellectu scripturę? Ipsi ad id omnes neruos intendunt, vt peruertant sensa sacra scripturæ nostri certe in eo se exercuere, vt Iudæos refellerent, & refutatos deiẽcere iã olim. Ego pro veterum sententia, qui hæc de Christo interpretantur, hoc dicere habeo: Græca, Latina, Hebraica congruere ecclesiasticę interpretationi: & antecedentia & sequentia omnia. Mendacissimos Iudęos sequatur qui volet. Ego vel hoc impientissimum esse puto, velle mẽdaces facere sensu Ecclesiæ veterum omnium, quos suæ Ecclesiæ spiritus sanctus dedit.

D. HIERO. Propter hoc dolaui in Prophetis, & occidi eos in verbo oris mei, & iudicia tua quasi lux egredietur, quia misericordiam volui, & non sacrificium: scientiam Dei plusquam holocaustum: ipsi autem sicut Adam trasngressi sunt pactum, ibi præuaricati sunt in me.

LXX. Propterea succidi vestros Prophetas, occidi eos in verbo oris mei, & iudicium tuum quasi lux egredietur, quia misericordiam volo & non sacrificium: & scientiam Dei magis quam holocausta: ipsi autem sunt sicut homo præuaricans testamentum.

Theophylactus, vt centies admonui, vtranque interpretationẽ est complexus, quo confussa esse arbitror Theodoriti & Theophylacti commẽtaria. Interpretatur etiam verba hæc cõuenienter superioribus, iuxta illud Euangelicum Matthæi cap. 23. Ecce ego mitto

ad

ad vos Prophetas & sapientes & scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis, &c. & ita interpretatur: (Dolaui in Prophetis), id est, succidi vestros Prophetas: quod interpretantur Lxx permisi à vobis dolari & succidi. (Et occidi eos in verbo oris mei) id est, fui causa vt occiderentur à vobis, dum eos ad vos mitto, vt prædicerent futura, & admonerent vos, vt à peccato caueretis: & dum eos ad vos misi, videor ego eos occidisse, qui vestri commodi causa eos mittebam, cum viderem omnes à vobis occidi. (Et iudicia tua quasi lux egredietur.) Theophylactus, quid iuuat Prophetas occidere, & dicere Prophetis, ne stilletis iudicia, quæ statui aduersus vos, de vastatione Iudææ post crucem Domini: publicabuntur toto orbe, & illustriora erunt ipso sole. Quid enim illustrius, quam immane facinus Iudæorũ, quod in Christum Dominum sunt ausi, quid nobilitatius pœna, quæ illos est cõsequuta post crucem Domini? Cyrillus de spiritu & littera illa verba: Iudicium meum, &c. videtur intelligere, Euangelica lex: quæ in prophetis iudicium dicitur. Egredietur, illucescet mundo quasi sol fulgentissimus. (Quoniam misericordiam volo & non sacrificium.) Cyrillus loco citato: quia præstat multum dilectio, & charitas legis nouæ, quam sacrificia vitulorum, & ouium legis veteris: & præstat legi veteri longe & multũ sublimitas cognitionis Christi, per quã nobis quoque pater notescit. Augustinus. 4. in quæstionibus ex vtroque mixtim. 103. Iudæi quum iniusti essent, & immisericordes, oblationibus propitium fore Deum sibi putabant, vnde audierunt. Misericordiam volo, &c. Cyrillus rursus in Genesim lib. 5. Misericordiam volo & non sacrificium: & cognitionẽ Dei, quam holocausta. In Christo enim misericordiam consequuti sumus, in Christo patrem cognouimus. In Christo enim eum, qui natura Deus est, planè intelleximus. Latius hæc Theophylactus: (Scientiam Dei plusquam holocaustum.) Iam hæc interpretatus est Cyrillus. Procopius in Genesim: longe & multum præstat cognitio Christi, quam veteris legis cultus, iuxta illud Pauli: verũtamen existimo omnia detrimentum propter eminentem scientiã Iesu Christi Domini mei. Loquitur de his, quæ ad veterem legem spectabant. Lege Irenæũ lib. 4. cap. 32. (Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum,) Lxx. Ipsi autẽ sunt sicut homo præuaricans testamentum. Theophylactus superiora omnia sic est interpretatus, vt diximus. Deinde subijcit: transgressi sunt testamentum, quoniam non recipientes Christũ prædictum in veteri testamento, patris testamentum transgressi sunt: qui filium vineæ hæredem fecerat, & vinea Domini Sabbaoth, domus erat Israel: & domus Iuda: dilectum filium Dei in propria venientem non receperunt, & dixerunt: hic est hæres, venite occidamus eum. Adam idem est quod homo, & ita vertere Lxx. D. Hiero. pro primo parente accepit, & historiam peccati primi parentis, similitudinem, & typum huius prophetiæ esse putat: iuxta id quod testati sumus sæpè, quoties propheta historiam veteris testamenti citat, illam citare tanquam typum rei, de qua agitur. Typus ergo passionis Christi, & exclusionis Iudæorum Adami peccatum fuit, & eius à paradiso exclusio. Adam enim collocatus in paradiso terrestri erat, & fruebatur paradiso intelligibili aliqua ex parte præditus cognitione rerum intelligibilium, & spiritalium. Acceperat hãc gratiam vt posset non mori, & vesceretur fructu omnium arborum, quæ erant in paradiso, inter quas erat lignum vitæ, quod lignum typus Christi erat, qui lignum vitæ dictus est. Acceperat hoc pactum, & hanc legem à Deo, ne vesceretur fructu arboris boni & mali, quod quã die illo vesceretur, esset moriturus. Et pactum illud dicitur testamentum, quod typus esset testamenti noui, quod

Adami peccatum typus passionis Christi.

Lignum vitæ Christus.

vt ait Paulus morte Christi est stabilitũ. Præuaricatus est Adam pactum, deceptus à muliere: & vetitus est vesci ligno vitæ, quod dabat vitam immortalem, & paradiso exclusus vita beata est spoliatus, Typus hic & similitudo aduentus Christi est. Acceperat Israel promissa ligni vitæ, id est, Christi, positus in lege Domini, quæ vt ait Damascenus; paradisus est intelligibilis: acceperat testamentum vitę æternæ adoptionis filiorum Dei: acceperat promissa ea bonorum tantorum quanta nec in cor hominis ascendere possent: hac tantum accepta lege, vt seruarent præceptum Dei de seruanda lege veteri, cuius finis Christus erat, vt Christum expectarent, & reciperent, abstinerent arbore scientiæ boni & mali. Iudæi ergo, sicut Adam, transgressi sunt legem Dei: non obtemperauere Dei præcepto, nec recepere Christum, quin illum affecere cruce. Et vt Adam perdidit bona, quibus fruebatur in paradiso supradicta, & incurrit mortis pœnam: sic Iudęi perdidere promissa bona veteribus patribus, & incurrit duplex exitium, & quod vastatus à Romanis in sempiterna captiuitate est: & pœnas æternas apud inferos. Nam Theophylactus hoc addit. Hoc enim erat Patris pactũ, vt faceret ipsos hæredes adoptionis filiorum Dei, & gloriæ regni cęlorum, & noluere stare pacto, & lege Dei, nec voluere ipsum regnum cælorũ, nec ipsum Christum regnare super ipsos, & se ipsos indignos cęli gloria fecere. (Ibi præuaricati sunt in me.) in typo ipso, in Adam, tanquam in typo Iudæi infideles præuaricati sunt in me, significata est præuaricatio qua me affecere cruce.

D. HIERO. Galaad ciuitas operantium idolum supplatata sanguine, & quasi fauces virorũ latronum, particeps sacerdotum in via interficientium pergentes de Sichem, quia scelus operati sunt, in domo Israel vidi horrendum, ibi fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israel, sed & Iuda pone messem tibi quum conuertero captiuitatẽ populi mei.

LXX. Galaad ciuitas quæ operatur vana conturbans aquam, & fortitudo tua viri Piratæ absconderunt sacerdotes viam, interfecerunt Sicima; quia iniquitatem fecerunt in domo Israel. Vidi horribilia ibi, fornicationem Ephraim, contaminatus est Israel, & Iudas incipe vindemiare tibi, quum conuertero ego captiuitatem populi mei.

HAEc, inquies, verba, ad captiuitatẽ decem tribuum plane spectant: aio inquam quædam esse, quæ in vtranque partẽ credibiliter pertrahi possint, qualia sunt. (Galaad ciuitas operantiũ idolum.) dictum est centies vaticinijs de Christo, & de vastitate Iudææ, & Iudæorum exclusione subiungi solere à Prophetis idololatriæ crimen; quasi dicat propheta, eam fuisse causam cur Dominus permiserit Iudęos occæcari in aduentu Christi, iuxta illud: Illi me irritauerunt in eo qui non erat Deus, & ego irritabo illos in eo, qui non est populus: hoc est in populo gentium, qui quod colebat pro Deo lapides, & dura saxa; indignus erat qui populus diceretur, & ita in scriptura gentes feræ & bestiæ vocantur. Irritabo Iudæos admittendo ad fidẽ populum gentium, & excludendo Iudæos. Et ita sequentia vsque ad finem poteris interpretari, vt cætera de criminibus idololatriæ Iudææ & Israel, quę fuere causa vt Iudæi permissi sint occæcari in Christi aduentu. Galaad ergo erat ciuitas quæ cesserat in sortem sacerdotũ, & deberet abducere populos ab impie-

tate,

tate,& ad idololatriam impellebat magis. Et posset verti lectio Hebræa Galaad ciuitas operantium scelus, in Christum, scilicet. (Supplantata sanguine.) polluta sanguine fidelium. Nec enim posset male Hierusalem nominari Galaad, conuenienter superioribus, vt nominatur Babylon, & Sodoma, & Gomorrha, Nā Galaad vox Hebræa latinè sonat testimoniorum aceruum, quæ legebat quotidie tot prophetias de Christo, tantum aceruum, & cumulum testimoniorum de Christo, fuit tamen ciuitas operantium idolum, quia seruijt idololatriæ, aut quia relicto Domino sequuta est Cæsarem, aut operantium scelus, scilicet, in Christum. Supplantata sanguine, vel vt lectio Hebræa verti potest: euersa sanguine ipsius Domini, & Apostolorum, & martyrum, quorum sanguine supplantata ruit: ducta metaphora à luctatoribus, & quod se sanguine prophetarum, & Christi, & martyrum imbuit, vastata est & exclusa ab Ecclesia. (Quasi fauces virorum latronū.) quæ deuorabant prophetas, Apostolos, & fideles. (Particeps sacerdotum.) qui insidiati sunt Domino. De quibus litteræ Euangelicæ multa dicunt. Nec inficior posse hæc explanari de idololatria Israel, iuxta canonem supradictū: quod enim Lxx vetere, Galaad ciuitas quæ operatur vana, THEOPHY. explanari posse ait de Synagoga: fecit enim vanas calumnias aduersus Christum. Et quanto magis affectus ignominia à dicentibus: eradamus eum à terra viuentium: & non memoretur nomen eius vltra: magis resplenduit Christi crucifixi gloria. Et turbauerunt aquas, id est, scripturas confundentes, illarum sensum de Christo, & turbantes doctrinam saluatoris. THEOPHY. spiritalis doctrinæ aquas, scilicet, calumniantes resurrectionem Domini, & alia. Vna littera mutata facit hoc dissidium translationū, nam D. HIERO. legit מִדָּם à sanguine, Lxx. מַיִם aquas siquidem. עָקְבָה supplantata est, & imbuta atque decepta & si actiuè leges, Aquaba, decipiens est, & fraudem faciens in aquis, & ita vertere Lxx turbans aquas. (In via interficiē-tium.) qui per omnes vias tendebant insidias, vt prædicatores verbi interficerent. Pro hoc Lxx reddiderunt: fortitudo tua viri pyratæ, hoc solum interest, quod litteræ sint transpositæ. D. HIERONY. legit. חכי fauces, Lxx legere transpositæ & sine ' . כחי . fortitudo, mutato nomine affixo quod sæpè fit, nam fortitudo dicitur. כח aut כוח, & sic lectio Hebræa vertetur ad verbum: fortitudo tua viri piratæ. THEOPHY. quod cum gladijs, & fustibus egressi nocte sunt ad prehendendum Dominū, iuxta illud: Tanquam ad latronem, &c, Matthæi. 26. Marci. 14. Lucæ. 22. (Particeps sacerdotum in via.) Lxx absconderunt sacerdotes viam. pro. חבר, id est, particeps, legere. Lxx. חבּו absconderūt, mutatione duarum litterarum, idest, iuxta illud Matthæi. 26. Principes sacerdotum congregati sunt, &c. vt Iesum dolo tenerent, ne forte tumultus fieret in populo. Ita fere THEOPHY. & eo capite hæc completa videtur prophetia. Vulgata nostra iuxta hanc sententiam sic explanabitur: particeps sacerdotum, socius consiliorum populus Israel sacerdotum in via, qua prehendendus erat IESVS. Sed varie distinctus est hic locus à D. HIERO. & à Lxx. Siquidem D. HIERO. sic distinxit. (Particeps sacerdotum in via interficientium pergentes de Sichem.) particeps sacerdotum qui insidiati sunt Domino. (In via interficientium.) qui collocatis insidijs in via interficiebant omnes, qui Christo crediderunt. Pergentes de Sichem, quum pergerent de vna vrbe ad alteram. Ponitur enim pars pro toto, vna vrbs pro omnibus. Sic vulgata explanabitur, si iuxta sanctorum interpretationem illam velis interpretari. Lxx sic distinxere. (Absconderunt sacerdotes viam.) vt IESVM dolo tenerent. (Interfecerunt Sicima.)

THEOPHYLA. IESVM, qui ficima dicitur, quod temperantiæ & virginitatis fructus erat. Sichem enim, inquit Ioseph in sortem cesserat; qui exemplū virtutis fuit, & Christi typus. Adde quod Sichem humerus dicitur, & forma Hebræa dicendi pro robore ponitur, & fortitudine, quod quum humeris incumbimus, totis viribus incumbimus: & Christus fortitudo nostra, & nostrum robur est. Occiderunt Christum, qui erat robur synagogæ, & ita iuxta Esaiam. Et ita ablatum est ab eis omne robur panis & firmamentum omne, & stabilimentū. (Quia scelus operati sunt.) aduersus Christum (In domo Israel vidi horrendum. Lxx. vidi horribilia ibi.) quid apertius? Regem gloriæ crucifixū, scilicet. Expectatum per tot annos à sanctis patribus, pro, horrendum. Hebraice est, Saaruria, quæ vox reddi etiam possit excogitatum nefas illud, scilicet. Hic est hæres, venite occidamus eum, & eradamus eum de terra viuentium, nomen eius non memoretur vltra. (Ibi fornicatus est Israel.) relicto Domino, quum clamauit. Non habemus regem nisi Cæsarem. Dictum est enim supra, cur hæc sit appellata fornicatio. (Contaminatus est Israel.) eiusdem sententiæ repetitio. THEOPHY. quod omnium fuit pessimum: quando oportebat Israel percipere promissa, quæ veteribus patribus erāt data, tunc contaminatus est, & amisit diuina promissa, quum dixit sanguis eius super nos & super filios nostros. (Sed & Iuda pone messem tibi) hanc messem superiore commentario fuerat interpretatus, messem promissorum Dei, & filiorum adoptionis regni cælestis per Christum futuri. Nā hoc loco THEODORITI commentarium est, pro THEOPHYLA. commentario. Igitur sensus est: Iuda, id est, vos Apostoli, & credentes (dixi enim sic in scriptura appellari populum fidelem noui testamenti sæpe) vos ergo Apostoli & credentes. (Pone messem.) deligite credentes, iuxta illud Esaiæ: lętabūtur coram te, sicut qui lætantur in messe. (Quum conuertero captiuitatem populi mei,) quum redemero genus humanum, prædicate Euangelium omni creaturæ: & demetite multas messes, & rogate Dominum messis, vt mittat operarios. Lxx pro messe vertere vindemiam: pro pone messem: incipe vindemiare. Mutatio vnius litteræ fecit hoc dissidium. Nam קָצִיר messis est, בָּצִיר vindemia, & Israel vinea Domini Sabbaoth dicta est: & in aduentu Domini facta est vindemia, & relicta Hierusalem tanquam vmbraculum in vinea facta vindemia.

Osee CAPVT. VII.

D. HIERO. Quum sanare vellem Israel reuelata est iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ, quia operati sunt mendacium, & fur ingressus est, spolians latrunculis foris.

LXX. Quum sanarem ego Israel, & reuelata est iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ, quia operata est mendacia, & fur ad eum ingressus est, spolians latro in via sua.

HOC principium THEOPHYLA. vtroque modo explicat, vt ad decem tribus referat, & ad Christum: reliqua huius capitis interpretatur de Christo, sed quum superiora sex capita omnia veteres patres, qui antiquiores D. HIERO. fuēre de Christo interpretentur, nec eorum quisquam quicquam ex illis referat alio, & voces tam Hebrææ quàm Græcæ, quàm Latinæ Christum præferant & vociferentur; & Lxx viri velut Commentarij antiquissimi multa

ex hoc capite & alijs de Christo interpretantur, nescio quę res cogat quosdam ex nostris audire potius Iudæos hostes acerrimos Christi: qui, vt ORIGE. ait, Christum vsque adhuc in interpretanda scriptura crucifigunt, quum eum astris splẽdidius apud prophetas micantem impia interpretatione conantur extinguere. Nos nostrum institutum sequamur. (Quum sanare vellem Israel) THEOPHY. verba Christi esse putat, nunc quũ veni ad conuertendas oues Israel, iuxta illud Domini: Non sum missus, nisi ad oues quæ perierant ex domo Israel. (Reuelata est iniquitas Ephraim.) THEOPHY. tunc reuelata est omnis populi malitia, quum dicente Pilato: Non inuenio in hoc homine causam. Et quem vultis dimitti vobis IESVM, an Barrabam, responderunt Barrabam, IESVM autem crucifige. Sensus hic, aiunt, non litteralis sed spiritalis est. Quem tu sensum litteralem nominas? an non eum quem sonat littera prophetæ? consule prophetæ verba, & ea tu tacitus multũ apud te animo lustra, & vide an quicquã aliud prophetę verba magis præseferãt, quam quæ diximus. Diximus ex Eusebio Ephraim dici populum Iudaicum omnem qui Christo non crediderit, quod decem tribus, quæ Ephraim vno nomine dicuntur, quum discessere à regno Iuda, extra quod sacrificia facere nõ licebat, typus fuere eorum Iudęorum, qui discessere à credentibus, qui in scriptura Iuda solent appellari, id est, confitentes. Id enim Iuda vox Hebræa sonat à Iada, confiteor. (Quia operati sunt mẽdacium) Rupertus, qui etiam superiora verba Christi verba esse putat, operati sunt mendacium, inquit, quum Dominum dixêre Samaritanum, & in Belzebub principe dæmoniorum eijcit dęmonia: & similia. Et dixerat Rupertus, persequuti sunt sanare volentem, tanquam frenetici medicum, negauêre illum ante faciem Pilati, sic reuelata est imo impleta iniquitas Samariæ, & Ephraim: impleuere enim mensuram patrum suorum. (Et fur ingressus est, spolians latrunculus foris.) THEOPHY. quando in tanta impietate versabatur Iudæorum populus, fur ingressus est ad Christum, latrunculus inquam spolians foris. Crucifixus est enim Dominus inter duos latrones, quorum vni dixit Dominus: Hodie mecum eris in Paradiso. Hic igitur ad Christũ est ingressus, quũ Iudæi qui noctes & dies versabant manibus scripturas, in tanta impietate versarentur. Rupertus hæc aliter: fur Iudas, inquit, est, qui ingressus est, vt proderet Dominum: latrunculus cœtus pharisaicus, iuxta illud: vos fecistis eam speluncam latronum. THEOPHY. hæc etiam refert ad exercitum Romanum, qui post crucem Domini Iudæos vastauit, & fur ingressus est spolians exercitus Romanorum, qui Iudæos vastauit: latrunculus foris, idẽ exercitus, vel exercitus Idumæorum, qui Hierosolyma cepit: vel fur ingressus est, vt crucifigeretur mecum, & spolians latrunculus Barrabas, qui propter seditiones in carcerem est missus: quod etiam significare videtur idem THEOPHY. Ergo cœtus Pharisaicus latrunculus, inquit, foris, quum iniere cõsilia, & dixere: Expedit vt vnus moriatur pro populo. Pharisæi prædam de populo faciebant sub specie religionis, fur & latrunculus possunt quoque referri ad duos latrones, inter quos crucifixus est Dominus, & D. HIERO. hæc huc quoque referre videtur.

D. HIERONY. Et ne forte dicant in cordibus suis, omnem malitiam eorum me recordatum, nunc circundederunt eos adinuentiones suæ coram facie mea factæ sunt, in malitia sua lætificauerint regem, & in mendacijs suis Principes.

LXX.

Lxx. Vt concinant quasi cantantes corde suo, omnes malitias eorum recordatus sum, nunc circundederunt eos cogitationes eorum contra faciem meam facti sunt in malitijs suis, lætificauerant regem, & in mendacijs suis Principes.

ET ne forte dicant in cordibus. Ne dicant Iudæi, me expetere ab illis pœnas omnium scelerum, quæ à principio suæ gentis admisere, plus malorum meruit immane scelus, quod designauere occiso Domino, rege gloriæ crucifixo, quam supplicia quæ illis sunt irrogata, Lxx aliter dispunxêre hunc locum, & aliam agnouere lectionem Hebræam, videntur sic dispunxisse. Et non dicent in cordibus suis, hic apposita distinctione: & certè aliquod verbum plus legêre in æditione Hebræa Lxx, & sic intellexêre: non dixere Iudęi aliquod verbum in cordibus suis, vt latro, scilicet, ille qui in corde ingemuit, & exauditus à Domino est, & tunc dixit clara voce: Domine memento mei, &c. Pro non dicent, aut non dixêre in cordibus suis, supple tale aliquid, quale latro ille: Lxx, qui sæpè non vertunt verba, sed faciunt paraphrasin, edidere: non concinuere quasi cantantes corde suo cum illis latronibus, & cum Christo pulsante ad ianuam, sic enim hunc locum explanat THEOPHYLA. Deinde nouo initio vertere Lxx (Omnes malitias eorum recordatus sum.) Habeo, inquit Dominus, ante oculos omne scelus eorum, & omne nefas à sanguine Abel, vsque ad sanguinem Zachariæ, &c. sic fere THEOPHYLA. (Nunc circundederunt eos adinuentiones suæ.) Lxx consilia sua, aut cogitationes. Lectio Hebræa vtrumque significat: luêre omnia opera nefaria, quæ in Christum & in Prophetas edidêre: sic fere THEOPHY. coram facie mea factæ sunt, quum me cruce affecere: Lxx pro hoc edidere (Contra faciem meam facti sunt.) quum dixissent. Hic est hæres aggressi sunt me dicentes: venite occidamus eum. (In malitia sua lætificauerunt regem.) THEOPHYLA. Herodem & Pilatum calumnijs in Christum, & morte Christi, conciliarunt pacem cum alienigenis. (Et in mendacijs suis principes) Annam & Cayphã, eodem modo hęc RVPERTVS.

D. HIERONY. Omnes adulterantes quasi clibanus succensus à coquente, quieuit paululum ciuitas à commistione fermenti, donec fermentaretur totum dies regis nostri, cœperunt principes furere à vino, extendit manum suam cum illusoribus, quia applicauerunt quasi clibanum.

Lxx. Omnes adulterantes quasi clibanus ardens in coctionem, incendij fiua flamma à commistione fermenti, donec fermentetur totum, dies regum nostrorum, cæperunt principes furere à vino. Extendit manum suam cum pestilentibus, quia succensa sunt quasi clibanus corda eorum.

TERTVLLIANVS. 728. in libro de idololatria, idololatrã ostẽdit homicidam esse sui ipsius adulterum & furem. Nam qui falsis dijs seruit, sine dubio adulter est veritatis, quia omne falsum adulterium est. Sic & qui in stuprum mergitur, in immundos spiritus mergitur, & constupratus, & conspurcatus incedit, & ita scripturæ sanctæ idololatriam stuprum & adulteriũ vocant. (Adulterantes) RVPER. nocte qua prehendere Dñm. Quia adulteros dici Iudæos ostendimus, quoties negarent Dominũ, cui erant matrimonio spiritali iuncti. Adulterantes ergo quod negauere

Christum dicente Pilato: Regem vestrum crucifigam? & respondêre: Non habemus regem nisi Cæsarem:& præoptauêre Barrabam dimitti, quam Dominum. Quasi clibanus succensus à diabolo insaniêre aduersum Dominum nocte illa: non sine quadam similitudine Sodomorum, quod vertit D.HIER. succensus à coquente, dixere, Lxx ardens in coctione, nam pro. meope. legere. beope. mutatione vnius litteræ. Succensus à coquente, à diabolo succendente, vel ardens in coctione illius sceleris, quod animo concoquebat populus Iudaicus de de Christo occidendo. Quod D.HIER. reddidit: quieuit paululum ciuitas, & cõ mistione fermenti, Lxx reddidere indestiua flamma: vt sit sensus, ardentissimo odio, quo Christum persequebantur, quasi clibanus succensus à concoquente diabolo: & incendent in flamma denstiua, vt flamma odiorum semper arderet aduersum Dominum, legere in lectione Hebræa lo. i. non, quæ nunc non est, & sic vertere lectionem Hebreã. lo Isbot. non cessauit. mehir. à suscitando, nam vtrunque significat à ciuitate, & à suscitando, vt sit sensus: ita ardebant, vt furni flamma ardet, quam coquens non cessauit à suscitando, pro quo Lxx dixere: vt clibanus ardens in coctione, vt flamma denstiua: reddunt enim plerunque sensa, non verba: quod nos admonet D. HIERONYMVS eos facere. Ardebat ergo populus Iudaicus odijs in Christum, vt eum crucifigeret, vt clibanus ardens flammis, quas coquens non cessat, excitans: quod dæmon non cessabat eos ad immane hoc nefas excitare, vt Christum non reciperent, quin potius illum cruce afficerent. (A commistione fermenti donec fermentaretur totum.) Incendebantur corda Iudæorum à dæmone, tanquam clibanus incenditur à coquente, qui non cessat excitare flammam, vt clibanus sit magnopere incensus: idque nunc, inquit à commistione fermenti, à principio sceleris, quo hoc fermentum, hæc ira, hoc odium in Christum cœpit; nam fermentum pro ira, qua tumet animus etiam latinè ponitur; Plautus: herus meus totus in fermento iacet: à commistione ergo fermenti, à tempore quo hoc fermentum; hoc Christi odium cœpit; & hoc commisceri & communicari alijs cœpit à Pharisæis, & Principibus Sacerdotum, donec fermentaretur totum, donec Iudæi infideles omnes eodem odio in Christum inflammarentur. Nam vt recitant litteræ Euangelicæ, totus mundus post Christum abibat, & dominica Ramorum die exceptus Christus insigni quodam honore fuit à Iudæis: intra triduum auersa omnes multitudo impiorum Iudæorum incensa odijs in Christum, & disseminatum odium donec omnes impij eodem odio inflammarentur. Pharisæi nanque tantum apud populum valebant gratia & authoritate, vt intra breuissimum tempus totam Iudæorum multitudinem quo vellent verterent, vt te docet IOSEPHVS. 404. 412. Huc spectat THEOPHILACTVS: hæc præ se fert RVPERTVS. hæc mihi huius loci verissima sententia esse videtur: quod veteres patres sequentia ad Christi tempora referunt: & antecedentia ad passionem, & redemptionis œconomiam spectare commonstrabimus: & vehemens illa metaphora ardentis clibani magna flamma & combustiua, planè spectat ad odia illa quibus Iudæorum corda in Christum erant inflammata tempore passionis; Methaphora nanque vt docet Aristoteles, & Cicero, & Quintilianus nec nimio maior, nec nimio minor esse debet, quod obseruat Spiritus sanctus exactissimè. Cui rei ergo tam conuenit hæc affectionum animi examplificatio quã animis Iudæorum incensis aduersus Christũ? Nostra vulgata sic explanabitur

tur, quieuit paululũ ciuitas, per aliquot tempora, nec prorupit in tantum nefas, quamuis caperent consilia, quomodo IESVM dolo tenerent: & hoc fermentum commiscerent, donec cœtera multitudo impia corrumperetur. (Dies regis nostri) iuxta illud Euangelicum: Non haberes in me potestatem, nisi datum tibi esset desuper: & hæc est potestas vestra & hora tenebrarum. (Cœperunt principes furere à vino) THEOPHYLAC. ebrietate inuidiæ, inquit, furebant contra Christum, tanquam si ebrij essent à vino. (Extendit manum suam cum illusoribus). Lxx, Extendit manum suam cũ pestilentibus) THEOPHYLACTVS ad Iudam refert: extendit Iudas, inquit, manus suas ad pestilentes Sacerdotes, vt pecuniam acciperet pro Christo, vt Christum proderet, & concordaret cum pestilentibus Sacerdotibus. Vulgata sic enodabitur: extendit manus suas cum illusoribus, cum his qui Christo illudebant, ipse quoque extendit manum suam vt illuderet ei, & contemneret eum. Dixi Iudæos hac fraude nostra perturbare sæpè esse conatos, vt quoties posſint significationes vocum Hebræarum negent, vt nostra perturbentur: qua de re alibi latius. לוץ enim illudere est, & pestilentem esse; quod inde discimus, quod Lxx hoc verbum sæpè sic vertunt, pro pestilentem esse. (Applicauerunt quasi clibanum cor suum quum insidiaretur eis) Lxx, Quia succensa sunt quasi clibanus corda eorum, quum præcipitarentur ipsi) quia applicauerint ad insidias Christi, & ad eius passionem cor suum ardens tanquam clibanum candentem, & ardentem igni, quum insidiaretur populus Iudæorum. s. (eis) Christo, & discipulis: sic enim ex Græca, Hebræaque lectione hæc sunt explananda. Et hæc mutatio numerorum sæpè fit apud Hebræos, etiam quum de eadem re sermo sit. Verbum Hebræum, quer bu, appropinquauerunt significat, vt vertit D. HIERONYMVS, & quer bo. mutato puncto, significat intimum eius: vt sit, intimum eius populi quasi clibanus corde ipsorum, & sic Lxx reddidère sententiam, pro in medio ipsorum quasi clibanus ardens corda ipsorum: dixère, succensa sunt quasi clibanus corda ipsorum. THEOPHYLACTVS: ardebant principes Sacerdotum & Pharisæi desyderio crucifigendi Dominum. Refert etiam hæc THEOPHYLACTVS ad custodes sepulchri Domini: Mihi magis referendum ad eos videtur esse, qui curarunt custodes sepulchro esse præficiendos. (Quum insidiaretur ipsis) quum insidiaretur Iudæorum populus. (Ipsis) Christo, & discipulis: verti potest etiam lectio Hebræa, quum insidiarentur ipsi) Iudæi. s. Christo. Græcè quum præcipitarentur ipsi, quum se perderent. Hęc omnia sic ferè THEOPHYLACTVS, & RVPERTVS. Tamẽ dixi solere prophetias de Christo ad nostros applicari mores à Sanctis patribus, & à veteribus. Sic ORIGENES in leuitici cap. 7. Sic Oseas omnes mœchantes sicut clibanus succensus ad comburendum: & iterum: incaluerunt, sicut clibanus corda eorum. Cor hominis clibanus est: istud cor si vitia succenderint, vel libido inflãmauerit, non coquet, sed exuret: si ille succenderit, qui dixit: Ignem veni mittere in terram, panes scripturarum, quos in corde suscipio, non vro, sed coquo ad sacrificium. Eadem verbis eisdem leges apud CYRIL. in leuiticum. Idem Origenes in MATTH. cap. 17. tractatu. 4. de his qui seruiunt passionibus, & deijciuntur à spiritalibus nequitijs, in ignem incendij fiunt, vt ait Oseas, Adulterantes vt clibanus ardens ad coctionem ardoris à flamma. Sic enim est Græcè apud Origenem. Isychius

in Leuitici lib.6.in illa verba: si mœchatus quis fuerit cum vxore alterius, quũ comparasset adulterium sensibile cum intelligibili vtrumque malum esse dixisset, intelligibile deterius insensibili, quod insensibili adulterio homini fieret iniuria, in intelligibili ipsi Deo, citat hoc Osee, omnes adulterantes quasi clibanus succensus à coquente: in quo Oseas adulterium intelligibile accusat quod ab omni populo Iudæorum committebatur corrumpente legẽ & legis dogmata. Hæc ISICH. Hoc si aduerterent multi non essent Rabinicarum interpretationũ tam studiosi, multo enim magis nunc adulterant legem, quum omnes de Christo prophetias corrumpunt, & aliò deflectunt, vt auertant à Christo suos, & nostrorũ animos corrumpant. Et hæc similitudo clibani flãmantis ardentissimũ in Christum odiũ significat, quo omnes de illo prophetias alio deflectunt, & illum, vt verbis Origenis vtar, quoties possunt in scriptura crucifigunt.

D. HIERON. Tota nocte dormiuit coquẽs eos, mane ipse succensus quasi ignis flammæ, omnes calefacti sunt quasi clibanus, & deuorauerunt iudices suos, omnes reges eorum ceciderunt, non est qui clamet in eis ad me.

Lxx. Tota nocte somno Ephraim repletus est, mane incensus est quasi ignis flãmæ, omnes calefacti sunt quasi clibanus, & comederunt iudices suos, omnes reges eorum ceciderunt, non est inuocans in eis ad me.

TOTA nocte, &c.) tota illa nocte passionis Domini dormiuit Iudæorum populus (coquens eos) Christum & discipulos. i. ardentissimo odio illis meditabatur cruciatus, & moliebatur tota illa nocte illas insidias ardentissimo odio, quibus illos eraderet è terra viuentium, ne memoraretur Christi nomen vltra. Huc spectat THEOPHY. & RVPER. Lxx pro אפהם. consequens eos legere אפרים. tantũ vna littera diuisa in duas. ה. in. ד. &. י. hoc modo. ד. &. ו. ה vt sit sensus: tota illa nocte vel cõprehenso Domino, inquit THEOPH. quieuisse placidissimo somno Iudæos, quod exsatiauerant suas iras in Dominum, & animum expleuerant. Nec male THEOPHY. tota nocte, tota illorum vita, quæ nox potius erat, Iudæi dormierunt, non sensêre, quantis in malis versarentur. Mane succensus est quasi ignis flãmæ) abijt populus Iudæorum incensus odio & ardens quasi ignis flãmæ ad crucifigendum Christum. (Omnes calefacti sunt quasi clibanus) omnes Iudæi ardebant odio in Christum quasi clibanus ardens. THEOPHY. & RVPER. ad Christum etiam hæc referunt, & ad Christi passionem. (Et deuorauêre iudices suos) RVPER. Christum & Apostolos, siquidem Christus venturus est Iudex viuorum & mortuorum: & Apostoli sessuri in duodecim sellis, iudicantes duodecim tribus Israel: vel corruptione, & largitione traxêre ad se iudices, & illos coegere ne essent iudices, nec iudicũ officio fungerentur. Quũ enim diceret Pilatus: Nõ inuenio causam in eo: perpulêre tamen, vt Christum damnaret. Et quum corrupère custodes sepulchri, & dixere: Non persuadebimus Pilato, &c. (Omnes reges eorum cecidere) Pilatus Herodes, periere: & principes quibus cura est regendi. R.P. reges dicuntur, vt docet Plato in politico. Docet autem Iosephus in libris de bello iudaico omnem vim mali recidisse in capita principum regni Iudæorum, in locupletes, in sacerdotes, quorum corda in Christum Dominum odijs potissimum exarserant. Et post illa fuit populus Iudæorum sine rege, sine sacerdote, sine principe, vt dictum est, hæc sic ferè RVPERT. (Non est qui clamet in eis ad me) pressi tot malis,

quæ

quæ videbant sibi ingruere ob mortem Christi, vt præsefert Iosephus, nemo erat, qui ad Christum clamaret. Nam hęc verba omnia esse Christi paulo post dicemus.

D. HIERO. Ephraim in populis ipse commiscebatur, Ephraim factus est subcineritius panis, qui non reuersatur, comederunt alieni robur eius, & ipse nesciuit, sed & cani effusi sunt in eo, & ipse ignorauit, & humiliabitur superbia Israel in facie eius, nec reuersi sunt ad Dominum Deum suum in omnibus his.

Lxx. Ephraim in populis suis commiscebatur, Ephraim factus est subcineritius panis, qui non reuersatur, & comederunt alieni fortitudinem eorum, hic autem non sciuit, & cani floruerunt ei, & ipse non cognouit, humiliabitur iniuria Israel, & non reuersi sunt ad Dominum Deum eorum, & non quæsierũt eum in omnibus his.

EPhraim in populis ipse commiscebatur) RVPER. reputatus est in populis nationum, factus est non populus Dei post Christi crucem. Ephraim, vt dixi, decem tribus appellantur, qui discessere à populo Iuda: typus infidelium Iudæorum, qui discessere à Iudæis credentibus: & ideo pro populo Iudaico infideli in scriptura ponitur. Commiscebatur ergo Romanis, & gloriabatur se non habere regem nisi Cęsarem, nolebant esse populus electus Dei, sed cum cæteris populis seruire Imperatori Romano. (Ephraim factus est subcineritius panis, qui non reuersatur) CYRILLVS in leuiticum lib. 13. in illa verba. Et sumetis similaginem, & facietis de ea. 12 panes: subcineritium panem interpretatur panem illum qui de cælo descendit, quod Græcè dicitur, panem occultum, panem mysticum; panem quem posuit Deus propitiatorem in sanguine eius, panem occultum reconditum, id enim latine sonat. Idem ait ORIGE. in cap. Leuit. 23. in eadem hæc verba Leuitici, & verbum Hebræum eadem hæc significat. Nam coquere igni est, & operire, vt huga panis sit opertus, panis coctus charitate, adde quod panis ille à nobis dicitur fuisse coquendus nostra charitate, nostro in Deum amore, sed versari debebat panis ille in nouum testamentum, scilicet, & quod non fuit versatus ille populus in nouum testamentum, factus est panis subcineritius, panis ille si non versatur in alteram partem, non est edulis, Israel post Christi aduentum mutari noluit; iuxta Psalmos de his qui mutantur, ex veteri, scilicet, Testamento in legem, & pereunt. THEOPHY. & RVPERTVS (comederunt alieni robur eius) Romani eos vastauerunt, & diripuêre eius populi opes & regnum, & omnia: & rursum alieni comederunt robur eius, Christũ, quem non receperunt: & spiritalia charismata, legem, & prophetas, & promissa diuina data sanctis patrib9: sic THEOPHY. & RVPERTVS. (Et ipse nesciuit) & ipse populus Iudaicus tot miserijs à Deo punitus, & tot bonis spoliatus, vt tandem resipisceret, tanto lethargo est pressus, vt non sentiat, nec cur à Domino tot calamitatibus sit obrutus, nec quibus, quantisque bonis spoliatus. (Sed & cani effusi sunt in eo) fortasse hoc est, quod est apud Esaiam cap. 3. Auferet Dominus omne robur panis, & omne robur aquæ, &c. Et senem principem super quinquaginta. Auferet Dominus à Iudæis post aduentum Domini senes Patriarchas, & libros legis, & eos dabit genti facienti fructum, populo Christiano: & cætera, quæ in Commentarijs in illum locum

 leges.

leges. THEOPHY. incanuit, inquit, Propheta & inueterauit, quod inueterauit prope interitũ est, Cani ergo effusi sunt super Israel. (Et ipse ignorauit) tam stupidus est, vt ne hoc quidem intellexerint, legem veterem esse prope interitum, inueterasse iam, abolendam esse: vel quibus causis senibus sapientibus, & libris veteris testamenti sint priuati, vt eos non intelligant, & cur inueterauerint in cortice litteræ, & non transeāt ad sensum spiritalem. Quin illi qui rabinos sequuntur hoc sibi gloriæ esse putant, quod in duobus his sequantur Iudæos: altero, quod sensum spiritalem rident, & appellare solebant, El sabio allegoriu: altero, quod in scriptura Christum non vident: & ita omnes ferè prophetias de Christo alio deflectunt, & referunt omnes ad allegorias, quas postea inter se magnis cachinis prosequantur. (Et humiliabitur superbia Israel in facie eius) THEOPHY. superbi Iudæi humiliabũtur miseris modis à Romanis ante ipsorum oculos, putabant enim pœnas quas minabantur Prophetæ, suos posteros oppressuras, se eas non esse visuros. (Nec reuersi sunt ad Dominum Deum) cēties vastati, & miseris flammis vstulati non sensere miseri, cur illæ sibi pœnæ irrogarentur, nec rediêre ad Dominum Deum. Non enim tātum sub Vespasiano, & sub Adriano sunt ferro consumpti, sed (vt erant dispersi Iudæi ante Domini aduentum toto orbe, & habitabāt in vrbibus gentium intermixti nationibus, nec erat vt inquit Iosephus, vrbs vlla toto orbe terrarum cuius bona pars non habitaretur à Iudæis) cēties à nationibus nec opinantes sunt vastati, incendijs cōsumpti, nunc hic nunc illic: quocunque fugerant, illic incendijs & gladio delebantur, nec intelligunt miseri, vnde tot incurrāt miserias, & quũ eis omnia hæc mala irrogata sint, vti conuerterētur, nō conuertuntur tamē. Sic THEOPHY. sic superiora omnia intellexisse D. BASIL. disces ex sequenti Commentario.

D. HIERO. Et factus est Ephraim quasi columba seducta, non habens cor, AEgyptum inuocabant, ad Assyrios abierunt.

Lxx. Erat Ephraim quasi columba insipiens non habens cor, AEgyptum inuocabat, & in Assyrios ibat.

THEOPHYLA. Ego, inquit, illa mala illis inferebam, vt resipiscerent, & ad me redirent, & conuerterentur tandem. Illi ad hominum auxilia cōfugiebāt potius, nũc ad Assyrios, nũc ad AEgyptios, vt stulta columba, quæ ad persequentium confugit manus. Et AEgyptij, & Assyrij pro qualibet natione receptissimo tropo ponuntur, quod confugêre ad Romanos, & ad Assyrios postea, & ad AEgyptios, vt se defenderent à Romanis, frustra tamen: omnia enim redacta iam erant in ditionem Romanorum: & eodem illo tempore à Romanis domiti sunt, quod mouerent arma aduersus Romanos, & Syri qui tulere opem Iudæis, consumpti incēdio sunt vna cum Iudęis vt scribit DIONY. BASILI. in Psal. 48. in illa verba: inuocauerunt nomina sua in terris suis: hæc & superiora intellexisse sic videtur: interpretans enim hunc locum ait. His ergo propter propriam stultitiam & ignorantiā vastatis & subuersis, nos alieni facti sumus hæredes illorum, hæreditauimus bona illorum. Nostri sunt Prophetę, nostri libri legis, nostri Patriarchæ, nostri iusti omnes qui à principio sęculi fuere, nobis reliquere suas opes Iudæi, qui sua stultitia periêre.

D. HIERO. Et quum profecti fuerint expandam super eos rete meum, & quasi volucrem cæli detraham eos, cædam eos secũdum auditionem cætus eorum.

Lxx.

LXX. Et profecti fuerint mittam super eos rete meum, sicut volatilia cœli detraham eos, corripiam eos in auditu tribulationis eorum.

PAlæologus in disputatione aduersus Iudæos bis citat hunc locum de vastitate inuecta Iudæis post crucē Domini: & tam perspicuum putat, vt interpretatione non putet egere. Eodem spectat THEOPHY. & RVPERTVS: quã quam nescio circa quæ vagantur: sat est si huc spectant, & ita interpretantur ferè. Igitur quum profecti fuerint, quum huc & illuc discurrerint. (Iniiciam rete meum) veluti reti quodam iniecto omnes comprehendam, vt pœnas luāt. Quod factum est in Hierosolymorum vastitate: confluxerant omnes Hierosolyma: accersierant Idumæos: & ad Azymorum Pascha Iudæorum omnis multitudo Hierosolyma petiuerat, quum subito Romani Imperatoris obsidione sunt cincti, & muro circa Hierosolyma ducto obsessi, ne quisquam elabi possit, quod rete Domini dicitur hoc loco à Propheta, & sic miseris modis vastati sunt intra muros, & consumpti peste, fame, tyrannorum seditionibus, & foris Romanorum armis. Adde quod leges apud Iosephum, & Philonem: Iudæos, qui toto orbe terrarum per omnes vrbes celebres erant dispersi, communi quodam vrbium consilio imparatos, nec opinantes, veluti reti quodam iniecto centies esse oppressos, & consumptos ferro & flammis. (Et sicut volucres cæli detracti) munierāt Hierosolyma Iudæi post crucem Christi, editissimas turres erexerāt, quæ viribus humanis expugnari non potuisse fatetur Imperator Vespasianus apud Iosephum in lib. de bello Iudaico. 6. veluti diuinitus iniecto terrore qui eas turres tenebant tyranni cum suis exercitibus eas deseruêre. Ait ergo Dominus: velut aues ex locis editissimis descendere faciam Iudæos. (Cędam eos) hæc omnia inquam Palæologus Christi verba esse ait: cędam ergo eos, percutiam eos per Romanos secundum auditionem, vt audiunt in cætibus suis prædictum per Prophetas, cætus eorum vt in suo cætu, & consilio quod capiebant aduersum Christum audierant: ibi enim dixerant, Ne venientes Romani tollant gentem nostram: & quod timuerant, & cuius causa Christum affecerant cruce, ne venirent Romani: recidit in illorum capita. Post crucem Domini venêre Romani, & eos vastauêre. Lxx aliã agnouêre lectionem Hebræam: Corripiam eos, nam verbum Hebræum vtrũque significat, cędere, & castigare: corripiam ergo eos, & castigabo eos in auditu tribulationis eorum, quum audiant tot tribulationibus punitos suos maiores, quod Christum affecere cruce: & qui sapiant ad Christum conuertantur. Mutatione duarum litterarum hæc varietas est. D. HIERONY legit cętus eorum, Lxx angustiæ eorum.

D. HIERO. Væ eis quia recesserunt à me, vastabuntur quia præuaricati sunt in me, ego redemi eos, ipsi loquuti sunt contra me mendacia, & non clamauerunt ad me in corde suo, sed vlulabunt in cubilibus suis, super triticum, & vinum ruminabant, & recesserunt à me, & ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum, & in me cogitauerunt malitiam, reuersi sunt, vt essent absque iugo, facti sunt quasi arcus dolosus, cadent in gladio principes eorũ à furore linguæ suæ, ista subsannatio eorum in terra AEgypti.

LXX. Væ eis quoniam recesserunt à me, miseri sunt, quoniam impie egerunt in me, ego redemi eos, ipsi autem loquuti sunt contra me mendacia, & nõ clamauerunt ad me corda eorum, sed vlulabant in cubilibus suis super tritico concidebantur, eruditi sunt in me, confortaui brachia eorum, contra me cogitauerunt mala, conuersi sunt in vanum, facti sunt quasi arcus extructus, cadent in gladio Principes eorum propter imperitiam linguæ eorum, ista subsannatio eorum in terra AEgypti.

PALAEOLOGVS, vt dixi, aduersus Iudæos hæc verba omnia Christi esse docet, bisque illis vtitur Iudæos redarguens. CYRYLLVS in Genesin lib. 6. verba inquit, hæc Emanuelis sunt aduersus Iudæorum & Phariseorum blasphemias: quod Pharisæorum cateruæ aduersum Christũ multas euomuêre blasphemias: miseri sunt, quod resiluerunt à me, &c. Et tam plana sunt, vt non putent egere interpretatione. Idem ait idem CYRILLVS in primum Numerorum, additque: Ipsi loquuti sunt contra me mendacia, quod conuitium inquit, non fecêre Iudæi Christo Domino? quibus contumelijs mendacibus illum non affecêre? Et quoniam in Christum sunt debacchati, hęc passi sunt. (Et non clamauerunt ad me in corde suo) THEODO. labris suis me honorabunt, cor eorum longe erat à me. Procopius in Genes. 129. legis periti aberrauerunt, inquit, à lege: depascebantur tamen tribulos & spinas, & non pascua, Euangelica bona: conuitia Christo faciebant Samaritanum vocantes, & vini potorem, & dæmonium habẽtem, & in Belzebub dæmonia eijcientem, vnde per Osee inquit: Miseri sint quod impie fecerunt in me. (Ego redemi eos) CYRILLVS in Ioan. lib. 4. cap. 38. hæc opprobria Iudæorum prædicta iam à Prophetis erãt: væ, inquit, eis qui resilierunt à me, redemi eos, ipsi autem aduersus me falsa loquuti sunt: sed vlulabunt in cubilibus suis: super triticum & vinum, plorabunt in cubilibus suis: non pro peccatis, nec veniam poscent, sed pro tritico & vino & bonis terrenis quæ amiserunt. (Ruminabant) secum meditabantur illa mala terrena, vel vt Lxx dixêre, concidentur, vastabantur. Vox Hebræa vtrunq; significat. (Et recesserunt à me) à Christo Christus enim hic loquitur, vt ostendi. (Et ego erudiui eos) tradens doctrinam Euangelicam. (Confortaui brachia eorum) si fidẽ recepissent, iuxta illud Esaiæ: confortate manus dissolutas. (Et in me cogitauerunt mala, aut malitiam) Eradamus eum de terra viuentium. Expedit vt vnus moriatur pro populo. (Reuersi sunt, vt essent absque iugo) quum relicto Deo trãsière ad Romanos Pro, hol, iugo, quod legit D. HIERO. legere Lxx vt nunc legunt Hebræi, hal, excelsum, vt sit, conuersi sunt, non ad excelsum, nõ ad Deum quod ipsi dixerunt (in nihil) vel in vanum, ad Imperatorem Romanum, qui nihil erat, & vanitas erat. (Facti sunt quasi arcus dolosus) qui frangitur in medio certamine, & distituit militem in medio discrimine, in media œconomia redemptionis defecit à suo Deo, & redemptore. (Cadent in gladio Principes eorum) CYRIL. loco supra citato in Genesin, quod euomuit populus Iudæorum in Christum blasphemias: & præcipuè principes qui potissimũ hæc faciebant conuitia, in gladio cadent. Ita & Procopius etiam loco citato. (A furore linguæ suæ) quod in Christum illas euomuêre blasphemias. (Ista subsannatio eorum in terra AEgypti) terram AEgypti hic Hierosolyma nominat, vt dicitur Hierusalem, in Apocalypsi Babylon. En inquit quæ mala meruêre vobis illæ subsannationes, & illusiones quibus Christo in eius passione illudebatis. Diximus ex Iosepho, vastitatem Iudææ

inuectam

inuectam à Romanis potissimum in Pharisæorum, & Principum Iudæorum capita recidisse.

Osee CAPVT. VIII.

D. HIERO. In guture tuo sit tuba quasi aquila super domum Domini pro eo quod transgreßi sunt fœdus meum, & legem meã præuaricati sunt.

LXX. Ista subsannatio eorum in terra AEgypti in sinu eorum, terra inaccessa, quasi tuba, quasi aquila super domum Domini, pro eo quod transgreßi sunt testamentum meum, & contra legem meam impie egerunt.

PArum mihi prosperè cessit in interpretatione huius. 8. capitis Osee, quod THEOPHY. & RVPERTVS in interpretando hoc caput Hebręos ferè sequuntur, & veteres patres Gręci & Latini parum mihi præstant operæ: hoc enim caput visi sunt mihi non attingere. Vna in re mihi videor fuisse fortunatissimus quod Lxx viri, qui veterum iudicio afflatu spiritus sanctus scripturam transtulere, initium huius capitis ita vertere, vt toti capiti facem clarissimam prætulisse videantur, vt si aurem adhibeas Christi passionem plane sonent: vt non possis alio quã ad Christum Dñm referre: quæ mea erat maxima cura, vt hos prophetas ad Christũ referrem. Exequar ergo D. HIERO. & ORIGE. imperata, vt interpretationem ecclesiasticam cum Hebræorum interpretatione comparem, vt eligi possint meliora. Præscribitur etiam hic Canon ab Eusebio Cæsariensi, quo monet quoties à sanctis patribus explanata est scriptura reliqua, vt interpretationi sanctorũ enodentur congruenter. Veteres patres vsque ad huc Oseam de Christo sunt interpretati, de Christo ergo sequẽtia sunt explananda. Et vt desint omnia ad explicandum hoc cap. 8. Lxx de Christo plane interpretandum esse docent. Et Canon scripturæ est, vt docet D. HIERO. & alij veteres, vt vtraque translatio vulgata, & Lxx, altera alteri lucem afferat. Ostendamus ergo Lxx viros de Christo hoc caput esse interpretatos trecentis annis ante Domini aduentum, quod insolubile aduersus Iudæos argumentum est. Diximus enim in disputatione de translationibus, & alijs locis, interpretationem Lxx virorum hunc vsum præstare Ecclesiæ, vt Commentaria sint antiquissima locorum scripturæ quorundã, quæ Christum explicant, quęque ab Apostolis & Euangelistis citantur non raro, ita huius loci scholia sunt quæ plane probant hoc caput de Christi temporibus esse. Aliam igitur distinctionẽ sunt sequuti, quam D. HIERO. quæ etiam in exemplaribus Græcis vitiata, & perturbata est: sic tamen ex THEOPHY. Commentarijs Græcis est restituẽda, & sic est dispungenda, vt quod D. HIERO. fecit finem capitis præcedentis, Lxx huius capitis. 8. fecerint initium: vt colliges ex THEOPHY. siue is THEODORI. est Ad hoc exemplum igitur huius. 8. cap. initium leges, ista subsannatio eorum in terra AEgypti in sinu eorũ: in terra inaccessa quasi tuba. quæ THEOPHYLA. siue is THEODO. est mille modis versat, vt ad Babylonios, & ad Nabucodonosorem referat, & frustra laborat, aperte nanque supradicta verba Christi tempora sonant, quę hunc habent sensum: illa subsannatio de qua dictum est in fine capitis superioris, quũ Iudæi in cruce pendentem Dominum subsannabant dicentes: vah qui destruis templum Domini, &c. qui alios saluos facis, salua te metipsum: aue Rex Israel: in terra AEgypti Hierosolymis, quæ vrbs ob impietatẽ terra AEgypti dicitur,

vt in Apocal. dicitur Babylon: & certe terra AEgypti dici poterat, quæ Cæsarẽ regem sibi delegerat, quid enim intererat quũ AEgyptus & Hierusalem sub eodem Imperatore Cæsare erant? illa ergo subsannatio & illusio quæ facta est Domino pendenti in cruce. In sinu eorum, id est, retribuetur in sinum Iudæorum, Leges enim apud Iosephum, vt centies scripsimus, subsannatos fuisse Iudæos à Romanis, vt ipsi subsãnauêre Dominum, & irrisos, verberibus cæsos publice Iudæorum principes, & publice fustibus vapulasse, & cruci suffixos tot numero, vt quum montes in proximo essent, quum omnis illa regio arboribus vernaret, nec ligna crucibus fabricandis, nec campi ad figendas cruces suppeterent, vt significanter fuerit dictum in sinum eorum subsannationem factã Domino, fuisse redditam. Nihil tale est, inquies, Hebraicè, nam pro in sinu, Hebraice est, in gutture, vt vertit D. HIERO. Mutatio vnius litterę.c. in. q. facit hoc dissidium translationis. D. HIERONY. legit. חכב in guture tuo Lxx חקך in sinu tuo. (Terra inaccessa, quasi tuba) quę verba sic fuisse apud Lxx ex THEOPHY. disces, aut addita pro Commentario à Lxx, vt pleraque à Lxx viris pro cõmentario addita scripturæ nos docuêre patres veteres ad afferendam locis scripturę obscuris lucem: aut ex lectione Hebræa intercidêre, Iudæorum malitia, seu negligentia. Hæc enim verba tempora Christi Domini plane & aperte sonant. Vastata nanque Iudæa à Romanis, vt millies à nobis dictum est, ex D. HIERONY. ex TERTVL. ex IVSTINO, & alijs. Cautũ Imperatoris legibus erat vt Iudæus qui intra Iudæã pedé penetrasset, ei capitale esset. Ita Iudæa, post illas leges latas Iudæis, erat terra inaccessa. Ergo terra inaccessa sicut tuba, sic enim legisse videtur THEOPHY. vt esset terra Iudææ omnis vastata, & Iudæis inaccessa fuit sicut tuba impietatis Iudæorum, quæ toto terrarum orbe personuit: personatque adeo, & nullo vnquam tempore futurum sit vt conticescat. Vastati nanque Iudæi post crucem Domini, & residui ex illa vastatione pulsi patrijs sedibus dispersi sunt in omnes oras partesque terrarum. Dici non potest, quantam vim habuit, vt leges apud veteres patres, ad conuersionem orbis terrarum, quum viderent omnes ita à Prophetis fuisse præsignificatum futurum, vt si Christum Iudæi non reciperent vastarentur, & residui pellerentur patrijs sedibus, & illis malis implicarentur, qualia nulla vnquam sæcula vidissent, nec essent visura: de quibus in Ioelem & alijs locis multa diximus. Et toto orbe terrarum hæc vastatio, & lex illa lata aduersus Iudæos velut tuba immenso clangore personuit, omniumque nunc personat aures, personabitque vsque ad consummationem sæculi, quod significatur verbis illis. (Et terra inaccessa quasi tuba.) sic enim translationem Lxx legit THEOPHY. Quæ enim tuba tam vastum fudit clangorem, quam vastum fudit vastata Iudæa ferro & igni? Nam residui ex illa vastitate captiui sunt ducti, & dispersi per omnes partes orbis: & lex lata ne Iudæo liceret in Iudæam pedem inferre: & ne vllo vnquam tempore reuocarentur in patriam. Personuit hic tubæ clangor apud Imperatorem Romanum: vt leges in Apologia.2. pro Christianis IVSTINI philosophi & martyris, & in libris aduersus gentes TERTVL. & in scriptis. D. HIERONY. alijsque scriptoribus. Quæ ergo tuba tantum clangorem potuit edere, tam immensum sonum spargere, qui vniuersorum orbem compleret? Et ne quisquam hoc posset inficiari, id aduersus gentes scripsit TERTVL. proximus temporibus Christi, vbi si mentiretur, manifesti mendacij crimine teneretur. Scripsit IVSTINVS ad Imperatorem Romanum, qui sciebat legem illam latam, & suis temporibus suo iussu seruari, & tam terribilem lex illa sonum sparsit,

sit, vt nostra tempora & futura omnia suo compleat clangore, quum docti ea legunt, & prædicant, & suorum auribus inculcant. Sed non ita legitur in translatione Lxx, dixi multum licuisse semper in translationem Lxx multis. Intelliges tamen ex THEOPHY. hanc Lxx virorum fuisse lectionem. Hæc THEOPHY. versat multis modis, vt accomodet Nabucodonosori, sed frustra versat, nec enim tempore illo terra inaccessa fuit Iudæis. Nam, vt leges apud Hieremiam, residui ex illa captiuitate morabantur in Iudæa, & in ea versari sunt per misi, & iusi à Domino, vt in Iudæa manerent. Et subsannatio illa AEgypti, quã uis vilipensionem illam interpretetur THEOPHY. & huc & illuc torqueat, & flectat non cohæret. Vestis Christi, vt aiunt sancti, nulli alij quam Christo congruit. Et postremo THEOPHY. quod vidit se frustra laborare, dum ad captiuitatem Babylicam conatur accomodare, ad Christum retulit: Lxx ergo sua translatione, & distinctione planè ad Christi tempora hæc retulêre conueniẽter superioribus. Sed Hebraice quædam non sunt, & vna littera mutatur. Audi quid AVGVSTI. dicat, Neminem ex antiquis ausum esse mutare quod apud Lxx est repertum & olim, ORIGENE authore, Hebræa lectio non recipiebatur ob suspitionem fraudũ, quæ à Iudæis in lectione Hebræa factæ sunt, iuxta hãc Lxx seniorum translationem, vulgata sic explanabitur: in gutture tuo sit tuba. O Propheta. s. clama veluti quadam tuba vastitatem Iudææ prædictam in fine superioris capitis, ob subsannationem factam Domino in terra AEgypti, Hierosolymis: quæ terra AEgypti dicitur, ratione supradicta. Quasi aquila super domum Domini: Aquila vexillum Romanorum fuit super templum Domini. Significat templum à Romanis esse vastandum. RVPERTVS complendum ait illud. 3. Regum cap. 9. Si autem auersione auersi fueritis non sequentes me proijciam vos à conspectu meo. Et quod auersati sunt Christum, delendos à Romanorum exercitu. Aquila, aiunt, dictus est Nabucodonosor: fateor, sed non congruunt antecedentia, & sequentia, nec Lxx virorum translatio. Et docet D. HIERONY. & alij patres ex vtraque translatione, vulgata, & interpretatione Lxx explanandam esse scripturam, ita vt altera alteri lucem afferat. (Pro eo quod transgresi sunt fœdus meum). Lxx testamentum meum, idem est, & de hac re dictum est alibi: quia violauerunt prophetias de Christo, & alio transtulêre. Iosephus testatur vastata esse Hierosolyma quod compleuêre Iudæi prophetias, dũ illas irridebant, & sic perijsse Iudæam. Atqui Babylonica captiuitas ob alias causas fuit, quas leges apud Hieremiam. (Et legem meam præuaricati sunt.) vel vt vertêre Lxx contra legem meam impie egerunt, quod non recepêre Christum iuxta prophetias, sed potius eum cruce affecerunt.

D. HIERO. Me inuocabunt, Deus meus & cognouimus te Israel, Proiecit Israel bonum, inimicus persequetur eum. Ipsi regnauerunt & non ex me, principes extiterunt, & non cognoui.

Lxx. *Me clamabant, Deus cognouimus te Israel proiecit bona, inimicum persequuti sunt, semetipsis regnauerũt & non per me, principes extiterunt, & non indicauerunt mihi.*

HAEc nec Babylonicæ captiuitati congruunt, nec captiuitati decem tribuũ: centies enim in captiuitate Babylonica admoniti sunt à Deo Iudæi per Hieremiam, vt resipiscerent, etiam iam imminente summo discrimine. Verbis Dei promissum est ab eodem Hieremia fore,

fore, vt ſi Iudæi conuerterentur ad Dominum, liberarentur ab illa calamitate: nec potuit illis hoc perſuaderi vt reſipiſcerent, & ad Dominum conuerterentur. Adde etiam quod nuſquam factum reperies, vt quis inuocet Dominum ex animo, & non audiatur. Nulla enim hora eſt quandiu in hac vita eſt homo qua intercluſus ſit ei aditus ad gratiam, quaq; neget ſe Dominus eum eſſe auditurum ſi conuertatur: quin Dominus ad fores ſemper adſtat, & pulſat. Indignum hoc Deo erat, & contrarium illi vulgato Prophetę dicto: Quacunq; hora ingemuerit peccator, &c. Decem tribus longiſsime aberant ab inuocando Domino. At tu ad tempora Christi refer, congruũt hęc mirificè. Nam poſt crucem Domini obſeſsi à Romanis Iudæi in templo Domini offerebant victimas, & ſacrificia: & non audiebantur, quod iam ceſſabat lex vetus. inuocabant Dominum Iudæi, nec audiebantur magis, quam nunc audiuntur. Tantum igitur temporibus Chriſti hæc congruunt, alijs temporibus nullo modo cõgruant. Vt quis clamet ad Deũ & non audiatur: offerat ſacrificia, & Deus auertat oculos, ſi pio animo faciat, credibile non eſt: præſertim in tam innumerabili multitudine, in qua veriſsimile non erat pios nullos eſſe excepto ſi ſe nefario illo crimine, quod in Chriſtũ eſt admiſſum, commaculaſſent. (Proiecit Iſrael bonum) Lxx, bona; vtrumque rectè: bonum. i. Chriſtum, ita Theophylactus: & Chriſtus in ſcriptura bonum dicitur, & vt Lxx vertere, bona, qua de re lege, quæ in cap. 52. Eſaiæ ſcripſimus. Cur Chriſtus bonum dicatur, & bona, poſt illa: quam ſpecioſi pedes, &c. Inimicus perſequetur eum.) Romanus exercitus. ſ. ſed lectio Lxx alio deflecti non poteſt, quam ad Chriſtũ: reddidere enim (Inimicum perſequuti ſunt). i. perſequuti ſunt Iudæi ipſum bonum, quod repudiauere Chriſtum. ſ. tanquam inimicum: iuxta illud ſapientiæ: contrarius eſt operibus noſtris. (Ipſi regnauerunt, & non ex me principes extiterunt, & non cognoui.) & THEOPY. quanta maxima vi poteſt hæc conatur ad decem tribus referre, & diluere quæ obſtare videntur, laborem inanem capit tamen: eſſet enim ſcriptura mendax, quæ refert decem tribubus reges à Deo eſſe datos. Cur manifeſta negemus? & mea ſententia hoc defendi non poteſt, refer ad Chriſti tempora, iam erunt omnia plana. Sub aduentũ Chriſti & Chriſti temporibus, & poſt crucem Domini reperies reges & Principes ſacerdotum vi eſſe factos, & ab Imperatoribus Romanis eſſe datos, vt leges apud Ioſephum. De nulla harum rerũ Deum fuiſſe conſultum: atqui euentus optimus eſt ſcripturæ interpres, vel hic ſolus locus ſatis eſſe deberet ad interpretationem Hebræorum refellendam. Sed interpretatio Lxx in principio huius capitis ſatis ſuperque eſt, vt planè appareat totum hoc caput ad tempora Chriſti referendum eſſe.

D. HIERO. Aurum ſuum et argẽtum ſuum fecêre ſibi idola, vt interirent proiectus eſt vitulus Samariæ, iratus eſt furor meus in eis, vſque quo non poterunt emundari, quia ex Iſrael et ipſe eſt, artifex fecit illum, et non eſt Deus, quoniã in aranearum telis erit vitulus Samariæ, quia ventum ſeminabunt, et turbinem metent, culmus ſtans et non eſt in eo germen, non faciet farinam, quod et ſi fecerit alieni comedent eam: deuoratus eſt Iſrael, nunc factus eſt in nationibus quaſi vas immundum, quia ipſi aſcenderunt ad Aſſur. Onager ſolitarius ſibi Ephraim, munera dederunt amatoribus ſuis, ſed et cum mercede conduxerunt nationes.

Lxx. Argentum suum & aurum suum fecerunt sibi Idola, vt dispereant, proijce vitulum tuum Samaria, concitatus est furor meus in eos vsq; quo non poterunt emundari in Israel, & hoc artifex fecit, & non est Deus, quia seducens erat vitulus tuus Samaria, quia corrupta vento seminauerunt, & subuersio eorum excipiet ea, manipulus non habens vires vt faciat farinam, si & fecerit, alieni comedent eam, absorptus est Israel, nunc facti sunt in gētibus quasi vas inutile, quia ipsi ascenderunt ad Assyrios, germinauit per semetipsum; Ephraim munera dilexit, propterea tradentur in gentibus.

ORIGEN. in canticum canticorum Homelia. 2. interpretans hunc locum, argentum vero virtutem verbi ac rationis: secundum quod & Dominus dicit per Prophetam, dedi vobis argentum, & aurum: vos autem fecistis argentea, & aurea Baalim: ostendens per hæc & dicens, quia dedi vobis sensum, & rationem qua me Deū & sentire possetis, & colere: vos autem & sensum & rationem, quæ in vobis est ad colenda dæmonia transtulistis. Hæc in vtranq; partem viderentur posse explanari. Nā huiusmodi loci sunt, quibus nituntur, qui Hebræorum sententiam tuentur: quod de idolis, de vitulis Samariæ sermo sit: quæ causa captiuitatis decem Tribuum dicitur fuisse. Tamen hoc ipsum si expēdas bene, Iudæos premit maximè, & eorum interpretationem, vt ostendemus. Sed nos nostrum opus vrgeamus. Solenne Prophetis est, vaticinijs de Christo, & de Iudæorum vastitate, & exclusione ab Ecclesia, subiungere crimē Idololatriæ, & alia crimina: tanquā dicant hanc occœcationis Iudæorum causam fuisse. (Aurum suum & argentum fecēre sibi Idola vt interirent.) ex auro & argento quæ illis dedi, ait Dominus, fecere Idola: quæ causa illis fuit vt permitterentur obdurari in non recipiendo Christo, & cruci suffigendo, & ita perirent, vastarentur & traderentur Satanæ. (Proiectus est vitulus Samariæ) iam hic locus iuxta translationem. D. HIERON. vrget Iudæos, si aures adhibeas. Nam vsque ad tempora Christi nunquam desijt Idololatria, nec prorsus proiectus est vitulus Samariæ: Ponitur enim vitulus Samariȩ pro quolibet Idolo, ex parte totum. Hic assurgit maximè Iudæorum manus aduersum nos. Negant post tempora Babylonica fuisse Idololatras Iudæos, nec in litteris Euangelicis hoc crimen illis obiecisse Dominum. Rectè quidem, quasi Dominus illis omnia crimina obiecerit. Et signum erat aduentus Christi Idolorum abiectio. Sed Idola non cessasse vsque ad aduentum Domini alibi satis fusè ostendimus. (Iratus est furor meus.) Quum Iudæi impleuēre mensuram patrum suorum, iratus est furor Domini, prorsus & deletus est Iudæorum populus, residui ducti sunt captiui in omnes orbis partes, & tunc quū inter nationes versabantur, amplius idola non coluere. Et ex gentibus etiā idola cecidēre, quod hoc signum, inquam, aduentus Christi datum erat casus Idolorum. (Vsque quo non poterunt emundari.) irati Domini verba sunt, quod millies admoniti, vt resipiscerent, millies puniti noluerunt resipiscere. (Quia ex Israel & ipse est) quia Idolum fecit ipse populus Israel, quomodo colit ergo opera manuum eius. Lxx sententiam vertunt: (Vsque quo non poterunt emundari ex Israel?) Idola. s. (Artifex fecit illud.) repetitur eadem sententia: & notant sancti patres sæpè Lxx quȩ bis dicta sunt, semel dixisse fuisse contentos. Opus artificis, (inquit Dominus,) est, quomodo colitur pro Deo? (Quoniam in aranearum telis erit vitulus Samariæ.) Idola delerentur, & cooperientur telis aranearum: vt solent operiri, quȩ iacent neglecta. Lxx pro hoc reddidere: Quia seducens erat vitulus tuus Samaria.)

maria.) Hebraicè sobebim ex rebellantibus, ex seducentibus, pro quo Lxx, seducens, rebellans aduersum me, quod pro Sobebim legêre Sobebum seducens eos, de quo alibi dictum est latius. Verbum Hebræum varie interpretantur Rabini, quos plærique nostrorum sequuntur: & eorum interpretatio cõgruit etiã huic loco: interpretantur enim: Conterentur & confringentur vituli Samariæ, quid tum, si Idola quædam ab alijs Idololatris confringuntur, quasi non statim reficiantur? Planè spectant hæc ad Christi tempora, vbi prorsus contrita sunt & comminuta. (Quia ventum seminabant, & turbinem metent) verba irrita ventis dari dicuntur, & facta, quum frustra fiunt, qualia sunt Idolorum sacrificia, frustra coluntur lapides & ligna, quę Idololatras aut Israelem iuuare non poterant: turbinem tamen demessuêre, qui ipsos toto orbe dispersit, nec id solum, sed eorum vrbes subruit omnes: siquidẽ venti & turbines, vt docet ARIST. se in viscera terræ condunt, & terræmotus faciunt, vrbes & oppida ab imo vertunt, quod significat translatio Lxx (Culmus stans non est in eo germen, non faciet farinã.) lectio Hebræa, & sic verti potest, stans non est ei germen, quod D. HIER. reddidit, culmus stans, Lxx manipulus non habens vires, vt faciat farinam, vt vocem illam stans, manipulum interpretentur, & germen, pro non habente vires, non habentem germen. i. grana, hoc ad vastitatem inuectam à Romanis spectat. Leges apud IOSEPH. perijsse Iudęos peste, seditionibus, fame dira, & foris Romanorũ armis, & de hac fame ESAI. cap. 5. In captiuitate decem Tribuum non legitur hanc tam sœuam ingruisse famem. (Quod & si fecerit alieni comedent eam.) Romani Iudææ vastatores. (Deuoratus est Israel.) THEOPH. deuoratus est Christi occisor populus. Lege Dionem in vita ADRIAN. & intelliges Iudæos omnes ferro, & igne fuisse consumptos omnes: residuos paucos captiuos esse ductos in omnes orbis partes: ex quibus residuis, & ex Iudæis, qui inter nationes habitabant, innumerabilis instaurata Iudæorum natio est: & postea cladibus extenuata, quod Christo credere nolunt. (Nunc factus est in nationibus quasi vas immundus.) RVPERT. quod Dominum cruce affecêre dispersi sunt in nationibus, immundo & immani flagitio commaculati, & immundis spiritibus obnoxij. (Quia ipsi ascenderunt ad Assur.) causa malorum subijcitur quia petiêre Idololatras, & Romanos: nam per Synecdochen ex vnis Assyrijs Idololatræ omnes significantur. Petebant ergo Romam freti magis hominum ope, quam Dei auxilio ab illis petebant regna, Sacerdotia & omnia: & eorum freti ope Christum cruce affecêre (Onager solitarius sibi Ephraim) Ephraim dici incredulum & impium Iudæorum populum supra ostensum est: hic toto orbe dispersus seruit alijs, nec Deo obtemperat, tanquam asinus Siluestris (Onager enim asinus Siluestris est) nec cum alijs communicat, solus ipse inter omnes in suo perstat errore, nec religionem aliorum habet. Hoc decem Tribubus non congruit, quarum iam nõ cõparet vestigium. Nam quod aliqui fabulantur esse insulas vbi magna Iudæorũ multitudo habitat, facile credi potest: tamen non ex dedem Tribubus, quæ sunt captiuæ ductæ, sed ex residuis vastitatis Iudææ. Nam decem Tribuum, illarum quæ captiuæ ductæ sunt, prorsus mentio nulla: victa natio Iudæorum à nostris, & calamitatibus diuinitus affecta vltimas orbis partes petijt expectans Antichristum. Pro onager, Lxx vertere germinauit, pro, pere. verbo Hebræo, legêre mutatis tantum punctis. parar germinauit & reddidere, germinauit per se metipsum Israel. Nam solitarius, & per semetipsum, idem est. THEODOR. floruit sine me Israel in suam perniciem auxilio gentium, & Romanorum: & addit THEODOR. quo modo autẽ audi,

Munera dederant amatoribus suis, sed & cum mercede conduxerunt nationes, Lxx munera dilexit: propterea tradentur gentibus, legere enim Lxx pro חתנו dederunt. נכחך donum ab eodem verbo mutata vna littera, & detracta altera, & infra pro יִתְנוּ mercede conduxerunt, legêre addita vna littera יִנָּתְנוּ traditi sunt. THEOPYL. non dicit inquit traditi sunt gentibus, sed in gentibus: vt intelligas non fuisse solam hanc pœnam, vt traderentur gentibus, sed in gentibus traditos, adeo innumeris calamitatibus sunt affecti, & afficiũtur quotidie, & floruerunt in perniciem suam quod aucti opibus, & coniuncti fœdere Romanis Christum Dominum afficere cruce sint ausi. Amauêre munera dare Iudæ proditori, & sepulchri custodibus, ne dicerent resurrexisse Dominum. Traditi sunt ergo in gentibus, vt omnia mala paterentur. Vulgata sic: Munera dederunt amatoribus suis: deferebant dona ad Romanos, ad Assyrios, ad AEgyptios, quos amabant, & cum quibus, contra Dei imperium, iungebat fœdera. Vetuerat enim hoc facere Deus per suos Prophetas (Sed & cum mercede conduxêre nationes.) quando vrbe munita, vt viribus humanis videretur capi non posse, conduxêre nationes aduersus Romanos sub Vespasiano, & sub Adriano, vt leges apud Iosephum & Dionem.

D.HIERON. Nunc congregabo eos & quiescent paulisper ab onere regis & principum, quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum, factę sunt ei arę in delictum. &c.

Lxx. Nunc accipiam eos & quiescent parum, vt vnguant regem & principẽ, quia multiplicauit Ephraim altaria in pecata, facta sunt ei altaria delicta, etc.

NVnc congregabo eos.) forma dicendi Hebræa, delebo Iudæos. Lxx accipiam eos.) ad iudicium & ad meritas pœnas, inquit THEOPHY. (Et quiescat paulisper ab onere regis) & paulisper per irrisionem dictum est per aliquod tempus, quasi dicant per multos dies sedebunt sine rege, sine principe, sine sacerdote, quod supra dictum est cap. 3. (Quia multiplicauit Ephraim ei altaria ad peccandum, &c.) Hæc geminatio rem exagerat, hæc multiplicatio altarium ad sacrificandum idolis apud Israelem erant eidem Israeli causa, vt deserantur à Deo, & permitterentur admittere illud immane nefas in Christum Dominũ. Huc etiã THEOPY. spectare videtur. (scribã ei multiplices leges meas quæ velut alienæ computatæ sunt.) prophetias multiplices, multiplices similitudines & typos, quæ velut aliena reputata sunt. Irrisere. n. prophetias, vt ait Iosephus, & dũ prophetias rident, compleuêre eas omnes, Lxx pro his reddidere: (scribã eius multitudinem, legitima eius in aliena reputata sunt altaria dilecta.) Nam variè distinxere lectionem Hebræam ipsi, & D.HIER. (scribam eius multitudinem.) puncta hoc dissidium faciunt & Lxx videtur vertisse proscribam edidêre enim iuxta alia exemplaria, quæ vox aliquando significat proscribere, & ita Iudæi post crucem Domini videbantur esse proscripti. Vbicunq; enim terrarum agerent miseris modis necabantur. (Legitima eius aliena reputata sunt.) antiquata & abrogata eius lex est, vetus lex. s. promulgato iam Euangelio. THEOPHY. docet his abrogationem veteris legis significari, & legis gratiæ introductionem. (Altaria dilecta.) & altaria templi Hierosolymorum, dilecta olim, subaudi aliena reputata sunt.) quæ verba planè abrogationem veteris legis significant. Hostias offerent immolabunt carnes.) post crucem Domini offerent, Iudæi hostias & carnes immolabunt in templo vt solebant. (Et comedent carnes.) Vt solebant

scilicet

ſcilicet. (Et Dñs non ſuſcipiet eas.) quia poſt crucem Domini ingratiſsima erãt Iudæorum ſacrificia. (Nunc recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata eorum,) à ſanguine Abel, ſcilicet vſq; ad ſanguinem Zachariæ, &c. (Ipſi in AEgyptum conuertentur.) vt rurſus AEgiptijs, & alijs nationibus ſeruiant. (Et oblitus eſt Iſrael factoris ſui, & ædificauit delubra.) vt ſeruiret idolis: repetit hanc cauſam excluſionis Iudæorum. (Et Iudas multiplicauit vrbes munitas.) hoc nec in captiuitate decem Tribuum eſt factum, nec in Babylonica: factum eſſe poſt crucem Domini, & ſub eius aduentum narrant omnes hiſtoriæ. (Et mittam ignem in ciuitates eius, & deuorabit ædes illius. Lxx fundamenta eius: iuxta tranſlationem Lxx congruere non poſſunt hæc, niſi vaſtitati inuectæ à Romanis: tunc enim arſêre vrbes Iudææ, & à fundamentis conflagrauêre: vt apud Dionem leges. Armenoth. Lxx frequentiſsimè vertunt fundamenta, Rabini vt noſtra perturbent in ſignificatione vocum Hebrearum nobis aduerſantur quanta maxima vi poſſunt: vt alibi latius dictum eſt.

Oſee CAPVT. IX.

D. HIERO. Noli lætari Iſrael, noli exultare ſicut populi quia fornicatus es à Deo tuo. Dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici, Area & torcular non paſcet eos, & vinum mentietur eis, non habitabũt in terra Domini.

LXX. Ne gaudeas Iſrael, nec læteris ſicut populi, quia fornicatus es à Deo tuo, dilexiſti munera ſuper omnem areã tritici, Area & torcular non cognouit eos, & vinum mentitum eſt illis, non habitauerunt in terra Domini.

HOC caput, ſicut & alia capita, trecentis annis ante Chriſtum, Lxx ad Chriſtum retuliſſe vel hinc patet, quod inferius tranſtulere: væ eis, quia caro mea ex ipſis eſt: vt illic dicemus. THEOPHY. hoc caput modo ad Babylonica tempora refert, modo ad Chriſti tempora: atque etiam D. HIERO. idem facit, profeſſus ſe ſequi Hebræos, qua ratione ſupra dictum eſt, vt habeat Eccleſia in interpretanda ſcriptura quid Hebræi dicant, & quid noſtri, vt cõparemus vtraque, deligamus meliora, id eſt, vt ego ex ORIGE. interpretor, vt rideamus Iudaica, & ex comparatione noſtrarum rerũ & iudaicarum noſtra admiremur magis. RVPER. ABBAS hoc capite putat præſignificari vaſtitatẽ inuectam à Romanis vrbibus Iudææ poſt crucem Domini: huius rei Dominum citat authorem, qui quædam verba huius capitis videtur interpretari de ſua paſsione, vt infra dicemus, ſed Lxx virorũ, & THEODOTIO. tranſlationes hanc litem diriimunt vt infra apparebit: & oſtendunt ad Chriſti tempora eſſe referendum. (Noli lætari Iſrael, noli exultare ſicut populi.) vel vt Hebraice etiã eſt, & vt Lxx vertêre, ne gaudeas Iſrael, ne læteris ſicut populi. Hæc verba vel ad aduentum Domini referri poſſunt, dictum enim eſt credentibus exulta, gaude filia Sion: id eſt, Eccleſia, quia Chriſtus vt lampas fulgentiſsima adeſt, gaudent populi gentium eius aduẽtu, tu non gaudebis, quia tibi erit petra ſcandali & lapis offenſionis: ne læteris, ne gaudeas, non lætaberis, nõ gaudebis, vel noli lætari, tu nolles lætari, & nolles gaudere tua culpa tibi erit petra ſcandali: iuxta canonem interpretandæ ſcripturæ, de quo dictum eſt centies. Nam Prophetæ dum videntur imperare, aut optare, prædicunt futura: vel noli lætari, aut ne læteris cum gentibus, ne ſis læta quod gratiam iniјſti à Romanis: quod Regem tuum cruce affeceris, vt Romanos tibi conciliares, & ne læta ſis, quod

ſis, quod te hilari vultu excipiunt. (Quia fornicatus es à Deo tuo.) defeciſti à Deo tuo ad Romanos, quum dixiſti. Non habemus regem, niſi Cæſarem: reieciſti Chriſtum ſponſum, eo expulſo diabolum ſponſum in corde tuo habere cœpiſti. Hanc in ſacris litteris dici fornicationem dictum eſt centies. (Dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici.) præoptaſti, quod tibi dari à Romanis putabas, vt tuto poſſes fructus demetere, & facere vindemiam, quam regem tuum Dominum Deum factum hominem redemptorem tuum, quum dixiſti. Quid facimus, quia hic homo multa ſigna facit? totus mundus poſt illum abit, venient Romani, & tollent gentem noſtram: ergo dixêre. Expedit vt hic moriatur, vt nos colligamus noſtros fructus tuto: putabant ergo pro occiſo Chriſto ſibi dari mercedem ſuper omnes areas tritici, & omnes fructus, eſt enim Hebræa phraſis. (Area & torcular non paſcet eos.) vel vt Lxx dixerunt, non cognouerunt eos, vnius litteræ varietas facit hoc diſsidium, ר, &, ד, quę mutuo in ſe mutantur, idem tamen eſt ſenſus: acrior tamen & vehementior tranſlationis Lxx. (Pro frumenti area & pro vindemia prodidêre Dominum, vt fructus haberent quibus veſcerentur, nec habebunt aream frumenti, nec vindemiam, vt prædicitur dira fames qua periêre, de qua Eſai. cap. 5. cruce affecere Dominum, ne venirent Romani, & tollerẽt gentem Iudæorum: venêre Romani, & deluêre Iudæos: prodidêre Dominum, vt poſſent tuto viuere, & pacati colligere fruges: nullas habuere fruges, & fame periere, & ſeditionibus tyrannorum, foris Romanorum armis, & hoc ſignificant illa verba. Non paſcat eos area & torcular, non ſuppeditabunt area & vindemia fructus quibus alantur. Vehementius, area & torcular non cognouerunt eos, quia tanta fuit ſterilitas, vt nec meſsis fuerit, nec vindemia, & vaſtitate per Romanos Iudęis inuecta pulſi ſunt ſuis ſedibus & lege ab Imperatoribus lata capitale erat Iudæo qui in Iudæam pedem intuliſſet, vt poſt illa nec Iudææ fecerint meſſem aut vindemiam, & quum infinita Iudæorum multitudo Hieroſolyma confluxerit tanquam in vrbem munitiſsimam, & ad celebrandum Paſcha Azymorum dira fame periêre, & tyrannorũ ſeditionibus, & Romanorum armis. (Non habitabunt in terra Domini.) delebuntur ferro & igni, reſidui pellentur patrijs ſedibus, & per legem latam ab Imperatoribus afficietur capitali ſupplicio, qui intra vrbem Iudææ pedem penetrauerit. Hæc omnia plane ad tẽpora Chriſti ſpectant, ad Babylonica tempora, aut ad captiuitatẽ decem tribuũ non item.

D. HIERONY. Reuerſus eſt Ephraim in AEgyptum, & in Aſſyrijs pollutum comedit, non libabunt Domino vinum & non placebunt ei.

Lxx. Habitauit Ephraim in AEgypto, & in Aſſyrijs immunda comedunt, non libauerunt Domino vinum, & non placuerunt ei.

DEſcribitur adhuc Iudęorũ diſperſio per omnes terras, vt CYRIL. in Gene. ſignificare videtur, in fine lib. 4. Ephraim pro populo Iudæorum impio, qui Chriſto non credidit, poni diximus ab Euſebio: & qua ratione id fiat. (Reuerſus eſt Ephraim in AEgyptũ.) etiam hoc congruit Chriſti tẽporibus: quoniã diſperſus eſt per totũ orbẽ populus Iudæorũ, reſiduus ex vaſtitate Iudææ, & ſeruiẽs idololatris à quibus ducti erant captiui, comedebant poluta, quæ idolorũ altaribus erant oblata. Et ponuntur AEgyptij, & Aſſyrij pro omni natione per ſynecdochen in captiuitate decẽ tribuũ. Dices petiêre aliquando Aſſyrij AEgyptum ridiculũ, etiam ſanctiſsimi Iudæorũ petiere AEgyptũ, & ipſe Chriſtus in vlnis ſacræ virginis: pœna hic prædicitur, quæ

nec in captiuitate Babylonica, nec in captiuitate decem tribuum intelligi potest. Ephraim non est reuersus in AEgyptum, sed ductus captiuus ad Assyrios. Si dicas de captiuitate Babylonica dici, ex qua residui reuersi sunt in AEgyptum: residui ex populo Iuda in AEgyptum sunt reuersi, non residui ex Ephraim: præsertim si legas iuxta Lxx habitauit Ephraim, nec enim in captiuitate Babylonica, aut decem tribuum, residui habitauerant in AEgypto: statim enim vt contra prophetiam Hieremiæ petiere AEgyptum, sunt interfecti: exceptis illis qui fuga se in Iudæam recepere. At residui ex captiuitate decem tribuum suas ipsorum incoluêre vrbes, & ex illis residuis sunt refectæ decem tribus suis in sedibus. Et repugnaret etiam superiobus, quibus dictum est. Non habitabunt in terra Domini: habitarunt enim in terra Domini, & floruerunt, vt patet ex litteris Euangelicis, & ex Iosepho. At Hebraice, inquies, non est habitauit: erras, vna littera interest, quæ facile mutari solet. HIERO. legit, vasab, & reuersus est, Lxx iasab, habitauit. (Non libabunt Domino vinum, non placebunt ei) vastatis Hierosolymis, & Domini templo diruto, non licebat alibi Domino libare, & ita quæ libabant alibi, Domino non placebant.

D. HIERON. Sacrificia eorum quasi panis lugentium, omnes qui comedunt eum contaminabuntur, quia panis eorum animæ ipsorum, non intrabunt in domũ Domini.

Lxx. Sacrificia ipsorum quasi panis luctus eis, omnes qui manducant ea, contaminabuntur, quia panes eorum animabus eorum, non intrabunt in domũ Domini.

MEmini me legere apud nescio quem ex veteribus patribus huius loci admirabilem quandam interpretationem, nec vllo labore illam potui reperire fortasse vt homini seni excidit memoria locũ illum signare, quo morbo laborat obliuiosa senect⁹. Dicã quod mihi in mentem venerit. Referri hic locus mihi visus est ad Pascha Azymorũ, quo tempore confluxerat omnis Iudæorum multitudo, quæ erat residua ex vniuersa Iudæa ad celebrandum Pascha: se receperat etiam illuc omnis Iudæorum exercitus, tanquam ad vrbem munitissimam, & Iudææ caput, quod videbatur viribus humanis inexpunabile, quum subito nec opinantes cincti sunt Romanorum obsidione: & cincti sunt muro à Romanis ducto per circuitum, ne quis posit elabi: & defecti erant miseri omni commeatu: & tantæ multitudinis aduentu, quum non liceret quenquam pedem efferre vrbe, Pascha luctuosissimum celebrauêre, quod plenum lætitia solebat celebrari. Et quantum mihi occurrit, addit ille author: nulla celebrata legas in templo Domino cum lachrymis sacrificia, & cum lamentis, absque illis. Quod significari putabat verbis illis: sacrificia eorum quasi panis lugentium, celebrari nanque solebant cum tympanis, & citharis, & omni hilaritate, non cum lachrymis. Quum à militibus Antiochi irruptio in templum Domini est facta, non destitere sacerdotes à suis sacris, nec mutabant vultum: sed necabantur intrepidi, & hilares ne sacrificia violarent. Hæc sacra celebrata sunt cum luctu, gemitu, & lachrymis. Hinc enim seditionibus tyrannorum necabantur, inde dira fame, foris vrgebantur Romanorum armis, nec mori licebat, nec viuere. (Omnes qui comedunt eum contaminabuntur.) qui funeribus intererat, polluebatur, nec illis solũ sacris contaminabatur,

sed quicunque post illa vsque ad nostra tempora, & in fines sæculorum contaminatur, quicunq; sacris Iudęorū interfuit, vt participent sacris illis, & sacrificia Iudæorū erunt semper tanquā panis luctus, quibus qui intererit contaminabitur. Fuere ergo polluti, qui sacrificijs illis interfuere, quippe factis post crucē Domini: quū iam sacrificia veteris legis cessauerant, & erant non tam sacrificia quā sacrilegia. THEOPHY. huc spectare videtur. Nec male hæc ad illa referri possunt, quæ narrat HIERO. in finem capitis primi Sophoniæ. Vsque ad præsentem, inquit, diem prohibentur perfidi Iudæi ingressu Hierosolymorū post interfectionem filij Dei, præter quam ad plantum, & redimunt pretio à militibus vt ruinam suæ vrbis flere liceat, vt qui quondam emerunt sanguinem Christi, emant lachrymas suas, & ne fletus quidem eis gratuitus est: videas in die quo capta est à Romanis Hierusalem & diruta, venire populum lugubrem in corporibus & in habitu suo iram Domini demonstrantes: congregatur turba miserorum Iudæorum plangit ruinas templi sui populus miser, nec tamen est miserabilis adhuc fletus in genis, & liuida brachia, & miles mercedem postulat, vt illis flere liceat amplius. Hæc ferè HIERONY. Qui igitur quotannis ad Pascha Azymorum confluere solebant, & ad sacrificia confluebant ad luctus panē, & ad lachrymas, & quicunque lachrymis illis intererat, polluebatur, quod perstaret in Iudaismo. (Quia panis eorum animæ ipsorum) vel animabus eorum, vt edidere Lxx. Quia postquam venit veritas, panis Iudęorum, id est, panis propositionis, qui erant vmbra veri panis qui de cœlo descendit est animabus eorum immundus: recidet in eorum capita, quia ceremoniæ veteris legis post resurrectionē Christi erant pestiferæ & exitiales. (Non intrabunt in domum Domini) Hoc nec de decem tribubus dici potest, nec de captiuitate Babylonica: quippe decem tribus non intrabant in domum Domini, & si qui clam eò ibant: his non minatur Dominus, nec in illos sæuijt, nec verè dicetur: Non intrabunt in domum Domini, siquidē ex residuis captiuitatis effloruêre decē tribus, & intrabāt in domum Domini, & rediere ex captiuitate Babylonica multi cum populo Iuda, & intrabant in domum Domini. De captiuitate Babylonica dici non potest, quod septuagesimo post anno ex Babylone redijt populus Iuda, & ædificauit templum Domini, & floruit per annos quingentos plus minusuè: & floruit Iudęorum religio, & templum vsquè ad Domini aduētum, exceptis tribus annis Machabęorum. Post crucem Domini hoc completum est: Non intrabunt in templum Domini, quod solo est æquatum, & dirutū, nec reædificabitur vllo vnquam tempore. (Quid facietis in die solennitatis, in die festiuitatis Domini.) ORIGE. 5. Epistolæ ad Romanos hæc ad Regna cœlestia referre videtur: Quid facietis in die festiuitatis, in die resurrectionis, ad illa æterna bona, quæ oculus non vidit, &c. quæ dies festiuitas Domini dicitur, & vobis erat promissa: quid facietis, quum inde vos videbitis exclusos, & ad pœnas sempiternas detrusos? Idem ORIGE. in Ioannem 90. vbi docet festiuitates peccantium non esse festiuitates Domini, vnde Pascha Iudęorum in Euangelio dicitur, non Pascha Domini, quo Iudęi Christum crucifixêre, apud Paulum: Pascha nostrum immolatus est Christus pro nobis, significatur festiuitas Domini ea est, quæ est in cœlis, in regno cœlorū. Quid facietis in die solennitatis vestræ, in diebus festiuitatis Domini? & certè vox Hebræa. מועד, tempus aiunt Rabini est, quo in sanctuario congregabatur omnis Israel. Israel porrò videns Deum Latinè sonat, vel præualens in Deo: rectè igitur significabitur congregatio omnium qui vident Deum facie ad faciem, vel qui in Deo præualuerunt, & accipiunt brauium, vox Græca Lxx virorum

idem significat: reddidêre enim Panegyris, id est, omnium congregatio, qui ad illam cælestem Hierusalem pertinent. Erat enim Panegyris Athenis festus dies ad quem congregabantur ex omnibus vicis & oppidis, quib⁹ ius ciuitatis Atheniensis erat, hos accersi mos erat, quanuis & alij venirent, alij vt alieni, hi vt ciues, erat enim summa dignitas ciues esse Atticos. CYRILLVS in Ioannem lib. 4. cap. 35. Dicit, inquit, ad impios & male viuentes OSEAS, quid facietis in die solẽnitatis Domini, & in die festo eius? idest, quomodo qui labores virtutis aspernati estis, qui Dei charitatem neglexistis, ad cælestem solennitatem ingredi poteritis? aut quomodo cænæ illius magister & Dominus non eijciet vos dicens. Amice quomodo huc intrasti? THEOPHY. aliter. Quid facietis, quid estis facturi ô impij in die Paschatis, regem gloriæ crucifigetis? tantum nefas concipietis animo, vt dicatis. Hic est hæres venite occidamus eum?

Panegyris quid.

D. HIERO. Ecce enim profecti sunt à vastitate. AEgyptus congabit eos, Memphis sepeliet eos desyderabile argentum meum vrtica hæreditabit, lappa in tabernaculis eorum, venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis. Scitote Israel stultum Prophetam, & insanum virum spiritualem.

Lxx. Ecce ibunt de miseria AEgypti, & suscipiet eos Memphis, sepeliet eos Machmas, argentum eorum interitus hæreditabit, & spinæ in tabernaculis eorum. Venerunt dies vltionis, venerunt dies retributionis eius, affligetur Israel, sicut Propheta insaniens, homo spiritum ferens.

HAEc omnia plane ad tempora Romanorum spectant. (Ecce enim profecti sunt à vastitate) postquam vastata fuerit Iudæa à Romanis, proficiscẽtur in omnes orbis partes pulsi patrijs sedibus, & captiui ducti. (AEgyptus congregabit eos) AEgyptum magna Iudæorum multitudo captiua petet empta à Romanis. (Memphis sepeliet eos.) morientur apud Memphin. Describitur Iudæorum dispersio per totum orbem, vt diximus ex CYRIL. iuxta Lxx, qui hæc aliquanto secus, quàm D. HIERO. distinxêre. Nam D. HIERO. ita distinxit. Ecce enim profecti sunt à vastitate, hic apposita distinctione. Lxx sic. Ecce enim profecti sunt à miseria AEgypti, & illic distinctionem apposuere. Nam verbum Hebræum, sod, vastatio est, & præda atque miseria, & postea: suscipiet eos, vel congregabit eos Memphis, sepeliet eos Machmas, nam mutatio vnius litteræ facit, vt verbum Hebræũ desyderabile sit redditum à D. HIERO. & à Lxx Machmas. Nã Machund. desyderabile significat. Machmas, nomen est proprium. Videtur hæc lectio significare miseriã quæ quoquo se Iudæi verterẽt post crucẽ Dñi, eos excipiebat. Habitabãt diuersis partibus orbis nationibus misti Iudæi: cõposito vniuersus populus assurgebat in Iudæos, & eos imparatos, nec opinãtes opprimebant. Quod factũ esse, te docet Philon Iudæus Alexãdriæ, si illinc fugerẽt residui Mẽphin illic eos eadem excipiebat calamitas, si rursum in vrbẽ Machmas se reciperẽt, illa vrbs eorũ erat sepulchrũ, & hæc omnia ita euenisse ex Philone & Iosepho intelliges. (Argentũ eorũ vrtica hæreditabit,) idest, domos argẽto & auro renidẽtes redigentur in vastitatẽ, quam occupant vrticæ: vel vt vertêre Lxx argentũ eorum interitus hæreditabit. Pro קימוש vrtica transpositis litteris legere Hebrai cẽ מוקש laqueus, interitus, pro opulentia illa auri & argenti, quæ illis tãta erat, quãtã leges apud Iosephũ lib. 6. de bello

Iudaico

Iudaico sub finem succedet interitus & laqueus, vt vincti captiui ducantur. THEOPHY. siue is THEODORI. est, vt potius puto, hæc refert ad captiuitatē decem tribuum sequutus Hebræos, sed quæro siue à THEODORI. siue ab Hebræis in captiuitate decem tribuū quando factum legant, vt Israel petierit AEgyptum? nunquam hoc factum reperiēt: residui dicent ex illa captiuitate: ne hi quidē, sed in suis vrbibus resedêre & inde efflorucre decem tribus apud Iudæos. De Iuda inquiunt hæc intelligenda sunt, siquidem residui ex illa captiuitate etiam vetante Propheta Hieremia petiêre AEgyptum: agitur de captiuitate decem tribuū. Nā præcessit. Reuersus est Ephraim in AEgyptum: quod, vt dixi, si de decem tribubus intelligas nunquam factum reperies. Quomodo ergo de regno Iuda nunc interpretamini? Age largior: & hoc falsum est, si dicas ex AEgypto petijsse Memphin, & inde vrbem Machmas. Remeauere statim in Iudæam, reliqui periêre iuxta vaticinium Hieremiæ, vt liquet ex Hieremia. Necesse est ergo sic interpretari vt dictum est. (Lappa in tabernaculis eorum.) vastabitur Iudæa, vbi erant eorum domus, nascetur lappa. (Venerūt dies visitationis). Illi, de quibus Dominus. Veniet super vos omnis sanguis effusus à sanguine Abel. De die retributionis Domini dictum est in commentarijs in Esaiā qui est idem, qui & dies visitationis dicitur, visitatio vltio Domini in scriptura. (Scitote Israel stultum Prophetam.) dicebant Iudæi prophetas circulatores fuisse, & deceptores: nunquam complendas prophetias, vt ait Iosephus: scitote, inquit Dominus, stultos fuisse Prophetas, per irrisionem est dictum: quasi diceret, nunc quum completas videtis prophetias, non dicetis stultos Prophetas fuisse, & insanum virum spiritalem, id est, dicite insanos viros plenos spiritu S. per irrisionem etiam, quasi dicat: nūc quum omnia vestro magno malo completa videtis non dicetis insanos fuisse viros spiritu S. plenos. Pro, scitote Israel stultum Prophetam, vertêre Lxx affligetur Israel sicut Propheta insaniens, mutatione vnius litteræ. ד. in. ר. aut contra, iedū, scitote, ieru confringimini. Et hoc quoq; leges apud Iosephum, vastatum Israel & insanos pseudoprophetas, qui post Christi crucē Iudæos decipiebant, qui miserabiliter interfecti sunt: & viri spiritum habentes pleni spiritu, pleni vento, qui quum Domini Prophetas se esse dicerent, mentiebantur, sicut mulieres quæ se prægnantes esse fingunt, & plenæ sunt vento.

D. HIERO. Propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ.

Lxx. Præ multitudine iniquitatum tuarum, multiplicata est amentia.

PRoter multitudinem, &c. Hæc mala euenient Iudæis propter multitudinem suorum scelerum aduersus Prophetas, quos occiderunt, & propter multitudinem amentiæ, qua dixerunt. Hic est hæres, venite, &c. Cum D. HIERO. iuxta interpretationem Hebræorum hæc retulisset ad Hieroboam, postea ad Christi tēpora refert. Lxx hæc aliter vertere, quod Hebræa lectio & hoc & illo modo verti potest. Præ multitudine iniquitatum tuarum, deorum, scilicet, & idolorum, quæ coluisti, multiplicata est amentia qua occæcata es, vt vastareris: de qua leges apud Iosephum de bello Iudaico lib. 6. & apud Mosen Deutoronomij Cap. 28. Quum Vespasianus Imperator ferret Iudæis optimas conditiones, ne vrbs Asiæ nobilissi. & templum magnificentissimum subuerterētur, percussi sunt à Domino amentia, & cæcitate, ne acciperent conditionē, & seruarentur. Aut quod magis placet. Propter multitudinem criminū idololatriæ, & aliorum scelerum permissi sunt Iudæi à Domino, vt cæcitate & amentia percuterentur, vt debaccharentur in Dominū, & ei impias afferrent manus.

D.HIERO. Speculator Ephraim cũ Deo meo, Propheta laqueus ruinæ factus est, super omnes vias eius, insania in domo Dei eius.

Lxx. Tenebræ Ephraim cum Domino Propheta, laqueus tortuosus super omnes vias eius, insania in domo Dei confixerunt.

SPeculator Ephraim cum Deo meo. Ephraim ponitur pro impio Iudæorũ populo qui Christo nõ credidit, quin illum cruci suffixit. Ergo Ephraim factus est speculator cum Deo meo, cum Christo, quomodo illius consilia impediret, vt malitiose interpretarentur, quæ faceret omnia. Quid facimus, quia homo hic multa signa facit? Ergo speculator aderat cum Christo, aderat velut explorator, quid faceret, quid diceret, quid faceret turba Iudæorum, quæ ederet miracula, vt Christo essent impedimẽto, pro speculatore edidere Lxx caligo, tenebrę, quod pro צֹפֶה speculator legere עֵיפָה caliginem, tenebras: mutatione vnius litteræ & additione,,, tenebræ Ephraim post Deũ meum: vel vt alij codices præferunt: cũ Deo meo: μετὰ θεοῦ, id est cæcitas Iudæi post Deum, id est, insequendo Deum iuxta illud. Abi post me: vel cum Deo, in agnoscendo Deum. Propheta laqueus ruinæ factus est.) Caiphas qui dixit: Expedit vt vnus homo moriatur pro populo. Prophetauit quidem, quia pontifex erat anni illius: tamen laqueus factus populo Iudaico, quo illaqueatus est omnis populus. Illo enim cõsilio decreuit populus Iudæorum, vt Christus cruce afficeretur. Laqueus ergo Caiphas factus est. THEOPHY. de Phariseis qui Domini vias obseruabant, & varijs modis illum tentabant, vt te docent litteræ Euãgelicæ. (Super omnes vias eius) faciẽdo insidias ei quocunque iret, quærebãt enim consiliũ, quomodo IESVM dolo tenerent, & in prehendẽdo Domino, in ducẽdo ad Annã, ad Pilatũ, ad Herodẽ. (Insania in domo Domini.) quæ maior insania, & amẽtia, quã afferre manus Domino, & illũ in crucẽ tollere? Varie hic locus est distinctus à Lxx viris. Nam verbũ sequens: profunde peccauerunt: finẽ fecẽre huius orationis: vt esset: Insania in domo Domini profunde peccauerunt. Quod RVPER. ad tẽpus passionis refert & THEOPHY. qui nescio quo superiora retulerant, Hebręos sequuti. Sed Lxx pro, profunde peccauerũt, vertẽre confixẽre: & pro initio sequẽtis sentẽtiæ. Corrupti sunt: vt sit totum: Insania in domo Dei confixẽre. THEOPHY. in domo Dei, inquit, in populo Iudęorum: Iudæa enim dicebatur domus Dei: confixẽre, crucẽ intelligit THEOPHY. Sed Aposiopesis est: quã figurã reticentiã latine dices, qua nefandũ aliquid iamiam dicturi reticemus: & est rei exaggeratio: vt sit. Insania in populo Dei confixere cruci. s. ipsum Dominũ, sacros illius pedes, sacras manus. Quũ ventum est ad illud. confixere: reliqua pro sceleris immanitate reticuit. Verbum Hebræum vtrunque significat, & sententia est eadem.

D.HIERO. Profunde peccauerũt sicut in diebus Gabaa, recordabitur iniquitatis eorum & visitabit peccata eorum.

Lxx. Corrupti sunt secundũ dies collis, recordabitur iniquitatis eorum, vlciscetur peccata eorum.

THEOPHY. de vxore leuitæ reuertentis de Bethlehem, quã Gabaonitæ illicito necauere cõcubitu: Iudicum. 19. vbi omnes tribus assurrexere armis aduersum tribũ Beniamin: & victæ sunt vniuersę tribus: & multis cladibus sunt concisæ: quod peccatis multis erant contaminatæ, postremo luit meritas pœnas tribus Beniamin pene deleta, & ad paucissimos redacta. Ita duodecim tribus pœnas meritas luẽre: quod facturum se

nunc

nunc Dominus ait, vt duodecim tribus pœnas luant. Sed longè alia res est, ibi enim penè vna tribus Beniamin internicione deleta est: reliquæ tribus aliquot cladibus concisæ in captiuitate Babylonica, & captiuitate decem tribuum, si eo referre placet. Longe, lõgeq; maior duodecim tribubus irrogata est pœna, & infinitis partibus maior in vastitate à Romanis inuecta post crucem Domini. Sed quando D. HIERO. eo posse referri ait: intelliges comparationem fieri, non cũ duodecim tribubus, sed cum Gabaonitis, cum tribu Beniamin, quæ internicione penè deleta est, & ex residuis refloruit: post crucem Domini deletæ sunt penè tribus duodecim, & ex residuis, & ex his qui toto orbe erant dispersi: & nationibus misti habitabant, & tenebant omnium orbium bonam partem in vrbibus Asiæ, Europæ, & Affricæ: sucreuêre, qui nunc sunt Iudæi, & innumera Iudæorum millia, quæ per varia temporum interualla intrauêre Ecclesiam. Et hoc congruit bene vastitati importatæ vniuersæ Iudææ à Romanis: congruit & causa vastitatis: vt enim illic cap. 20. dicitur. Nunquam tantum nefas, & tam grande piaculum factum est in Israel: congruit hic multo magis, tanquam in veritate: ibi enim erat vmbra, in passione Domini veritas: vbi tantum nefas & tam grande piaculum factum est, quantum mens humana concipere non potest: fide tenetur regem gloriæ cruci suffixum esse: adiuuat & Gabaa, quæ vox Hebræa collem significat, vt admissum hoc immane flagitium ostendatur in colle caluariæ, vel Hierosolymis quæ sita erat in collibus editissimis: & admissum illud immane scelus à Beniaminitis est, à filijs dextræ patris æterni. Nam Iudæi filij Dei dicebantur, iuxta illud: filios genui, & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me: & Beniamin filius dexteræ sonat latinè. Nam quum à Propheta citatur scriptura, canon est sic citari, vt typus earum rerum de quibus est sermo. Sed D. HIERONYMVS ait de hoc quod dixi intelligi posse: & de Saule creato rege, qui erat ex Gabaa, quum populus Israel, qui à Deo regebatur, per Prophetas regem petijt: & respondit Dominus Samueli. Non te spreuerunt, sed me. Quæ historia, vt interpretatur doctissime RVPERTVS, typus etiam manifestissimus est Christi passionis. Vt enim quum Saul creatus est Rex, petiêre sibi Iudæi regem dari, sicut cæteris gẽtibus: & Dominus qui eos regebat vsque ad illa, & illorum rexerat dixit. Non te spreuerunt sed me: nam quamuis Prophetæ illos regebant, non regebant illos Prophetæ aut iudices, sed Dominus per iudices & Prophetas: sic in passione Domini petiêre sibi alium regem, & reiecere Dominum, quum dixêre, dicente Pilato: Regem vestrum crucifigam? non habemus regem nisi Cæsarem. Et vt illic Saul creatus est Rex qui persequebatur Dauid, id est, dilectum, id enim sonat latine Dauid, sic petiere sibi regem Iudæi Cæsarem, & Imperatorem Romanum, qui persecuti sunt Ecclesiam Christi, & Christum per annos quingentos plus minusve vsque ad Constantinum, & postea per alia tempor um interualla. Nam Gabaa, id est, collis, vt dixi, aut locum Caluariæ significat, vbi crucifixus est Dominus, aut Hierosolyma, sita in quatuor collibus editissimis, quorum in vno iudicatus est Dominus, & responsum à Iudæis: Non habemus regẽ nisi Cæsarem. Et fortasse ideò à Lxx Gabaa nomẽ proprium oppidi versum est, collis: secundũ dies collis: vt significarẽt dies illos passionis Domini, & iudicij, quo iudicatus est Dominus in colle illo Hierosolymorũ idest in parte illa vrbis, est enim sita Hierusalem in quatuor collibus, quorum in summo vertice planities lõgè lateq; se fundit, vbi domus & ædificia cætera erãt ædificata. Corrupti ergo sunt, siue vt D. HIERONYMVS vertit: peccauerunt, verbum Hebræum vtrunq; significat, & puncta

faciunt, vt actiuè & passiuè accipi possit. Peccauerunt, siue corrupti sunt, sicut in diebus Gabaa, vel secundum dies collis, quum edidêre tantum nefas, & tàm grande piaculum quantum nunquam factum est, nec cogitatum. Vel secundũ dies collis, quum ex Gabaa creatus est rex Saul, & reiectus est Dominus. (Recordabitur iniquitatis eorum, & visitabit peccata eorum.) à sanguine Abel vsque ad sanguinem Zachariæ, &c. Nam in scriptura visitare est vlcisci.

D. HIERO. Quasi vuas in deserto inueni Israel, quasi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorum, ipsi autem intrauerunt ad Beelphegor, & abalienati sunt in confusiones, & facti sunt abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt.

Lxx. Sicut vuam in deserto inueni Israel, & sicut ficum in ficu præcocem vidi patres eorum, ipsi ingressi sunt ad Beelphegor, & abalienati sunt in confusionem, & facti sunt abominabiles sicut dilecti.

CYRILLVS contra Iulianum lib. 3. docens vocationem Hebręorum fuisse, vt vocationem gentium: & antiquiorem esse gentium vocationem, quod ipsa Hebræorum vocatio gentiũ fuerit vocatio, vt pote in principio gentis Hebræę, quæ in Abraham accepit initium. Nam Abraham quasi ex sylua sterili accepit Deus, & fecit germanum adoratorem: & sic OSEAS quasi Botrũ in deserto inueni Israel, & vt fructum in ficu præcocem vidi patres eorum. Rex enim rara, & difficilis inuentu in solitudine est Botrus, inuentus tamen est ab eo, qui omnia videt, & facit, desyderatissimus Botrus talis est: & vt decerperetur, gratissimus. In ficubus autem dulcissimus qui præ alijs maturescit, hoc est ficus præcox. Ita inquit vidi Israel, & inueni patres eorum: etenim idololatræ & superstitiosi erant omnes Assyrij, vnde Abraham est dictus, quasi in deserto Botrus, & quasi præcox fructus in ficu: nam præmatura sequuntur & alia, hæc CYRILLVS. THEOPHY. reddit caussam Dominus cur vastentur Iudæi, & dispergantur per totum orbem pulsi patrijs sedibus: ait ego inquiés. Vt in deserto, vbi nullæ sunt arbores, nullæ plantæ, si quis inueniat vuas aut ficus præcoces cum multa voluptate eas decerpit: sic ego in deserto, in hoc mundo, vbi nulla erat religio, nulla virtus, vbi vigebat impietas, & idololatria feci, & elegi Abrahã & eius posteros patriarchas cælestib⁹ virtutibus insignes. Iudæi vero ab illis orti degenerauêre ab illorum religione & virtute: & immemores beneficiorũ, quę in illos contuleram, seruierant Beelphegor, hoc est idolis: ex vno enim Beelphegor, id est Priapo, per Synecdochen omnia idola significat propheta. Colebant enim vitia teterrima pro numinibus, quod vtinam nostris temporibus, etiam si nomine abest longissime, re nõ fieret. Colebant Priapum, idest membrũ genitale hominis, & cogebantur miseræ virgines imaginem mẽbri genitalis in sinũ ferre, & offerre Priapi altaribus, & fœdissima dictu alia facere. Colebatur venus, idest muliebria fœminæ pro numine, colebatur Bacchus, & Ceres ingluuies & gula. Christi aduentus hæc fœdissima numina contriuit, & dispulit ex hominum aris. Suspicor tamen hæc numina teterrima adhuc multorum principum & locupletum animos, atque adeo aliorum hominum occupare & in cultu horum fœdissimorum, numinum suam metiri fœlicitatem, & queri posse Dominum, multo magis de nobis quam de Iudæis, quoniam nobis infinitis partibus maiora beneficia contulit. Ingratissimo enim

enim animo illa relinquimus, hæc fœdissima sectamur. Sed eo vnde sumus digressi redeamus. Semper vastitati Iudææ subtexitur crimen idololatriæ, & alia crimina, vt ostendatur causa cur permissi sunt Iudæi occæcari in aduentu Christi, vt vastarentur. Refert etiã hæc THEOPHY. ad Christi passionem: quum tot, inquiens, in illos contulerim beneficia, quæ commemoraui, ipsi Iudæi ab illis orti intrauerunt ad Beelphegor, ad idololatras Romanos, quum dixere: Non habemus regem nisi Cęsarem: intrauerunt ad Pilatum idololatram, & petierunt vt Christus in crucem tolleretur. Et poni Beelphegor idolum pro omnibus idolis, & idola pro cultoribus idolorum vulgatum est, per Synecdochen, & Metonymiam. (In ignominiam.) THEOPHY. in ignominiam Christi, inquit, vt afficeretur Christus ignominia, verberaretur, cruce afficeretur, idque inter duos latrones. Posset etiam non male intelligi in ignominiam ipsorum Iudæorum, nam ea causa fuit, cur qui gloriosissimi fuerant vsque ad illa, postea vsque ad nostra tempora & in omne æuum sint futuri ignominiosissimi. Abalienati ergo sunt, quum petiere regem Cæsarem in ignominiam suam: quæ causa fuit illorum sempiternæ ignominiæ. (Et facti sunt abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt,) sicut idola quæ coluêre, vel sicut idololatræ, quos dilexêre. Nam post crucem Christi redacti sunt ex populo Dei in populum gentium, & in non populũ Dei, & in populum abominabilem, vt erat populus gentium. Tamen quod D. HIERO. reddidit: Facti sunt abominabiles sicut ea quæ dilexerunt: reddidere Lxx facti sunt abominabiles, sicut dilecti: sensu quodam admirabili. THEOPHY. dilecti sunt patres in deserto, & filij facti sunt abominabiles, quod Christum cruce affecere, ergo sicut olim fuêre dilecti Deo, ita nunc dicantur abominabiles apud Deum. Et lectio Hebræa ex æquo & hæc & illa potest significare, mutata ם in ו. Et Lxx, vt præferunt castigatiora exemplaria, vertêre καὶ ἐγένοντο ὡς οἱ ἐβδελυγμένοι ὡς οἱ ἀγαπώμενοι. id est, facti sunt tam abominabiles, quã olim erant dilecti. Sed lectio Græca Latinè exprimere vna voce hoc non potest. Nam latinus sermo articulos non habet, qui appositi vtrique orationi significent, factos fuisse Iudæos, eos qui odio haberentur à Deo intellige, vt erãt, supple hi qui diligebantur ante Domini aduentum: quasi dicas. Facti sunt non populus Dei, sicut olim erant populus Dei: facti sunt tam abominabiles Deo, quam olim erant Deo dilecti: vt appellarentur qui sunt Deo execrabiles, vt olim dicebantur qui sunt Deo amabiles. Id enim articuli appositi significat.

D. HIERO. Ephraim quasi auis auolauit gloria eorum à partu, & ab vtero, & à conceptu, quod si enutrierint filios suos absque liberis eos faciam in hominibus.

Lxx. Ephraim quasi auis extensa est gloria eorum ex partu, ex doloribus, & ex conceptionibus, quia si enutrierint filios suos, sine filijs erunt in hominibus.

EPhraim quasi auis auolauit. THEOPHY. Ephraim, quod ingrata Dei beneficijs fuit, auolauit in exilium sempiternum. Sed mihi videtur referre ad decem tribus, quod vt dixi cõmentaria THEODOR. qui sequitur Hebræos, & THEOPHY. sunt confusa: Magis cõgruit vastitati à Romanis inuectæ, tunc enim populus incredulus Iudæorum prorsus pulsus est suis sedibus, præsertim iuxta translationem Lxx quasi auis extensa est, per totum orbem, scilicet, & verbum Græcum ἐξεπετάσθη, extensa est, vel extensus est, significat ἀπὸ τοῦ πετανύω, quanquam potest esse ἀπὸ τοῦ πέταμαι volo: & verbum Hebræum auo-

lare significat, vt docent Rabini, & illustrari, illustris eris nobilitatus toto orbe Ephraim, nobilitatus fama, quod tuum redemptorem cruci suffixeris: & duplicare, & geminari quod vertisse videntur Lxx extenderis toto orbe. (Gloria eorũ à partu) gloriabantur multa prole, & multis diuitijs, & vrbibus munitissimis, & his fidebant, & non Deo. Si multam, inquit Dominus, sobolem substulerint, occidam eos, vt deleta omnis Iudæa est, & residui capti ducti.

D. HIERO. Sed & væ eis quum recessero ab eis, Ephraim vt vidi Tyrus erat in pulchritudine, & Ephraim educet ad interfectorẽ filios suos.

Lxx. Quia væ eis est, caro mea ex eis Ephraim in captionem præbuit filios suos vt educeret ad interfectionem filios suos.

VAE eis quum recessero ab eis. Nõ solum ait esse vastandos Iudæos, & in omnes partes orbis terrarum dispergendos deserente eos Domino, sed adhuc quum ab eis recessero, væ eis, inquit Dominus: quia adhuc post hæc mala alia multa eos oppriment. Lege IOSEPHVM, & PHILONEM, & intelliges per omnes partes orbis innumeras clades & miserias incurrisse Iudæos, & post hæc omnia pœnæ sempiternæ illos sunt excepturæ. Sed quod vertit D. HIERO. væ eis quum recessero ab eis, Lxx viri, & THEODOTION reddidêre. Quia væ eis, est caro mea ex eis, vna littera, vau, addita aut detracta facit hoc dissidium, & littera illa addi & detrahi solet Hebraice passim. Si dicas, Besuri, vertes, vt vertit D. HIERO. quum recessero. Besari, caro mea, & Lxx, & THEODOTION Besari, legerunt, Caro mea: sed etiam si legas Besuri, vertendum, Quum recessero: & incarnatus ego: vt sit: væ eis quia incarnatus ego ex eis: vel quum recessero ab eis, vt vertit D. HIERO. Besuri, nam sepe ש ponitur pro Samach. Et ita vtraq; lectio cum Hebręa lectione cõgruet. Autores lexici Complutensis: incarnatus ego, legerunt, à verbo Dasar, caro, incarno. THEOPHYLA. verba hæc Christi, inquit, esse videntur: quod caro Domini sumpta ex Iudæis est. Et adhuc refert hæc verba ad captiuitatem decem tribuum, etiam verbis prophetię repugnantibus. At ego hæc verba translationis Lxx, & THEDOTIO. vel sola puto, ei, qui æquus rerum æstimator esse vellet, sat fuisse futura, vt ostenderent, hic de temporibus Christi agi. Væ, inquit Christus, vt ait postea THEOPHY. Iudæis, qui me reprobauêre, quum me recipissent gentes: quum caro mea ex ipsis Iudæis sit sumpta. Author Eclogarũ de vaticinijs, de Christo hunc locum citat, vt probet Christum de sanguine Iuda natũ, quod Oseas dixerat: væ eis, quia caro mea ex ipsis est. GRIGENTIVS quod ex tribu Iuda caro Domini sit assumpta significat Oseas inquiens: σάρξ μοῦ ἐξ ἀυτων, caro mea ex eis. ORIGE. in cap. 8. Epistolæ ad Romanos sub principium: Quod Christus, inquit, ex Israelitico sanguine fuerit, dicitur apud Oseã: vę illis, quia caro mea ex ipsis est: Cur autem væ illis? quia natus est Iesus in ruinã, & resurrectionem multorum: & quia ab illis, quorum caro erat, repudiatus est, & à gentibus, quibus ignorabatur, susceptus est. Ephraim vt vidi Tyrus erat fundata in pulchritudine) locus amirabilis, quo ante oculos ponitur vastitas Iudæę, & tanta, vt vniuersæ Iudææ vestigium non compareat. Nam, vt docet DION, omnes ferè vrbes, oppida, vici Iudææ incendio sunt in cineres redactæ, ita vt illarum non compareat vestigium, idque admirabili quadam similitudine ponit ante oculos, typus siquidem florentissima insula erat in scopulo maris sita, longè lateque dominabatur, amænissima

Tyrus olim insula pulcherrima, & amænissima.

agris, arboribus pulcherrima: ædificijs paulatim fluctibus maris exesa, postremo ab Alexandro vastata: vt illius pulchritudinis vestigium non sit reliquum, quin nec locus comparet, vbi fuerit, terra enim maris fluctibus exesa fuit, & postea ab Alexandro effosa, & in mare præcipitata: ita vt scopulus tantum sit reliquus, vt mirentur omnes illic speciosam fuisse insulam. Ita Iudææ vrbes deletæ sunt omnes, & fœcunditas agrorum redacta in sterilitatem, vt prædixerat Moses, vt mirentur omnes, quæ prodita sunt litteris de eius fertilitate & vrbium pulchritudine. Sed Hebraicè frequenter est duplex lectio & vtraque sancta: & non solum, vt ait CHRYSOST. Iudæorum negligentia crebro etiam de industria à prophetis relicta, vt duplex mysteriũ significetur: Pro, Ephraim vt vidi Tyrus erat fundata in pulchritudine: vertêre, Lxx, Ephraim in captionem præbuit filios suos, quod pro צור Tyrus, mutatione vnius litteræ in simillimá legere צוד venationem: & sic vertêre Ephraim vt vidi in venationem, & pro fundata vertêre, posuit. Ephraim vt vidi in venationem posuit: quod Hebraicè pro, setula, fundata, plantata, legêre, sata, posuit, & pro Benaue, in pulchritudine, Banaui, filios eius: & sic totũ trãstulêre. (Ephraim vt vidi in venationem posuit filios suos) vt occiderentur à Romanis, & caperentur vt feræ, vt venationes, quod factum leges millies in bello Iudaico: siquidem præter ea quæ in bello gerebantur, quũ plurimas vrbes extra Iudæam habitarẽt Iudæi misti nationibus, ex compacto nationes surgebant ex insidijs tanquam ad feras occidendas, ad delendos Iudæos, & spoliandos nec opinantes & imperatos: & idẽ in Iudæa fiebat: habitabant enim nationes cum Iudæis. Et referri etiam potest ad bella Romana, vbi tanquam in feras venatores edebant cędes, quo spectant verba sequentia. (Vt educeret ad interfectionem filios suos) quos enim filios Iudæa in aciem producebat, nihil aliud aduersante Domino quam ad interfectionem producebat. Certe si nihil aliud esset quam translatio Lxx, & trãslatio Theodotionis, satis superque esset, vt intelligeremus, non de captiuitate decem tribuum, sed de Christo Domino hic agi, qui de sanguine Israel est natus, quod tam plane dicitur à Lxx trecentis annis ante Domini aduentum, vt non potuerit dici planius.

D. HIERON. Da eis Domine, quid dabis eis? Da eis vuluam sine liberis, & vbera arentia, omnis nequitia eorũ in Galgal, quia exosos habui eos.

Lxx. Da eis Domine, quid dabis eis? da eis vuluam sine filijs, omnes nequitiæ eorum in Galgalis, quia ibi odi eos.

Complet illud Lucæ. 23. Ecce venient dies, de quibus dicent: Beatæ steriles, & ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt. Quæ prædixit ergo Dominus in Iudææ vastitate vota facturas fœminas, eadem vota facit hoc loco Propheta: nam prospiciens animo miseras illorum temporum clades precatur à Deo, vt illis temporibus det fœminis vuluam sine liberis, & vbera arentia. Ergo Dominus illo loco enucleat hanc Oseæ prophetiam. Sic enim RVPERTVS, AVGVSTI. tomo. 6. 209. contra Adimantum Manichæum lib. 1. cap. 25. Da illis ventrem vacuum, inquit prophetia, locutio hæc est & figurata, nam & ventrem non carneum intelligunt in Euangelio quum legant. Flumina aquæ viuæ fluent de ventre eius, &c. tamen mihi multo magis placet vt propheta prædicat vota quæ facturæ fœminæ illorum temporum erant: beatæ steriles & ventres quæ non genuerunt, & vastationis Iudææ semper subijcitur causa, crimen idololatriæ, scilicet, aut alia

crimina subtexuntur, quæ causa fuerunt occæcationis Iudæorum. Causa, inquit, horum malorum fuit nequitia Iudæorũ in cultu idolorum, quæ Galgalis fuit, & Galgala, vbi sedes erat idololatriç, pro omni loco ponitur vbi colerentur idola per synecdochen. (Quia exosos habui eos) ob cultum idolorum, scilicet, Lxx vehemẽtius. Quia ibi odi eos, quia ea fuit causa odiorũ cur eos permisi obdurari in Christi aduentu. Aperte enim his paucis verbis dicit Propheta quod Moses. Illi me irritauerunt in eo, qui non erat Deus, colendo idola, scilicet. Et ego irritabo illos in eo, qui non est populus, in gentibus recipiendis, qui quod colebant pro numinibus lapides, & ligna indignos esse dicit, qui populi appellarentur. Ibi ergo in idololatria odit eos Dominus, irritatus quod lapides & saxa illi anteferrent, & Dominus illis gratiam retulit, ante posuit enim illis gentes quos scripturæ mos est appellare bestias.

D. HIERON. Propter malitiam adinuentionum eorum de domo mea eijciam eos, non addam vt diligam eos, omnes principes eorũ recedentes, radix eorum exsiccata est, fructum nequaquam faciẽt, quod & si genuerint interficiam amantissima vteri eorum, abijciet eos Deus meus quod non audierunt eum, & erunt vagi in nationibus.

Lxx. Propter malitias adinuentionum eorum de domo mea eyciam eos, & non addam vt diligam eos, omnes principes eorum inobedientes, laborauit Ephraim radices suas arefecit, factum nequaquam vltra feret, quia si genuerit interficiam desyderabilia vteri eorum.

Hic describitur exclusio Iudæorum post Christi crucem, & dispersio in omnes partes orbis, vt supra dixi ex CYRILLO. D. HIERO. quamuis centies sit professus se nobis tradere Hebræorum interpretationem, hoc loco proponit multas quæstiones, quas negat posse dissolui, nisi hęc omnia ad Christi tempora retuleris. Sed nescio quomodo non meminit earum quæstionum, quas in capite hoc & in superiore proposuimus, quæ nisi ad tempora Christi referantur nemo dissoluet: nisi eo modo dissoluere postulat, quo THEOPHY. seu THEODORI. potius diluere conatur: vt neget mirandũ esse si non videamus cõpletas prophetias quæ sunt cõminatoriæ bene est, si corrigãtur. Sin minus, Deum tu vis facere mendacem? apagesis. Propter malitiam adinuentionum, vel operum eorũ (vtrunque enim vox Hebręa & Græca sonat.) De domo mea eijciam eos, ait ergo Dominus exclusurum se Iudęos è terra sancta, vbi Dominus habitabat, & ab Ecclesia. (Non addam vt diligam eos,) qui non retulerit hæc ad Romana arma, mendaces faciet scripturas: nam non solum populum Iuda post captiuitatem Babylonicam dilexit, & in ipsa captiuitate quum tot ei dederit Prophetas, sed & decem tribus dilexit, quas refecit ex residuis captiuitatis, vt latius dictum est supra, & centies repetitum, & fecit florentissimas, & ex eis discipulos elegit, & Apostolos, & in illarum vrbibus potissimum est versatus, vnde Galilæus est nominatus, nosq; inde sumus appellati Galilæi, vnde D. HIERO. necessario hæc ad Christi tempora ait referenda. THEOPHY. Non necesse est, inquit, comminatorias compleri prophetias, quum corriguntur hi, quibus minatur Dominus: ita est, quia ita erant prophetiæ, si non se reciperent ad frugem bonam: at contra iota vnum, aut vnus apex nõ præteribit à lege. (Omnes principes eorum recedentes siue inobedientes.) iuxta illud Euãgelij: vę vobis

bis scribæ & Pharisæi, in illos enim, vt sœpè diximus, omnis vis mali potissimũ recidit. (Radix eorum exsiccata est.) euẽtus optimus scripturæ interpres est, vt ex Daniele aiunt patres veteres, iacet per mille quingentos annos vastata Iudæa, ab imo versa vrbs Hierosolyma, dirutum templum Domini, quod radix erat Synagogæ: alibi enim sacrificia veteris legis, & ceremoniæ fieri non possunt, nec summus sacerdos esse: quum hæc sunt subuersa, elisæ sunt radices legis Iudæorum & synagogæ, nec post mille quingentos annos Iudæos dilexit Dominus, vt Hierosolyma instauraret, aut templum refici permitteret per Iulianũ, nec vsque ad tempora Antichristi permittet. Pro his Lxx laborauit Ephraim, ægrotauit, mortua est synagoga, radix eius est exsiccata, vt dictum est: fructum nequaquam facient, vt refloruit olim tribus Beniamin ex paucissimis, & refloruêre decem tribus ex residuis, & fuerunt postea florentissimæ: post crucem Domini non hoc fiet. Si genuerint interficiam, &c.) Post vastitatem importatam Iudææ à Vespasiano intra breuissimum tempus refecta est Iudæorum natio, & confluxit ad arma contra Imperatorem Romanum: & tanta illorum erat multitudo, & potentia, vt orbem timore concusserit, & internitione deleti sunt sub Adriano. Et hoc ait Dominus hoc loco. Si genuerint deleturum se fortissimos eorum. (Abijciet eos Deus meus.) nunquam prorsus Iudæos abiecit Dominus nisi post crucem Domini. (Quia nõ audierunt eum.) quia nõ recepere Christum, nec crediderunt prophetis. (Et erunt vagi in nationibus,) hoc interprete non eget. Quis enim in dubium vocet, quod oculis videt, videmus eos toto orbe vagos à Christi Domini cruce ad nostra vsque tempora, & ita erunt vsque ad sœculi consummationem. De me hinc quadraginta duos annos, per quos eos expectauit Dominus dum conuerterentur. (Et erunt vagi in nationibus. Hæc verba, si nihil aliud esset, euincũt de temporibus post crucem Domini hic agi, nam decem tribus in captiuitate sunt ab illis temporibus vsque ad hæc tempora, per bis mille annos. Iudæi miseri post crucem Domini sunt vagi in nationibus, sic D. HIERO. vagi erunt in nationibus non habentes altare, non sedem, non ciuitatem propriam.

Osee CAPVT. X.

D. HIERO. Vitis frondosa Israel fructus adæquatus est ei, secũdum multitudinem fructus sui multiplicauit altaria iuxta vbertatem terræ suæ, exuberauit simulachris. Diuisum est cor eorum, nunc interibunt, ipse confringet simulachra eorum, depopulabitur aras eorum.

Lxx. Vitis frondosa Israel fructus eius abundans, secundum multitudinẽ fructuum suorum multiplicauit altaria iuxta bona terræ eorum ædificauit titulos diuisit corda sua. Nunc peribunt ipse suffodiet altaria eorum, affligentur tituli eorum.

IN fine capitis superioris de vastitate Iudææ & exclusione Iudæorum, & eorum dispersione in omnes gentes est actum: vt diximus ex CYRILLO, & HIERO. & THEOPHY. Nunc huius vastationis vniuersæ Iudææ, & dispersionis in omnes terras causa redditur: ea quæ apud CYRIL. est lib. 6. de spiritu & littera. AEquissimum est eos sine vlla misericordia puniri, qui supra cunctas nationes à Deo beneficijs aucti, & cumulati defecere à Deo vero ad cultum dæmonum, lapidũ, & lignorum: qui omisso vero Dei cultu ad cultum idolorũ se transtu-

transtulerunt. AEquum non erat, inquit, qui lapides & ligna colunt, quũ ingruit calamitas, opem à Deo petere: petant à lapidibus, & lignis opem, quando ea ipsi colunt numina. Dicat Dominus in tempore afflictionis, quum clamabunt: surge, & libera nos, surgant Dij tui, quos tibi fecisti, & te liberent. (Vitis frondosa Israel.) luxuriatur opibus Israel vt vitis, quæ frondibus & folijs luxuriatur, bene pro beneficijs acceptis refert gratiam Deo. Per ironiam: accusatur enim Israel, quod auctus Dei beneficijs sit ingratus: & pro beneficijs Deo rependat maleficia. Quod vertit D. HIERONYMVS. Adęquatus est ei, Lxx reddidêre. Abundans fuit, reddunt enim sententiam. Magnos tulit Deo fructus, coronam spineam, scilicet, & sputa, lanceam, & flagella. Prius tamen alios commemorat fructus. (Secũdum multitudinem fructus sui.) secundũ multitudinem beneficiorum quæ accepit à Deo: & secundum multitudinem opulentię, & diuitiarum. (Multiplicauit altaria.) idolis, scilicet. (Iuxta vbertatem terræ suæ.) vel iuxta bona terræ, suæ: iuxta copias, & diuitias. (Exuberauit simulachris.) vel ædificauit titulos, fecit idolis altaria. (Diuisit corda sua.) vel diuisum est cor eorum, in varia idola. Hæc ergo odiorum est causa, permisi eos occæcari in Christi aduentu, & permisi eos vastari, & petentibus opem eos deserui: vt à lapidibus quos tandiu pro numinibus coluerãt, auxilium postularent: peracta iam œconomia redẽptionis: nam ipsi à Deo sæpe petiuerant, vt eos sineret suo modo viuere, vt cæteras gentes: negauit se facturum Dominus, quoad perageret suum propositum: quo admitteret Christum: nunc misso Christo petunt idem, dicentes. Non habemus regem, &c. deserit eos Deus. (Nunc interibunt.) nunc vastabuntur. (Ipse confringet simulachra eorum) ipse Christus, ipse Deus. Quoties absolute ponitur in scriptura, hu, id est, ipse, sine antecedente, pro Deo accipi debet, hu, ipse Deus, scilicet, ORIGE. de hoc pronomine Ipse, canonem præscribit homelia. 2. in Hieremiam, quem inde petes. Ipse ergo Dominus, quum Iudæos subuertet, & Iudæorum vrbes subuertet, simulachra eorum & aras idolorum. RVPER. vitis hæc, inquit, adęquauit fructum sibi quum secundum amaritudinem radicis, sitientem Dominum aceto & Myrrha potauit. Nec male videtur cohærere, fœdus enim initum cum Romanis, & ad Imperatores delata munera, & à regibus erecta templa ad idololatriam spectãt. Erãt enim Iudæi opulentissimi, & opulentia comparabant magna munera idololatris: & qui non erant laturi fructum post crucem Domini, nisi ad Christum conuerterentur, tulerunt impietatis vberes fructus: non solum enim idola coluerũt, sed idololatram hominem Christo antetulêre. Si ad decem tribus referas eadem est sententia: siquidem Christi temporibus coaluerant decem tribus cum regno Iuda, & vno nomine Iudæi appellabantur, & permissi sunt occæcari, vt cæteri ob crimen idololatriæ.

D. HIERO. Quia nunc dicent, Non est Rex nobis, non enim timemus Dominum, & rex quid faciet nobis.

Lxx. Quia nunc dicent, Non est rex nobis, quia non timuimus Dominum, quia rex, quid faciet nobis?

THEOPHY. ἄντικρυς ταῦτα εἶπον οἱ Ιουδαῖοι περὶ χριστοῦ πρὸς Πίλατον, μὴ γράφε βασιλεὺς τῶν Ιουδαίων, καὶ εἶπον τὴν διδασκαλίαν τοῦ χριστοῦ ῥήματα ψευδῆ, id est, plane hæc Iudæi dicebãt de Christo ad Pilatum. Noli scribere rex Iudæorum. Et dicebant Christi doctrinã verba esse mendacia. (Quia nõ timemus Deum.) tam fuere immanes: vt Deum nõ timerent, quum dixere: hic est hæres, venite occidamus eum. (Quia rex quid faciet

ciet nobis?) Christus hic cuius cruci inscribitur rex Iudęorum, quid poterat nobis boni facere? THEOPHY. enim, vt dixi, verba hæc Iudæorum esse putat ad Pilatum, quum scribi iuberet in titulo crucis: IESVS Nazarenus rex Iudæorum. RVPER. hæc verba Iudæorum esse putat Christum contemnentium: vnde ipse Rex reprobatus à Iudæis dicentibus: rex quid faciet nobis, dixit: si opera non fecissem eis: quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent, nunc autem viderũt & oderunt & me, & patrem meum.

D. HIERO. Loquimini verba visionis inutilis, & ferietis fœdus cum mendacio, & germinabit, quasi amaritudo iudicium super sulcos agri.

Lxx. Loquens verba occasiones mendaces disponet testamentum, orietur sicut gramen iudicium super desertum agri.

THEOPHYLA. hæc ad Christi tēpora refert, iuxta quam sentētiam conuenienter superioribus sic hæc interpretabimur. (Loquimini verba visionis inutilis.) ridete prophetias, & dicite, inutiles esse, nec futurum vnquam quod illis est præsignificatum. Sic enim Iosephus scribit: Iudæos dum Prophetas veteres rident, quibus admonebantur vt Christum agnoscerent, & reciperent: cōtempsere eas, & Christum affixêre cruci, quod eos facturos per Prophetas erat prædictum, & eas prophetias compleuêre omnes, & ita periere. (Et ferietis fœdus cum mendacio.) multa mentiemini aduersum Dominum. Nam præter illa quæ litteris Euāgelicis sunt testata, quod Dominum samaritanum appellabant, & dæmonium habere dicebant, & in Beelzebub principe dæmoniorum eijcere dæmonia, misere legatos in omnes partes orbis ad Iudæos, qui toto orbe dispersi nationibus misti celeberrimas vrbes habitabant, qui docerent eos, & gentes blasphemare nomen Domini. Negabit aliquis ita esse Hebraice, certê Hebræa verba magis hoc significant, quæ sic vertit D. HIERONY. vt diximus: loquimini verba illa, quæ diximus: quod ita dispuncta erant, vt modo imperantis essent. Nunc ea habent puncta, vt modo indicantis & affirmantis sint: loquuti sunt verba illa. Quid hunc auditis? An non hic est faber, & filius fabri? vah qui destruis templum Dei, Aloth, maledictiones: vt sit, loquimini maledictiones. Sanguis eius super nos, & super filios nostros, saue, mendacia. Nos audiuimus hunc dicentem: dissoluam templum hoc, & triduo reædificabo illud: seducit gentem nostram, Caroth Berith, ferire pactum, id est, ferietis pactum cum custodibus, ne dicerent resurrexisse Dominum. Sed certè lectio Hebræa aliquātulum immutata videtur ab ea, quam agnouit D. HIERONY. & multo magis ab ea quam Lxx viri agnouêre. Olim enim ita dispunctum erat, vt modo esset imperantis: dibru. loquimini verba, nunc ita vt modo sit indicantis, loquuti sunt, diberu. Tempestate Lxx dober, in præsenti participij, loquens verba. Pro, Aloth, legisse videtur HIERO. Heloha, Dei: saue, inutiles, loquuti sunt verba Dei inutilia, interpretatus est, visiones inutiles, illas quas dixi. Lxx, pro, Aloth, Anoth, legisse videtur occasiones, ea quæ occurrunt. Nam iuxta translationem Lxx hæc verba Iudaici populi sunt, pendentia ex illis: Rex quid faciet nobis? quid scribis in titulo crucis, rex Iudæorum? iste rex quid faciet nobis? quid afferre poterit vtilitatis? de quo dicebant Iudæi Ioannis. 10. Insanit, quid hunc auditis? occasiones mēdaces, subaudi loquēs, citans scripturas mendaces ad suas occasiones, flectens ad suum propositum, quod nunc aiunt Iudaizantes locos prophetarum citari à Domino, nō eo sensu quo

quo dicti sunt à prophetis. THEOPHY. λαλῶν ῥήματα μόνα καὶ πρὸς τῶν μελλόντων ἐλπίδας παραπέμπων, καὶ ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολάς μου τηρήσετε, καὶ οὐκ ἔτι καλῶ ὑμᾶς δούλους, ἀλλὰ φίλους, πορεύσομαι ἑτοιμάσαι τὸν τόπον ὑμῖν, i, loquēs verba sola & ad spes futurorū suos transmittens: & addens: si diligitis me, mandata mea seruate: & non vocabo vos seruos, sed amicos, & vado parare vobis locum. Vbi THEOPHY. addit alia huius notæ multa. De varietate lectionis Hebrææ dictum abunde est in nostro Apologetico. Addit ergo THEOPHYLA. αὐτὸς διαθήσεται διαθήκην, τὴν εἰς αὐτὸν πιστεύουσι, τὴν ὄντως καινὴν, τὴν εἰρηνοποιήσαντα πάντα διὰ τὴν τοῦ αἵματος αὐτοῦ τὰ ἐν οὐρανῷ, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς, id est, ipse disponet testamentum credentibus in ipsum, verè testamentum nouum, quod pacificat omnia per eius sanguinem quæ in cælo sunt & quæ in terra: vel percutiet fœdus, & pactum, factus hostia pro peccato, & factus propitiatio pro mundo D. HIERO. alijs punctis hoc verbum legit, & addita littera, ם, cheratem, fecistis pactum, vel percussistis pactum, aut percutiens pactum cum custodibus, scilicet, ne dicerent Dominum resurrexisse. Habent enim sacræ litteræ multos sensus. (Germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri.) D. HIERO. hæc verba iuxta lectionem Hebræam ad litteras Euangelicas refert. Et THEOPHY. hoc iudicium iustum Domini esse ait, vt Iudæa vastetur post Christi crucem. Ergo super sulcos agri, extra portas Hierusalem germinabit, nascetur iudicium aduersum Dominum, scilicet, vt crucifigatur, quasi amaritudo, amarum. Hebraice planius: quod sic verti potest v, perach, & germinabit: caros, sicut fel: misphat, iudicium, quum est ei oblatum fel, dicenti, Sitio: altami, super sulcos: sade, agri: extra portas, in loco Caluariæ, loco excelso super agros Lxx, hæc aliter vertere, nam pro germinabit quasi amaritudo, reddidere germinabit, vel orietur quasi germen: negant Hebręi, ros, verbum Hebræum significare gramen: negant fateor, quid ni? omnia quæ possunt negant, vt nostra perturbent, quod ait ORIGENES. Aiunt Rabini ros significare caput, & venenum: alij genus esse herbæ, alij fel etiam fatentur significare, Lxx addunt quoque significare gramen. Quæ causa odiorum Iudæis, vt suos Iudæos Lxx tanto prosequantur odio, vt eis apud illos nullas sit fides? an quod Christum frequentissime sonant, & eos damnant impietatis? Ergo Lxx ros, gramen etiam significare docent: sit Lxx Iudæis dotissimis suæ tempestatis fides tanta quanta vni impio rabino & imperitissimo, qui ros, latine reddidere gramē: sed quocunque modo interpretere Christi temporibus congruit. Nam primum omnium translationem Lxx sic interpretatur THEOPHY. iudicium, testamentum nouum, lex noua: nam iudiciū in Prophetis significare nouum testamentum, legem nouam ostendimus in commentarijs in Esaiam ex Procopio & alijs patribus. Ergo Iudicium, id est, lex noua: (orietur sicut gramen,) se fundet latius, vti gramen, quod serpit longe, lateque, quacunque parte sui terram attingat: etiam parte sicca agit radices: & ideo Christus dictus est germen quod breui tempore se se fudit in totum orbem terrarum, quo ad venit impientissimus Mohama, toto orbe terrarum lux Euangelica fulsit. (Super desertum agri,) perstat inquit THEOPHY. in eadem metaphora graminis, quæ illis locis serpit potissimum, quæ non sunt aratro proscissa, nec culta: ita Christi lex in populo gentium potissimum egit radices, qui vsque ad illa tempora aratro cælesti nullo erit proscissus, nulla spiritalia pluuia erat irriguus. Sic THEOPHY. ἐπὶ τοῖς ἔθνεσι ἀνέτειλε τὸ κρῖμα τοῦ θεοῦ, καὶ τὸν κεχερσωμένον λαὸν τῶν ἰουδαίων, ὃν οὔτε προφήτης, οὔτε ἱερεύς τις λοιπὸν εἰργάζετο, ἀλλ᾽ ἀνέβη ἐπ᾽ αὐτὸν λοιπόν ὡς εἰς χέρσον ἄκανθα ἡ πληκτικὴ, ἐξ ἧς καὶ τὸν κύριον ἄκανθαι στεφάνωσαν

νωσαι, καὶ κρίσει δικαίᾳ παρεδόθησαν τοῖς Ῥωμαίοις, καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ κεχερσωμένα τῷ ὄντι ἀνέτειλε τὸ κρῖμα τοῦ θεοῦ, ἤγουν τὸ ὄνομα τοῦ χριστοῦ εὐαγγέλιον, οὗ γὰρ ἐπλεόνασσεν ἡ ἁμαρτία ὑπερεπερισσεύσεν ἡ χάρις τύχομεν τὸν νόμον οἱ τὸ τέλος αὐτοῦ ἔχοντες, τέλος γὰρ τοῦ νόμου χριστός. id est: Super gentes ortum est iudicium Dei, & super incultum iam redditum populum Dei, verè certum est iudicium Dei, populum Iudæorum, cui neque Propheta, neque Sacerdos reliquum operatur. Sed superuenit in reliquum, vt in terram, spina pungens, ex qua & Dominum spinæ coronarunt: & iusto iudicio traditi sunt Romanis, & posteà gentibus incultis re vera ortum est iudicium Dei. i. nomen Christi, quod est euangelium. Vbi enim abundauit delictũ, superabundauit gratia. Consequuti sumus legem, qui finem ipsius habemus: Finis etenim legis Christus.

THEOPHIL. Οἱ κατοικοῦντες τὴν σαμάρειαν, ἤγουν οἱ νῦν λεγόμενοι Ἰσραηλῖται, οἱ τοῖς σαμαρείταις ἐοίκασι: ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι ἐδόκουν τὸν νόμον τηρεῖν, οὐκ ἀφίσταντο δὲ ὁμως οὐδὲ τῶν πατρίων οὕτω καὶ οὗτοι τῷ οἴκῳ τοῦ ἀνωφελοῦς παροίκουσι, ἀνωφελὲς γὰρ τὸ γράμμα. i. habitantes Samariam. i. nunc dicti Israelitæ, qui Samaritis sunt similes: vt enim illi videbantur legem seruare, nec absistebant tamen à patrijs moribus: sic hi apud domum inutilẽ habitabant: inutile nanque erat littera sine spiritu. Ergo Iudæi Hierosolymitæ Samaria dicitur, quod similes erant Samaritis.

Vulg. D. HIER. Vaccas Bethauen coluerunt habitatores Samarię, quia luxit super eum populus eius, & æditui eius super eum exultauerunt in gloria eius, quia migrauit ab eo.

Translat. LXX. Apud vitulum domus iniquitatis morabuntur qui habitant Samariam, quia luxit populus eius super eum, sicut irritauerunt illum gaudebunt super gloriam eius, quia translata est ab eo.

Hic locus huius capitis maxime facere videtur cum Iudæis, qui hæc referunt ad captiuitatem decem Tribuum quod vaccæ Bethauen eo planè spectare videri possent, nisi statim subiecisset Propheta, quod sententiam Iudæorum subuerteret, Primum illud specta, necesse habuisse Iudæos comminisci fabulam, vt appellat D. HIERONYMVS, qua sententiam suam possent tueri. Nec vltra progredi fuerat necesse, satis enim refutata sententia est, quæ non potest sine incredibilium fictione defendi, vt ait Fabius, Aiunt Hæbræi vitulum aureum sublatum furto à sacerdotibus, & datum muneri regi Assyriorum; & in loco eius alium æneum deauratum esse suffectum: & hoc à Propheta hoc loco esse præsignificatum, populum Samariæ coluisse vitulas aureas, & Sacerdotes illas fuisse suffuratos, & dedisse regi Assyriorum, vt bello abstineret, nec eos vastaret, & deceptos à Rege Assyriorum esse. Traditio, inquit HIERONYMVS Hebræorum est; supra fabulam dixerat. Comminiscũtur illi quę volunt vt suam interpretationem stabiliant, nusquam enim aut in litteris sacris, aut in historia Iosephi, alteriusuè huius rei mẽtio est, nec si esset huic loco poterat cõgruere. Satis, vt dixi, esse deberet, Iudæis commentis fabulis sua defendere, nec necesse erat vltra pergere. Sed age dato vitulo: quomodo populus luxit vitulum datum? postquam furtum sacerdotum rescitum est, inquiunt, & postquam rex Assyrius fidẽ fregit, Quomodo ergo sacerdotes exultarunt gaudio? non timuêre ne à lugente populo discerperentur? Prius, inquiunt,

quam id resciscеretur, Propheta post luctum populi sacerdotes exultasse ait. Exultasse sacerdotes ait Propheta in gloria eius vituli, quæ migrauit ab ipso vitulo. Gaudent sacerdotes, quod gloria abierit ab ipso vitulo, quẽ pro numine colebant: gaudent quod vitulus, quem pro numine colunt, sit diuidendus in frusta. Sic enim Vatablus, qui Iudæorum sententiam semper refert. Mitto hæc, & superiora Iudæorum commenta, quæ ipsi de suo fingunt: & hoc solum viro producẽti insolubile argumentum esse debet vanitatis Iudaicæ. RVPERTVS cùm iuxta Hebræorum sententiam hæc & alia esset interpretatus, subiecit ea omnia Iudæorum esse commenta, Iudaica deliria; & Prophetam dicere in calce suæ prophetiæ: Quis sapiens & intelliget hæc, quasi diceret, hæc non Iudæis perfidis esse intelligibilia, sed prudentibus in Christo Domino. Additque omnem huius vatis prophetiam, si quis eam conferat cum rerum euentu, & litteris Euangelicis, Christum & Christi tempora sonare. IRENAEVM hæc eadẽ non de hoc Propheta sed de omnibus: sic enim libr. 4. cap. 66. inquit: legite diligenter Prophetas, & inuenietis vniuersam actionẽ & omnem doctrinam, & omnem passionem Domini nostri prædicatam in ipsis; nam eodem spectant hæc Irenæi verba. Et eodem pertinet illud vulgatum apud Augustinum, & alios patres: Omnis prophetia Christo militat; (Ergo vaccas Bethauen.) coluerunt vaccas Bethauen, Idololatras Romanos, ex vno plures per synecdochen: ex idololatris Bethauen omnes idololatras. Magis hoc liquet ex trãslatione Lxx qui verterunt: Apud vitulũ domus On. Sic enim est Gręcè, quod Latinus interpres vertit domus iniquitatis. Sed scias Auen, Hebraicè, & on, eisdem scribi litteris, און sed alijs punctis additis facies auen. אָוֶן .alijs facies. און. on. auen multa significat, idolum, iniquitatẽ, mendacium, vt vaccas pro omni idolo accipere possis: Et vaccas Bethauen, idololatras Romanos rectè intelligas, vt conciliarent sibi Romanos negauerunt Christum, Nam vulgatum est ex vno omnes significare per Synedochen, & ita ex idololatris Bethauen, omnes idololatras. THEOPHYLACTVS καθαίρεσις εἰδωλικῶν βωμῶν δηλοῦται μετὰ τὴν τοῦ χριστοῦ παρουσίαν ἀπὸ ἑνὸς εἰδώλου ὀνόματι ὤν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα δηλοῦνται. i. destructio altarium idolorum dicitur post Christi crucem ab vno idolo nomine on, cætera significantur. Adde quod domus auen, Roma rectè dicetur domus idolorum, & domus iniquitatis, quæ omnia idola orbis terrarum colebat. Lxx domus on legit domus roboris, & imperij: & penes Romam erat imperium orbis terrarum. Potuit dici apertius? coluerunt Samaritæ, id est Hierosolymitæ domum imperij, domum roboris, domum diuitiarum, domum mendacij, hæc enim omnia significat on: coluerunt, id est habitarunt: ex Hebræa, Græcaque lectione. Nã postquam Iudæi dixerunt: Non habemus regem nisi Cæsarem, Hierosolyma domus imperij Romani est facta. (Luxit super eum populus eius. THEOPHY. οἱ μὲν λαοὶ αὐτοῦ ἐπένθησαν, ἤγουν οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ γυναῖκες, πρὸς ἃς εἶπε: θυγατέρες ἱερουσαλὴμ μὴ κλαίεται ἐπ' ἐμέ, καὶ ἄλλοι ἔτυπτον τὰ στήθη αὐτῶν, id est & populi eius lugebant. i. discipuli, & mulieres ad quas dixit, filiæ Hierusalem nolite flere super me, & alij percutiebãt pectora sua. Super Christum luxit populus eius, populus fidelis, Apostoli & discipuli Domini. (Et æditui eius.) Sacerdotes, & Pontifices templi Domini. (Super eum exultauerunt.) cùm ei suffixo cruci insultabant, & dicebant mouentes capita: Aue rex Iudæorum. THEOPHYLACTVS ὅτε ἦν ἐπὶ σταυροῦ ἰουδαῖοι οἱ ἐβλασφήμουν i. quando erat in cruce, Iudæi blasphemabant ei. (In gloria eius, quia migrauit ab eo) quia ille, quem vniuersus mundus sequebatur, qui tot miraculis erat gloriosus, affixus cruci erat inglorius. quod significant verba illa (quia migrauit ab illo)

ἐπε.

ἐπεγάῤῥησαν οἱ ἰουδαῖοι ὅτε ἡ δόξα αὐτοῦ μετῳκίσθη, ἡνίκα σταυρώμενος ἠτιμάζετο, id est, gaudebant Iudæi quando gloria ab eo migrauit, quando crucifixus inhonorabatur, gloria eius, scilicet quod vertit D. HIERONYMVS. (Et æditui eius) verterunt Lxx, sicut irritauerunt illum, vna littera addita vel dempta facit hanc varietatem pro chemarau, legêre chemararau, sicut vel quoniã irritauerũt illum super eum exultauerunt, vt sit sensus: luxit populus fidelis super Christum, quoniam irritauerunt illum Iudæi, cùm eum cruce affecerunt: exultauerunt, id est, quod exultauerunt idem Iudæi dicentes: Salue rex Iudæorum: in gloria eius, quia abijt ab eis. Dicta hæc sunt eo sensu quo dictum est. THEOPHYLACTVS ergo vtrunque sensum complexus hæc sic de Christo interpretatur: exacerbauerunt, inquit, Iudæi & exultauerunt ignominia eius, quod gloria ab eo abijt, quando cruci suffixum illum omni ignominia afficiebant.

Vulg. D. HIERO. Siquidem ipse in Assur delatus est munus regi vltori confusio Ephraim capiet, & confundetur Israel in voluntate sua, transire faciet Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ.

Translat. LXX. Et ipsum in Assyrios ligantes tulerunt munera regi suo Iarib, in dono Ephraim suscipiet, confundetur Israel in consilio suo, Proiecit Samaria regem suum sicut cremium super faciem aquæ.

DVodecim Prophetas ita veteres patres interpretantur, non vt singulos interpretentur versus, id enim erat nimis longum, si irent per singula in omnibus Prophetarum scriptis, sed certis quibusdam locis enodatis per singula capita facem quandam legenti prælucent, vt cætera sic interpretetur. Quos magistros Ecclesiæ, scilicet facit ridiculos qui Hebræam interpretationem amplectuntur: & vt nihil aliud esset, id solum lachrymis esset prosequendum. Relicta Christi schola Iudæos sequemur hostes Christi? scilicet magistros Ecclesiæ, quoties loca scripturę interpretantur, faciemus ridiculos? quid reliquum est nisi vt causa illorum ridicula sit. Tu diiudica vel ex hoc loco, qui explanatur à veteribus de Christo ducto vincto à Pilato ad Herodem veluti pro munere & dono: vnde post illa facti sunt amici, vt Euangelicæ litteræ testantur. Age Hebræos putas tu hæc de Christo fuisse interpretaturos: aut si sequaris Iudæorum interpretationem, hanc Sanctorum sententiam non vides non posse cohærere? explodetur ergo tanquam ridicula. Satis ne hoc tibi placet? THEOPHYLACTVS ergo hæc de Herode interpretatur: & docet, cur Herodes rex Assyrius dicatur. IVSTINVS martyr aduersus Tryphonem, Pilatus, inquit, vt gratificaretur Herodi, vinctum Iesum pro munere misit, vt est apud Oseam: Ipsum ad Assyrium vinctum detulere regi munus, Atqui IVSTINVS tantæ authoritatis est, vt eum citet IRENAEVS, quem CLEMENS Alexãdrinus, BASILIVS, EVSEBIVS tanquam virum Apostolicum citant, TERTVLLIANVS lib. 4. aduersus Marcionem cap. 61. Herodi, inquit, à Pilato velut munus missus Dominus dicitur ab Osee: Et vinctum eum ducent xeniũ regi. CYPRIANVS in expositione Symboli Apostolorum: Quod alligantes duxerũt eũ ad Herodẽ præsignificauit Oseas, inquiens: Alligantes duxerunt eũ xenium regi Iarim. Sed est totus ille locus Cypriani corruptus, sed corrigi facile põt, subijcit enim: sed obijciet aliquis ꝙ Pilatus rex

non erat: vbi legi debet, quod Herodes rex non erat: sequitur enim. Audi ergo quod Euangeliū referat: Audiens Pilatus eum esse de Galilæa, misit eum tum ad Herodem, qui erat tunc rex in Israel, Et Iarim appellatum, ait CYPRIANVS, quod Iarim vox Hebræa Syluestrem Latinè sonat: quod Herodes quamuis à Romanis sit præfectus rex Israel, non erat de gente Israelitica, sed alienigena: & xenium ait esse munus amicitiæ causa datum, quod vulgatum est, & illo xenio, id est, dono amicitiæ reconciliatum Herodem Pilato fuisse. Hæc superioribus, si Ecclesiasticam interpretationem sequaris, congruunt mirabiliter. Confer cum Hebræa interpretatione, non cohærent, Qui ergo Hebræos sequi volet, nostros reijciat necesse est, & cùm Iudæis veteres rideat & ridiculos faciat. Ergo siquidem ipse in Assur delatus est, ad regem Israel Herodem, qui Assur dicitur, quod præfectus erat Galilææ rex, quæ pars erat Syriæ, Syria Hebraicè dicitur Assur, delatus est in Assur, in domū in regis Assur, Hebraicè est casu dandi delatus est Assyrio regi, Græcè εἰς ασσυρίου sic enim legit IVSTINVS in domum Assyrij, forma dicendi Græca: munus vel xenium, id est, munus amicitiæ regi Assyrio Herodi: Iarim, Syluest. vt interpretatur CYPRIANVS, vel vltori iudici, cuius munus est vlcisci & punire flagitia, legit enim, vt nunc legitur Hebraicè. Iareb. Apud Lxx Iarim, vt legit CYPRIANVS, sæpè enim in sacris litteris est duplex lectio mutatione vnius litterulæ aut duarum, & verbum Hebræum potest esse nomē appellatiuum, & sic sonat vltorem, & vindicem qualis erat imperator populi Romani, qui vnus erat Rex vltor & vindex. Nam Herodes constitutus erat Rex à populo Romano, & pro populo Romano regnabat, vicarius populi Romani, scilicet potest esse verbum futuri, iudicabit, à rub. iudicare, vt sit sensus, & ipse iudicabit, ipse Herodes iudicabit Dominū, & contemnet illum cum suo exercitu.

Huic sententiæ Sanctorum congruunt sequentia mirabiliter. (Cōfusio Ephraim capiet) confundetur populus Iudæorum, cùm postea terræmotus factus est, & sol obscuratus, & scissum veli templum, & lapides inuicem concussi: adeo vt dicerent dum ad se redirent tundentes pectora: vere filius Dei erat hic. Sed pro hoc Lxx reddidêre in domo Ephraim capiet, cū Gręcè dixerint Lxx ἐν δόματι Ἐφραὶμ δέξεται, id est, in domo Ephraim recipiet, nā δόμος, domus est: δόμα cum o donum: recipiet Herodes ipsum Dominum, scilicet in dono & in munere populi Iudaici, vt non solum Pilatus gratiam inierit ab Herode, & facti sint ex illo die amici; verum & populus Iudæorum qui Christum Dominum ad Herodem tulerit, veluti quodam magno munere ipsum Herodem deuinxerit: Non erat enim Herodes rex Hierosolymorum, & ita hic honos est ei habitus, vt cùm Christus Dominus Galilæus esse diceretur, deferretur ad Herodem, qui Galilææ rex erat: & hoc pro munere accepit, vt si Gallorum rex apud nos esset, & reus aliquis esset Gallus, & ad Gallorum regem esset delatus ab Hispanis, idque iussu Philippi regis, vtrisq; haberet gratiam: Nec in Hierosolymitas tantum erat ius Pilato, quantum in nos nostro Regi, vt merito habita gratia sit populo Iudaico. Sed Hebraicè hoc non est: ita est, mutatione duarum litterarum, apparet legisse Lxx basna. confusio. Matana donum: nam vocales pro ratione sententiæ addi solent, vt nos docet D. HIERONYMVS. Scio esse aliam lectionem Lxx. Et ipsum ad domum Assyrij ligantes tulerunt xenium regi Iarim in dono, Ephraim accipiet confusionem: eadem sententia. (Cōfundetur Israel in voluntate sua) Lxx confundetur Israel in consilio suo.) Cùm videre signa quæ fiebant, & resurrexisse Dominum, idque custodes testari, confundetur in consilio suo, quod cæpit aduersum Christum, nam & Græcè & Hebraicè est propter consiliū suum.

suũ. (Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ.) Samaria, (inquit RVPERTVS) Hierusalem est hoc loco, quæ impleuit peccatum Samariæ. Vt enim Samaria discessit à regno Iuda, sic Hierusalem discessit à Christo, & eum negauit, & regem suum Cæsarem esse dixit. Hæ formæ loquendi apud oratores & poetas Græcos & Latinos sunt receptissimæ, nequis hæc rideat ob imperitiam litterarum humanarum. Pro spuma reddidere Lxx. φρύγανον quod interpres Latinus cremium vertit, est autem φρύγανον palearum minutissimum, quod acus Latine dicitur, cum messes subiactãtur vallis, aut ventilabris, cũ vẽtilantur messes inquã, id quod leuissimũ est, & raptat vẽtus id est φρύγανον. Verbũ Hebręũ Spumã significat, & videtur etiam significare id quod est acus Græcè φρύγανον: siquidem. קצף. decorticare etiam esse aiunt Rabini, & gluma thecæ grani est in spica, & ex culmi theca tribulis comminuta fiunt φρύγανα leuissimæ paleæ quas ventus raptat. Sensus est ergo: fecit Samaria, id est, Hierusalem, vt in ea nec esset rex, nec sacerdos, & ita euanesceret vt spuma super faciem aquæ, & vt acus & paleæ minutissimæ quæ raptantur vento, quæ euanescunt. THEOPHILACTVS hæc de Christo interpretatur, abiecêre ab se Christum regem, tanquam spumam quæ fertur super aquam, tanquam rem contemptibilem, & tanquam areæ purgamenta contemptiss. pro nihilo illum putantes pro spuma quæ fertur super aquam, pro leui stipula quæ raptatur vẽto: & Samaritas interpretatur impios Iudæos, qua ratione dictum est.

Vulg. D. HIERONYM.

Et dispergentur excelsa Idoli peccatum Israel, lappa & tribulus ascendit super aras eorum.

Translat. LXX. Et auferentur altaria iniquitatis, peccata Israel, & spinæ & tribuli ascendent super altaria eorum.

Signum fuisse aduentus Christi idolorum casus diximus in Esaiam pluribus, idq; non semel THEOPHILACTVS vaticinatur casura idola id quod post Christi aduentũ est factum, & ex vno idolo cui nomẽ erat. on, id est robur & fortitudo, vel. auen, id est, iniquitas, peruersitas, & mendacium, omnia idola significat. RVPERTVS cuncta hæc, & cætera superiora ad Christũ ait esse referenda, & describi hic vastitatem illam, quæ post Christi crucem Iudæę vniuersæ à Romanis est importata. Et HIERONYMVS hanc tantam vastitatem, qua omnia spinis & tribulis erant obducenda, ad vastitatem referenda esse ait, quæ à Romanis Iudæis est importata: nec quisquam hoc potest inficiari. Nec enim post ductas captiuas decem tribus cessauit idololatria inter decem tribus. Et prophetia esset falsa, nec enim verum esset dispersa fuisse idola in Israel, in decem inquam tribubus, quæ refloruêre ex residuis captiuitatis, nec in regno Iuda. Disces hoc ex historijs, & potissimum ex Machabæorum libris, quibus testatum est, plærosque ex Iudæis instigasse Antiochum, vt legem Iudæorum deleret, efficeretque vt omnes Iudæi cum gentibus eodem iure viuerent, & eosdem Deos colerent. Idemque testatur Iosephus Iudæus, hique impij Iudæi maximè persequebantur pios, & maximas in eos ędebant cædes, vt cogerent Dei legem abiurare, & ad cultum Idolorum transire. Post crucem ergo Domini hæc omnia facta sunt, dispersa sunt excelsa idoli, dispersa sunt idola, & contrita quę colebantur in montibus excelsis. (Peccatũ Israel) quæ fecêre peccare Israel. Lappa & tribulis ascẽdet super

aras eorum.) Idolorum templa magnificentissima solo æquabuntur, & in vastitatem redigentur, ita vt spinis & tribulis contegantur.

Vulg. D. HIERO. Et dicent montibus operite nos, & collibus cadite super nos.

Translat. LXX. Et dicent montibus operite nos, & collibus cadite super nos.

DIVVS HIERONYMVS hæc huius capitis verba Dominũ ait interpretatũ apud Lucam de sua passione & de vltima Iudææ vastitate post suam crucem. THOPHY. cum alio retulisset hunc locum, subiunxit ταῦτα δὲ ὁ κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ εἶπε, καὶ περὶ τῶν δὲ αὐτῶν καλυψομένων τοὺς ἰουδαίους τῶν κακῶν. i. hæc Dominus in Euangelio dixit de his ipsis malis quæ Iudæos oppressêre, Eodem refert RVPERTVS locum hunc Euangelicum iuxta canonem scripturæ interpretandæ, quo vtitur Augustinus & alij patres. Hic locus sat erat, vt confessa res esset, totum hoc caput ad Christi tempora referri, quod hic locus à Domino Lucæ. 23. refertur ad vastitatem Iudææ post eius crucem inuectam à Romanis. Quoties enim locus aliquis ab Apostolo aut ab Euangelista, aut ab ipso Domino explanatur, antecedentia & sequentia eodem sint referenda, si congruant, & congruunt multo, multoque magis quam Hebræa interpretatio. Igitur ad passionem Christi sunt referẽda. Et certè verba hæc ad captiuitatem Babylonicam referri non possunt, in qua ducti captiui sunt Hierosolymitæ. Etsi legas Poetas & Historicos, humili obstẽtatione petunt victi hostes vitam, & vt captiui ducantur, etsi id fiat beneficium maximum sibi putant dari, & fœminæ non occidebantur. Cur igitur siue referas ad captiuitatem Babylonicam, siue ad captiuitatem decem tribuum vota facerent fœminæ, vt montes caderent super ipsas? Refer contra ad tempora Romana, quibus tanta calamitas in Iudæos incidit, vt ait IOSEPH. & vt præsignificatum erat à Prophetis, quanta post homines natos nullo vnquam tempore fuisse legitur. Cum obsessi à Romanis Hierosolymitæ eo tempore cum Hierosolyma confluxerat omnis multitudo Iudæorum ad celebrandum Azymorum Pascha, cum defecti erant omni commeatu, & peribant dira fame intra muros, & seditionibus Tyrãnorum, à quibus spoliabantur intra domos & per vias, & miseris modis cruciabantur, & foris perturbabantur Romanorum armis, nec per Tyrannos licebat cuiquam se dedere Romanis, & relinquere vrbem: nec liberari fame & peste, nec per Tyrannorum seditiones, qui multi erant licebat intra vrbem à malis conquiescere, & viui subibant tumulos, & inde extrahebantur ad cruciatus: tunc verè licebat dicere montibus, cadite super nos, & collibus operite nos: quando nec viuere, nec mori licet, sed cruciari miseris modis, & in perpetuis cruciatibus vitam transigere. Sed quid refert, Iudæi aliter interpretantur: quasi vero Iudæi de Christo essent interpretaturi: & spiritaliter de Christo, aiunt, hæc dicta sunt. Alibi dixerat HIERONYMVS, idque non semel, quantum Ecclesiæ detrimentum importet, quæ litteraliter de Christo sint dicta, interpretetur quis spiritaliter, & allegoricè. Sed ferendum hoc esset, si vnus esset locus Euangelicus qui non congruat sensui Prophetæ. At si interpretere iuxta veterum patrum interpretationem, quæ eruitur ex locis quos ex hoc capite, & alijs interpretantur, & ipsos inter se congruere videas, & cum Apostolicis & Euangelicis mirabiliter consentire. Argumentum est insolubile veritatis, cum omnia congruunt inter se nihil repugnat. Congruunt litteræ Hebrææ, Grææ, & Latinæ cum interpre-

tatione

tatione Sanctorum, omnes veteres Græci & Latini, qui locos huius Prophetæ interpretantur inter se consentiunt, & cum Apostolicis & Euangelicis quæ ex hoc Propheta citant testimonia, Hebrææ interpretationi repugnant ferè omnia, & tamen creditur à quibusdam. En DOMINVS hanc prophetiam Osee citat capit. 23. Lucæ, iuxta Lxx, & interpretatur de extrema vastitate Iudææ post Crucem, quid amplius vis? tum interest, quod sunt duæ orationes in Propheta, eas Lucas citat præpostere, priorem posterius, & posteriorem prius: citat tamen iuxta Lxx eisdem verbis grecè. Quid expetat amplius vir Christianus, cum videat Dominũ de se hæc interpretantem, quẽ alium quærit interpretem?

Vulg. D. HIERO. Ex diebus Gabaa peccauit Israel, ibi steterunt, non comprehendet eos in Gabaa prelium super filios iniquitatis, iuxta desiderium meum corripiam eos, congregabuntur super eos populi, cùm corripientur propter duas iniquitates suas.

Translat. LXX. Ex quo colles peccauit Israel, ibi stetit, non comprehendat eos in colle bellum, super filios iniquitatis venit vt corriperet eos, congregabuntur populi super illos: cum correpti fuerint ipsi in duabus iniquitatibus suis.

QVoties Propheta citat aliquam veteris testamenti historiam citat tanquam typum prophetiæ de qua agitur: leges. 1. Regu. capit. 8. Iudæos petijsse à Samuele, vt constitueret eis regem, qui iudicaret eos sicut vniuersæ habent nationes: Samuelemque hoc ad Dominum detulisse, respondisseque Dominum audi vocem populi, non enim te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos, iuxta omnia opera sua quæ fecerunt à die qua eduxi eos de AEgypto, sicut dereliquerunt me, & seruierunt dijs alienis: & infra capite decimo de eisdem: vos autem hodie proiecistis Deum vestrum, qui solus saluauit vos de vniuersis malis; & dixistis: nequaquam, sed regem constitue super nos. Et creatus est illis rex Saul ex Gabaa, vt eodem capite decimo dicitur, & capite vndecimo. Ergo hanc historiam citare videtur Propheta tanquam typum rei de qua agitur: cum dixerunt: nolumus hunc regnare super nos, & non habemus regem nisi Cæsarem. In diebus igitur Gabaa peccauit Israel cum abiecit Deum, qui illorum rex erat, & petiêre Saulem regem sibi dari. Quæ res typus fuit huius rei: quid enim interest dicere: Nolumus hunc regnare super nos, an, Non habemus regem nisi Cæsarem. Et dicente Samuele: Vos hodie proiecistis Deum vestrum qui solus, &c. Respondêre. Nequaquam, sed regem constitue super nos, vbi planè negant Deum se habere velle regem, & alium regem petunt. Ex diebus Gabaa peccauit Israel.) In typo peccauit hoc peccatum, cum in figura præsignificauit se hoc facturum. Nam vt AVGVSTINVS docet, omnis vita populi Iudaici, omnia facta typus ferè Christi, & mysteriorum Christi erant. (Ibi steterunt.) Ibi in typo illo fuerunt Iudæi Christum negantes, ibi significati sunt impij Iudæi qui Christum affecere cruce. (Non comprehendet eos in Gabaa prælium super filios iniquitatis) variè hic locus distinctus est à D. HIERONYMO, & à Lxx. HIERON. ita distinxit, vt dixi, vt esset sensus. Non luituros Iudęos eius facti pœnas, quod infra eodem lib. 1. ca. 12.

 dixit

dixit Propheta, cum dedit Dominus voces & pluuias, & timuit omnis populus nimis Dominum & Samuelem: Et dixit vniuersus populus ad Samuelem: ora pro seruis tuis ad Dominum Deum tuum, vt non moriamur. Addidimus enim vniuersis peccatis nostris malum, vt peteremus nobis Regem. Dixit autem Samuel ad populum: Nolite timere. Idem ait hoc loco Dominus, nō luituros fuisse Iudæos hoc malū quod petierē regem Saulem & repudiauere Deum; Luituros quod illo facto est præsignificatum: luituros quod Christum Deum verum & hominē verum repudiauere: & dixere; Non habemus regem nisi Cæsarem. Non comprehendet eos Iudæos prælium, quo puniantur à Domino in Gabaa, pro Saule rege electo in Gabaa, sed comprehendet eos vastitas Iudææ pro filijs iniquitatis, qui Christum Deum repudiauere, & petiere sibi Cæsarem regem. Lxx sic hoc distinxêre iuxta codices castigatiores: Ex quo collis peccauit Israel. Nam Gabaa nomē proprium patriæ Saulis, reddidêre Grecè collis, Gabaa enim sonat latinè collis, fortasse, vt alluderent ad præsentem prophetiam: dicent collibus; Cadite super nos: quasi innuerēt satius sibi futurum vt Gabaa. i. collis, quod sita esset in colle, caderet super ipsos, quam vt postea tantum tanque immane nefas admitterent. Ex quo ergo collis. i. Gabaa factum illud fecit, quo repudiauit Deum regem, peccauit Israel. Significatum est hoc peccato peccaturum Israel illud immane peccatum crucis Domini. (Ibi steterunt) ibi in eo typo, & in ea figura steterunt, significati sunt hi, Postea sic sequentia distinguunt: (Non comprehēdet eos in colle.) Non castigauit Deus in illo colle in Gabaa, nec operuit illos collis ille. Bellum in filios iniquitatis venit.) Luent tamen filij iniquitatis eorum qui imitabuntur parentes in negando Christum, in illos veniet bellum & vastitas, quod factū est. Deinde (castigaui ipsos secundum desideriū meum) hoc eodē modo D. HIERONY. iuxta desiderium meum corripiam eos,) vt corripiam eos, vt iam olim desiderabam quod petebant à Domino frequēter, vt se relinqueret liberos, vt cæteras gentes, negabat Dominus se facturum tamen aliquando cùm complesset suum institutum, misso nunc Christo & completa œconomia redemptionis congregabuntur super eos populi. Hoc etiā magis ad Romanos spectat, sub quorum signis etiam nationes omnes militabant, quę cōgregatę sunt aduersus Iudęos. (Cū corripientur,) cum punientur propter duas iniquitates suas, quod cruci suffixere Dominum, & postea cûm comperêre resurrexisse, iuxta prædictiones Prophetarum, corrupêre custodes vt id seruarēt tacitū, & dicerēt Domini discipulos corpus Domini fuisse suffuratos. THEOPHYLAC. de peccato idololatriæ hæc interpretatur: vt Israelitæ puniti sint à Deo propter Idololatriam: & de passione Domini, in qua Iudæi propter idololatriam sunt occęcati. Idololatria nanque, cui semper dediti fuere, fuit causa cur in aduētu Domini permissi sint à Domino occæcari. Ait ergo THEOPH. Καὶ ὅτι τὸν κύριον ἀπέκτειναν: ἀφ' οὗ γὰρ τὸ τῆς φιλαργυρίας πάθος ἐνόσησαν, οὐκ ἐνείχοντο δοξάζεσθαι τὸν κύριον. στάντες οὖν ἐν τούτῳ τῷ πάθει, ᾠήθησαν ὅτι εἰ τοῦτον ἀποκτενοῦσι, οὐ καταλήψεται αὐτούς πόλεμος, οὐκ ἐλεύσονται ἐπὶ αὐτούς οἱ ῥωμαῖοι: ἀλλὰ ἦλθε ἐπ' αὐτοὺς πόλεμος, ὅτι δύο κακίας ἐποίησαν στρώσαντες τὸν κύριον, καὶ συκοφαντήσαντες τὴν ἀνάστασιν. i. Et quoniam Dominum occiderunt: ex quo enim vitium auaritiæ eos inuasit, non patiebantur glorificari Dominum. Quū ergo hoc calerent morbo, putarunt, etiā si Dominum occiderent, non comprehēderet eos bellum, nec venturi essent aduersus eos Romani: sed venit aduersus ipsos bellū, propter flagitia duo: quod cruce affecêre Dominū, & quod corrupere custodes, vt negarent resurrectionem. Ergo iuxta Theophylacti sententiam, nō comprehendet eos bellum: cogitationes Iudæo-

Iudæorum significat: postea subiungitur, quid sit facturus Deus, propter eorum duo flagitia.

Vulg. D. HIER. Vitula docta diligere trituram, & ego transiui super pulchritudinē colli eius. Ascendam super Ephraim, arabit Iudas, confringet sibi sulcos Iacob.

Trans. Lxx. Ephraim vitula docta diligere victoriam, ego autem veniam super pulchritudinem colli eius, superponar Ephraim, reticebo Iudam, robur addat ipsi Iacob.

EPhraim vitula docta.) Hæc verba idem significare videntur, quod illa apud Esaiam: Ego posui te quasi plaustrū triturans nouum, &c. quæ sancti patres, vt dixi in Cōmentarijs in Esaiam, ad prædicationem Euangelicam referunt, qua Apostoli excoluerunt omnium mentes aratione cœlesti & spiritali, vt semen diuini verbi exciperent, & doctrinam Euāgelicam. Nam verba Osee eadem esse videntur cum verbis Esaiæ: sic hæc CYRILLVS intellexisse videtur Glaphyrorum .7. de Isachar: Admirans, inquit, hęc tribus cœlestia bona, & sempiternā fœlicitatem, ex doctrina Christi intellige, quam nec mens cuiusquam concipere potest, nec lingua exprimere: post illa erit laboriosa videns terram pinguē esse, subijciet humeros labori. Metaphora ducta est, inquit, ab optimis agricolis, qui nacti pingues agros non parcunt operæ inpastinando, arando. Et Osee testem horū citat. Ephraim ergo vitula docta diligere trituram: docebitur à Domino Ephraim triturare aream Domini, & comminuere dura corda hominum ad recipiendum semen verbi Dei. Vel vt Lxx diligere victoriam, sic enim codices castigatiores vbi νῖκος, nō νεῖκος legitur, & sic legit THEOPHYL. Gręcè, Latinè victoriam; AMBROSI. & THEOPHY. & Lxx faciunt paraphrasim: trituram interpretantur victoriam, quod duodecim Apostoli ferèè decem tribubus electi à domino vicère omnem orbem: & Christo subiūgauère. Dicunt ergo Lxx trituràuère, id est, vicère, fecere vt colla Christo subijcerēt. Spe ergo pręmiorū cœlestium dilexit Ephraim, id est, dilexère decem tribus, Apostoli collecti ex decem tribubus, trituram, triturare vniuersum orbem, & pati tot labores. Et ego transiui super pulchritudinem colli eius.) Spiritus sanctus veniet super collum pulchrum Apostolorum, vt Christi iugo colla subijciant, vnde vulgatus est canon, partem poni pro toto, vnde ait AMBRO. interim Iuda populum laudari, quod pro parte fideli populi Iuda ponitur totum, interim vituperari quod pro parte infideli ponitur etiam totum: & ita nūc Ephraim pro Apostolis poni videtur. Sic intellexisse etiam videtur AMBRO. de Patriarcha Ioseph capit. 7. vbi cùm de sempiterna quiete & spiritali lege meminisset, addidit: quā spiritalem legem, intellige Ephrē illa tribus patrum Deo fructuosa custodit. Postea vacca illa abundans spiritalis lactis & gratię, super cuius decorem ceruicis Deus sedere se dicit, vt scriptum est: Ephrem vacca docta diligere victoriam, Ego enim transiui super decorem ceruicis eius. Ascendam super Ephraim. (Lxx Superponar Ephraim) Sic enim legendū arbitror ex codicibus Gręcis castigatioribus: & ex Theophylacto leges ἐπιβιβῶ ἐφραὶμ: conscēdam super Ephraim. Ideo enim Angeli & Apostoli equi Dei dicuntur: quod illorum mentes conscendit, & in illis loquitur, vt docent sancti patres. (Arabit Iudas) talem nactus sessorem: hoc est, Spiritum sanctum sessorem nactus Iudas, Apostolorum & Discipulorum Domini chorus arabit aratro cœlesti vniuersum orbem. Confringet sulcos Iacob.) ducitur hæc omnis metaphora ab

ra ab agricultura, vbi alius arat, alius occat, id est, glebas comminuit, alius aliud munus obit. Iacob ergo occabit, cōminuet pectora dura quorundam, qui quanuis crediderant, adhuc in peccatis obdurauerant. Alij ergo alia munera obibunt in hac spiritali agricultura. Aliter hæc posteriora vertere Lxx, nam quod verbum Hebræum duo significat, arare, & tacere: pro arabit, reddidêre, reticebo, id est, faciam reticere, forma dicendi Græca, & Hebræa: faciam tacere Iudam, vastabo Iudæos infideles, & pro, Confringet sibi sulcos Iacob: edidêre, Irroborabitur ipsi Iacob: Hebrēā lectionem sic etiam vertere potes: Vastabit ipsum Iacob. THEPHY. Iacob, id est, Christus: propter simplicitatem & innocentiam, quod non est inuentus in ore eius dolus, & quod de semine eius descendit Christus: vnde Israel & Iacob pro Christo in scriptura sæpè ponuntur. Ergo Iacob, id est, Christus irroborabitur, præualebit ipsi aduersum ipsum Iudæorū populus. Vel vt Hebraicè est; vastabit ipsum Iudæorum populum: Itaque translationem Lxx sic vertes: Irroborabitur ipsi Iacob: & sic authore THEOPHY. interpretabere: Irroborabitur aduersum ipsum Iudæorum populum Christus post crucem. Sic enim ait apud Esaiam: Per me hæc facta sunt vobis. THEOPHYL. ταπεινώσω, φησί, τοὺς τραχήλους τῶν βασιλέων, Φαρισαίων, καὶ τῶν ἱερῶν, οἱ τραχηλιοῦνται ὑψηλότεροι: ἀλλὰ ἐταπείνωσεν αὐτοὺς ὁ ὑπὸ αὐτῶν σταυρωθείς. i. humiliabo, inquit, colla & ceruices regum Pharisæorum sacerdotum qui elata ceuice ambulant cœteris elatiores, sed humiliauit ipsos crucifixus ab ipsis.

Vul. D. HIER. Seminate vobis in iustitia, metite in ore misericordiæ, innouate vobis nouale.

Translatio. LXX. Seminate vobis in iustitia, vindemiate fructum vitæ, illuminate vobis lumen scientiæ.

AD alia refert THEPHY. hæc, & ad Christum Dominum postea: seminate, inquiens, vobis in iustitia ad veram iustitiam qui Christus est, quod Christus factus sit nobis iustitia, seminate in auditorum cordibus quæ ferant ad Christum. (Et vindeminate fructum vitæ.) vindemiate illum Christum Dominum, qui dixit: Ego sum vita (illuminate vobis lumen scientiæ) cognitionis Christi, scilicet. Quærite Dominum, donec veniat vobis fruges iustitiæ: quærite Dominum, ipse dabit vobis fructus iustitiæ: nō enim, inquit, per legem iustificabantur Iudæi, sed per gratiam Christi nos iustificamur. Dixerat prius THEOP. Multis modis Deus omnipotens nos ad pietatem vocat malos minis impendentium malorum terret, quod factum est vsque adhuc: vocat quoque bonos ad virtuté & pietatem proposita præmiorum spe. PROCOPI. regni cœlestis & sempiternæ beatitudinis spe proposita omnia suffert vir sanctus, agricolans sibi sempiternam hæreditatem, iuxta illud Osee. seminate vobis in iustitiam, vindemiate in fructum vitæ, illuminate vobis lumen sciētiæ, quærite Dominū donec veniant fruges iustitiæ vobis. AMBRO. in Psal. 118. sermone. 1. in principio, duplicé rationé esse ait vitæ bonæ instituendæ: primū enim oportere ait sanctos mores colere, deinde cognitionem scientiæ sibi cōparare: vtrūque adstipulatur alteri: quia in maleuolam animam non intrabit sapientia: seminate, inquit scriptura, vobis ad iustitiam, vindemiate fructum vitæ, illuminate vobis lumen cognitionis. Non prius illuminate, inquit, sed seminate, nec solum seminate prius ad iustitiam, sed vindemite fructum vitæ, & sic illuminate lumine cognitionis, vt perfectio non solū cōsitis, sed etiā receptis fructib⁹ approbetur. Idé AMBRO. sermone, 81. finé agricolationis terrenæ, & diuitiarū hāc spiritalé agricolationem esse ait, vt seminemus nobis

quæ

quę in cœlis metamus,& de hac agricolatione & ſtercoratione lege breue & pulcherrimum caput primum eiuſdem AMBRO.de pœnitentia.Eodem refert ORIGE.lib.1.in Iob,ſeminate, inquit, vobis ad iuſtitiam, vt metatis fructū vitę æternæ,ſcilicet,in reſurrectione recipietis,inquit,ineſtimabilē beatitudinē in die viſitationis.Et idē ORIG.in finem cap. 12.Matth. ſeminate inquit vobis fructū ad iuſtitiā,vt prius bona opera faciatis,& poſtquā emendaueritis mores, illumina te vobis lumen ſcientię:ordo viæ hic eſt, vt prius emendemus mores,& ſic eamus ad ſciētiam,vt illuminemur,nempe quod in maleuolam animam,&c.Idem ait CYRILLVS. in Leuiticum lib. 6. verbis eiſdē.ORIG.rurſus lib. 6.cōtra Celſū: hoc lumen ſcientiæ quo iubemur illuminari,verbum patris eſt,quę eſt lux vera,quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Et tomo.4. in Ioannem:Illuminate,inquit, vobis lumen ſcientiæ, veluti exiſtente alia luce: præterea mandate dicit,illuminate vobis lumen ſcientię, alioqui fruſtra additum eſſet ſcientiæ.GREGO. Nazianzenus de moderatione in diſputatione ſeruanda:nec in malignam animam ſapientia introibit,atque adeo ad iuſtitiam ſerere, & vitæ fructum vindemię inſtar colligere,vt ſcientiæ lumine colluſtremur. Idē ait idem GREGO.in oratione in ſanctum baptiſma verbis eiſdem, quæ omnia ſum tot verbis perſequutus,vt appareat quam varijs modis ſanctorum interpretationem,quam IRENAEVS Eccleſiæ Theſaurum nominat ſubuertant, qui Hebræorum interpretationem mordicus tenent.Nam primum, quod centies dixi,ſi Hebraica interpretatio eſt valitura,ſancti patres omnes inaniter tunderedicentur:nam hic hunc locum duodecim prophetarum interpretatur, ille illū, alius alium, & inter ſe omnes conſentiunt:ab Iudęorum interpretatione toto cœlo deſident noſtri, ſiquidem Chriſtum in ſcriptura vidēt, & interpretātur, Iudæi nec vident nec interpretantur. Ecce nunc aliud ſe offert, ſi valet Hebræorum ſententia, authores omnes, quos hoc loco citaui,qui hunc Oſee locum interpretantur contemnentur & erunt ludibrio:quid ais Ambroſi? quid tu Gregori cognomento Theologe? & tu Cyrilli Eccleſię Catholicæ olim gloria & ſplendor nominate? cœterique quantis in tenebris verſamini. Nihil horum quæ dicitis eſt Hebraicè, non pudet vos Eccleſiæ lumina ſplendidiſsima verba ventis irrita dare? Non eſt Hebraicè: vindemiate vobis fructum iuſtitiæ,ſed vt HIERO.reddit, Metite in ore miſericordiæ; quid putas ſi his applaudamus, hos ſuis ſodalibus ad aurem inſuſurraturos? quā petulanter putas eos Eccleſiaſticos omnes eſſe riſuros. Oſtendimus ergo teſtimonio etiam ipſorum Iudæorū duplicem in pleriſque locis ſcripturæ eſſe lectionē Hebraicè, vtrāque ſanctam, quod enim D. HIERO. vertit,Metite, Hebraicè eſt, quis ru,id eſt metite, ſed ſi priorem litteram in B.mutes,& pro,quis ru,legas biſru,vindemiate erit, vt legêre Lxx.Maior mutatio eſt in eo quod ſequitur, pro in ore miſericordiæ,legêre Lxx fructū vitæ:ꝙ pro,le pi: legere, peri, fructū, & pro,חסד, חַיִּי,vitę dura,inquiēt eſt hæc tanta mutatio:quid ſi in his quæ duobus locis ſcripta ſunt Hebraicè verbis eiſdem multo oſtendi duriora,ſeruata tamen ſententia ſancta, vt neceſſe habeas vtrunque fateri ſanctum & ſacrum, vt re ipſa eſt. Sed dices nuſquam video illud: Illuminate vobis lumen ſcientiæ, Nam pro hoc D.HIERO. reddidit:innouate vobis nouale,ita eſt,ſed pro,niru, voce Hebręa, innouate, legêre Lxx hieru, illuminate, & pro vir,nouale, legêre or,lumen,& ſic vertêre pro veet,& tempus,legêre deet,ſcientiæ: illuminate vobis lumen ſcientiæ, vulgata ergo ſic explanabitur (ſeminate vobis in iuſtitia) facite fructus bonos, vt iuſtificemini in Chriſti aduentu,ſcilicet,vt illuminet corda veſtra Deus, ne vos occœcet veſtra

impietas

impietas.(Et metite in ore misericordiæ) posset verti lectio Hebræa: Metite ex ore meo misericordiam, ex Christo, qui os patris dicitur, (innouate vobis nouale) animas vestras innouate, eradicatis vitiorum spinis aratro cœlesti Apostolorum proscisis.

Vulg. D. H I E R O. Tempus requirendi Dominum quum venerit, qui docebit vos iustitiam, arastis impietatē, iniquitatem messuistis, comedistis fructum mendacij.

Transla. L X X. Quærite Dominum donec veniant vobis fruges iustitiæ, quid tacuistis impietatem, & iniquitates eius vindemiastis, comedistis fructum mendacem.

DIxi hunc locum aliter distingui, & verti à Lxx viris, quam à D. H I E R O. qui pro, וְעֵת, & tempus: legisse videntur mutatione vnius literæ דעת, cognitionis: itaque illud דעת cognitionis, tribuunt superiori sententiæ, & nouo initio dicunt: Quærite Dominum: verbum enim Hebræum & imperantis esse potest, & temporis infiniti, quod pro gerundio apud Hebræos valet: ita D. HIERO. vertit: quærendi, Lxx quærite: & vocula Hebræa עד, sonat cum, vt vertit D. H I E R O N Y. & quo ad, vt reddidêre Lxx: & verbum Hebræum יוֹרֶה qui doceat, significat & pluuia: D. H I E R O. vertit, qui doceat, Lxx reddidere pluuiam; & paraphrasi quadam fruges: & ita vulgata sic explanabitur (tempus requirendi Dominum) tempus est vt vos præparetis, & requiratis Dominum (quum venerit) quando venerit (qui docebit vos iustitiam) doctrinam Euangelicam. Translatio Lxx sic: quærite Dominum donec veniant vobis fructus iustitiæ: vel vt Hebraicè est iuxta Lxx donec veniant vobis pluuiæ iustitiæ, rogate Dominum, vt descendat pluuia illa iustitiæ, de qua Esaias: Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum. T H E O P H Y. quærite Dominum, ipse dabit vobis fructus iustitiæ Christi, qui nobis est iustitia, id enim dixerat supra, nec enim per legem iustificabantur Iudæi sed per fidem Christi (arastis impietatem) R V P E R. quando quærebatis cum scribis & Pharisæis quomodo Iesum perderitis: & superiora & sequentia vsque ad finem capitis. R V P E R T. ad Christum refert (iniquitatem messuistis) quando impetrastis à Pilato, vt crucifigeretur Dominus (comedistis frugem mendacij) luistis pœnas vastati à Romanis, & patrijs sedibus pulsi, quod mentiti estis aduersus Dominum: Lxx hæc aliter intellexisse videntur. Quod enim D. H I E R. vertit (arastis impietatem) Lxx vertere: tacuistis impietatem: quod charas, verbum Hebræum tacere est, & arare, D. H I E R O N Y. vertit arare, Lxx tacere, tacuistis impietatem, cum sciuistis Dominum resurrexisse, oportebat vos fateri vestrā impietatem, & Christum, quem crucifixeratis, agnoscere, & recipere: quando id erat signum datum Iudæis agnoscendi Christum, quod mortuus esset resurrecturus, vt ipse Dominus dixit: signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ: nam ad tempora Christi hæc referunt T H E O P H Y. & R V P E R. (Et iniquitates eius vindemiastis) pro messuistis, posuere vindemiastis: quo mutata videtur vna littera: & erat duplex lectio. Huius impietatis, inquit T H E O P H Y. qua tacuistis Christi resurrectionem, & custodes corrupistis, vendemiastis iniquitates, id est, pænas iniquitatis vastati & pulsi Iudæa, & exclusi ab Ecclesia (comedistis fructum mendacij) vestrorum mendaciorum, quibus negastis resurrexisse Dominum.

(?) Vulg.

Vulg. D.HIERO. Quia confisus es in vijs tuis, & in multitudine fortium tuorum, consurget tumultus in populo tuo, & omnes munitiones tuę vastabuntur.

Transla LXX. Quia sperasti in curribus tuis, in multitudine fortitudinis tuæ & consurget perditio tua in populo tuo, & omnia murata tua peribunt.

EVSEBIVS Pamphili demonstrationis Euangelicæ lib. 8. demonstratione. 4. hoc loco probat agi hoc capite, & initio sequentis de temporibus Christi Domini, quod his verbis plane pręsignificetur vastitas importata Iudæis à Romanis post Christi crucem. Sed THEOPHYLAC. eodem modo interpretatur. Addit & illud, quod Iudęi spes suas habebant sitas in copijs, exercitibus, curribus, equis, consurrecturam tamen perditionem in populo Iudæorum, id est, ex ipso populo, potissimũ enim Iudæi periere fame, seditionibus tyrannorum: vt intelligant Deo opus non esse ad puniendam superbiam eorum qui suis viribus fidunt, vrbium munitione, aut exercitibus extrinsecus accersitis. Eodem spectat RVPER. (omnes munitiones tuæ) munitissimæ vrbes tuę, & munitiones, & turres tuæ vastabuntur ò Hierusalem: quod HIERO. vertit, In vijs tuis: Lxx reddidêre, In curribus tuis, legêre pro, darquiqua, vijs tuis, rachebqua, curribus tuis.

Vul. D.HIERO. Sicut vastatus est Salmana à domo eius qui vindicauit Baal in die prę lij matre super filios allisa.

Transla. LXX. Sicut Princeps Salmana ex domo Hierobaal in diebus belli, matrem super filios allident.

EVSEBIVS Pamphili canone ex consequentibus & antecedentibus, probat hic agi de temporibus Christi: quod de vastitate Iudæę agat, & de histo rijs, quæ illius vastitatis typi fuerant. THEOPHY. pro Hieroboam in trãslatione Lxx, legit Hierobaal: quod vitiũ in omnes codices irrepserat, & in EVSEBII Pamphili libros eoque maiore pretio ęstimãdum, quod beneficio THEOPHY. castigatus hic locus est, in eius cõmentarijs. Alterum illud est quod idem THEOPHY. docet hic agi de historia Gedeonis, & Madianitis Oreb Zebee Salmana. Nihil postulo amplius. Sat liquet ex his quę scripsimus in cap. 9. Esaię in illa verba: Sicut in die Madian, historiam Gedeonis, & Madianitarum typum fuisse aduentus Domini: & Gedeonem & Hierobaal typum fuisse Christi. Sicut enim vastatus est Salmana rex Madianitarum, & sicut fusi sunt & cœsi Madianitæ à Gedeone cognomento Hierobaal, ita vastabuntur vrbes Israel, & Israelitæ à vero Gedeone, & vero Hierobaale Christo Domino. Non est prætereundũ silentio Hierobaal ab Osea Propheta dici Arbeel: quod vt alibi dictum est latius Prophetæ vaticinantur futura dictis, factis, & Etymologia qua nostri maiores Iudæos vehementer premere solebant. Nam quod D.HIERO. vertit à domo eius qui vindicauit Baal, Hebraicè est à domo Arbeel: & pro Arbeel Hieronymus edidit: qui vindicauit Baal, quod Gedeon vindicauit, & vltus est impietatem Baal Idoli, quod eius aras subuertit, qua in re typus Christi fuit, qui eius aduẽtu erat subuersurus Idolorum aras. Oseas ergo duas mutauit litteras, pro Ierubaal, dixit, Arbeel: mutato priore, in, ר, & ain, postremo in: typus enim tertia persona dicebatẽ Ieroboal, vindicet se Baal: vel qui

Sic etiam legit Theodo.

qui vindicauit & comminuit Baal, à Propheta dicitur prima persona Arbaal: Ego Dominus vindicabo Baal, vastabo Idola & Idololatras, ita prophetę Etymologia vaticinantur quasi dicant Baal non se potuit vindicare, ego tamen qui sum Deus me vindicabo de Iudæis impijs, sed quidam mera somnia comminiscitur de Arbeel. Nunc fanum esse ait à Salmanasare vastatum, nunc historiam on extare dicit. Qui malùm extare potest historia rei, quæ nunquam fuit? postea Salmana pro Salmanasare accepit, flectere quando nequit superos Acheronta mouebit, vt nostra subruat. De nostris queror, quod quidam oculis non vtantur, & admotas oculis has Iudaicas fraudes non vident, Nec legunt Arbeel, sed Arbel, vt pro vrbe quadam accipiant, cuius mentio nusquam est: citant librum primũ Regum, & primo anno Osee Salamanasarẽ aiũt irruisse, & Arbel trans Iordanem vastasse crudelissimè: Vbi impudentissimè bis mentitur Vatablus cũ Iudæis, & quod Salmana dictum ait pro Salmanassare: cũ Salmana rex Madianitarum fuerit, cuius rei testis est Psal. 82. Sicut Oreb, & Sebee, & Salmana: & Arbel trans Iordanem vastatam crudelissimè commentitium est. 4. Reg, capit. 15. dicitur Teglathphalasar cœpisse Ion, & Abel: non vastasse, & quãtum inter Abel & Arbeel intersit, nouerit qui inspectarit diligenter Hebræam harum vocum Orthographiam. Sed negant Hebraicè esse Salmana, sed Salman: Magna res, quis ignoret Iudaicas fraudes? quasi ignoret Vatablus vnum punctũ addi & detrahi cum libitum est à Iudæis: sat est translationem Lxx semper pręferre Salmana. Hic locus, si attentè legeretur, non sat erat ad excitandos horum amatores è somno languido, quo pressi sunt? vides hos mille artes mouere, machinas mille ad defendẽdam suam interpretationem: & ad faciendam vim scripturæ: vides nostros ire vulgatam viam, nihil moliri fraudum, nihil dolorum: & tamen illis aures adhibes, nostris obturas, (Matrem super filios allident) Synagogam cum Iudæis impijs: vastato enim templo, & diruto, subuersis Hierosolymis allisa est Synagoga: ducta metaphora ab animali, cuius caput illiditur parieti, vt necetur. Vastati quoque, & strati ferro Iudæi & igni consumpti. Hũc locũ explanat EVSEBIVS, & THEOPHYLACTVS, inde petet qui volet. Nec enim legimus Madianitas edidisse stragem in Israelitas tantam, vt matres cum filijs allidérent: aut contra Gedeonem in Madianitas, sed Gedeonem illum typum Christi fuisse, & fudisse Madianitas & care Apostolorum Domini & Christi expressisse figuram, vt in Esaię commentarijs à nobis fuse dictum est, vnde colliges Prophetam Oseam eò nunc spectasse.

Vul. D. HIERO. Sic fecit vobis Bethel à facie malitiæ nequitiarum vestrarum.

Translatio. LXX. Sic faciam vobis domus Israel, à facie malorum vestrorum.

Commentario proximo retecta est fraudum turba, quas Iudæi & Iudaizantes commenti sunt, vt huic oraculo manifestissimo de Christo tenebras offunderent, nec conquieuêre, omnium maximam fraudem hoc loco moliuntur. Distinctionem antiquam huius capitis mutant, & principium capitis sequentis huius capitis finem faciunt: omnem lapidẽ mouent vt Christo aduersentur. Bene ergo ORIGE. de Iudæis: discerpunt, & dilacerant scripturam, vt eam ad Iudaicos sensus trahant, Idque frustra. Translatio D. HIERONYMI est admirabilis: tamen ex Hebræa lectione ad verbum sic verti potuit: sic fecit vobis Bethel à facie malitiæ malitiarum vestrarũ. Est enim Hebraicè idem nomen, raath raathehem: & translatio D. HIERO. qui

qui pluraliter vertit:& Lxx, qui vertêre etiam pluraliter ostendunt fuisse eo tempore rath raothechem: malitiæ malitiarum vestrarum. Et quando Hebraicè est idem nomen Latinè eodem nomine vertamus. Nota est hæc forma dicendi Hebrea, sanctus sanctorum, canticum canticorum, vnde intelligemus quæ sit malitia malitiarum, scelus scelerum, flagitium flagitiorum, omnium illud maximum flagitium crucis Christi quo se contaminauêre Iudæi. Igitur Bethel domus Dei, Ecclesia, scilicet, fecit vobis sic: fuit causa, vt vastaremini à facie malitiæ malitiarũ vestrarum: propter malitiam maximam omnium malitiarum vestrarum, mortis Christi. Quod enim impediebant prædicationem Euangelij Iudęi vastati sunt, vt diximus pluribus, & non semel in Commentarijs in Esaiã: & ideo Bethel domus Dei Ecclesia, ne impediretur à vobis, fecit hoc sic vobis Deus illius causa, vt Ecclesia dilataretur toto orbe, Lxx prima persona hęc vertêre, verba sint Christi: sic faciam vobis: iuxta illud Esaiæ: Per me hæc facta sunt vobis, & varietas personarum in lectione Hebręa freques est, nequis miretur, quod Lxx prima persona verterint, D. HIERONY. tertia: pro, Bethel, domus Israel, dixêre Lxx: Nam Beth, domus est Latinè, & ita reddidere Lxx, domus. Pro, el, transtulere Israel, quod ita in suis codicibus Hebræis legeretur olim sua tempestate, additis tribus litteris pro el, Israel. Nam vocales Hebraicè non scribuntur. Cùm pro, à facie malorum vestrorum, legeretur olim, à facie mali malorum vestrorum, ne malum malorum nostris aliquando aurem velleret, vt intelligerent immane illud flagitium flagitiorum crucis Domini, persuasere Iudæi nostris vt illud mali expungerent, vt alia pleraque quæ inductu Iudaizantium expuncta ostendi. Ergo sic Christi verba erunt. Sic faciam vobis domus Israel, sic faciam vobis Iudæi à facie mali malorũ vestrorum post malum illud malorum vestrorum, postquam impleueritis mensuram patrũ vestrorum. Nec aliter quisquam hæc poterit interpretari, si velit interpretari conuenienter sententiæ veterum Ecclesiastico rum, quos hoc cap. citaui.

Caput. XI. Osee.

Vulg. D. HIER. O. Sicut mane transijt & pertransijt rex Israel.

Transla. LXX. Mane proiecti sunt, proiectus est rex Israel.

VEntum est ad id caput quo locus ille ex AEgypto vocaui filium meum maxime controuersus inter nostros & Iudæos continetur, quem Iulianus Imperator apostata impientissimus nobis obijciebat, tanquam à D. Matthæo Euangelista citatum imperitè de Christo Domino quem Propheta Oseas de populo Israelitico ex AEgypti seruitute reuocato scripsisset, non de Christo. Nec nostro tẽpore desunt qui id affirment, & chartis mandent: & magna fingant mysteria; quæ reseraturos se aliquando promittũt, vt fidelium corda sedent, ne ira excandescant. Quanto satius erat aut aperire si quid habent mysteriorum, aut sequi Hieronymum & Eusebium, aut Chrysostomum, qui hunc locum piè & doctè defendunt, refellunt Iulianum, & Prophyriũ, & Iudęos, Nũc denuo de hac causa cũ Iudaizantibus controuersari, consilium est, quod Iudaica sequuntur, nostra deserunt. Primum omnium quæro ab eis cũ Hebræi hunc Prophetam de populo Israelitico, seruitute AEgyptiaca liberato interpretentur: veteres Patres D. HIERONY. antiquiores, & qui cum Diuo Hieronymo eiusdem tempestatis fuere, de Christo, & Christi mysterijs: nec eorũ quisquam aliò referat quam ad Christũ, cur

cur placeat magis Hebræos sequi, quàm doctores sacros? Quæro an fidem habeât Paulo, qui scripserit Spiritũ sanctum suę Ecclesiæ dedidisse doctores? atqui frustra dedidisset, si per tot sæcula omnes simul errassent. At si quis Hebræos sequitur & Hebraicã scripturæ interpretationẽ, qui Christũ in scriptura nõ vidět, planum est existimaturũ Apostolos & Euangelistas alieno sensu scripturã citasse. An putabas Iudæos impios de Christo Domino scripturã enarraturos? nihil minus faciět. Verte te ad Ecclesiasticos veteres, ad antiquos patres Græcos & Latinos, quorum sentẽtias his commentarijs recensuimus, omnes ad vnum vno consensu videas quæ citant omnia quæque interpretantur ex hoc Propheta ad Christum referre. Cur nos non iuuet sequi potius Ecclesiasticos, & scriptores sacros Græcos & Latinos temporibus Christi proximos, qui interpretationem scripturæ ab apostolis acceperunt? quibus Christus Dominus scripturæ sensum aperuit. Atqui si hos sequamur de Christo hãc prophetiã esse fateamur necesse est, & ab Euãgelista Matthæo appositissimè de Christo Domino puero in sacræ virginis vlnis ex AEgypto reuocato hũc versiculum esse citatũ. Alioqui si Ecclesiã alligas ea lege, vt Iudaicã interpretationẽ sequatur, nihil de Christi mysterijs interpretabitur. Vidẽt Iudæi in scriptura Antichristum, Christum Dominum nõ vident, vt vno ore nos admonent omnes patres veteres. Ne mireris hoc loco Iudæos Christum non vidisse, si cõferre iuuat Hebræorũ interpretationẽ cum Ecclesiastica: quod nos facere D. HIERO. iubet quodque est huius nostri operis institutum. Quæro quid videas in hoc propheta, quod te cogat eum ad captiuitatẽ decẽ tribuũ referre? Nam quædã referri posse ad captiuitatem decẽ tribuũ à principio largiti sumus: nihil tamen in toto hoc propheta esse quod te hæc ad decem tribus cogat referre necessario. Quę dicunt de Galgalis, de Ephraim, de vitulo, de vaccis Bethauen, de Bethel, de Samaria, similibusque, non cogunt ad decem tribuum captiuitatem illa referre, quibus supra respondimus: sed age largior omnia ita esse, vt loci illi ad idololatriam decem tribuũ sint referendi. Cum hic propheta Christi tempora præsignificet, vt volunt patres veteres, sacram passionem, resurrectionem sacram, Iudęorum cœcitatem, & vastationem Iudææ: cæcitatis Iudæorum, vt docent patres, causa reddi solet, quod Iudæi idololatriæ dediti fuerint. Et cum post passionem Christi occæcatæ fuerint, & vastatæ decem tribus, vnde potissimum Dominus delegerat Apostolos & Discipulos, (coaluerant enim in vnum cum regno Iuda; & vno nomine appellabantur Iudæi) Reddenda causa erat, cur decem tribus permissæ à Domino sunt occœcari, vna cum regno Iuda. Allegandæ igitur idololatriæ decem tribuum, & alia crimina quibus meruêre non trahi ad Christum, nec aliud quicquam in hoc propheta tu reperies, quod te cogat ad captiuitatem decem Tribuum illum referre. Iudęi & Iudaizantes vt possent hoc caput vndecimum ad decem tribus referre Deum immortalem, quot fraudes adhibent, quot impossibilia fingunt. Primum omnium pro Hierobaal substituere in translatione LXX Hieroboam: vt fieret nobis verisimile hæc ad captiuitatem decem tribuum referri: deinde à Salmana editam in Iudæos esse cladem immanissimam, vbi fingunt historias, quæ nusquam sunt, deinde fatentur eius rei non extare historiam: postea negant Hebraicè esse Salmana, sed Salman, quasi esset difficile intelligere Iudæos vnum punctum facile addere, & detrahere posse: & ita præferunt vulgata, & translatio LXX Salmana non Salman: pergunt pergere Iudæi & Iudaizantes Salmana poni pro Salmanassare: cum scriptura prodat Salmana à Salmanassare fuisse longè

longè diuersum : de Arbel fingunt historiam quæ nusquam rerum est, & pro Arbe el, legunt Arbel, & pro Abel Arbel, & alia sexcenta. Vides quot impossibilia fingunt Iudei & Iudaizantes vt postremam partem capitis superioris abducant à temporibus Christi, & ad captiuitatem decem tribuum traducant, vt ostensum est superiore commentario. Qui tot fraudes vno in loco adhibet, quæ nostra vulgata, & translatione Lxx, deprehenduntur, qui tot strophas comminiscitur, vt Iudaica defendat non se prodit sacrilegum & Dei testamenti corruptorem? Non prodit rerum Iudaicarum amorem ardentissimum? flagrãtissimum rerum nostrarum odium? cum tam auide vult nostra subuertere, constabilire Iudaica, tot rerum impossibilium fictione? Putas fortasse Iudæos, & Iudaizantes illis fraudibus quas diximus fuisse contentos, vt hunc locum, quo vel solo refellebatur vniuersa Iudaica interpretatio, de captiuitate decem tribuum subuertere? pergunt pergere, discerpunt scripturam & lacerant, quod Iudæos facere testatur ORIGENES: finem capitis superioris, & initium huius capitis vndecimi confundunt, & dilacerant ni capti oculis, auribus, & mente sumus: vel hic locus satis est, vt Iudæis aut Iudaizantibus nihil credamus. Sed memini inquies te dicere solitum insolubile argumentum te habere quo euinceres hanc prophetiam, Ex AEgypto vocaui filium meum, litteraliter à D. Matthæo esse citatam, quod pote magis quam quod veteres omnes hunc totum prophetam à principio vsque ad finem de temporibus Christi interpretantur & Apostoli & Euãgelistę quoties citant testimonia ex hoc propheta aut ex alijs minoribus, de Christo enodant; adde his quod sæpe diximus Lxx viros eodem semper spectare. (Sicut mane transij) hoc Hebræi de rege decem tribuum ablato, & prorsus deleto, & de decem tribubus ductis captiuis ab Assyrijs interpretantur: Nostri contra de Christi temporibus. Sic CHRYSO. tomo. 2. Homelia. 2. in festo Innocentum: Sacramentum Dominicæ Incarnationis his verbis ostensum esse ait, Nam quia ipse Deus oriens ex alto sol iustitiæ nuncupatur, venturus dicitur ab Esaia in nube leui, & ab Osea abiectus est Israel, &c. Expendamus nunc vtra sententia sit verior Hebręorum ne, qui hæc ad Babylonica tempora referunt, an nostrorũ qui ad Christum. Hebræi sic interpretantur, sicut mane transijt, pertrasijt rex Israel, id est, finietur rex decem tribuum, sicut mane, breui tempore. Si de rege Israel sermo erat, quæ sequuntur ad eundem regem referrentur, diceretur que causa cur rex commeruisset malum & exitium, non referuntur sequentia iuxta Hebræos ad Regem, sed ad Israel, id est, ad decem tribus, non est ergo hic sermo de rege. Deinde quæ rerum consequentia erat vt dicat Dominus, delendum Israel esse, quia puer erat? quando puer erat? imo iam senuerat, olim inquiunt apud AEygptum. Quando puer erat Israel in AEgypto dilectus est à Domino? & nunquam alias, cum tot Dei beneficijs sit auctus? & quomodo sicut mane transijt? id est breui tempore, breue appellas tempus cum post ductas captiuas omnes decem tribus per triennium est obsessus Samariæ. Ideo Iudæi aliter vertunt, reddunt enim sic: Aurora excisus est rex Israel, & interpretantur aurora, in principio regni Osee, falsum hoc est. Nam Osee nouem annis regnauit, quod liquet ex. 4. regum capit. 7. & illud quoque falsum esse videtur, quod deletum aiunt Israel quando puer erat: quoties enim Dominus Iudæos in deserto voluit conterere? sed vt ipse Dominus in prophetis ait, propter se & nomen suum in deserto, & in terra promissionis Israeli pepercit, & propter seruos suos. Age nunc quando si ad

H cap-

captiuitatem decem tribuum non cohe rēt hæc nec congruūt hæc bene, ad Christum referamus,& videbis quam omnia congruunt.R.Ioseph,vt leges in dictione,שחר,admonet duplicem hoc loco esse lectionem,בשחר,in mane: &,כשחר,sicut mane.Si legas sicut mane, vt præfert nostra vulgata,rex Israel pertransijt Iudæam sicut mane, sicut splendor lucis æternæ,sicut sol iustitię transijt ex Iudęa in AEgyptū,ad gentes, scilicet:his enim qui erant in tenebris lux orta est eis. Fugiens ergo Dominus in AEgyptum ibat vt clarum mane,& vt lux splendidissima:dices R. Ioseph dicere veriorem esse lectionem in mane:veniet in mentem tibi Matthæi.2.Ioseph ab angelo in somnijs esse nunciatum, vt acciperet puerū, & matrem eius, & summo diluculo, & mane illo transijt, & pertransijt omnes insidias regis Herodis, & sic translatio Lxx explanabitur: Abiecti sunt mane,Iudæi,scilicet, sunt abiecti illo mane,quo mane abiectus est Christus, qui dicitur Israel,vt sit sensus:Illo mane,quo Ioseph surgere ab angelo est iussus, & ducere puerum & matrem eius in AEgyptum: & quo Iudæi, qui Christum persequebantur vna cum Herode abiecerunt eum qui ostēdere locum vbi nasceretur, eo mane abiecti sunt à Deo,& illorum loco sunt suffectæ nationes. Vt enim dixit Dominus:Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum,traxit Iudæos, qui credidere, reliquos permisit esse in tenebris quod abiecere Christum verum lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. THEOPHILACTVS, qui hunc locum eodem modo interpretatur, Proiecti sunt Iudæi in tenebris,inquiens, qui à se Christum verum lumen expulere à Ioanne prodromo, qui solem fulgentissimum Christum adesse nunciabat, cùm eis dixit:Genimina viperarum, &c. quæ adiecit, & postea hæc passi sunt quod Christum verum lumen à se repulere. Negabis sic esse Hebraicè, vt vertere Lxx: & vt vertit D. HIERONYMVS: ita est, mutata vna littera est, vel fuit duplex lectio, altera quam secuti sunt D. HIERONY. & Lxx, & altera quæ nunc circunfertur. Videntur etiam Lxx legisse, non nidmo nidma, vt nunc legitur: sed, nidchu hidcha, expulsi sunt, expulsus est, vel abiecti sunt, abiectus est, eodem modo ferè Diuus HIERONYMVS: nidcha nidcha, abiectus est, & vertit sententiam transijt pertransijt. Sed lectio Hebræa quæ nunc circunfertur, exprimit etiam Christum mirabiliter. Nam, nidmo nidme, significat excidendo excisus est, vt Iudæi interpretantur: & assimilando assimilatus est, vt sit auroræ assimilando assimilabitur rex Israel, vel in aurora assimilando assimilabitur rex Israel, quod Christus Dominus nascens assimilabitur aurorę pulcherrimę orienti, & iubari Solis orientis. Idem significat quod supra dixerat CHRYSOSTOMVS: Rex Israel Christus assimilabitur sicut aurora, vel in aurora quod est eadem phrasis dicendi Hebræa cum illa,sicut lampas accendetur, sicut sol fulgentissimus orietur mundo. Certe hic locus Christum ex AEgypto cum matre sacra Maria ob oculos ponit, non regem decem tribuum, nec decem tribuum captiuitatem.

Vul. D. HIERO. Quia puer Israel, & dilexi eum & ex AEgypto vocaui filium meum.

Transla. LXX. Quia puer Israel, & ego dilexi eum, & ex AEgypto vocaui filios eius.

PLus millies dixi translationem Lxx, per octingentos & 30. annos asseruatam in Iudęorum Synagogis, & dum nostri primis Ecclesię temporibus ad martyriũ vocarentur, & per omnia cruciamentorum genera cruciarentur, laceratam à Iudęis esse, & multis locis contrucidatam quod Christum planè sonaret. Et ex locis à Iudæis vitiatis hic vnus erat, qui per ipsos Iudæos translatores est restitutus. Aquila enim ita vertit, vt Hebraicè est, ex AEgypto vocaui filium meum, & sic ATHANASIVS de incarnatione verbi inter locos manifestissimos qui Christi mysteria sonãt hũc locum citat inquiens: quod pater filium ex AEgypto esset reuocaturus, prędixit Oseas: ex AEgypto vocaui filium meum, & CHRYSOSTO. loco supra citato homelia . 2. in festo Innocentum: Oseas inquiens, idem significat cum dixit: Abiectus est rex Israel, propterea quod paruulus est, & ego dilexi eum, ex AEgypto vocaui filium meum. Et docet CHRISOSTOMVS significasse Prophetam post AEgypti graue delictum, post pœnas graues irrogatas, Deũ patrem pietate commotum AEgypto filium misisse: vt AEgyptus, quæ olim sub Mose sceleris sui pœnas expenderat, nũc suscipiendo Christum spem salutis acciperet. ORIGE. in Numerorum capit. 24. Homelia. 17. locum Euangelij, Ex AEgypto vocaui filium meum: alijs videri ait desumptum ex illo loco quem illic interpretatur ORIGE. alijs ex Osee vndecimo capite, quod idem ait EVSEBI. Pamphili, & huius rei prophetiam duobus illis locis esse B. PROSPER de promissionibus Dei parte. 3. promissione 8. per Oseam Prophetam inquit: Ex AEgypto vocaui filium meum, hoc firmat Euangelista Matthęus, Angelus Domini, inquiens, apparuit Ioseph, &c. ad hoc enim Christus in AEgyptum introductus est, vt vbi abundauit delictum, abundaret & gratia: Sed dicet aliquis certum esse hũc locum dictum esse de Christo, typice tamen: nam litteraliter de populo Israel esse dictum confitetur HIERO. & CHRY. & THEO. in hunc Matthæi Euãgelistæ locũ. Primũ omniũ HIERO. in commentarijs in hoc caput ait, hunc locum in . 7. volumine, quod aduersus Christianos scripsit Iulianus Augustus Imperator apostata impientissimus calumniatur, inquiens. Quod de Israele dictum est, Matthæus Euangelista ad Christum transtulit, vt simplicitati eorum, qui de gentibus crediderant, illuderet. Ergo Iudęi vt hoc dicerẽt, quod impius Imperator à Iudæis doctus aduersus nos scribit, totum hunc prophetam ad captiuitatem decem tribuum referũt, & mille fraudes comminiscuntur, vt dictum est in finem capitis superioris. Nostri respondent per enstasin, & antiparistasin, per enstasin, id est, per inficiationem respondet EVSE. negat enim hic agi de Israele, sed de Christo, vt iam dicemus: per antiparistasin, id est per obsistentiam CHRYSOSTO. & HIERONY. quasi dicant: Esto vt hæc prophetia fuerit de Israele, ex cuius semine venturus Christus erat, ita dicta est hęc prophetia de Israele, vt de Christo intelligenda esset, qui in patribus erat seundũ corpulentam substãtiam vocando Israelem vocaui filium meum, qui in Israele erat secundum corpulentam substantiã, & sic hæc prophetia completa est, non in Israele reuocato ex captiuitate AEgypti, sed in vocatione Christi ex AEgypto: lege CHRYSOT. in cap. hoc Matthæi cum verba hęc interpretatur. EVSEB. Pamphili lib. 9. demonstrationũ Euangelicarum cap. 4. non respondet Iudæis per antiparistasin, id est per obsistentiam, quæ est cũ dicimus, etiã si sic esset, vt dicis, nihil cõcludis: sed per enstasin, id est, ꝑ negationẽ, nõ est ita vt dicis, vt hic agat de populo Israel, sed de Christo. Athanasius de humanitate verbi, eiusq; corporali aduẽtu: pater inquit filiũ ex AEgypto reuocat, dicẽs: Ex AEgypto vocaui filiũ meũ. Quid ꝙ neque mors illius silẽtio transmittitur?

Ex consequutione nanque probat hic de Christo agi, non de decem tribubus. Siquidem in fine capitis superioris atque adeo toto cap. de temporibus Christi sermo est, & de vastitate vniuersę Iudæę, vt dictum est, & probatum ab EVSE. & à nobis, & nullo modo de decem tribubus. Ideo enim necesse fuit vt Iudæi mille comminiscerentur dolos, vt flectere verba Prophetæ possent ad decem tribus, quæ plane sonant vastitatem à Romanis Iudææ importatam, & Christi tẽpora. Sequitur ergo necessario ex rerum consequentia ad eadem Christi tempora hæc esse referenda, & nullo modo ad decem tribus. Verba autem illa: Quia puer Israel, & ego dilexi eum: sic interpretatur, vt responsum putet impijs cur fugeret Dominus in AEgyptum, cũ Deus esset, cur non impediret, aut si moriturus venerat, cur non mori maluit, quam fugere. Puer erat vt moreretur, & oportuit prius peragi œconomiam redemptionis, prædicari Euangelium: nam ideo filius meus dilectus in quo mihi bene complacui. Id enim significant verba illa, vt dilexi eum. Factus homo est, vt legem nouam ferret, vt œconomiam redemptionis perageret: & puer erat, vt pateretur antequam confecisset id, ad quod illum miseram, nec oportebat, dum puer erat, facere miracula, ne videret esse portentũ. Ex Egypto vocaui filium meum, misi in AEgyptum, & inde suo tempore reuocaui eum. Nam qui dicit aliquem redijsse Pincia, profectum prius Pinciam indicat, vt aiunt oratores. Multa alia apud EVSEBI. leges, quibus ostendit hęc de Christo esse dicta, qui Israel in sacris litteris sæpè dicitur, quod de genere Israel descendat.

Vul. D. HIERO. Vocauerũt eos sicut abierunt à facie eorum, Baalim immolabant, & simulachris sacrificabant.

Transla. LXX. Sicut vocaui eos ita abierunt à facie mea, ipsi Baal immolabant, & idolis adolebant.

Solent petere tam nostri, quam Iudæi, vt conseruetur consecutio scripturæ, alioqui non valiturã interpretationẽ superiorẽ. Iã planior hoc loco est translatio Lxx. Solent Prophetæ citare vetus testamentũ tanquã typum suæ prophetiæ, & ita iuxta Lxx, citatur liberatio Israel ex AEgypto, tanquam typus rei præsentis: vt sit sensus: Vocaui ex AEgypto filium meum, sicut vocaueram ipsos: Israelitas, scilicet, legêre enim Hebraice hoc verbũ vocaueram, prima persona singulari, quarati, vocaueram: & non tertia plurali, vt nunc est, quaru vocauerunt. Nam Sicut, particula & huiusmodi voculæ solent suppleri Hebraicè. Erat enim Hebraice vocaueram ipsos: Israelitas, scilicet ex eadem AEgypto olim, quæ verba eundẽ sensum efficiunt, perspicuitatis tamen causa: Lxx, addidere Sicut: Sed Hebraicè inquies est vocauerũt eos vel ipsos: & ita vertit HIERO. ita est: & hæc personarum mutatio obscuritatem afferre solet sacris litteris. Scripturæ tamen canon est, vt vulgata & translatio Lxx, se mutuo iuuent in interpretanda scriptura sacra, & altera alteri lucem afferat. Solet scriptura de Deo loqui numero plurali, vt denotetur numerus personarum: vocauerũt ipsos: vocauerũt, pater, scilicet, & filius, & Spiritus sanctus ipsos Israelitas olim ex eadem AEgypto. Quod à Propheta dictum est, vt significaretur fuisse typũ rei pręsentis, & ideo illic appellatũ Israel à Deo filium primogenitum. Et hæc personarum varietas frequentissima est in lectione Hebræa, vt docẽt ipsi Iudæi, qui duplicẽ lectionem ad hoc exẽplum esse admonent non raro. Potest etiam Vocauerunt, explanari de Mose & Aaron eodem sensu: sicut olim Moses & Aaron vocauerunt eos: sed magis placet

cet prior interpretatio, vt pater, & Filius, & Spiritus ſanctus intelligantur, quando hoc frequentiſsimum eſt in Hebraicis literis, vt alibi oſtendimus (ſic abierunt à facie mea), id eſt, quemadmodum nunc non ſunt ſecuti Chriſtum, ſic eo tempore, cum vocati ſunt ex AEgyptiaca captiuitate, abierunt à facie Moſis, & Aaron, qui eos vocauerant, poſt idola: vel à facie trium perſonarum: legẽdum eſt enim ſic, vt legitur in caſtigatioribus exemplaribus, & eodem modo tranſtulêre Lxx, qui reddidêre: Ita abierunt à facie mea ipſi olim, ſcilicet in AEgypto. Eſt enim hęc varietas perſonarum in æditione Hebræa frequenter. (Ipſi Baal immolabant, & ſimulachris ſacrificabant) Poſtquam illos liberaueram captiuitate AEgyptiaca per tot prodigia, & tot miracula: poſtquam alueram illos pane de cœlo miſſo, adorabãt idola: vt nũc dixere: Nõ habemus regem, niſi Cæſarem. Si velis retinere voculam Sicut, & non legere ſic vt præferunt exemplaria caſtigatiora: dices: ſicut abierunt à facie Moſis, & Aaron eo tempore, & immolabant eo tempore idolis & ſimulachris: ita, ſupple fecerunt nunc in aduentu filij Dei. Sic videtur interpretatus THEOPHY. inquiens: & ipſe Chriſtus vocauit eos, & quoties ab ipſo vocabantur fugiebant, iuxta illud: Quoties volui congregare filios tuos, ſicut gallina congregat, &c. Sed mutilus mihi videtur ille locus, deſyderatur enim ſcholium THEOPHIL. in hoc caput, & eius loco THEODORI. eſt ſuffectus, manent tamen aliquot reliquiæ.

Vul. D. HIERO. Et ego quaſi nutritius Ephraim portabã eos in brachijs meis, & neſcierunt quod curarem eos.

Tranſla. LXX. Et ego colligaui Ephraim, ſuſcepi eum ſuper brachiũ, non cognouerunt quod ſanaui eos.

TRanſlatio Lxx, ad Chriſtum tam planè hæc refert quam Euangeliſta Καὶ ἐγὼ συνεπέδισα τὸν ἐφραὶμ, καὶ ἀνέλαβον αὐτὸν ἐπὶ τὸν βραχίονα, ταύτην ἀγαθότητα περὶ αὐτοὺς ἀνεδεξάμην, ὡς ἐγενόμην αὐτοῖς ὠστροφός. Ego colligaui Ephraim, & ſuſcepi eum ſuper brachia mea, ideſt, fui illi vt nutritius, Hebraicè eſt. Hithragalti, à verbo, ragal, quod eſt pedes regere. Nam, regal, pes eſt: Hithragalti, ergo, ideſt, pedes rexi Ephraim: vel ambulare feci ſuper pedes Ephraim. Interpretatur HIERONYMVS; Ego quaſi nutritius fui Ephraim; putauit enim metaphoram eſſe ductam à nutricibus, quæ docent pueros ambulare ſuper pedes. Lxx quod, ragal, pes eſt, Hithragal, vertêre colligare pedes, & ſic edidere: Et ego colligaui Ephraim; vt ſit illud Lucæ: Quis ex vobis homo, ſi habet centum oues, ſi perdiderit vnam ex illis, &c, cum inuenerit eam non imponit in humeros ſuos? Et hæc Diuus HIERO. etiam interpretatur: Et portabam eos in brachijs meis. PROCOPIVS in Geneſin. 220. Chriſtus nos, inquit, in brachijs portauit, vt pater filios iuxta dictũ Prophetę: Suſcepi eos in brachijs, pendens, ſcilicet in cruce (Et neſcierũt quod curarem eos) mea paſsione, inquit Diuus HIERONYMVS. THEOPHYLACTVS hæc verba: Ego colligaui eos, ad illa Euangelica refert: cum Dominus tentantes repreſsit, & conſtrictos in vinculis fecit tacere: & cum miraculis illis ora obturabat, & non intellexerunt, quod illorum medicus veniſſet, iuxta illud. Si non feciſſem opera quæ nemo alius fecit &c.

Vulg. D. HIERO. In funiculis Adam trahã eos, in vinculis charitatis.

Tranſla. LXX. In corruptione hominis extẽdi eos, in vinculis charitatis meæ:

IN funiculis Hebraicè est Be chable, quæ vox fu)iculos significat, & corruptionem: & Adam significat Adamũ & hominem: Recte ergo HIERO. In funiculis Adam: recte & Lxx: In corruptione hominis: eadem tamen vtriusque translationis sententia est: implicatos peccatos originis, quod contraxêre ex Adam, & ægrotos corruptione, quam contraxêre ex primo homine, & implicatos alijs criminibus, quæ post peccatũ originis in se admisere, sanaturus venit, vt videtur significare THEOPHYL. & D. HIERONY. vinculis charitatis ait Dominum nos traxisse ad se: iuxta illud: Nemo venit ad me, nisi pater meus traxerit eum: verbum Hebræum: משך, trahere est, & protrahere. Et ita D. HIERONYMVS. traham eos vertit, Lxx, extendi eos. THEOPHYLACTVS Ἐξέτεινε τοὺς ξηρόχειρας ὁ κύριος, καὶ τοὺς παραλύτους, καὶ τοὺς χωλοὺς διὰ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ αἴρων καὶ τὰς νόσους βαστάζων, ἀλλὰ καὶ τοῖς δεσμοῖς οἷς ἐδέθη, ὅτε ἐπήγετο πρὸς Καϊάφαν διὰ τὴν ἡμετέραν ἀγάπησιν ἐξέτεινεν αὐτοὺς συνεχομένους, καὶ πεπιεσμένους ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. contractos morbo extendi & curaui, & paralytico sanaui extendens & protrahens illorum mẽbra ductus funiculis charitatis & inclinatam fœminam illam extendi protraxi quam alligauerat satanas, Lucæ. 13.

Vulg. D. HIERO. Et ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum.

Transla LXX. Et ero eis quasi dans alapam homini super maxillas eius.

THEOPHYLACTVS putat significari his verbis Dei mansuetudinem in puniendis Hebræis: Nam vt pater pro magno delicto sat habet ferire alapa filij maxillas, ita Dominus leui pœna transiget cum Iudæis, vt conuertantur, Nam Christi mors digna erat quæ exitio immani gentis Iudææ puniretur, & pœna sempiterna, ita vt eorum nulli parcitum esset: vel quod vere fuerat, vt ait THEOPHY. vt homo percutiens alapa filium. Pro graui delicto cum miraculis exterruit eos, & metu, quod Apostoli dicerent eos regem glorię occidisse: vnde perculsi metu dixere: Quid faciemus ergo fratres? Et Apostoli responderunt: Agite pœnitentiam: &c. An pro rege gloriæ in crucem acto non hæc pœna alapa leuior erat? vt pœnitentiam agerent, & baptizarentur? Vocauit eos ad pœnitentiã, & expectauit eos dum conuerterētur per annos quadraginta duos. vnde ego etiam puto significari Dominũ futurum apud populum Israel, vt homo percussus alapa super maxillas eius, cum minister, Ioannis 18. dedit alapam Iesu. Nam codices præferunt: Et ero eis quasi dans alapam homo in maxillis eius, & fortasse voce passiua legendum pro ῥαπίζων percutiens ῥαπιζόμενος percussus alapa homo in maxillis eius. Qua causa id putem, iam dicam: D. HIERO. conueniēter lectioni Hebrææ, quæ nunc circunfertur transtulit, Ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum, id est, redimens eos ex captiuitate satanæ tollens iugum seruitutis, scilicet quod erat super maxillas eorum, Lxx pro lechem, super maxillas eorum, legere, lechio, super maxillas eius: & videntur legisse in lectione Hebræa, יד, manum. & sic interpretati lectionem Hebræam, va heie, & ero, lahem, ipsis, qui, merime, sicut exultans, iad, manum, al, excelso, id est, Deo: sic enim legêre: non, ol, id est iugum, vt sit totum: Et ero ipsis sicut exaltans manum excelso, al lecheio: super maxillas eius. Vide tu quid verba hæc significarent: Et ero eis sicut exaltans manum excelso super maxillas eius certę succurret tibi locus citatus ex Euãgelio cum minister ille Dominum percussit alapa: Dices, Addis dictionem Scripturæ: Minime: sed vnam literam

D,

D. merim, Exaltans, iad, manum. Itaque non de meo, sed ex translatione Lxx, nã Hebraicè esse merim arguit trãslatio Lxx & vulgata. Et י, quæ addita est dictioni Hebrææ merim, cum ל sanabit, Iad, manum excelso super maxillam eius. Dices: Non legitur al, excelso: sed ol, iugo: puncta pro ratione sententiæ adduntur & detrahuntur, vt alibi ostendimus. Canon est admirandus vt ex lectione Hebræa & ex Ecclesiastica lectione locos Prophetarum enodemus. Denique sic legisse Lxx, & D. HIRO. planum est ex eorum translatione. Legere exaltans, & Lxx pro al excelso posuere hominem, vt significarent excelsum, hominem factum, percussum alapis à Iudæis: & ex lectione Hebręa ita castiganda, & explananda translatio Lxx, esse videtur: Et ero eis quasi homo percussus alapa super maxillas eius pro ἄνθρωπος ῥαπίζων, ἄνθρωπος ῥαπιζόμενος, translatio igitur D. HIERONY. hoc distat à translatione Lxx, quod D. HIERON. על vocem Hebræam legit cum cholem, cum ו, id est, iugum, & sic vertit. Ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum, id est, tollens iugum seruitutis à maxillis eorũ, Lxx legere על, cũ lamet, al, excelso: vt esset: Ero eis quasi exaltantibus excelso super maxillas eis. Et suo more interpretãtur scripturã: Excelso, inquiũt, id est, excelso facto homini. Nã reliquæ voces Hebrææ, cum sint indeclinabiles, quo volueris casu reddere potes, exaltãs aut exaltanti. Illud certum est Lxx viros & D. HIER O. Legisse merim, exaltans, ex eorum translationibus & superesse, י, ꝙ si accedat, ו, dices יו manũ. Diuus HIERONY. videtur mihi referre Hebræorum sententiam, & interpretari hũc locum ex illo Deuteronomij cap. 1. Portabit te Dominus Deus tuus, vt solet homo gestare paruulum filium suum in omni via, per quam ambulasti. Et alibi: Expandit alas suas, & assumpsit eum, atque portauit in humeris suis. Ego, inquit, qui pater eram, nutritius factus sum, & paruulum meum in vlnis meis ipse portabam, & infra. Ero eis quasi exaltans iugum: &c. Et infra. Ero quasi paululum maxillas eorum alapis verberans, non puniens, sed corrigẽs: solet enim Diuus HIERO. vtranque interpretationem, vt sæpissimè sumus testati, nostram & Hebræorum apponere. Nam & interpretationem sanctorum patrum apposuit etiam, inquiens: In tantum dilexi eos, & tam clemens pastor fui, vt morbidã ouẽ humeris meis ipse portarem, ipsi vero ignorauerunt, quod mea illos passione curarem, & qui amator sum omnium hominum, traherem eos ad credendum: iuxta illud, quod in Euangelio scriptum est: Nemo venit ad me, nisi pater, qui misit me traxerit eum: & declinaui ad eos descendens cœlo, vt cum eis vescerer assumpta forma hominis: siuè dedi eis esum corporis mei: ipse & cibus, & conuiua: &c. quæ in hanc sentẽtiam adiecit. Ecce D. HIERONY. vtramque sententiam est complexus, & nostram, & Hebæorum. Hebręorum quidem, quę ad Christum referri possit, non solum ad captiuitatem decem tribuum: nostram vero, quę ad Christum plane referatur, vt nihil obstet, quominus hoc caput totum litteraliter Christum personet: non solum illa prophetia: Ex AEgypto vocaui filium meum: totum itaque hoc caput, & reliquã omnia, quæ sunt in hoc propheta iuxta veterum interpretationem, & iuxta Apostolorum sententiam, & Lxx virorum explanationem Christum personent. Sed D. HIER O. inquies, allegoricè locum illum Matthęi, Ex AEgypto vocaui filium meum de Christo interpretatur: ita est; si quisquam contendat hęc ad captiuitatem decem tribuum referri, non quod ipse referat, qui hæc & alia multa ex hoc capite ad Christũ refert litteraliter cum multis veteribus patribus, sed age quãdo ipse diuus, vt sępe testati sumus, nobis author est, vt cum Hebręorũ interpretatione nostrorum maiorum sententiam conferamus, & expendamus

damus, vtra sit verior, vtraque sanè vera est, nec quisquam id inficiari poterit. Reliquum est vt expendamus vtra huic loco congrat magis: nam illa quæ diximus ex Deuteronomio capit. 1. & capit. 32. nemo potest inficiari, sed huic loco quam congruant, ipse videris, vbi decem tribus, & earum regem in captiuitatem duci audis, vnde nunquam sunt reuocati, nec reuocabuntur vnquam, quoad ad Christum redeant. Illa ne captiuitas decem tribuum, quæ durat per bis mille annos, illa alienatio à domino per annos bis mille percussioni alapæ assimilari potest? apage talem assimilationem. Castigatio populi Israelitici vsque ad illa tempora alapis poterat assimilari; hanc vero pœnam captiuitatis decem tribuum per bis mille annos, & eò amplius, & hanc abalienationem qua nulla maior aut dici aut fingi potest (in qua omnes detruduntur ad inferorum pœnas, quod extra domini legem viuũt, quæ pœna quanta sit verbis exprimi non potest, adeo vt Dominus dicat, quod centies retulimus, nullam maioré vastationem fuisse vnquam ab ipsis sęculi initijs nec futuram vnquam) putas ne percussioni alapæ assimilari posse? deletæ sunt omnes tribus ferro, & incendio vna cum regno Iuda, residui dispersi sunt per omnes terras in exilio degunt per mille quingentos annos exulant miserrimè, nec reuocantur ex captiuitate, nec reuocabuntur vnquam, quoad ad Christum conuertantur, hæc ne percussioni alapæ erunt similia? hæc tu tecum tacitus reputa, & vide an maiora mala post homines natos acciderint vlli nationi, aut accidere potuerint, certe ipse Dominus negat accidisse vnquam vlli nationi æquè grauia mala, aut posse accidere: aut mecum rationem puta: certe decem tribus, & omnis Iudæorum natio post crucem domini ferro, & incendio deleta est prorsus, fame, & peste, afflicta seditione, & bello concisa; residui dispersi per omnes terras

Adeo vt capitale esset Iudæis legibus imperatorijs pedem in Iudæam intulisse vbicunque agerent. Etiam extra Iudæam miseris modis vastati sunt à nationibus, seruiunt per mille quingentos annos, nec spes est redeundi in patriam, quid pote amplius, aut æquale? pugnus hic est? hæc est alapa? Satis captus oculis, & auribus est, qui hoc non intelligit: vt siue ad captiuitatem decem tribuum solam hęc referas, siue ad decem tribus, quę ex residuis captiuitatis decem tribuum refloruêre, quæ temporibus Christi erant florentissimæ, nullo modo hæc similitudo possit congruere; vt alapæ percussioni similis dici possit castigatio decem tribuum. Alapæ similis erat vsque ad hęc tempora, iam hæc non est alapa. Ergo hæc illam alapam ante oculos ponit, quam seruus ille inflixit domino, ob quam principes omnes Iudæorum, & pontifices alapis sunt percussi vulgo per vias à Romanis, Nam quæcunque mala intulere Christo, ea omnia expetiuêre in ipsorum capita: flagris affecere dominum, flagris cæsi sunt principes, publicè sacerdotes & pontifices Iudęorum: alapis dominum affecere, alapis cædebantur per vias Iudæorum principes, sacerdotes & pontifices: cruce affecere dominum, cruce affecti sunt Iudæorum principes & sacerdotes, adeo vt cum cincta montibus esset vrbs Hierusalé crucibus fabricandis ligna deessent, viæ deficerent crucibus ponendis: tantis malis constitit alapa illa inflicta domido. Pontifices defuere post illa, & sacerdotium nunquam post illa fuit, nec futurum vnquam. Hæc est illa plaga alapæ inflicta domino in eius passione, vt de illa intelligendus sit hic locus, Ero eis quasi dans alapam excelso super maxillas eius: ero eis pro vindicta illius plagę, quæ data est excelso super maxillas eius. Si plane Latine dicere malis: ero eis quasi alapam danti populo excelso super maxillas eius. Ab hac sententia non abhorruisse D. Hieronymũ inde apparet: quod ple-

pleraque ex hoc capite de Christo interpretatur,& eius sacra passione cum veteribus patribus,vt potuisset refellere obiectionem illam Iuliani apostatæ impientissimi,& Iudæorum,quod hæc de captiuitate decem tribuum dicta sint,quæ imperite Euangelista ad Christum retulerit per enstasim,id est per inficiationem,negando hæc dicta esse de captiuitate decẽ tribuum, sed de Christo litteraliter. Sed quòd Iudæi contentiosi sunt, & clamoribus omnia complent,maluit per antiparistasin Iudæos,& hæreticum refellere,id est per obsistentiã, quæ sic fit: etiam si vt dicitis esset, tamen recte ab Euangelista hic locus citatus est tanquam typus illius rei,quæ dicitur in Euangelio. Quod fecit etiam CHRYSOST. & ita mihi magis hæc sententia placet: vt hæc prophetia citata sit literaliter,quod totus hic propheta explanatus sit à veteribus patribus non de captiuitate decem tribuum: sed de Christi temporibus. Nec solum hic propheta, sed omnes duodecim prophetæ minores,& eo retulerint Apostoli,& Euãgelistæ,quoties ex his duodecim prophetis testimonia citant, & Lxx viri multis locis sua translatione Christi tempora significãt plane & apertè,& IOSEPH. Iudæus,vt alibi explicamus,ad Christi tẽpora retulerit hos duodecim prophetas non ad captiuitatem decem tribuum: vt & nostros,& Iudęos habeamus testes nostræ explanationis. Et quod vt supra retulimus Diuum Petrum & Diuum Paulum duces habeamus 1. & 2. capite huius prophetæ referendi eum ad Christum non ad captiuitatem decem tribuum, & Lucam Euangelistam capit. 10. apud quem Dominus locum huius Prophetæ de sua passione interpretatur,& hoc loco autorẽ & probatorẽ nostræ sententiæ habeamus Euãgelistam Matthæum,& Lxx seniores,qui trecentis annis ante Domini aduentum multos huius prophetæ locos de Christo Domino interpretantur planè & apertè. Habemus quoque huius sententię authores omnes veteres,qui ab initio prophetæ vsque ad finem, quæ interpretatur omnia de Christo interpretãtur,mihi horum vestigijs insistere multo præstabilius esse duco,& ego his cartis meam sententiam propono,& eius authores Apostolos,& Euãgelistas, & Lxx viros,& veteres patres.

Vulg. D. HIERON. Et declinaui ad eos vt vescerentur.

Translat. LXX. Et respiciam ad eum præualens ei.

Diuus HIERO. hæc de esu corporis & sanguinis Domini interpretatur: cum in vltima cęna corpus & sanguinem suum dedit discipulis. Hinc apparet,& ex alijs locis plurimus duplicem in plerisque fuisse lectionem, & vt ego mihi persuadeo data opera ita relictam ab ipsis Prophetis: Siquidem hic locus iuxta lectionem Hebræam, quæ nunc circunfertur,& quam D. Hieronymus agnouit est admirabilis: & præferens mysterium corporis & sanguinis Domini,vt in commentarijs explanat Hieronymus, iuxta eam lectionem Hebręam quam agnouẽre Lxx,magni quoque mysterij significationem præfert. Nam quod D. Hieronymus vertit: Declinaui,reddidere: Et respiciam, addita vna littera verbo Hebræo, pro at,declinaui: legere abet: nam vocales non scribebantur,respexi: & pro, vt vescerentur: vertere præualens,quod pro ochil,legere,iochel: præualens,à verbo iacol,possum,& præualeo: vt sit sensus: præter miracula mille quibus me Deum esse agnoscere possent, non ita dudum cum alapis sum percussus: id ostendi,cum solo aspectu feci vt omnes caderent, quum eis dixi: quem quæritis? Ioannis. 18. THEOPH. hæc potius videtur interpretari de vastitate inuecta Romanis post crucem Domini, qui passus est, & in

crucem tolli pro genere humano, postea respexit ad Iudæos, vt eos meritis afficeret pœnis,& prævaluit & deleuit illos.

Vulg.D.HIERON. Non reuertentur in terram Ægypti, & Assur ipse rex eius, quia noluerunt conuerti.

Translat. LXX. Habitauit Ephraim in AEgypto, & Assur ipse rex eius, quia non voluit conuerti.

SI hæc conuenienter superioribus & sequentibus voles interpretari, dices; Non reuertentur in terram AEgypti, quia fame, ferro, igni delebuntur. (Et Assur ipse rex eius) eorum qui residui fuerint ex illa vastitate rex erit Assyrius, id est seruient nationibus. Assur enim per Synechdochen pro qualibet natione ponitur. Vel dicitur Assyrius, por Romano Imperatore, vt alibi ostendimus: de poposcêre sibi regem Imperatorem Romanũ, seruient Romano Imperatori. (Quia noluerunt conuerti ad Dominum.) Post crucem Domini expectauit illos Dominus per annos quadraginta duos, dum cõuerterentur, & vocauit eos per Apostolos, per discipulos ad pœnitentiam, & noluerunt conuerti, & ideo deleti sunt. Lxx sine negatione legunt, qualia plurima sint Hebraicè controuersa inter ipsos Iudæos vtrum cum negatione sint legenda an sine ea. Legêre itaque: Habitauit Ephraim in AEgypto, pulsus patrijs sedibus, post vastitatem inuectam Iudææ dispergentur residui in omnes terras, alij in AEgypto habitabunt, alij in Assyrijs, alij in alijs regionibus quod ad Christum conuerti noluêre.

Vulg. D.HIERON. Cœpit gladius in ciuitatibus eius & consumet electos eius, comedet capita eorum & populus meus pendebit ad reditum meum, iugum autem imponetur eis simul quod non auferretur.

Translat. LXX. Infirmatus est gladius in ciuitatibus eius, & requieuit in manibus illius, & comedent de cogitationibus suis vel de consilijs suis, & populus eius suspensus est ex incolatu suo, & Deus super honorata eius irascetur, & non exaltabit eos.

COEpit gladius in ciuitatibus eius) incipient vastari ciuitates Iudææ. Nã vt intelliges ex Iosepho paulatim cœpere vastari ciuitates Iudææ, si forte resipiscerent, & ad Christum redirent, vt seruarentur. Sed D.Hieronymus aliã agnouit lectionem Hebræam mutatione vnius literæ ח, in ל: nam pro chalah, ægrotauit, legisse videtur, chalal, incœpit. Lxx legêre chalah, ægrotauit, quæ lectio nunc circunfertur: Infirmatus est gladius in ciuitatibus eius, factum ita leges Hierosolymis apud Iosephum lib. 5. & 6. de bello Iudaico, & fame erant adeo confecti: vt nõ esset eis potentia armorum tenendorum, & in alijs vrbibus omnia cedebant pessimè. (Et consumet electos eius) præcipuè, vt dictum est centies, omnis pestis illius belli recidit in primarios & principes, quod significant etiam verba sequentia: (Et comedet capita eorum) iuxta illud: væ vobis Pharisæi, &c. Lxx pro consumet & electos eius, edidêre: Requieuit in manibus eius, quia chileta, verbum Hebræum, consumet, significat: vt vertit D. Hieronymus consumet gladius, & deficiet: vt vertere Lxx, deficiet gladius, quia præ morbo pestis & famis deficiebat gladius in manibus eorum: quod D. Hieronymus

nymus legit badau,electos eius: nã bad, aiunt Rabini significare mendacem, & virum fortem: & inde Hieronymus vertit: fortes electos eius: Iudæi dictionem Hebræam confodiunt obelo, tanquã male versam à D. Hieronymo, quod nõ vertit vt R. Ioseph: Consumet membra eius vel filios eius: & benè congruit sentẽtiæ hæc Iudæorum interpretatio: Lxx vero pro badau, legêre, bejadau, in manibus eorum. Pro capita eorum, Hebraicè est consilia eorum. D. Hieronymus, consilia eorum est interpretatus consiliarios, senatum, capita populorum: Lxx ad verbum reddidere: comedent de consilijs suis, luẽt pœnas consiliorũ, quę cœpere aduersum Iesum, vt illum perderent. (Et populus meus pendebit ad reditum meum) quando illos liberem, quando redeam illos liberaturus, expectãt enim iam mille quingentos annos vt liberem eos captiuitate, & expectabunt frustra, quoad redeant ad Christum. Lxx pro mesubathi ad reditum meum, legere mesubato, ad reditum suum: quando meo iussu redeant ex captiuitate, eadem est sententia; ex incolatu suo, ergo quando illos reuocem ad suum incolatum. (Iugum autem imponetur eis simul) pro hoc Lxx, Deus super honorata eius irascetur: quod. אל, articulus est, si scribatur cum cegol: si cũ cere, Deus, & על, si accipiat cholem, punctum iugum: si patach, super, Et ita D. Hieron. vertit: & iugũ quod articulus nõ vertitur Latinè, quod noster sermo articulus nõ habet Lxx, reddidere & Deus sup; & pro Hebræa lectione, iqurahu hu, legere, querue: nobiles nominatos: iachad, simul; leger iachar, irascetur: & Deus super nobiles eorum irascetur super nobilitata eorum, super templum, & Hierosolyma & sacrificia; sequentia verba. lo ieromem: verti potest, vt reddidit D. Hieronymus. Nõ auferetur ab eis iugum, nec recipient pristinam illam maiestatem, quia vbi venit veritas, vmbra nihil est opus. THEOPH. sic hæc explanat: Honorata populi, Hebraicè templũ, & quæ in eo sunt in quæ iratus Dominus dixit: Relinquetur terra vestra deserta, & non exaltabitur amplius hic populus. Et interpretatur etiam aliter, cum dixerat (inquit Propheta) pendebit hic populus ex incolatu suo, ex rebus terrenis, ex opibus, ex diuitijs. Nam vox Hebræa mesubato, hoc potest significare à verbo iasab habito. Pendent ergo, inquit, Iudæi ex rebus terrenis, & ita Deus irascitur in eorũ honoratissima, in diuitias, in honores, in vxorem & filios, & potissimum in eorum animas, nunquam hunc Deus exaltabit (inquit) D. Hieronymus. Hæc vertit breuius, (Iugum imponetur eis simul) iugum captiuitatis. (Et non auferetur) nõ liberabuntur captiuitate quoad redeant ad Christum. Iudæi nostri temporis, & Iudaizantes עול, iugum legunt, alius על, excelsus, id est, Deus, & quod D. Hieronymus legit cum punctis passiuæ vocis, legunt cum pũctis vocis actiuæ: sic enim R.D. hunc locum interpretatur, & ad excelsum vocabant Prophetæ, inquit, vocabãt populum ad excelsum, vt leges in dictione. עלה: vt intelligas Iudæos mutare puncta, & significationes, nec mirere tantopere Lxx, qui trecentis annis ante Christi tempora Christum sonant, & Christi mysteria, si alia agnouere puncta, & aliã Hebræam lectionem aliquando.

Vulg. D. HIERO. Quomodo dabo te Ephraim? protegã te Israel? quomodo dabo te sicut Adama? ponam te vt Seboim? cõuersum est in me cor meum, pariter conturbata est pœnitudo mea, nõ faciam furorem irę meæ, non conuertã vt disperdam Ephraim.

Translat. LXX. Quid tibi faciam Ephraim? protegam te Israel? quid tibi faciam? sicut Adama ponam te? & sicut Seboim?

Seboim? conuersum est cor meum in idē, conturbata est pœnitentia mea, non faciā iuxta iram furoris mei, non derelinquam vt deleatur Ephraim.

AMBROS. de pœnitentia libro. 1. cap. 4. docet hoc loco Osee, vocari peccatores ad pœnitentiam, & spectare eos Dominum, vt agant pęnitentiam, & Dei indignationem esse ad terrendos quosdam, vt indignationis suę furore eos conuertat, ita vt in quibusdam indignatio non vltionis sit executio, sed magis absolutionis operatio: & videtur sentire, hæc verba Domini Iesu esse. Ait enim Ambrosius: Quid enim Dei misericordia promptius, quam quod ipse per Oseam dixit his, quibus iratus minabatur, quibus continuo tanquam reconciliatus indulget: Ait enim quid tibi faciam Ephrē? quid tibi faciam Iuda? & infra: quomodo te constituam? veluti Adama efficiam te? sicut Seboim? quæ duæ vrbes Sodomorū erant, faciam te incendio de cœlo misso conflagrare, vt olim conflagrauere Sodomitarum vrbes: siquidem maioribus flagitijs te contaminasti, quam olim Sodomitæ; conuersum est, inquit, cor meum, in eo ipso, cōturbata est pœnitentia mea, non faciam secundum iracundiam furoris mei: Nonne apparet quod ideo nobis peccantibus indignetur Dominus Iesus, vt indignationis suæ nos furore conuertat? Hæc Ambrosius. Ergo quomodo dabo te Ephraim? Romanis armis, scilicet vt delearis prorsus, Protegam te Israel, cum Romani te vallo circundabunt, cū ad terram prosternent te. (Quomodo dabo te sicut Adama) crimen Iudæorū qui Christum affecere cruce Sodomis semper comparatur, vt dictum est in Amos Prophetam, & latius in Esaiam afficiam te simili pœna sicut Adama, & Seboim vrbes Sodomorum: delebo vos omnes igne de cœlo misso. Conuersum est cor meum &c. vt ait Ambrosius ibidem, in dignatione veluti patrio affectu dubitat quomodo ad pœnam tradat errantem, loquitur more humano, nō quod in Deo sint hæ dubitationes. Idem ait CHRISOSTOMVS Homelia. 3. de pœnitētia, Terret, inquit, Dominus & spem dat, Quid tibi faciam? quasi dicat nescio quid faciam: ait Chrysostomus, nescis quid facias? scio, sed nolo. Expetit peccatorum natura, sed continet clementiæ, pietatisq; magnitudo. Quid tibi faciam? parcam tibi? Sed non credis, persequar te? Sed mea non sustinet clementia: quid tibi faciam? vt Sodomam ponam te? & vt Gomorrham subuertam te? conuersum est cor meum: impassibilis, passibilem imitatur hominem, magis autem amabilem matrem. Sed turbatus, inquit, sum in mea pœnitentia, & Deus turbatur, & iuste id quidem cogitas. Deus enim immutabilis, sed nostras imitatur dictiones.

Vulg. D. HIER. Non conuertar vt disperdā Ephraim, quia Deus ego & non homo, in medio tui Sanctus & non ingrediar ciuitatem post Dominū ambulabunt.

Transla. L X X. Non derelinquam vt deleatur Ephraim, quoniam Deus ego & non homo in te Sanctus, & non ingrediar in ciuitatem, post Deum ambulabo.

EVSEBIVS Pamphili demonstrationis Euangelicæ libro. 5. demonstratione. 22. duas personas patris & filij demonstrari hoc loco ait: & Christum hoc loco Deum appellari, idque planè iuxta translationē Lxx, Non reliquam vt deleatur Ephraim, non prorsus delebo Iudæos post meam crucem, quod per

per varia temporum interualla intrant Ecclesiam multæ Iudæorum miriades:& in fine sæculorum sunt intraturi omnes, cùm intrauerit gentium plenitudo. Quia Deus, ego & non homo in medio tui san ctus:sic dispungendũ est tã in nostra vulgata, quam in translatione Lxx. EVSEB. Deus incarnatus, inquit, ad eos, qui dicebant eum hominem esse Sanctum & non Deum; Deus ego sum & non homo in medio tui Sanctus, vel non homo in te sanctus, id est non sum homo Sanctus tã tum, vt dixêre: tu homo cum sis, facis teipsum Deum? Non sum homo tãtum, sed Deus factus homo, & cùm se dixerat Deum, subijcit, post Deum ibo, post Deũ patrem ibo, patri obtemperabo, hæc ergo interpretatur sic EVSEB. vt Christus Deus dicatur hoc loco, & Dei facere mandata in quantum homo. Ergo iuxta Lxx Deus it post Deum, Deus filius mandata accepit à patre, & ea facit. D. HIERON. aliam lectionem Hebræam agnouit, non legit enim: Post Deum ambulabo, sed in tertia plurali; Post Deum ambulabunt, Iudæi conuersi, scilicet cõuertentur enim multi, vt dixi. Hæc varietas personarum Hebraicè vbi est duplex lectio, non rara est. (Non ingrediar ciuitatem) non introibo ciuitatem Hierusalem vt illam defendam. Vt significet non delendos quidem Iudęos prorsus, se tamen non defensurum Hierosolyma quando ruat, & audita vox illa est Angelorum relinquentium Hierosolyma, cum gloria Domini, iuxta Prophetam, deseruit Hierusalem. Relinquamus has sedes: postquam relictæ sunt, non est Dominus redlturus, vt eas illustret. EVSEB. Cum resurrexero, inquit Dominus, non redibo ad conuersationem hominum, nec versabor in Hierusalem cum meis, quia ego Deus sum non homo tantum. CYPRIA. 356. in testimonijs lib. 2. aduersus Iudæos cap. 6. multa citat testimonia scripturę, quibus probat, Christum esse Deũ: inter quę hoc citat & tam planum putat, vt interpretatione non credat egere. Itẽ apud Osee dicit Dominus, nõ faciam iuxta iram indignationis meæ, non sinam deleri Ephraim, quoniam Deus ego sum & non homo in te Sanctus, & non introibo in ciuitatem, post Deum ibo, hactenus CYPRIA. Vbi Deus est, qui loquitur: ipse enim ait: Quoniam Deus ego sum, & subijcit, post Deum ibo, quæ lectio antiquissima est Hebraicè: quando. 72. Iudæi illius testes sunt. Hæc culpa Iudaizantiũ, qui omnia peruertunt, male dispuncta sunt in quibusdam exemplaribus. Antiqua dispunctio, ex EVSEB. & CYPR. & THEOPH. nota est.

Vulg. D. HIERO. Quasi leo rugiet, quia ipse rugiet, & formidabunt filij maris, & auolabunt quasi aues ex Ægypto, & quasi columba de terra Assyriorum, & collocabo eos in domibus suis dicit Dominus.

Transla. LXX. Sicut leo rugiet quia ipse rugiet, & stupebunt filij maris & venient quasi aues ex AEgypto, & quasi columbæ ex terra Assyriorum, & restituam eos in domus suas dicit Dominus.

IAm hæc omnes, non solum nostri, sed etiam Iudæi olim ad Christum referebant, quod argumentum est etiam superiora ad Christum spectasse? Quasi leo rugiet, quando infernum contriuit, & mortem vicit, iuxta illud: Catulus leonis Iuda ad prædam fili mi ascendisti vt leo, & quasi leæna quis suscitabit eum? sic RVPER. sic HIERO. sic etiam B. PROS. de prædictionibus Dei parte. 3 promissione. 30. Impleta sunt de incredulis discipulis increpatis, quæ Osee prædixit: sicut leo rugiet, firmat enim hoc Euangelium Marci. Apparuit illis Iesus & increpuit incredulitatem eorum: & iuxta illud Genesis:

nesis: Ascendisti & dormisti, vt leo, &c. quia ipse rugiet, ipse & discipuli sua prædicatione minitando pœnas sempiternas regnum cœlorũ promittendo. THEOPHY. Rugijt Dominus, quando clamans voce magna emisit spiritũ, inquiẽs: In manus tuas Dñe commendo spiritũ meũ: tũc filij maris, filij draconis, qui regnabat in aquis principis huius mundi formidabunt, cùm videbunt spoliatos inferos. Ergo THEOPH. etiam vt leonem rugijsse Dominum putat, cùm dixit: Aperite portas principes vestras, &c. & filios maris, filios baptismi interpretatur. RVPERTVS & THEOPH. auolasse quasi aues ex AEgypto, cum prædicatione Christi, qui resurrexit vt leo deuicta morte, & deuictis inferis: prædicatione Euangelij facit nos auolare ex AEgypto, ex Assyrijs, ex omni natione ad terram, quam sancti sunt possessuri, quæ terra viuentium est: quippe ipse Deus, ad mansiones quæ sunt apud patrem, (hoc enim significare putat verba illa, collocabo eos in domibus suis) in suis mansionibus quæ multæ sunt apud patrem. De varietate lectionis Lxx leges apud Hieronymũ, qui hunc locum sic quoque interpretatur, vt dixi, de Christo, & Christi temporibus vt multo plura ex hoc cap. de Christo interpretetur, quam de captiuitate decem tribuum.

Vulg. D. HIERON. Circundedit me Ephraim in negatione, & in dolo domus Israel.

Translat. LXX. Et circundedit me in mendacio Ephraim, & in impietate domus Israel, & Iudas.

THEOPH. quanquam ad Idololatriam refert, refert ad Christum tamen, & esse idem putat cum illo: Circundederunt me canes multi, & de falsis testibus aduersum Christum interpretatur. Ergo circundedit Ephraim Dominum in passione, in negatione cum eum negauit, inquiens; Noli scribere rex Iudæorũ: & non habemus regem nisi Cęsarem. Rupertus eodem refert, sed nescio quæ mala hæc sit sors, vt cum RVPERT. sit professus stultissimum esse interpretationẽ Hebræorum sequi, illam non desinat sequi, & inuita & repugnantia verba eo trahat, postea ad Christum redit, sed fortasse dabat hoc illis temporibus, quæ hęc exigebant. Hæc Lxx aliter distinxerint quam D. Hierony. Nam illam vocem Iudas superiori sententiæ tribuere ait, vt esset sensus: Ephraim & domum Israel & Iuda Dominum in negatione circundedisse cùm in litteris Euangelicis eum negarunt centies esse Messiam, esse Deum, esse missum à Deo, & sic legere: & in impietate domus Israel & Iudas circundedit, scilicet Dominum & nouo initio, & sic interpretatur D. Hieronymus, vt fere totum hoc caput D. Hieron. de Christo explanet & de eius temporibus.

Vulg. D. HIERO. Iudas autem testis descẽdit cum Deo, & cum Sanctis fidelibus.

Translat. LXX. Nunc cognouit eos Deus & populus Sãctus vocabitur Dei.

Nunc cognouit eos Deus) THEOPHY. eos, inquit, qui credidere Christo ex Iudæis qui populus Sanctus Dei vocabitur. Sed negabis sic esse Hebraicè, & certè aliam lectionem Hebræã agnouere Lxx nam ex רד. descendit, litteram. ר. demunt, & ד. cum sequenti voce coniunxere, quod non raro fit apud Hebræos, vt alij dicant dictiones legendas coniunctim, alij diuisim. Legêre, ergo Lxx coniunctim, דעם; nouit ipsos Deus, & voculam sequentem עם, interpretantur populum, quod eam alio puncto legunt, & sic vertere: Nouit ipsos Deus, & popu-

populus Sanctorum fidelis, supple vocabitur: quod de Apostolis, & his qui credidere Christo interpretatur THEOPH. Eadem sententia est nostræ vulgatæ, Iudas enim pro populo credentium poni confessa res est. Iudas ergo, id est, qui Christum sunt confessi, nam iada, cōfiteri est, descendit ex Iudæa, quæ montosa tota est, cum Deo, cum Spiritu sancto, qui illorum pectora complebat testis, iuxta illud Euangelij: Prædicate Euangelium omni creaturę incipientes à Hierusalem: & iuxta Esaiam: Estote mihi testes, &c. Descendit ergo testis cum Deo, & cum sanctis fidelibus ad prædicationem Euangelij, & totum orbem peragrauêre disseminando Euangelio in omnibus gentibus. D. quoque Hieron. ad Christum refert vt dictum supra est, vt Diuus hic totum fere cap. referat ad Christum. CYRIL. Glaphyrorum lib. 6. intellige, inquit, nos veluti ignotos Deo propter peccatum, scilicet notos factos fuisse ei, & propinquos propter Christum, suscipit enim nos libentissime quod filius testatur nos sibi cognatione esse iunctos, & sic nos sua dilectione omnipotens pater dignatur, & nos vocat ad id vt vnum cum eo simus. Sed CYRIL. translationem Lxx interpretatur.

CAP. XII. Osee.

Vulg. D. HIERO. Ephraim pascit vētum & sequitur æstū, tota die mendacium & vastitatem multiplicat, fœdus cū Assyrijs inijt, & Oleū in Ægyptum ferebat, iudicium ergo Domini cum Iuda, & visitatio super Iacob, iuxta vias eius, & iuxta adinuentiones eius reddet ei.

Transla. LXX. Ephraim malus spiritus persecutus est æstum tota die, inania & vana multiplicauit, & testamentum cum Assyrijs pepigit, & oleum in AEgyptum mercabatur; & iudicium Domino cum Iuda, vt vlciscatur Iacob iuxta vias eius & iuxta adinuentiones eius reddete i.

EPHRAIM pascit ventum Lxx. Ephraim malus spiritus, vox Hebræa רעה, varijs punctis pascit significat, & malū, si scribas רָעָה pascit, vt reddidit D. Hieronymus: si רעה malus, vt vertere Lxx. Ephraim dixi ex EVSEB. demonstrationis Euangelicæ. libro. 9. demonst. 17. pro populo impio Iudæorum, qui Christo non credidit, & qua causa id fiat, Ephraim ergo populi Iudaici impij malus spiritus est. Malus spiritus, immundus ille Lucæ cap. 11. qui redijt in domum suam & duxit secum alios septem spiritus nequiores se, ille malus spiritus ergo exagitat, & possidet Ephraim, cum enim Propheta clauserit caput proximum prophetia de prædicatoribus verbi, subiūgit prophetiam de Iudæis perfidis, qui Christum & Christianos persequebātur. Ephraim, id est populi increduli (inquiens) spiritus malus est. THEOPH. sic distinguit: Ephraim spiritum malum sequitur: & cōgruit cū lectione Hebræa etiā. THEOPH. verba sunt Quod Iudæi recipere nō luerunt Christum spiritum oris nostri, sub cuius vmbra victuri erant, permissi sunt sequi spiritum malum mundum, de quo Lucas cap. 11. Iudæi huius capitis mutant distinctionem, & omnia turbant, vt Christo aduersentur (& sequitur æstum) eodem modo Lxx. Nam Καύσων æstus est, & docet in Timæo Plato & fusius in Locrensi Timæo, esse animi morbos exitiales, vt corporis sunt morbi pestilentes, & morbos animi exitiales appellat, cum ardet auaritia, aut sæua cupidine pectus,

cum incensum libidine est, aut inflammatum ira, aliaque praua cupiditate calet. Et Aristoteles, & medici te docebunt esse causon cũ pars corporis extima perexigua febri videtur calere, intima ardentissimo calore æstuant. THEOPH. hũc causonem, hunc æstum zelum videtur interpretari, illum, scilicet quo actũ. 5. repleti Iudæi iniecerunt manus in Apostolos, & quo actuum. 13. videntes turbas Iudæi repleti sunt. Denique zelum illum quo repletos Iudæos Ecclesiam Dei persecutos actus Apostolici sæpe testantur, quæ ego omnia verissime dicta arbitror, tamen intelligenda hæc arbitror de omnibus Iudæorum vitijs quibus dediti vt liberę in eis versarentur Christo aduersabantur. (Tota die mendacium & vastitatem multiplicat) Lxx (tota die inania & vana multiplicat.) Sad, vox Hebræa vastitatem significat, vt transtulit D. Hieronymus, & alijs punctis dæmonem, quo modo Lxx videntur vertisse, nam dæmones solent appellari vana, Mendacia namque & inania pro eodem accipiuntur. THEOPH. non currunt (inquit) ad sacrum Baptisma, & sequuntur vanas spes, sperant enim se recuperaturos patriam, qua pulsi sunt, & liberandos se esse captiuitate. Sed cum Sad, dæmonem significet sequuntur vanas spes recuperando patriã & sequuntur dæmonem idololatriæ, quorum præsidio sperant se fore tutos. Vulgata D. Hieronymi sic: sequuntur mendacia, non solum illa de quibus litteræ Euãgelicæ meminêre, cum Dominus dæmonium habere dicebant, & in Beelzebub principe dæmoniorum eijcere dęmonia, & cum eum Samaritanum appellabant, & insanire calumniabantur: sed quod vt referunt Ecclesiasticæ historiæ, & referũt IVST, & EVSEB. & HIERO. legatos mittebant in omnes orbis partes qui docerent blasphemare nomen Domini. (fœdus cum Assyrijs inijt & oleum in AEgyptum ferebat) dixerat & vastitatẽ, id est ea causa fuit Iudæis vastitatis quod blasphemando nomen Domini impediebant Euãgelij prędicationem, qua ne impediretur accelerauit Dominus Iudæę vastitatem: subijcit, inibat populus Iudaicus fœdus cum Assyrijs & alijs nationibus, per synecdochen, cum ex vno plures intelligimus, aut omnes: vt docet Quintilianus. Ergo cum Assyrijs, id est cum Assyrijs, cum AEgyptijs, cum Romanis, & alijs nationibus & ferebat oleum & vnguenta pretiosissima ad AEgyptios, ad Romanos, ad alias gentes vt ex vno plures significentur vt ait Fabius, & Samem, vox Hebræa oleum significat, & vnguentum, vnguentis porro admiscetur etiam oleum. Sperabant Iudæi se posse Dei iram fugere aliarum nationum præsidio, & ideo ad populum Romanum, & ad alias nationes mittebãt legatos, mittebãt munera pretiosissima: THEOPH. hæc aliter: quod D. Hieron. aliter hęc vertit quã Lxx. Quod enim D. Hieronymus verterit fœdus, cum Assyrijs inijt, Lxx reddiderant testamentum cum Assyrijs pepigit: quæ verba translationis Lxx interpretatur THEOPH. id est fecit populus Iudaicus rebellis vt testamentum feriretur cum Assyrijs, vt testamentum vetus & nouum trãsiret ad Assyrios, ad nationes, ex vnis enim Assyrijs significat nationes omnes, per synecdochen, vt dixi, iuxta illud: Auferetur à vobis regnum & dabitur genti faciẽti fructum. Ablatum ergo testamentum à Iudæis percutietur cum nationibus: id sua perfidia efficiẽt Iudęi. (Oleum in AEgyptũ ferebat.) THEOPH. Dei oleum Iudæi sua perfidia nationibus reliquêre, iuxta illud: vobis oportebat primum regnum Dei prædicari, &c. Ecce conuertimur ad gentes. Itaque inquit THEOPH. impijs Iudæis gentes successêre heredes, Olei sacramentorum & Spiritus sancti. Oleum inquit Theophylactus Spiritus sancti quo inuncti sumus baptizati, qui ex nationibus sumus. (iudicium ergo Domini cum Iuda) prædicitur vniuersæ Iudææ vastitas post crucem Domini, quando Christũ, quem expectabat promissum patribus & præsignificatum

nificatum tota lege veteri recipere noluẽ runt,nec idſolum,verum alijs nationibus erant impedimento, ne illum reciperent (iuxta vias eius) vaſtabitur Iudæa vt com meruit.

Vulg.D.HIE. In vtero ſupplã tauit fratrem ſuum, & in forti tudine ſua directus eſt cũ An gelo,& inualuit ad Angelum & confortatus eſt.

Tranſla. LXX. In vtero ſupplantauit fratrem ſuum, & in labore ſuo præualuit ad Deum, præualuit cum Angelo & potentiam habuit.

Diximus quoties Propheta hiſtoriam veteris teſtamenti citat, illã citare tanquam typum rei de qua agitur, quod Propheta hoc capite agit, cum hiſtorias multas citat ex veteri teſtamento, vt eas typos eſſe oſtendat myſteriorum Chriſti, oſtendit ergo Propheta hiſtoriã totam Iacob typum fuiſſe perſecutionis Iudæorum, qua Chriſti etiam ab vtero ſunt perſecuti. Siquidem Iacob cum plãtam fratris ſui apprehendit,ac ſupplantat populum Iudæorum ſignificat,qui fratrẽ ſuum Chriſtum recens natum ſupplantare eſt conatus. Nam cum magi venere & quæſiere, vbi natus eſſet rex Iudæorum, Herodi monſtrauere patriam & ſimul cum Herode,vt aiunt,veteres patres fecerunt vt occiderẽtur pueri innocentes à bimatu & infra, vt Chriſtus puer occideretur. Ita Iacob, id eſt Iudæorum populus ſupplantare Chriſtum fratrem ſuum eſt conatus. Nam ſcripturæ canon eſt, vnũ, ſepe duas perſonas ſuſtinere. Nam Moſes ſpiritaliter pro Chriſto ponitur,aliquando pro infideli Iudaico populo. Et hoc loco Iacob pro populo Iudaico qui à Iacob ortum trahebat, & frequentiſsime pro Chriſto, qui ex eius ſemine natus eſt, ex ſacra Virgine videlicet quæ nata ex ſemine Iacob erat,& ad hoc exemplum ſequẽtia omnia interpretatur THEO. (Nam quod ſequitur, in fortitudine ſua directus eſt cum Angelo) Chriſti paſsionẽ ſignificare ait, vbi Iacob.i. populus Iudæorũ (eſt enim mos ſcripturæ Iacob & Iſrael appellare vniuerſum Iudæorum populũ) eſt directus aduerſus Angelum magni Cõſilij, id eſt aduerſum Deum, vt vertere Lxx & Elohim vtrunq; ſignificat Deum,& Angelũ & Sara, verbum Hebræum præualere ſignificat, & dirigere vt vtraque trãſlatio cum Hebræa lectione congruat:& ita Lxx vertere, prævaluit quod illa fuit hora tenebrarum, D. Hiero. reddidit directus eſt,à verbo Iaſar dirigere, quod Iudæorũ impius populus auſus regi gloriæ afferre manus. Be ono, vox Hebræa D. Hieron. tranſtulit in fortitudine ſua, quod on, fortitudo eſt,& impietas & labor, & ita Lxx vertere in labore ſuo. i. in ſuam peſtem, vel in impietate ſua: cum ergo propheta ſupra dixerit, iudicium Domino eſſe cũ Iuda, & retaliaturum Dominũ mala Iudæis,quæ ab illis acceperat,enumerat Iudæorum impietates, & hanc primã omnium, quod Chriſtum recens natum vna cum Herode extinguere ſunt conati, quẽ expectabant,& ſigna quæ acceperant loci,& oppidi vbi Dñs erat oriturus, ad inſidias Dño faciendas detorſere, vt quẽ expectaſſent tandiu, cum aduenifſet, extinguerent, quod præmonſtratũ indicat Propheta hiſtoria hac Geneſeos de qua dixi (inualuit ad Angelum & confortatus eſt) Lxx,& confortans eſt cum Angelo, & potentiam accepit: Inualuit Iacob aduerſum Angelum magni conſilij, aduerſus Chriſtum ſcilicet & confortatus eſt, fortitudinem accepit. Nam verbum Hebræum & Græcum ſignificat accipere illam poteſtatem, de qua Dominus: Non haberes vllam poteſtatem in me, &c. Ita inquit THEOPH. ſignificari Iudæos præualituros poteſtate data deſuper aduerſum Angelum magni conſilij. AVGVST. ſuper Iudicum libr.7. q.49. Iacob

Vnus ſepe duas typicè perſonas ſuſtinet.

Elohim qd.

cob inquit præualuit Angelo, Christi in firmitati, quia ita voluit, vt ab his quæ oportebat in pasione perferret. AVG. quoque contra Maximinũ Arianum lib. 3.cap.25. hunc locum sic interpretatur vt Theophylactus: vt per luctam Iacob & Angeli Christus sit figuratus: quia futurum erat vt Iacob in filijs qui crucifixere Christũ, præualuisse Christum videretur, & in filijs suis videret Christum facie ad faciem, & ait AVGVSTIN. Oseam Prophetam dicere cum Iacob Angelum & Deum fuisse luctatum: quod idem erat Deus, & Angelus magni consilij, & refellit illic hæreticum illum, qui hunc huius prophetæ locum explicabat hæreticè. AVG. contra Faustum Manichæũ lib.12.cap.26. Quis alius inquit in Angelo cum Iacob luctatus: cum sibi prępualẽtem quasi fortiorem infirmior, victus victorem partim benedicit, partim latitudinem fœmoris eius claudam reddit: nisi qui prępualere aduersus se populum Israel est passus, vt redimeret nos? quosdam qui crediderunt benedixit in eis, latitudo autem fœmoris Iacob in multitudine carnalis populi claudicauit. Hæc Augustin. Nam confessa res est in fœmore esse vim generatiuam, vim seminis, & ponitur pro posteris Iacob. Idem contra Secundinũ Manichæum lib. vno cap. 23. luctans Iacob cum Angelo, vbi futura cum carne Christi figurata est lucta populi Israel prophetice, tibi risum mouet. Et quæstionũ super Genesim lib.1.cap.85. de lapide quẽ vocauit Iacob domus Dei, prophetia est de domo Dei futura, non enim illum lapidem Deum appellat, sed domum Dei, quia in illo erat futura. Et lib. 7. quæstionum super Iudicum cap. 49. quod in Iudæis completum est, inquit, qui præualuerũt infirmitati Christi, quia ita voluit, vt ab eis, quæ oportebat pasione perferret: & ideo Iacob præualuit Angelo cum quo luctabatur. Idem Augustinus lib. 12. cap.26. Quis alius, inquit, lapis positus ad caput Iacob, vt nominatim quodammodo exprimeretur illo lapide Christus; quis alius, inquam, ille lapis est sic vnctus nisi Christus? quis enim nesciat Christũ ab vnctione nomen accepisse, quod tunc Iacob per benedictionem appellatus est Israel: amen dico vobis, inquit, Angelos Dei ascendentes & descendentes videbitis super filium hominis, vt Angeli Dei ascendentes Euãgelistæ essent, ascendẽtes ad illud: In principio erat verbum, & descendentes ad illud: verbum caro factum est. CYRILLVS lib.5. in Genesim de Iacob quando ascendimus in Bethel in domum Dei (id enim Bethel Latine sonat) illic lapidem agnoscemus illũ, qui factus est in caput anguli, hoc est Christum vnctum à patre oleo exultationis, vnctus est enim à Patre Dominus in lætitia omnium nostrum, in exultatione vniuersæ terræ, & vnctus Spiritu sancto, vt Trinitas plane illo typo sit significata, sed vt illic in typo est significata Trinitas, hic in prophetæ verbis. Et visum Deũ ait AVGVS. in forma hominis, quod futurum erat vt fieret homo, eadem pene verbis eisdem ait GREG. Nazianzenus in libro de fide Iacob (inquiens) Dominus est visus apud Oseam in Angelo & in homine vt se indicaret esse illum magni consilij Angelum, in homine vt imaginem ostenderet futuræ colluctationis cum factus homo cum filijs Iacob in pasione est colluctatus. Lectio Hebræa sic quoque verti ad verbum potest. Et in impietate sua principatus est aduersum Deum, id est, exercuit Iacob in filijs suis principatum aduersus Christũ, cum Dominus in sua pasione adductus est ad Anam & Caipham Iudæorũ principes. Vbi Iudæorum principes Christũ Dominum iudicabant vinctum. Principabantur ergo principes Iudæorum aduersus Dñm, & Christus Dñs vinctus corã illis sedentibus adstabat. Et illud quod sequitur: Inualuit ad Angelum: sic quoque potest reddi: & principatus est aduersum Angelum, id est exercuit principatum aduersum magni consilij Angelum, & potuit vel accepit potestatem, sic enim

enim vertere Lxx, quia data est Iudæorũ populo & principibus tenebrarum potestas aduersus Christum & sic interpretabimur illud nostræ vulgatæ: confortatus est, id est robur accepit, & potestatem vt hoc faceret, & permissum est in corpus Christi robur, & Christi corpus pati permissum est.

Vulg. D. HIERO. Fleuit, & rogauit eum.

Transla. LXX. Fleuerunt, & deprecati sunt me.

AVGVSTIN. tomo 4. Quæstionum super Genesim, lib. 1. quæst. 104. Quod Iacob ab illo Angelo (inquit) cui præualuit luctando, desideret benedici magna est de Christo prophetia, præualere visus est Iacob Christo per eos posteros suos qui Christum in crucem sustulere, benedicitur à Christo in suis posteris, qui credidere, & baptizati sunt. Claudicauit Iacob in latitudine fœmoris, in multitudine filiorum suorum, qui non crediderunt: & quod pauci ex posteris Iacob crediderunt, & multitudo generis Iacob non crediderit, Claudicasse dicitur in latitudine fœmoris in sui generis multitudine. Hoc latius idem AVG. contra Faustum Manichæum lib. 12. Sed magna quæstio est apud D. HIER. & THEO. cur cum Hebraicè sit: fleuit & rogauit, numero singulari, & ita omnes translatores verterint, Soli Lxx reddiderint numero multitudinis: aut quo spectarint? quid ve sibi voluerint? facilis his temporibus, mea quidẽ sententia est respõsio. Iudæi & nonnulli alij illa verba, fleuit & rogauit, ad Angelũ referunt, vt Angelus fleuerit & rogauerit Iacob, vt se dimitteret victũ iã, & superatũ. Imperitos homines: Angelus incorporeus Iacob rogat, vt se dimittat? A page hominum stultitiam: & tamen in pretio sunt. Lxx ergo, quos August. & alij patres sua translatione scripturæ lucem afferre testantur, quod interim pro translatione scripturæ paraphrasim reddant, interim commẽtariola quædam, Lxx in quã sua translatione admonẽt nos, quid hęc historia significet, & eius typum: fleuerunt, inquiũt, posteri Iacob qui me cruce affecere, egerunt pœnitentiam, & me deprecati sunt. Ita enim interpretantur hunc locũ AVG. GREG. & THEOPH. de posteris Iacob, qui crediderunt, & egerũt pœnitentiã, quod Christum cruce affecerint. Vulgatus ille canon est in scriptura totũ poni pro parte & contra vt Iacob pro parte suæ sobolis ponatur: vt supra pro perfidis Iudæis, & hoc loco pro his; qui ex eius posteris Christo credidere. Rursus canon est Augustini, solere prophetas tropicis locutionibus miscere veritatẽ, vt obscuritati troporum veritas admista lucem afferat, qua de re Quintilianus cap. de tropis vbi duplex genus allegoriæ facit, totam allegoriam & allegoriam permistam, cum pars rei significatę permiscetur allegoriæ, quo in genere inquit Quintilianus species ex accersitis verbis venit, intellectus ex proprijs, id est ex parte adiuncta rei quæ per allegoriam significabatur, ex veritate rei significatæ admixta. Hoc ergo quod prophetis tribuit Augustinus nõ solum Prophetæ faciunt, faciunt etiam Lxx frequẽter, admixto vno verbo aut duobus rei significatæ totam pandunt veritatem rei per allegoriam prædictæ. Vulgata ergo quæ Hebræam lectionem ad verbum reddit, sic explanabitur, fleuit Iacob postquam præualuit aduersus Angelum testamenti in posteris suis. TERTVLLIANVS in libro de Trinitate fol. 512. de loco illo Geneseos disputans, Homo inquit luctabatur cum Iacob si homo solitarius, quis est iste? Vnde est? quare cum Iacob luctabatur? quæ ratio contentionis istius tantæ? quare Iacob, qui ad tenendum hominem cum quo luctabatur fortior inuenitur benedictionem ab eo, quem ipse detinebat postulat, quia iam

Allegorijs interdũ admiscetur veritas.

Lux, & oriretur, nisi quia præfigurabatur contentio hæc inter Christum & filios Iacob futura, quæ in Euangelio perfecta narratur, contra Christum in quantũ homo colluctatus est Iacob & potentior est inuentus cum illum cruci suffixit, & quamuis superior damnandõ Christum repertus, eget tamen Christi misericordia & benedictione. Sed hic homo qui cũ Iacob luctatus est, non, inquit, nomen tuum vocabitur Iacob, sed Israel erit nomen tuum. Ac si Israel est homo videns Deũ, ostẽdit perspicue Dominus, quod non tantum esset homo is, cum quo luctabatur, sed & Deus. Et vt nulla esse posset dubitatio, interpretationem ipse posuit dicendo: Quia inualuisti cum Deo. Ob quam causam hic idem Iacob intelligens iam vim Sacramenti, nomen loci illius in quo colluctatus est, vocauit visionem Dei, & subiunxit causam: vidi, inquiens, Deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Vidit autem Deũ, cũ quo conlluctatus est, quasi cũ homine, sed hominem quidem, quasi victor tenuit, benedictionem autem à Deo vt inferior postulauit. Ita cum Deo, & cum homine colluctatus est, & lucta illa ibi præfigurata in Euangelio inter Christum & populum Iacob perfecta est. Hæc Tertullianus, & alij veteres quos citaui: vt appareat quam Iudaizet quorundam sententia, qui vbicunque fere de perfidis Iudæis mentio est, Iudæos laudibus in cœlum ferunt: nec vident quam suæ famæ male cõsulant, cum legentem subire possit ille versiculus: laudibus arguitur vini vinosus Homerus. Quid iniquies populus Iudaicus non populus Dei dicebatur, quid ni? Sed vbi de perfidis Iudæis mentio est, nihil est quod illos commẽdes, quos Christus Dominus, Apostoli, & Euangelistæ & vniuersa ecclesia vituperat perfidos.

Vulg. D. HIE. In Bethel inuenit eũ, ibi locutus est nobiscũ.

Transla: LXX. In domo iniquitatis inuenerunt me, vel in domo fortitudinis inuenerunt me, ibi dictum est ad ipsos.

VAtablus in illa verba capitis superioris, quæ facit huius capitis initium admonet esse ibi magnum Trinitatis vestigium, facit enim Iudos nos tanquam ineptos, vbi non comparet Trinitatis vestigiũ, ibi testatur esse Trinitatis mysterium. Hoc loco vbi Trinitas personarũ magno nitet splendore, turbat omnia malus, tamen à nimis delicatis fertur in oculis, qui fuga laboris sacrarum litterarũ mysteria vno verbo intelligere affectant; nec vident AMBRO. & alios patres testari sic perijsse Iudæos, dum quę in summa superficie scripturæ prominere videntur, consectantur: & pro poculo sapientię, qui illos imitantur, poculũ præsentissimi veneni hauriunt. THEOD. de curandis affectionibus Græcorũ hunc interpretandæ scripturæ canonem præscribit, Scripturam sacram de Deo nunquam loqui pluraliter, nisi cum sacræ triadis nobis mysteria pandit. Ergo cum de lucta Iacob cum Deo sermo sit habitus, & cum monstratum sit luctam illam passionis Christi typum fuisse, pergit dicere propheta: illic in Bethel inuenit Iacob eũ Christum, scilicet illic cognouit Christũ, cum tulit lapidem cap. 28. Geneseos, & fudit oleum desuper: lapis ille Christus erat, quem reprobauerunt ædificantes, qui factus est in caput anguli, oleum exultationis Spiritus sanctus est. Hos typos Patriarchæ nouerant, & eorum significationes quasi per manus tradebant posteris: illic ergo in Bethel intellexit Christũ Iacob & Spiritũ sanctũ, & in Bethel locutus est Iacob nobiscũ, cum tribus personis diuinis. Illa quoque verba: In Bethel inuenit eum, posses vertere, in Bethel inuenit nos: vt his de Deo pluraliter loquatur, de tribus personis, scilicet iuxta canonem Theodoreti: in Bethel inuenit nos: ibi locutus est nobiscum: & hoc ita esse intelliges ex AVG. quæstionum super Genesim lib. 1. quæst. 84. qui signum

ait in prophetia euidentissimum esse Trinitatis constitutum. Vides, inquiens, Deũ innixum scalæ, vides lapidẽ illũ Christũ esse, qui percussus virga Mosis in cruce manauit vberrimũ aquarũ fontẽ, quando eius latus lãcea perfossum manauit aquã & sanguinẽ; vnde fons patens sacramentorum in ecclesia est: oleum porroquo lapis hic inũctus est, Spiritus sanctus est. Ergo in Bethel inuenit Iacob nos, sic enim est Hebraicè, quanquã possit verti, inuenit eũ: sed magis proprie. Inuenit nos, & illic locutus est nobiscũ. Hæc omnia fuse AVGVSTINVS in Psalmo. 44. in illa verba: Propterea vnxit te Deus Deus tuus: & contra Faustum Manichæum libr. 12. capit. 26. CYRILLVS li. 1. de spiritu & littera, petra, inquit Christus est, ꝙ firmissima sit, & mutari nõ possit, nec lędi dentibus serpentis, eademque editissima, nã in terra cũ sit, ad cœlũ vsq; attollitur. Petra. n. rupes editissima est, spelũca in petra, ecclesia dicitur, in Christo. Procopi. in Gen. Vnctus est inquit lapis à Iacob, vnctus est Christus à Deo patre, & vnctus est oleo, vnctus est Spiritus sanctus, & lapis erectus est in titulum, Christus resurgens, excitatus à mortuis est in signum in quo sperantibus salus est sita. Vulgatam ergo D. Hieronym. ex translatione Lxx quæ hoc loco metaphrasis quædam est sic explanabis. In Bethel inuenit eum, Iacob; scilicet inuenit Angelum in Bethel, quod interpretantur Lxx, inuenerũt me filij Iacob, scilicet vt interpreteris in Bethel inuenit eũ, Iacob videlicet in suis posteris, inuenit eum, id est inuenit me, vt significaret Dñs Angelum quem Iacob in suis posteris inuenit ipsum Deũ esse. Vnde dissoluitur illa quæstio disputata à D. HIE. & THEOP. cur cum Hebraicè sit inuenit, Lxx pluraliter verterint, inuenerunt, nempe quod Lxx virorũ translatio metaphrasis sit in plærisque & commentarium, quasi Lxx explanent inuenit Iacob, in suis posteris eum Angelum; id est me: ait enim Dominus se fuisse illum Angelum, qui Angelus testamenti dicitur, & Angelus magni cõsilij, sic enim Christus solet nominari. Simul etiam à Lxx viris refelluntur Iudæi, & alij qui interpretantur hæc multo secus, quam veteres patres, vt non Iacob inuenerit Angelum, sed contra Angelus inuenerit Iacob: non fleuerit Iacob, sed fleuerit Angelus, non deprecatus sit Iacob Angelum, sed contra Angelus, & Deus deprecatus sit Iacob, hos omnes cõfutant Lxx qui reddũt hæc omnia verba pluraliter, vt necesse habeas referre ad filios Iacob, qui fleuerint, & deprecati sint Deũ, & inuenerint eũ cũ post eius crucẽ egerunt pœnitentiã & baptizati sunt, & inuenerũt pœnitentiã apud Dñm. Pro in Bethel dixêre Lxx in domo iniquitatis, in Hierusalẽ videlicet: vbi in crucẽ actus est Dñs: dicebatur prius Bethel, id est dom⁹ Dñi, id enim sonat vox Hebræa Bethel, post admissũ immane illud nefas in Christũ Dominũ dicta est Bethauẽ domus iniquitatis, vt in veteri testamento Bethel domus Dei dicebatur. Sed postquam sedes idololatrię est facta dicta est Bethauẽ domus iniquitatis, quod figura erat rei futuræ temporibus Christi. Ita Hierusalem olim dicta, id est visio pacis, post illud immane nefas dicitur Bethauen domus iniquitatis: aut Beth on domus iniquitatis. Ergo in domo iniquitatis, id est Hierosolymis vbi crucifixus est Dñs miraculis fulgebat Dñs in prædicatione Apostolorũ, & impios Iudęos vocabat ad pœnitentiã: & inuentus Dñs à multis, vno nãque die tria millia, altero quinq; millia ad Christũ sunt cõuersi: & ita inuẽtus est à multis Iacob posteris, quanquam præ multitudine Iudæorum infidelium à paucis fuit inuentus Dominus vt ait AVGVSTIN. in baptismo namque vox patris insonuit: Hic est filius meus dilectus: & Spiritus sanctus descendit in Dominum in figura columbæ: & prædicare Euãgelium discipuli iussi sunt in nomine patris & filij & Spiritus sancti in ea vrbe, in qua cruci suffixus erat, quę Bethon dicitur hebraicè, siue dom⁹ impietatis, siue domus

fortitudinis, vtrumque enim on, significat. Erat enim idolum nomine on, id est fortitudo, & robur, quod idololatræ dæmonem esse putabant, penes quem robur esset, & imperium. Hoc igitur dæmone expulso, cum princeps huius mundi eiectus est foras, vere facta est Hierusalé propter crucem Domini, domus fortitudinis, si modo credidisset, quod in cruce Domini omnia possumus. Sed lectio Hebræa Imsaenu, dupliciter verti potest, inuenit eum, vt transtulit D. Hieronymus: Inuenit Iacob in filijs suis eum Angelum seu Deum, de quo supra: & ita Lxx pro inuenit, reddidêre inuenerunt: vt necesse haberes referre ad filios Iacob, nec posses præpostere ad Angelum referre, potes quoque vertere, inuenit nos, vtrunque proprie, magis tamen proprie inuenit nos, vt referas ad tres personas diuinas, vt sit Iacob in filijs suis qui crediderunt inuenit nos, id est, Cognouit sacratissimæ Trinitatis mysterium; quod in noua lege explicite creditum est, & huc spectasse Lxx videntur, quamuis pro inuenit nos transtulerint inuenit me, vt ad Deum referas, Nam quæ ad Deum referuntur dicta pluraliter, vertunt semper singulariter, ne Iudæi Ptolemæo regi, & nationibus plures viderentur habere Deos, & hic Canon Lxx viris fuit obseruatissimus in vertenda scriptura, (ibi dictum est ad eos.) Hoc parum bene versum est ab interprete Latino. Ex nostra vulgata & ex lectione Hebræa mutabis in lectione græca spiritum exilem in densum & leges cum spiritu denso ἐκεῖ ἐλαλήθη πρὸς αὐτοὺς, illic sermo habitus est ad nos ipsos, quod ἑαυτοὺς pluraliter pro ratione sententię omnium personarum est, & ex Hebræa lectione, vertendum in prima persona, ibi sermo habitus est ad nos ipsos, ad triadem sacram. Nam vbi non tam planus est sensus de personarum multitudine, Lxx viri non reformidant quę de Deo dicũtur pluraliter vertere. R. Dauid hunc locum interpretatur, ibi locutus est Angelus nobiscum mecum, & cum Amos Propheta vt prædicaremus Israeli. Hunc R. Dauid Vatablus sequitur. Sed nec legitur vnquam Oseam prophetasse in Bethel, nec de missione Amos hic mentio vlla facta est. Videre hoc Rabini alij, Nam R. Adonim & R. Iona dixere manu, ad nos poni pro imo, ad eum. R. Ioseph interpretatur in manu, ad nos, Deus locutus est ad nos, ad Angelũ & ad me Oseam. Omnes hi Rabini pro nobis facere videntur, in interpretatione litterę, nam sensus non est à Iudæis petendus, & planum est Iudæos hæc pluraliter interpretari, & laborare multum quomodo possint hoc sacratissimæ Trinitatis peruertere mysteriũ.

Vulg. D. HIERO. Et Dominus, Deus exercituum Dominus, memoriale eius.

Transla. LXX. At Dominus, Deus omnipotens, erit memoriale eius.

Solent patres veteres ex huiusmodi locis, vbi terna repetio Dei fit, mysterium Trinitatis probare, vt ex hoc loco dici potest probari quo dicitur, Dominus, Deus exercituum, Dominus, præsertim cum superioribus versibus reuelari cœperit hoc mysterium, & hæc eodem spectare videantur. Sic ALEXANDER Papa, Tomo. 1. Conciliorum, Epistola 1. decretali, cum citasset illud ESAIAE Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabbaoth, subiecit, si Trinitas non est, quid sibi voluit terna illa repetitio? Si vnitas non est, quare sub terna repetitione, vnum Deum ac Dominum intimauerũt? si Trinitas nõ est, quare in ęxodo dictum est ter Domine, Domine, Domine miserator & misericors? si vnitas non est, quare cum ter dixisset, Domine, Domine, Domine, subiecit miserator, & misericors singulariter? & ad hoc exéplum

plum multos scripturæ locos citat Alexand. Papa: eisdem argumentis vtitur. 2. cõciliorũ tomo BenedictusPapa primus sua prima decretali epistola, quæ ne legenti tædium pariant, qui volet inde petet. AMBROSIVS quoque de fide lib. 2. sub finem, & de Spiritu sancto secũdo etiam lib. cap. 11. Sunt tamen nostri non pauci qui quacumque via possunt, nostra subuertere conantur, & conciliorum etiam marginibus & Sanctorum patrum scriptis glossulas adijciunt, quoties de locis scripturæ agitur, vbi ipsis videtur nominis Dei non trina esse repetitio, sed bina, & quasi de nostris maioribus triumphant quod ibi non trina nominis Dei sit repetitio, sed bina, planum est plurimis scripturæ locis bina repetitione duas personas patris & filij declarari: vt in illo. Pluit Dominus à Domino; Dixit Dominus Domino meo. Alibi etiam bina repetitione panditur Trinitatis mysterium, vt 1. Gen. cap. 1. Deus Adam in paradiso collocat, vbi Hebraicè legitur Hieoua, elohim. i. Deus Deus. quod Latine & grece verti solet Dominus Deus, & sub illa bina repetitione Trinitas significatur, quod Hebræa lectio est vt dixi Hieoua Deus, Elohim personæ diuinę, vt enim docet D. THOMAS personas diuinas Hebraicè scriptura nominat helohim: vt Græcè hypostases, Latine personas, vnde frequentissimum illud in scriptura est Hieoua Elohim quasi dicat Deus personæ diuinæ: vt in illa bina repetitione vnitas essentiæ, & personarum Trinitas significetur. Legitur ergo Geneseos primo, capit. primo, Deus Adam in paradiso collocauerat, pro quo Hebraicè est: Hieoua Elohim; Deus personæ diuinæ, vt vnitas essentiæ & personarum Trinitas significetur, & cap. 2. primo in die qua fecit Dominus cœlum & terram: Hebraicè est, Hieoua Elohim, Deus personæ diuinæ fecit: & statim: Non pluerat Dominus Deus: pro quo Hebraicè est: Hieoua Elohim: Deus personæ diuinę, & paulo post: Plantauerat Deus paradisum: pro quo etiam est Hebraicè: plantauerat Deus personæ diuinæ paradisum: quæ forma dicendi apud Mosen est vsitatissima & in bina repetitione, & verbo singulari Trinitas declaratur, & essentiæ vnitas in verbo singulari, Hieoua. i. Deus & verbum semper singulari numero enũciantur, Elohim. i. personæ diuinæ pluraliter dicuntur in hac dicendi forma. Nec verum est quod quidam, vt hoc refellãt, dicere solent: Elohim nomen esse ex eorum numero quæ pluraliter tantum declinantur, & significant vtrumque numerum singularem & pluralẽ, est Eloha, numerus singularis huius nominis & Elohim huius nominis numerus pluralis vt apud nos, Deus dij, nec inficior tamen in plurali numero significare non raro singulariter, quod personæ diuinæ idem sunt cum essentia, distinguũtur ratione. Et certe nec à Iudæis & Iudaizantibus causa vlla nisi friuola, reddi potest, cur Moses sic loquatur frequentissime: Hieoua Elohim. Deus dij vel quod vere interpretere cũ D. Tho. Deus personæ diuinæ, vt personarum Trinitas & essentiæ vnitas significetur. Nec rarum est illud Hebraicè vbi ia ia dicitur. i. Deus Deus aut potius Deus de Deo significetur. In sacris enim litteris loquitur Spiritus sanctus & in verbis singulis vt ait CHRYSO. ingẽs latet thesaurus, & in singulis litteris & syllabis. Non igitur temere Spiritus sanctus dictauit Mosi ia ia nisi vt tibi significaret illum de quo concinit Ecclesia sancta Deum de Deo, lumẽ de lumine, nec temere tibi sonat Hieoua Eloha, Deus personæ diuinæ, nisi Trinitatem personarum & essentiæ vnitatẽ. Ait ergo Propheta hoc sacræ triadis mysterium quod vsque adhuc reseraui, in ecclesia sancta futurum sempiternũ memoriale. i. articuli fidei futuri, sacri baptismatis forma: ego te baptizo in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti & in vulgata & Hebraicè est terna illa repetitio nominis Dei, de qua supra est dictum.

Elohim quomodo accipiatur.

ia, ia, Deus Deus.

Vulg. D. HIERO. Et tamen ad Deum tuum conuerteris, misericordiam & iudicium tuũ custodi, spera in Deo tuo semper.

Transla. LXX. Et tamen in Deo tuo conuerteris, misericordiam, & iudicium custodi & appropinqua ad Deum tuum semper.

THEOPHYLAC. vsque adhuc siluit, dixi enim scholia THEODORIT. loqui non raro pro Theophylacto. Prosilit nunc in medium THEOPHY. hoc loco inquiens; Propheta videtur verba facere ad Iudæos qui nondum crediderant, & erant credituri, & dicere videtur: Tu qui nunc non credis, ad Dominum conuerteris, qui est Deus tuus, nec homo tantum, vt putabas: Sed ne existimes, si credideris, te omni cura solutum esse futurum, tanquam iustificeris ex sola fide, oportet post baptismum & fidem Christi facias opera virtutum. (Spera in Deo tuo) etiam si Christum cruce affeceris agito pœnitentiam & in eo spera & saluus eris, pro (spera in Deo) Lxx dixere: appropinqua ad Deũ & saluus eris pro קוה duabus mutatis litteris legere קרב appropinqua THEOPHYLACT. Ne pecces, nam peccata nos à Deo separant, fuge peccatum, vt semper ad Deum appropinques, & adnota inquit Theophylactus, illud verbum semper; oportet enim semper vigilare, nec vllo tempore curam remittere, siquidem non est penes peccatorem, vt conuertatur cum velit, conuersio enim peccatoris Dei miserentis est. Initium nostræ conuersionis à Deo est, non à nobis: Deus namque in nobis operatur & velle & operari. Pertinet hoc maxime, inquit, ad iudices, ne pauperum misericordia diuitem iniuria afficiant, aut bonis spolient. Iudicium videtur appellare, quod Theologi nominant cognitioné & scientiam rerum vniuersalium & specialium quam prudentiam appellamus, quæ lumen vitæ est, quæ docet quæ sunt agenda, quæ vitanda, In Alcibiade priore Eubuliam hoc nominat Plato: & alibi eudoxiam, bonum consilium & rectum iudicium rerum gerendarum: tamen de 12. de Repub. & alijs locis Plato his adiungit rerum diuinarũ libro cognitioné, sine qua, vt ille putat, nec prudens quisquam esse potest, nec rerum gubernator bonus nec sibi nec alijs bene præesse. Theologi scholastici tertiam hanc partem prudentiæ esse aiunt.

Vulg. D. HIER. Canaan in manu eius statera dolosa calumniam dilexit.

Transla. LXX. Canaan in manu eius statera iniquitatis, opprimere per potentiam dilexit.

Potissima causa cur Iudęi Christo nó crediderint, auaritia fuisse dicitur, ne amitterent spes & dignitates. Iuxta illud: venient Romani, &c. & quod Christo credentes spoliabantur bonis omnibus & tradebantur ad supplicia. Amittere dignitates, opes, & imperia nolebant, inde factum est vt Christum negarint, & ad Romanos idololatras transierint, quæ causa est cur nomine idololatrarum quos imitantur, nominentur, vt hoc loco ait Theodoritus, Samaritani Bethauenitę. Ex arte nanque est, vt docet Quintilianus, vti exemplis quæ sunt audientibus magis familiaria, vt inde obscuriora melius intelligantur. Hinc alibi prophetæ perfidos Iudęos semen Canaan nominãt. Ait ergo, nó solũ Iudæi dignitates

& opes amittere nolunt,sed falsis mensuris & falsis stateris p omne nefas quærũt opes. (Dilexit calumniam) præoptaui potius calumniari Christum,& Christianos,quam opes perdere. Lxx,pro(dilexit calumniam) opprimere per potentiam dilexit,quod verbum Hebræum vtrunque significat, & sententia eodem spectat;dilexit opprimere, spoliare credentes per potentiam B. PROSPER prædictionum Dei parte 2.cap.14.sub finem, ad potentatus & imperia hæc refert,quæ Iudęi auarissimi opibus male partis quærebant. Ait B.Prosper:caueant qui has accipiunt potestates; si eas accipiunt cupiditate dominandi,non consulentis affectu,si ministrari eligũt, ac non potius ministrare, quod Dominus per Oseam increpat dicens,Canaan in manu eius statera iniustitiæ dominationem elegit:& Dominus in Euangelio, qui voluerit maior esse in vobis. Hoc quod hoc loco ait D. Prosper,eos qui imperant non sua commoda spectare debere,sed commoda eorum quos regnãt,admirabili quadam disputatione ponit ante oculos Plato. lib. de Repub.sub finem.

Vul.D.HIER.Dixit Ephraim diues effectus sum,inueni idolum mihi, omnes labores mei non inueniẽt mihi iniquitatem quam peccaui,& ego Dominus Deus tuus ex terra Ægypti adhuc, sedere te faciam in tabernaculis, sicut in diebus festiuitatis.

Transla. LXX. Et dixit Ephraim, veruntamen diues effectus sum, inueni requiem mihi, omnes labores eius non inuenientur ei, propter iniquitates in quibus peccauit, ego autem Dominus Deus tuus eduxi te de terra Ægypti, adhuc habitare faciam te in tabernaculis sicut in die festiuitatis.

EPhraim,vt ostendi,ex EVSEBIO Cæsariensi rebellis Iudæorum populus dicitur qui Christo non credidit, Dixit ergo Ephraim impius Iudæorum populus,veruntamen diues effectus sum. THEOPHY. impius Iudæorum populus in partis opibus spes suas habebat sitas,& inuenisse se requiẽ putabat occiso Christo iuxta illud,Eradamus eum de terra viuentium,non memoretur nomẽ eius vltra. THEOP. crucifixo Christo putabant Iudæi se rem factam habere:ad detu quod tradunt omnes veteres:Dominum expectasse Iudæos,dum conuerterẽtur post crucem quadraginta annos, & Iudæos multo multoque magis fuisse rebelles aduersus Dominum, & aduersus Christum eius:quod viderent se post patratum illud immane nefas aduersum Christum multo magis locupletes esse factos,non modo nullas pœnas nefarij illius flagitij dedisse, verumetiam opibus fuisse auctos.Quid ni essent?spoliabonis omnibus eos, qui Christo credidissent, quorum maximus erat numerus:quanuis si compararentur cum reliqua multitudine:quæ non credidit, numero fuere perexiguo: munierant vrbes Iudææ, potissimum Hierosolyma,adeo vt inexpugnabilis esse videretur,& putabant,inquit THEOPHY. in his sibi sitam requiẽ & refrigerium, quæ euanuere ex oculis omnia temporis momento, Nam vrbs Hierosolyma quæ viribus humanis inexpugnabilis esse videbatur vt sępe diximus, Ex Iosepho vna nocte capta est ab Idumæis sęuissimis Iudæorum hostibus, reliquo tempore belli, quot dilatum est p mẽses multos,vt miseros Iudæos indies magis ac magis renascens pœna torqueret,pugna erat cum Romanis,qui Hierosolyma ab Idumęis & ab alijs tyrannis

extorquere contendebant, & Romano Imperio adijcere. Vbi opes illę Iudæis partæ & parta imperia tantum abfuere vt requiem præberent Iudæis, vt illi putabant, vt earum causa quotidie miseri à seditiosis tyrannis torquerentur, & ab Idumæis & à militibus tyrannorũ. Cum enim intra Hierosolyma sæuiret fames, irrumpebant milites in locupletum domos, nunc vt vina raperent, modo vt framenta, postea vt alia edulia, & vno die ijdem sæpius & nunc hi postea illi, & nunquam sine miserorum cruciatu miserabili, & multo magis cum omnia erant exhausta, & nihil aut sibi aut alijs erat reliquum, putabant enim milites eos abdita & recondita habere multa & vno die miseros torquebant millies. Hęc igitur illis partis opibus parta erat requies, hoc illis partum erat refrigerium. Hæc illis attulit commoda, quod dicebant: veruntamen diues effectus sum. Dixit ergo Ephraim post peccatum illud admissum in Christum Dominum, diues effectus sum post peccatum illud quod contraxi cum dixi, hic est hæres venite occidamus eum: tantum abest vt pœnas huius flagitij dederim, & quod corruperim custodes sepulchri Domini, ne dicerent resurrexisse Dominum: tantum, inquam abest vt huius flagitij dederim pœnas vt effectus fuerim ditior & locupletior: (inueni idolum mihi) inueni Imperatorem Romanũ qui mihi perfugium est, colebatur enim pro numine Romanus Imperator: Nanque erat ille mihi semper Deus &c. Idolũ ergo erat & idololatra. Idola nanq; pro idololatris ponũtur, vt dictũ est. Pro idolo Hebraice est on, idolũ, opulentia quam etiã pro Deo colebãt nationes, & nominabãt Pluton, & dictum videtur iuxta illud Pauli: quorum Deus vẽter est: & iuxta illud: auaritia, quæ idolorũ est seruitus. Significat etiam, on, fortitudinẽ, & refrigeriũ: iuxta illud Euangelij, de eo, qui cõgregauit multa bona, & dixit animæ suæ verba Euãgelij: habes multa, &c. & ita reddidere Lxx, inueni requiẽ mihi: eo sensu quo dictũ est, (Omnes labores mei nõ inueniẽt mihi iniquitatẽ quã peccauimus. THEOPHY. putabãt Iudæi opibus partis facturos se ne darẽt pœnas immaniũ scelerũ quę fecerãt, quod Barraban Christo Domino antetulerãt, quod in crucẽ sustulerãt filiũ familias æterni patris, & putauerunt, Christi nomen esse erasuros de terra viuentiũ. Fefellit eos sua malitia, & impietas, splenduit enim crux Christi toto orbe, nec id solũ, verũ etiam vastati à Romanis illa omnia, quæ parta habebãt, amisere. Hæc fere Theophila. (Omnes labores mei non inuenient mihi) forma dicendi Hebræa, idest, nullos labores meos inuenient: facient vt nõ inueniatur mihi peccatum in Christũ, scilicet, phrasis est Hebræa, opes facient vt nulla peccata mea probentur, & metonymia qualis illa: Nũc cognoui, id est, feci te cognoscere: non inuenient mihi, id est, faciẽt ne inueniatur mihi) peccatum in filiũ familias æterni patris, Lxx pro hoc transtulere (omnes labores eius nõ inueniẽtur ei) forma dicẽdi Hebræa, id est nulli labores eius, nulla peccata eius populi Iudaici inuenientur ei, deprehẽdentur, vt pœnas luat, varietas punctorũ fecit, vt D. Hiero. verbum actiua voce legerit, Lxx passiua. Tum לי mihi, & לו, ei: non raro in se mutantur mutuo, quod altera littera ab altera sola longitudine & breuitate distant, (Propter iniquitates in quibus peccauit). putabat populus Iudaicus peccatis quæ addebat in dies magis ac magis persequẽdo infideles & cruciando, & impediẽdo prædicationẽ Euãgelicã, facturos ne in se admissa priora crimina luerẽt, Hebraice est peccatũ ꝙ peccauere, Lxx addidere propter, quod huiusmodi voculæ in Hebræa lectione solẽt addi & suppleri ꝙ sermo Hebręus concisus magnopere est: vt sit sensus putabãt crimina in Christũ admissa inueniẽda aduersus populũ Iudaicũ propter peccata, quę peccabãt ad delendã ex hominũ animis Christi memoriã (Ego Dñs eduxi te de terra AEgypti) Theoph. Ego Dñs, qui eduxi te de terra AEgy-

AEgypti per tabernacula& tẽtoria vestra vnde celebratis festa tabernaculorũ, quod per annos quadraginta habitastis in de- deserto in tabernaculis, faciam nunc vt rursum eatis captiui in omnes nationes, & pulsi patrijs sedibus habitetis in taber naculis. Varietas translationis D. Hieronimi & Lxx, nata est ex transpositione duarum litterarum, ל, & ה, idem tamen est sensus. Sed verbum Hebræum quod agnosunt Lxx, אהל, significat educere per tabernacula, eduxi te per tabernacula ex AEgypto, & reduceris captiuus in AEgyptum & in alias nationes per taber nacucula. Quod D. Hieronymus dixit sedere faciam, Lxx transtulere, habitare faciam te. Hebræum verbum vtrunque significat, & sententia est eadem.

Vulg. D. HIERO. Locutus sum super prophetas, & ego visionem multiplicaui, & in manu prophetarum assimilatus sum.

Transla. LXX. Loquar ad prophetas, & ego visiones multiplicaui, & in manu prophetarum assimilatus sum.

ET locutus sum super prophetas, & ego visionem multiplicaui.) Plato in suis dialogis non semel ex sacris litteris mutuatus videtur, vt aliquid probaturus, ab elementis illius facultatis de qua esset disputaturus, caperet initium: quod mea quidem sententia hoc loco facit Oseas, quasi dicat, tota lex vetus nostrarum rerum figura erat, idque ab initio declaratum est ipsis prophetis à Domino, & Iudęis declaratũ est à Prophetis, nam Prophetæ miracula multa edebant, vt probarent populo Iudęorum se esse Prophetas Domini, & vt suis prædictionibus propheticis pondus adderent: nec id sat fuit Domino, nisi efficeret vt Lxx, viri essent ex singulis tribubus seni, qui ab ipsis prophetis per manus acciperent explanationes prædictionum propheticarum, easque quasi per manus vsque ad aduentum Domini transmitterent: vt nos docet HILARIVS opinor in prologo in psalmos. Cum ergo Iudæi vt nos docet ORIGENES. 3. lib. contra Celsum tuerentur legem veterem, & nos riderent, quod Christo crederemus, eos increpat Dominus & elementa docet, quibus docebantur veteres, totam legem similitudines esse & typos, quibus Synagoga ad Christum ducebatur, Recencet igitur in principio historias veteris testamẽti, quæ typi erant passionis Christi, & eorum, qui post passionem Domini, Domino crediderunt. ISYCHIVS in Leuiticum lib. 2. in illa verba capitis 8. Tulit & oleum vnctionis: interpretans hunc locum ait, & ideo non per vnam imaginem, aut figuram vnam, sed per plures imagines, & figuras ait, nobis Dominum significasse ad[...]entum suum, quod voluit Dominus [...] ad[...]entum omnibus fuisse quàm n[...]tissimum. CHRYS. in cap. 1. Ioannis homilia. 14. ego visiones multiplicaui inquit, cum filius Dei in mundũ venturus esset, vera carne accepta multo ante sanctos eius ad diuinę substantię visionem varijs modis exercuit. Ergo ideo Dominus docet se multiplicauisse visiones, & prophetias, & similitudines testatur, vt omnibus ante oculos poneret aduentũ vnigeniti filij Dei, quod testatissimum apud Iudęos esse voluit, ne decipi possent, si modo animum adhibere, & mentem velint. THEOPHY. iure vestris sedibus vos expellam: iure vestras vrbes subuertã: quod per Prophetas ad vos locutus sum sæpe, sępe vos admonui, & nunquam audistis me. Loquar n[...]u t THEOPHY. idest, locutus sum: quod Hæbraice futura, & præterita pro se inuicem ponuntur. Visiones multiplicaui, prophetias per res & similitudines: vt cũ [...]

Futura & præterita [...] commu[...]

hic Propheta meretricem vxorem iubetur ducere,& rurſus mœcham vxorem ſociare ſibi imperatur. ORIGENES.1. tomo in caput.26. Geneſeos homelia. 14. In manibus,inquit,prophetarum aſsimilatus ſum, quod cum vnus ſit Dominus noſter Ieſus Chriſtus per ſubſtantiã, & filius Dei ſit homo factus,varijs typis, & figuris varijs in ſcriptura demonſtratur, Iſaac, verbi cauſa, cũ offertur in holocauſtum ipſius eſt typus, & poſtea aries, qui immolatur,& ipſe Angelus qui loquitur ad Abrahã ipſe Dominus eſt, idẽ Dominus ouis dicitur,& agnus,& ouium paſtor. Apud Eſaiã dicitur ſponſus, vt filius Dei, & ſponſa tanquam diuina ſapiẽtia: hęc Origenes. Chryſoſto. in cap.1. Ioãnis homelia.14. Ego viſiones multiplicaui, inquit, cum filius Dei in mundũ vẽturus eſſet vera carne accepta, multo ante ſanctos viros ad diuinæ ſubſtantiæ viſionẽ varijs modis exercuit.

Vulg. D. HIERO. Si Galaad idolum, ergo fruſtra erãt in Galaad boues immolantes, nam & altaria eorum quaſi acerui ſuper ſulcos agri.

Tranſla. LXX. Si non Galgala eſt nunquid & falſi erant in Galgala principes immolantes, & altaria eorum quaſi teſtudines ſuper deſertum agri.

THEOPHYLACTVS, Ego inquit, vos per prophetas admonebam, vt ſupra viſum eſt, vos autẽ ibatis ad idola, & oſtendit Dominus idola eſſe vana. Si Galaad, inquit, idolum, id eſt, imago quædam eſt, & ſimulachrum quoddam & nihil præterea: fruſtra erant, igitur qui ei ſacrificabant boues, & altaria horum ſimulachrorum quaſi acerui lapidum erant in medio agri, qui apud quoſdam ſtultos religioſi habentur. Pro idolo Hebraice eſt אָוֶן quæ vox ſonat idolum, nihil, mendacium, & ita vertere Lxx ſi Galaad nihil, vel mendacium, Si non Galgala eſt, nunquid falſi erant qui illic ſacrificabant: & altaria eius quaſi teſtudines in deſerto: quaſi cochleæ גלים aceruos ſignificat, & iuxta Lxx cochleas: quod גלל, rotari eſt, & volui: vnde cœlum,& plauſtra ab hoc verbo dicuntur, quod ſe circumagant & rotentur, vnde Lxx, galim, aceruos interpretantur. Altaria ergo idolorum ſunt quaſi teſtudines ſuper deſertum agri: quæ nihil frugis hominibus afferunt. Mihi quidem, ſi conuenienter ſuperioribus hæc ſunt explicanda, etiam hunc ſenſum hæc habere videntur: cum tam multa retulerit Dominus de reuelationibus factis per manus prophetarum, quę fuere fruſtra perfidis Iudæis, qui non recepere Chriſtum, qui prophetias ridebant, vt prodidit Ioſephus, aut malitioſa interpretatione alio deflectebant. Subicit propheta: ſi lex vetus,& ſacrificia & cerimoniæ legis veteris huc erant euaſura; vt riderentur prophetiæ,& iura Romanorum idololatrarũ eſſent ſequenda: profecto lex vetus, & ſacrificia, & cęremonię fruſtra erant: quid ni? erant enim omnia Chriſti typi, & figurę,& ſimilitudines: ſi Chriſtus nõ recipitur, quorſum boues typi Chriſti immolabantur? Nam ſine Chriſto quid eſt aries immolatum aut taurus niſi ſordes ſanguinis fimi & ſtercoris? Ergo ſi Galaad auen, vel idolum, ſi Iudęa, quæ hoc loco dicitur Galaad, id eſt aceruus teſtimoniorum de Chriſto, id enim ſonat Galaad vox Hebræa, Si galaad ergo, ſi Iudæa, quæ aceruus teſtimoniorum de Chriſto eſt, auen, nihil, vel non: ſic enim vertere Lxx, & id etiam vox Hebræa ſonat, ſi aceruus teſtimoniorum

Galaad quid.

de

de Christo fuit in vanũ(omnis enim vita & omnis lex vetus prophetia fuit Christi venturi) si hoc fuit in vanum, vel si auen fuit, id est, idolum, si populus Iudæus erat transiturus ad imperatorẽ idololatram, frustra ergo Iudæorum principes erant immolantes boues: frustra in veteri lege fiebant sacrificia, quæ omnia ideo grata erant Deo quod singula Christi erant typi & figuræ, alioqui fuissent Deo ingratissima: nisi putas Deum stercore boum, sanguine, & fimo fuisse delectatum: minime: cur ergo fiebãt? cur Deo erant gratissima? quod Christi mysteria repræsentabant. Ergo Galaad testimoniorum aceruus est. Si legas cum LXX Galgala, sordes interpretabere, stercora, animalium sordes (Si non Galgala est, si sordes, & stercora animalium non sunt, nihil illa immolata animalia significabant, sed tantum sordes erant, & stercora, quorsum synagogæ principes ea immolabant, nec enim delectatur Deus fimo, & stercore animalium.

Vul. D. HIERO. Fugit Iacob in regionem Syriæ & seruauit Israel in vxorẽ & in vxorem seruauit.

Transla. LXX. Recessit Iacob in campum Syriæ, & seruauit Israel in vxore & in vxore custodiuit.

Dixerat Dominus per hunc prophetã, se multis similitudinibus Christi mysteria repræsentasse per suos prophetas, & quædam exempla proposuit. Addit nunc eodem spectasse historiam Iacob. THEO. historia Iacob Christi typus est, inquit, qui in terram veniẽs matrimonio spiritali sibi iunxit Ecclesiã, & pro ipsa seruiuit in carne, & passionibus, & in legis mandatis, quæ obseruauit ipse, nos liberauit ex peccatis AEgypti. Ipse enim est propheta ille, de quo Moses: Prophetam suscitabit tibi Dominus. Ipse vere dignus vocari Israel, id est videns Deum, eduxit nos è tenebris huius vitæ per Lucem Euangelij, & per promissa vitæ æternæ. Seruiuit Israel in vxorẽ: Christus seruus factus est, cum esset Deus verus, primo Ecclesia sua sponsa: & in vxore seruauit, pro ecclesia seruus est factus: & pastor fuit: Ego sum, inquit, pastor bonus. Pro Lia laboriosa, id enim sonat vox hebrea, quod laborẽ exhibuit Domino Lia, id est, sinagoga, quæ lippis oculis fuit & non agnouit Dominum exceptis reliquijs, quæ saluæ factæ sunt, Et pastor fuit pro Rachel. Rachel ouis est Latine, ouis inquam illa Euangelij, quam relictis alijs Dominus quæsiturus de cœlo descendit, & suis portauit eam humeris. Rachel pulchra forma erat, Ecclesia ex gentibus pulchra erat forma: induit enim Christum, qui est ipsum pulchrum, ipsa pulchritudo. In propheta eduxit Dominus Israel de AEgypto, in propheta Mose, qui typus erat Christi qui nos ex satanæ seruitute liberauit. Seruauit Israel in vxorem, & in vxore seruauit: pro in vxorem seruauit, Chrysost. to. 3. 1141. vertisse videtur: In muliere seruatus est, vt significaretur dominum pro vxore Lia, hoc est pro synagoga custodem fuisse ouium septem annos, id est omne tempus synagogæ, quod per septenarium numerum hebdomadum omnes anni eant, & rursum, in muliere seruatus est, in Ecclesia seruatus est propter Mariam virginem: qui pastor ecclesiæ fuit pro populo fideli, & in muliere seruatus fuit populus fidelis iuxta illud: Quod Eua tristis abstulit, Tu reddis almo germine, Vitam datam per virginem gentes redẽptæ plaudite: vt primo loco Iacob pro Domino accipiatur, qui pastor fuit synagogæ per omne tempus synagogæ. 2. loco Iacob sumatur pro populo fideli, qui media sacra virgine redemptus est. Non congruit hoc in quies cum Hebræa lectione; imo maxime: puncta apud Hebræos pro vocalibus valent, & prolatione sententiæ

Lia quid.

Rach. quid

addit

addit interpres puncta, quæ vult. Hieronymus in sua vulgata addidit puncta actiua Samar custodiuit: vt esset, Custodiuit Israel pro muliere, vel pro vxore, pastor fuit pro synagoga omne tempus synagogæ. Sed possunt addi puncta passiua, vt non legatur Samar, custodiuit: sed sumar custoditus est: vt esset illud Iacob, id est, populus fidelis media Virgine sacra seruatus est id est redéptus est, vt fiat illud, quod dixi: vitã datã per virginé gentes redéptæ plaudite: quod ex sacra Virgine natus est Redemptor mundi. Sic & August. lectione. 3. in officio Mariæ mense Maio. Per fœminam mors, per fœminam vita, per Euam interitus, per Mariam salus: illa corrupta secuta est seductorem, hæc integra peperit saluatorem. Quæ res ergo quomodo verterint hæc Lxx, vtroque modo: transtulere enim per verbum mediũ vt intelligere posses actiuè vt transtulit D. Hieron. & passiue vt dicas custoditus est Iacob, scilicet, vt populus fidelis custoditus sit in Maria virgine: hoc est, redemptus media Maria Virgine: quod verbum medium Grecè actiuè & passiuè significet, quod docet Eustathius, vnde magnũ Etymologicum est totum conflatum: docet hoc inquam Eustathius in decimam octauam Odysseæ rapsodiam vbi ait: vlomenειν verbum medium passiuè, & actiuè posse significare: & subijcit: verba namque media ad vtramque partem faciunt ferè, vt significent actiuè & passiuè, custodiuit, & custoditus est vt cõgruat & illud, quod Rachel sedit super idola patris, id est occultauit patris idola, quod sacra Virgo (cuius typus erat Rachel quæ sedit super idola patris) occultauerit idola: fecerit suo sacro partu, vt omnia idola exolescerent: sic enim prædictum erat signum partus sacræ Virginis, & aduentus Mesiæ fuisse futurum, vt idola ruerent: vbi prædicatum esset Euangelium, quod factum est. Et quibus testimonijs hoc ęque bene probabitur quã Euãgelicis? Lucas capit. 9. eo quod diceretur à quibusdã quia Ioannes surrexit à mortuis: pro, quod diceretur à quibusdã, verbum medium est legomenos, quod actiuè & passiue verti potuit, dicẽs: & quod diceretur, & Ioannis. 4. scio quia Mesias venit qui dicitur Christus pro qui dicitur Græcę est legomenos, verbum medium passiue significans, & Ioannis. 9. ille homo qui dicitur Iesus, pro qui dicitur Græce est legomenos, verbum medium & passiue significat & innumera sunt huius notæ verba media quæ passiuè significant. Aug. tomo. 10. sermone. 1. in vigilia Pentecostes quod media virgine sacra redempti sumus & seruati, vbi de hac re multa dicit.

Vul. D. HIER. Ad iracundiã me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis, & sanguis eius super eum veniet, & opprobrium eius restituet ei Dominus suus.

Transla. LXX: Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis & sanguis eius super eum effudetur, opprobrium illi retribuet Dominus iuxta verbum Ephraim.

Clausula huius capitis hæc est: Cum populus Iudæorum tot prophetarum prædictionibus sit admonitus de aduentu filij Dei, tot figuris, tot typis, & omnia contempserit, & me prouocarit, tot conuitijs, morte sęuissima, passione, persecutione fidelium: sanguis eius, quem ipse sibi est imprecatus super eum veniet: & opprobria quibus Christum affecit recidenr in eius caput. Quę omnia facta leges apud Iosephum de bello Iudaico, vt centies vel hoc opere retulimus. Lxx principium capitis sequẽtis fecere finé huius capitis: & sic legere: Opprobrium illi retribuet Dominus, iuxta verbum

verbum Ephraim: quæ verba THEHOPH. siue is Theodoritus est sic interpretatur. Opprobria quæ Christo Domino ingessere Christicidæ Iudæi: Aue rex Iudæorum: Alios saluos fecit, se ipsum saluum facere non potest: & similia recident in caput eius. (Sanguis eius super eum effundetur) THEOP. verba hæc, quæ dixère: sanguis eius super nos, effundetur super caput eius populi, iuxta sermonem Ephraim, id est populi Iudaici infidelis. Diximus ex Eusebio id significare Ephraim, & qua ratione id significet. Iuxta ergo sermonem Ephraim, quem dixit in litteris Euangelicis: sanguis eius super nos, & super filios nostros recidet in caput eius populi sanguis Domini effusus à Iudæis. Et cum D. HIERON. & eo multo antiquior ORIGE. nobis fuerint authores, vt scripturæ sanctæ interpretationē Ecclesiasticā cū Hebræorum interpretatione conferremus, vt intelligeremus quam humi repant Iudæi, quam se vel digitum transuersum non attollant humo, quam omnia peruertant, & à Christo Domino auertant, vt cum impius Iudæus per scripturam sanctam peruagatur dicere possis, si aure peratt ēta excipias omnia. Singularis ferus depascitur vineam Dei) cum ergo D. Hieron. & Origenes id nobis fuerint authores, & destinarim animo id oneris subire in duodecim prophetarum enarratione, & collationem vtriusque interpretationis facere non solum sigillatim, sed etiam vniuerse & generatim, non præterendū silentio sum arbitratus, quod proxime dixi de translatione Lxx virorum, quæ ita distincta est authote THEOPHY. siue is THEODORI. est, vt plane lectionem Euangelicam personet, nostra confirmet, & constabiliat trecentis annis ante Domini aduentum in carne, refellat Iudaica, operæ pretium erit, memoria repetas, quod dictum à nobis non semel est: Ephraim, seu Ephrem authore Eusebio Cæsariensi demonstrationis Euangelicæ libro.9. demonstratione 17. in scriptura sancta pro Iudaico populo perfido, & incredulo poni. Hoc fundamento iacto, lustra tecum tacitus animo & cogitatione verba postrema capitis huius: Sanguis eius super eum effundetur, opprobrium illi retribuet Dominus iuxta verbum Ephraim, id est iuxta verbum Iudaici populi increduli: & quære q̄ verbū illud fuerit Iudaici populi increduli de sanguine effuso & succurret tibi illud: Sāguis eius sup nos & super filios nostros: vides Lxx viros sua trāslatione & distinctione nobis verba illa Euāgelica repræsentasse interpretationem Ecclesiasticā probasse, refutasse Iudaicam? vt verissime ex sententia veterum in disputatione de translationibus dixerimus trāslationem Lxx pręter alia commoda innumera quæ Ecclesiæ sanctæ suppeditant: illud non esse postremum, quod scholia sunt antiquissima trecentis annis ante Domini aduētum in carne, quę Lucem scripturę sanctæ afferunt, & Iudæos refellunt. En iam ter quaterve sua translatione in hoc propheta Ecclesiasticam interpretationem Lxx constabiliêre, refutauere Iudaicam. Nam veteres vt commentatores doctissimi & antiquissimi non solent singula persequi & explicare, vnū duosue locos enarrasse contenti vnde cęteri lucem afferant.

CAP. Osee XIII.

Vul. D. HIERO. Loquente Ephraim horror inuasit Israel, & deliquit in Baal.

Transla. LXX. Iustificationes accepit ipse in Israel & appositus est Baal & mortuus est.

DIXI hunc locum aliter fuisse distinctum à D. Hieronymo & aliter à Lxx viris, vt constat ex Theophylacto siue is Theodo-

Theodoritus est,in cuius scholijs in hoc caput ita apparet distinctus vt diximus. Fecere ergo Lxx principium capitis.13. (iustificationes accepit ipsa in Israel) THEO.siue is THEOD O. est:legem accepit Israel qua intellexit quomodo mihi oportebat seruire , ipse appositus est Baal,conuenienter tamen præcedentibus dices, (iustificatione accepit ipse) accepit legem gratiæ, quæ iustificaret: in Israel, in Christo , qui dicitur Israel in scriptura quod ab Israel secundũ humanitatem ducit Originem. Ipse tamen additus est Baal:ipse apposuit se Baal Imperatori Cæsari:cum dixit:Si hunc dimittis,non es amicus Cæsaris:& non habemus regem , nisi Cæsarem. (& mortuus est) & hęc fuit causa vastitatis Iudæorum . Iacob enim, & Israel dicitur vniuersus Iudaicus populus,quod Iacob siue Israel principium fuit gentis Iudaicæ (Baal)vox hebræa imperãtem significat, & imperatorem. Colebatur enim Romanus Imperator pro Deo , vt notum est: & idolum erat gentium quem populus Iudaicus regem sibi delegit. Verbum Hebræum חִתָּת quod D.Hiero. transtulit pauorẽ,Lxx reddidere iustificationes,quod vtrunque significaret. Timor nãque Dei est religio, iuxta illud : Sacrificium Deo spiritus contribulatus,cor contritum & humiliatũ Deus nõ despicies, & Plato in Euthyphrone religionẽ & sanctimoniã Dei timorẽ definit,vnde genus religionis est latria ἀπὸ τοῦ λίαν τρεῖν valde contremiscere metu Dei δουλία valde timere ἀπὸ τοῦ λίαν δεῖν. Ex hac Lxx interpretatione & Theophy.scholijs enarrabimus vulgatam D.Hiero.& vulgatæ distinctionem . (Loquente Ephraim)cum impius populus Iudaicus loqueretur quæ dicta sunt: Aue rex Iudęorum: Alios saluos fecit: Descendat nunc de cruce:(horror inuasit Israel)ille de quo Euangelicæ litteræ post descripta in Christum iniecta probra, subiecêre : Viso terræ motu , & his quæ fiebãt,timuerũt valde,dicẽtes: Vere filius Dei erat iste(& deliquit in Baal) & nihilominus post visa tot miracula & post visam Dñi resurrectionem,impius populus perstitit in priore sententia & pręoptauit habere regem Imperatorem Romanum, quam Deum . Et mortuus est)ideo deletus est populus Iudaicus ex vniuersa Iudæa,residui dispersi sunt per omnes gentes.

Baal quid.

Vulg. D. HIERO. Et nunc addiderunt ad peccandum, feceruntque sibi conflatile de argento suo, quasi similitudinem idolorum,factura artificum totum est , his ipsi dicunt immolate homines,vitulos adorantes.

Transla : LXX . Et nunc apposuit vt peccaret,& fecerunt sibi conflatilia ex argento suo,secundum imaginem idolorum ,opera artificum conflata eis, ipsi dicunt ,immolate homines, vituli defecerunt.

HAEc enodanda erunt cõuenienter superioribus,(& nunc addiderunt ad peccandum) persequẽdo fideles qui Christo crediderant (feceruntque sibi cõflatile de argento suo)prædictionibus de Christo Domino semper,vt adnotatũ ex sanctis patribus à nobis millies est, subiungi solet crimen idololatriæ,quod idololatria fuerit causa vt Iudęi permitterentur à Deo occæcari & non agnoscere Christum,vt vastaretur Iudæa postea,ergo fecerunt sibi conflatilia,imagines , simulachra de argento suo(quasi similitudinem idolorum)ad similitudinem idolorum(factura artificum totum est)idola nihil sunt,nisi opus artificum.(His ipsi dicunt,immolate homines. Theophylactus siue is Theodoritus est,qui Hebræorum

rum interpretationes sequitur, subijcit postea, Iudæi post Christum, sacrificabant Christi martyres, quos per omnia cruciamenta necabant, sacrificabant inquit Iudæi quia iuxta verbum Domini putabant se obsequium præstare Deo & quod defecerant vituli, diruto templo putabant se facere sacrificium gratissimum Deo quod credentes in Christum sacrificarent. Non enim poterant iuxta legem Mosis alibi sacrificare quam in templo Hierosolymitano quod dirutum erat & cum oporteret ait Theophylactus loco vitulorum quos Veneri, id est voluptati sacrificabant mactare potius prauas animi cupiditates & vitia, mactabant imaginem Dei renouatam per filium eius Iesum Christum qui hominem creauit. (His ipsi dicunt immolare homines) quoniam non potestis sacrificare sacrificia veteris legis euacuata lege veteri, inquit Theophylactus, immolate ipsos martyres qui Christi prædicant fidem, & Diuus Hieronymus translationem Lxx enarrans huc videtur allusisse (vitulos adorantes) vos qui idola coluistis & nunc adoratis principes idololatras, quod nihil est aliud quã adorare idola, Lxx pro (vitulos adorantes) vertere vituli defecere, mutatione vnius litteræ, legere enim Hebraicè pro Isaqun, Isatun. נשק osculari est & adorare נשה deficere.

Vulg. D. HIERO. Idcirco erunt quasi nubes matutina, & sicut ros matutinus præteriens, sicut puluis turbine raptus ex area, & sicut fumus de fumario.

Translatio. L X X. Id circo erunt quasi nubes matutina, & sicut ros matutinus pertransiens, sicut puluis exsufflatus ex area, sicut vapor à locustis.

IDcirco erunt quasi nubes matutina.) Quod hæc fecerunt Iudæi, inquit Theophylactus mométo temporis euanescent, & vastitatem Iudææ similibus multis Propheta expressit, quæ ad amplificandam rem multum valent, quasi nubes inquit matutina Iudæi ex Iudæa euanescent quæ orto sole statim dissoluitur, quasi ros matutinus, quasi puluis turbine raptus. Sed quod Theophyl. seu Theodoritus is est, hunc locum ad vtrũque refert ad captiuitatem decem tribuum & ad Christum, age hæc similia, quo spectent expendamus. Iudæus in Iudæa post vastitatem ab Adriano Imperatore Romano inuectam non comparuit, quod inde liquet quod lex lata est vt Iudæo esset capitale in Iudæam inferre pedem. Ex captiuitate decem tribuum in vrbibus Israel multi fuere residui, vnde postea decem tribus succreuere & temporibus Christi fuere florentissimæ. Igitur hæ similitudines ad Christi tempora spectant, ad captiuitatem decem tribuum non spectant. Euanuere ergo ex vniuersa Iudæa Iudæi omnes, vt nubes matutina, sicut ros matutinus pertransiens, sicut puluis turbine raptus ex area, sicut fumus de fumario. Pro fumario Lxx vertere locustas, hoc descrimen fecisse puncta D. Hieronymus in hunc locum docet. Esse tamen puto hunc vaporem à locustis nebulam quandam coortam, quę locustarum multitudinem consequi solet cum volant.

Vulg. D. HIERON. Ego autem Dominus Deus tuus ex terra Ægypti: & Deum absque me nescias, & saluator nõ est præter me.

Translatio. L X X. Ego autem Dominus Deus tuus firmans cœlos, ædificans

cans terram, cuius manus fecerunt exercitus ipsius & non ostendi tibi ea, vt ires post ipsa.

HAEc in lectione Hebræa non sunt, sunt auté in exemplaribus Græcis castigatioribus, & ea legit & agnoscit THEOPHYLACTVS,&interpretatur. AVGVSTIN. vero & alij patres docent ea quæ sunt apud Lxx, etiam si non sint Hebraicè in Ecclesia summam semper habuisse authoritatem, & pro scriptura sancta semper fuisse, quod per tot Iudæorum clades, tot excidia plurima ex lectione Hebræa intercidisse sit credibile, Ea sic interpretabimur. Dominus ait se fecisse cœlum, & terram & Angelos. Quanquam THEOPHYLA. siue is THEODOR. est exercitus cœlorum pro Angelis accipi posse ait: & pro stellis & astris. Mihi potius videtur pro Angelis accipi debere, vt in illo Mosis cap. 2. Geneseos: Igitur perfecti sunt cœli & terra & omnis exercitus eorum. Vbi persuasum habeo creationis Angelorum factam esse mentionem, quod quæsitum inter viros doctos & sanctos est, Cur Moses creationis Angelorum mentionem nunquam fecerit, & causantur multa. En hoc loco Angelorum creationis facta mentio est. Si quæras vnde id colligam, dicam breui: vis verbi Hebræi id cogere videtur, frequentissimum est in scriptura: Dominus Deus Sabaoth: Dominus Deus exercituum: quod plerique sanctorum Christi nomen esse volunt, vt Deus Sabaoth, Christus esse dicatur caput & Deus militiæ cœlestis, & omnis Angelorum Hierarchiæ. Idem hoc nomen Sabaoth est in illo Mosis; Perfecti sunt cœli, & terra, & omnis ornatus eorum. Nam pro omnis ornatus eorum, Hebraice est Sebaam, quod est idem nomen quod Sabaoth: excepto quod Sebaam est cum pro nomine affixo, quod Hebræi nominant tertiæ personæ pluralis: exercitus eorum siue ornatus eorum. Age, si Deus Sabaoth dicitur, non quod sit de Deus astrorum, & stellarum, (quanquam & horum quoque sit Deus) sed quod sit militię cœli Deus, & omnis Angelorum Hierarchiæ: quæso te, cur idem nomen in Mose non eodem modo interpretabere? præsertim cum vulgo credatur in Mose creationis Angelorum nullam factam esse mentionem? Sed Hieronymus inquiunt, & Lxx pro Sabaoth apud Mosem vertunt: Omnis ornatus eorum: bene est: an non ornatus cœlorum sunt Angeli, plusquam sydera, plusquam astra? Angeli nonne præsunt motui cœlorum, & syderum, & omnibus rebus, & continent hunc mundi ornatum, quem Deus continet per se & Angelorum ministerio? Ergo si Sabaoth interpretaris exercitus Angelorum, in creatione Sabaoth, eosdem exercitus Angelorum interpreteris est necesse. Nam Sebaam idem nomen est, compositum tamen cum pronomine affixo tertiæ personæ pluralis: Exercitus siue ornatus eorum, eodem modo ergo vbique interpretari quid vetat? (firmans cœlum) ego sum qui feci cœlum, & tamen cœlum pro Deo colis (& ædificans terram) ego feci terram. (Cuius manus fecerunt exercitus ipsius) Angelos, & dæmonas, & sydera (& non feci ea vt ires post ipsa) vt adorares ipsa. Hæc THEOPHYLACTVS. Addijcit tamen cœlos, id est, sanctos viros in Christo Iesu firmat & conseruat in bono, nam cœlos dici sanctos, qui templa Dei sunt, res est nota: terram autem, id est eos qui terra sunt, & sapiunt terrena, per Christum reædificat & nouam facit creaturam.

(?)

Locus Gen. 2. illustratus.

Sabaoth, quid.

Vulg. D. HIER. Ego autem Dominus Deus tuus ex terra Ægypti, Deum absque me nescies, & saluator non est præter me. Ego cognoui te in deserto in terra solitudinis iuxta pascua sua adimpleti sunt, saturati sunt, & eleuauerunt cor suum, & obliti sunt mei.

Translat. LXX. Ego autem Dominus Deus tuus eduxi te de terra AEgypti, & Deum præter me non cognosces, & saluator non est absque me, ego pascens te in solitudine, in terra inhabitabili secundum pascua sua repleti sunt in saturitate, & exaltata sunt corda eorum, propter hæc obliti sunt mei.

HAEc beneficia (inquit THEO.) contulit Deus in Iudæos, & alia innumera: pro his beneficijs Deum dereliquere, & recalcitrarunt aduersum Dominum: & rursum panibus à Deo saturati & alijs beneficijs innumerabilibus à Domino subleuati, elati insolentia sunt aduersum Dominum, & ita Rupertus hæc omnia verba Christi esse putat, nec male cohæret; iuxta illud Esaiæ: Qui loquebar, Ecce adsum. Ipse enim Christus patris verbũ in prophetis loquitur, quid autem dicit, Deum absque me nescies? quod ideo dictum est, quod voces exclusiuæ in diuinis, non excludunt essentiam, nec nomina essentialia: pro beneficijs supra dictis repudiauere ipsum Dominum, & ei antetulere Cæsarem & dixere: Non habemus regem, nisi Cæsarem.

Vulg. D. HIERO. Ego ero eis sicut leæna, sicut Pardus in via Assyriorum occurram eis sicut vrsa raptis catulis, & dirumpam interiora iecoris eorum, & consumam eos ibi quasi Leo, bestia agri scindet eos.

Transla. LXX. Ero eis quasi Panthera, & sicut Pardus per viam Assyriorũ: occurram eis sicut vrsa indigens cibo dis rumpam conclusionem cordis eorum, & deuorabunt eos ibi catuli syluarum, bestiæ agri disrumpent eos.

CYRIL. in Genesim de Beniamin agens, Seruator, inquit, in Osea se Pantheram & Pardum & vrsum nominat. Ero, inquiens, eis quasi Panthera & Pardus. CYRILLVS itaque de Beniamin signum euidentissimum Iudæorum impietatis in Christum Dominum fuit vastatio & desolatio vniuersa Iudææ, quam prædixere omnes prophetæ, cum euidens euentus & effectus est consecutus: cum omnes nationes videre miseris modis vastatos à Romanis Iudæos, euersas omnes vrbes Iudææ, vicos omnes incensos, montes & vniuersam prouintiam conflagrasse, residuas pulsos, & captiuos ductos in omnes partes terrarum, nec id solum, sed vbicumque agerent Iudæi, qui ex illa vastitate effugissent, miseris modis vastatos à nationibus, quod te docent historiæ: vt Phylon de Flacco, & eius immanitate in Iudæos, & Iosephus Iudæus, & CHRISOST. AMBROSIVS, GREGORIVS Nazianzenus Ecclesiasticæ Historiæ, qua de re dictum est alibi late, & fusè: vt appareat hoc loco vt non immerito dicat Dominus se futurum in Iudæos vt Leonem, vt Pardum,

& Pantheram, vt immanissima quæque animalia, vt eos ab impietate in Christum retraheret. Et subijcit CYRIL. Dominum appellare agriferas credentes in se ipsum per Esaiam dicens: benedicent me feræ agri, quod homines, qui viuebant ritu ferarum, & ideo feræ agri nominantur conuersi ad Dominum Sirenes nominantur, & oscines, qui Dominicas laudes suauissimis cantilenis, & voce suauissima in cœlum ferrent, facti genus Domini electum & filij Dei facti, vides ergo inquit quomodo Dominus feras agri nominet genus electum, regale sacerdotium, sirenas, & auicularum vocalissimas, quæ cócinerent laudes Domino, & suauissima voce Christi triumphos personarent, & vere inquit Cyrillus bestiæ agri fiunt, dum pugnant pro Christo, & omnia vincunt, neque est qui se illis opponat. Procopius sub finem cómētariorum in Genesin hæc verba Christi esse ait, & Christum se comparare hoc loco Leoni, & Pantheræ & vrso. ORIGENES in caput. 22. Matthæi tractatu. 20. reddit causam multis verbis cur Deus pater in litteris Euangelicis se assimilet homini, quoad ostendat se nobis in patriā sicuti est, & cur hoc loco Osee se assimilet Pantheræ Leoni, & vrso turbato? vt peccantes, inquit, faciat desistere à peccatis. D. AMBROS. in Apologia Dauid; Deus, inquit, pro nostrorum supplicio peccatorum affectum quendam ferinæ crudelitatis induit; vt qui natura pius est & misericors nostrorum scelerum atrocitate commotus assumat quandam bestiarum sæuitiam. THEOPHYLACTVS in illud Lucæ capit. 14. Homo quidam fecit cœnam magnam: Deus, inquit, quando vim suam vindicatiuam vult significare pantheram se nominat, Leonem, & vrsum, quando humanitatem hominem se appellat. GREGORIVS Nazianzenus in plagam grandinis: Legimus, inquit, Deum, qui omni animi perturbatione vacat, pardi instar ad viam Assyriorum occurrentem. Quem locum Nicetas interpretans: vis vltrix Dei intelligenda est in hac comparatione, non autem quicquam aliud ex his, quæ his bestijs sunt, quemadmodum inquit, Dominus vrsa in angustias redacta præclusosque sibi omnes exitus cernens: aut fame oppressa, incredibili quodam furore obuium quenque aggreditur; sic etiam ego faciā hostes vestros omni animorū impetu vos inuadere, nec misericordia vlla vos habebunt dignos. Age nunc expendamus hæc: comparationes vindictæ Domini & indignationis vtri captiuitati congruant magis, captiuitati decem tribuum, an captiuitati Iudæorum quæ crucem Domini est subsecuta? Post homines natos, tanta strages, tanta vastitas, incendium tantum vllius nationis nunquam fuit, quanta Iudæorum strages, quantum incendium fuit post crucem Domini, vt docet Iosephus de bello Iudaico sub Vespasiano, atqui multo fuit maior sub Adriano: vt disces ex Dione in vita Adriani, cum vniuersa Iudæa ferro & incendio absumpta est, & Iudæi omnes qui in Iudæa erant, residui ducti captiui dispersi sunt per omnes oras partesque terrarum. Huic Iudæorum stragi & vastitati congruit magis sæuitia Leonis, Pardi, & Pantheræ, quam captiuitati decem tribuum: in captiuitate decem tribuum namque Israelitæ non sunt absumpti ferro & incendio: ducti sunt captiui, & quam plurimis pepercit hostilis gladius, & quam plurimi se ex illa captiuitate subduxêre, vnde refloruêre decem tribus & succreuere quæ temporibus Christi fuere florentissimæ. (Dirumpam interiora iecoris eorum) LXX (dirumpam conclusionem cordis eorum) & consumam eos ibi quasi Leo, bestia agri scindet eos. Hæc etiam satis declarant non de captiuitate decem tribuum hæc esse dicta, cū enim ductæ sunt decē tribus in captiuitatem ad Assyrios,

non

non occurrit eis Dominus quasi vrsa raptis catulis ad dilaniandos eos, sed salui ducti sunt in captiuitatem. Tunc vere quasi vrsa raptis catulis fuit Dominus in Iudæos, cum post crucem Domini inuexit in Iudæam per Romanos vastitatem, diram famem, seditiones, omnium nationum arma, quæ sub Romanorum signis militabant, & demum Iudæos ferro & incẽdio consumpsit residuos, in omnes partes orbis dispersit: & sicubi versarentur inter nationes, aut si quo se proriperent fuga, nationum insidijs opprimebantur, & necabantur. id est, quod dixit Dominus: ero eis Pardus in via Assyriorum, id est, quocumque se fuga proripuerint, aut vbicunque fuerint, ero eis veluti Pardus, & Leo, nam Assyrij pro omni natione ponuntur per synecdochen ex vno plures, vel omnes: quod ait Quintilianus, vbiq; enim nationum insidijs nec opinantes opprimebantur miseri. Et dirumpam interiora iecoris eorum) Lxx (& dirumpam conclusionem cordis eorum) Theophylactus: hæc, inquit, faciam vt conclusum & occæcatum cor eius aperiam & ingrediar ad illos: vt verba Christi hæc sint, vt agnoscar à Iudæis. Malis enim presi Iudæorum plerique, qua causa tãta mala incurrerunt, & ad Christum cõuersi sunt. Et infra idem THEOPH. hæc eadem verba interpretans, addit, Dominus subiungit, bestia agri scindet eos, appellans bestias agri illos, qui Iudæos duxere captiuos, non solum enim in Iudæa lacerabant Iudęos, sed etiam ad se ductos cruciabãt miseris modis, & compellebãt illos malis intelligere, vnde sibi tanta fuissent mala nata, & crederent Christo. Eodem modo interpretatur R. D. clausuram cordis, pinguedinem cordis claudentem, vt non intelligant, iuxta illud Esaiæ: Impingua cor populi huius. Idẽ significant verba nostræ vulgatę, dirumpam interiora cordis eorũ, clausa scilicet vt lux Christi ad ea ingrediatur, infra idem THEOPHY. Conclusi intra corticem litteræ non poterant Christo credere, dirumpũtur hæc claustra vt appareat Christus, & ei credant. Addit THEOPH. claustra quoque nominantur dogmata philosophyca nationum & quæcunque à Christo auertebant, hæc omnia rupta sunt vt patefieret Christo aditus. CYRIL. in Genesin de Beniamin agens: bestias agri, inquit, appellat Dominus credentes, ex nationibus scilicet qui cum idololatræ essent, bestiæ agri dicebantur: sic enim fere in litteris sacris nominantur, recepta vero fide Christi iam filij Dei dicuntur, non bestiæ agri, & scindent corda Iudæorum emollita, ad lucem Euangelij recipiendã iuxta illud, scindite corda vestra, non vestimenta vestra.

Vulg. D. HIE. Perditio tua Israel, tantummodo in me auxilium tuum.

Transl. LXX. Corruptioni tuæ Israel quis auxiliabitur.

AVGVSTINVS de peccatorum meritis, & remissionibus contra Pelagianum libro secundo, capite quinto, pulchra similitudine hoc expressit: sicut, inquit, corporis oculus non adiuuatur à lumine, si oculum claudas, aut si eum à luce auertas, ita si te auertas à Deo, quod lumen est, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, aut si claudas mentis oculos, incurras in laqueos dæmonum, & peribis: si vero te conuertas ad Deum, ille tuam mentem illustrabit, & te ad se conuertet. Itaque ò Israel, perditio tua ex te est, quia te auertis à Deo, salus tua tantummodo ex me, quia conuersio ad Deum ex peccato à Deo incipiat necesse est. Salus enim nostra cũ peccamus, aut cũ sumus in peccato à Deo vocãte & sanãte est.

te est. Nam si diceremus à nobis habere principium liberationum à peccato, quod nos ipsi nos cõuerteremus ad Deũ primum hæresis esset Pelagiana; dicimus autem in manu nostra esse, vt à peccato resurgamus, quod Deus ad fores semper adstat, & pulsat, & per illum non stabit, resurrectio tamen à peccato non est à nobis primum, sed à Deo. Lxx ita vertere corruptioni tuæ Israel quis auxiliabitur? Cum discesseritis à me, scilicet quia reliquerunt Deum Israelitæ post eius crucem. Hoc axioma Theologicum est receptissimum, ore omnium Theologorum maxime detritum, quod Iudæi peruersa interpretatione peruertunt sic: sichezca, corrupit te, & subaudiũt vitulus: Israel, ò Israel qui quoniã bi, in me beezrecha, in auxilium tuum: sic Rabi Selomo, vt sit: Corrupit te vitulus Samariæ: quia nisi hoc fuisset, in me fuisset auxilium tuum, falsa & impia interpretatione, quoties enim post vitulum Samariæ misit Dominus Prophetas ad Israel, vt eos auerteret à sua impietate? Quot miracula edidit vt eos auocaret ab idololatria? vt falso dictum sit, nisi hoc fuisset, in me fuisset auxilium tuum. Sed Iudæorum interpretatio vt dictum est falsam facit & mendacem scripturam: non enim peccata nostra obstant, quantumuis tetra, & fœda, quin Dominus manus porrigat, & nos iacentes erigat: & ad se trahat. Vt mittam dicere, quod vt falsam efficiat Rabi Selomo scripturam, subaudit vocem illam, vitulus: Corrupit te, vitulus supple; & addit totam illam orationem, nisi hic fuisset: & quod sequitur, In me auxilium tuum, supple est, dicit ipse fuisset. Thargum vero vertit. Quando corrumpebatis vos domus Israel, dominatæ sunt vobis gentes, & quando reuertebamini ad legem fui in auxilio vestri. Male vos Deus perdat, Iudæi impij, per mille quingentos annos captiui estis inter nationes, & clamatis ad Deum, vt vos redimat, nec liberamini vnquam ex misera captiuitate, nec liberabimini quoad vsque ad Christum reuertamini. Falsam igitur & mendacem scripturam faciunt Iudæi sua peruersa interpretatione. Iudæi ergo, (quod Diuus Hieronymus & Lxx, nomen fecerant sichezca, perditio, siue perditioni) verbum faciunt tertiæ personæ perdidit, aut secundæ perdidisti: sed parui referebat hoc, nisi cætera peruerterent. D. igitur HIERONYMVS mirabiliter hunc locum vertit, Perditio tua Israel, tantummodo in me auxilium tuum. Recte etiam Lxx, corruptioni tuę Israel quis auxiliabitur? cum à me discesseris, scilicet putò tamen deesse totam illam orationem: Quoniam in me auxilium tuum: vt additum videatur illud à Lxx, Quis auxiliabitur, multa enim à Lxx adduntur perspicuitatis causa. Illud aduerte verissimum esse, quod dictum est à nobis non semel, ex authoritate veterum, interpretationem Iudaicam falsum & mendacem facere Deum: falsam & mendacem facere eius scripturam sacram.

Vulg. D. HIERONY. Vbi est rex tuus maxime nunc saluet te in omnibus vrbibus tuis, & iudices tuos de quibus dixisti, da mihi reges & principes, dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea.

Translatio. L X X. Vbi rex tuus stet, & saluum faciat te in cunctis vrbibus tuis, iudicet te quem dixisti: da mihi regem & principem, & dedi tibi regem in ira mea, & repressi in furore meo.

THEOPHY. videtur hæc interpretari de Cæsare, quem petiere sibi regem

gem, cum dixere: Non habemus regem nisi Cæsarem. Nam paulo infra hoc citat ex Euangelio, (vbi est rex tuus maxime nunc saluet te in omnibus vrbibus tuis) Rex ille Cæsar, quem præoptasti tibi adstet: & saluet te in omnibus vrbibus tuis, phrasis Hebræa pro, cum omnibus vrbibus tuis, quamuis tot habeas vrbes, cum enim vastata à Romanis Iudæa est post crucem Domini, erat potentissima, plurimas habebat vrbes, & munitissimas, & opulentissimas: vt in prophetam Amos dicendum est, Deo bene iuuante. Quamuis ergo munitissima & potentissima es, saluet te, & saluet reges tuos, & Iudices tuos, quos petijsti à me. Nam Vespasiani duo imperatores Romani qui vastauere Iudæam periere intra breuissimum, periere letho malo, & quotquot Ecclesiã sunt persecuti: vt in Ioelem dictum est, acerbissimas luere pœnas. Reges quoque & pótifices petebant suos potentatus à Romanis & à Romano imperatore. Quod vertit D. Hieronymus, & Iudices tuos, de quibus dixisti: reddidere Lxx, iudicet te quẽ dixisti, da mihi regẽ & principẽ. THEO. tu petijsti regem, & principẽ, hic iudicet te, & te perdat & vastet. Dixisti: non habemus regem nisi Cæsarem. Hic ergo rex quẽ præoptasti te vastet & vlciscatur te, & tuas vrbes ferro & incendio deleat. Quod enim inquit, repudiauere filium Dei, & sibi regem delegere Cæsarem: tradidit Iudæos Deus Romanorum Imperatori, & per eum regem quem sibi petiuere, Iudæos deleuit Dominus: hæc fere Theophylactus. Quod in vulgata lectione est: iudices tuos, Hebraice est שופטיך iudices tuos, si detrahas litterulam ך vertere potes: iudicet te, vlciscatur te, & vastet te, אשר, vox est indeclinabilis, quam vertere potes singulariter, & pluraliter quo velis casu, de quibus, & quem, (Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea) quod Domino Iudęi dicere poterant regem illum datum sibi à Domino esse, respondet Dominus, ita esse, sed se indignatione fecisse, & ira, vt concederet hoc illorum stultæ voluntati, vt edocti malis intelligerent Iudæi humana imperia non posse seruare quenquam, sed Dei regnum & imperiũ: hæc THEOPHY. hoc loco, inquiens, id apparuit maxime, deleuit enim Deus Iudæos per eos ipsos imperatores Romanos, quos sibi Iudæi parauerant defensores, quod Lxx translatio plane & aperte significat; nec ad captiuitatem decem tribuum, nec ad Babylonicam referri potest, in sola enim vastitate inuecta à Romanis iudicati & puniti sunt Iudęi & subuersi à Rege illo Romani imperij, quẽ sibi Iudæi regem delegerãt. AVGVST. de natura boni aduersus Manichæos nullam iniustitiam esse docet, malis regem malum à Deo dari: ait enim cap. 32. in illud: Dedi eis regem in ira mea: iniustum, inquit, non est, vt impij accipiant nocẽdi potestatem & sic bonorum patiẽtia probetur & malorum malitia puniatur. Idẽ AVGVST. contra Iulianum Pelagianum lib. 5. cap. 3. de rege Saule hoc interpretatur: Lauda, inquiens, regem Saulem quia ipse fuit pœna peccantium dicente Domino: Dedi tibi regem in ira mea: quod si ita interpretere erit typus Imperatoris Romani, quem sibi petiere regem, est enim scripturæ canon, vt quoties à Propheta aliquid ex veteri testamento citetur, intelligamus citari tanquam rei, de qua agitur. Typus illic enim præfiguratũ est, ꝙ in passione Dñi futurũ erat, cũ hominem regẽ Deo regi prętulere Iudęi.

Vulg. D. HIE. Colligata est iniquitas Ephraim & abscõditum peccatũ eius, dolores parturientis venient ei.

Translat. LXX. Synagoga iniquitatis Ephraim absconditum peccatum eius, dolores quasi parturientis venient ei.

THEOPHYLA. colligata est iniquitas, coniuratio facta est princi-

pum & sacerdotum, vt quæreretis regẽ vobis, quærentes vobis ipsis malum, quã do à me deficere parabatis ad Cæsarem, & dixistis: Non habemus regem, nisi Cæsarem: & repulistis Dei filium, regem humũcionem præoptastis habere, quã Deũ. Hęc ferme Theophylactus. Potest tamen hæc coniuratio, & colligatio iniquitatis ad consilia Iudæorum referri, Cum Matthæi. 27. Cœperunt consilia sacerdotes & seniores populi contra IESVM. de qua coniuratione Matthæi. 12. pharisæi consilia faciebant aduersus IESVM, & cap. 22. consiliũ inierunt vt caperent IESVM & similia multa, quæ in litteris Euangelicis reperies. (Dolores parturiẽtis veniẽt ei) lege Iosephũ, cũ alijs locis multis, tũ de bello Iudaico lib. 6. cap. 30. & cap. 42: quibus intelliges Iudæos præ malis quibus cincti erant fuisse attonitos, oculis captos, mentis inopes. THEOP. dolores calamitatum venere Iudæis post crucem Domini. Ephraim appellari infideles & incredulos Iudęos dictum est millies (peccatum absconditum) cauebant enim ne tumultus fieret in populo THEOPH. occultũ erat peccatum occidentiũ Dominum, plenum dolo & simulatione. Dicebant enim, secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit.

Vulg. D. HIE. Ipse filius nõ sapiens, nunc enim non stabit, in contritione filiorum.

Tran. LXX. Iste filius tuus sapiẽs, quia nunc non stabit in contritione filiorum.

IPse filius non sapiens, Lxx (Iste filius tuus sapiens) sine negatione tales varietates Hebraice sunt quamplurimæ, vbi quædam cum negatione legantur, quædam sine negatione, quæ vt concordent inter se fit facile, si alterum interroganter legas, cuius responsio est negatio. Sic THEOP. iste filius tuus sapiens? interroganter legit: cuius interrogationis responsio est, id est non sapiens. THEOP. imo stultus & insipiens populus, qui sciebat legem & prophetas, & memoria tenebat, & sapientem & prudentem eũ esse oportebat & talis videbatur, cum vere non esset sapiẽs, sed cæcus, & stultus. Nõ stabit in cõtritione filiorum.) THEO. Non stetit in Romanorũ obsidione, cum matres præ fame filios parieti allidebãt & conterent vt illorũ carnibus vescãtur, lege Iosephũ de bello Iudaico c. 21. Quod Hiero. & Lxx reddidere, nunc, Hebraice est. עת, id est tẽpus: quod argumentum est deesse Hebraice litteram vnam ה vt dictum, & cõmonstratum est in nostro Apologetico fusissimè. En translatio D. Hiero. & translatio Lxx aperte arguunt Hebraice legendũ esse עתה nunc: & non עת tempus: pro contritione Hebraicè est be misbar vt in illo Esaię cap. 66. Nũquid ego qui alios parere facio, pro parere facio est verbum hoc asbir, quod significat facio frangere aquas, quod obstetrices dicunt quebrar las aguas sub partum infantis. Potest ergo hoc etiam sic explanari: In contritione filiorum, in partu filiorum cũ pariet ecclesia filios, iuxta illud Esaiæ: Quis audiuit tale? aut quis vidit huic simile? nunquid parturiet terra in die vna? aut parietur gens simul? In hoc Ecclesiæ partu, cũ Ecclesia vno die peperit tria millia, vt leges in Apostolorum actis, in altero quinq; millia, Israel, qui primogenitus filius Dei dicebatur, non stabit, non erit, fugiet, Christo potius aduersabitur. Nõ est prætereundem silentio Lactantium de religione & sapientia lib. 4. cap. 19. hunc locũ legere mutata distinctione iuxta Lxx, vt ad Domini passionem, postea ad resurrectionem referat, & Lactantius temporibus Christi proximus erat: cũ enim templum Domini subuerueretur, sub Adriano opinor, ipse in Bythinia docebat artẽ oratoriam, vt ipse Lactãctius ait, cui de se scribenti maior habenda fides quam alij cuiquam. Eo igitur tempore castigatiora fuisse exemplaria Lxx planum est, nec in eã tantũ Iudæis & Iudaizantibus licuisse, ergo Lactãtius eo loci sic hunc locũ enarrat

lib. 5. ca. 2.

rat & citat: Hic est filius meus sapiens, propter quod nunc non resistet in cōtribulatione filiorum suorum, vt sit sensus hic est filius meus dilectus, sapiens, quip pe ipsa diuina sapientia: non resistet Iudæis, sed ad passionē se offeret, Id enim est in contribulatione filiorum, cum eū tribulabunt Iudæi, qui filij Dei vsque ad illa dicebantur. Dices nihil tale est Hebraice, muta vnam litterulam in alteram & Hebræa lectio hoc planius sonabit, si pro lo, non, legas li, mihi, vertes Hebræā lectionem: hic est filius mihi, id est filius meus, sapiens, ipsa diuina sapientia &c. vides quantula mutatione. ו. in א Hebræa lectio cum ea lectione congruat, quam citat Lactantius. Nā quod Lxx interpretatio discrepat ab hac lectione, quam citat Lactātius, Iudæi, vt dixi in nostro Apologetico libr. 2. multa in scriptura vitiarunt malitia, & negligētia, adeo vt in scriptura frequenter duplex sit lectio, vt bene exercitato homine sit opus, vt verum scripturæ sensum vtrique lectioni reddat. Non celabo tamen lectorem: THEO. non legere: filius meus: sed filius tuus: & hanc lectionem circunferre exemplaria Greca. Idem est sensus vtriusque lectionis, quod si legas, hic est filius meus: verba erant Dei patris iuxta interpretation ē Lactantij: si legas hic est filius tuus sapiēs: erunt verba prophetiæ ad ipsum Deum. Vulgata iuxta hæc sic explanabitur: ipse filius non sapiens, id est de quo Iudæi dicebant, quid hunc auditis? insanit: nunc enim non stabit, non resistet Iudęis in cō tritione filiorum: cum eum conterent & cruci affigent Iudæi, olim dicti filij, & ostendi libro 2. Apologetici personarum mutationem in Hebræa lectione esse frequentissimam.

Vulg. D. HIE. De manu mortis liberabo eos, & de morte redimam eos.

Transla. LXX. De manu inferni liberabo eos, de morte redimam illos.

EVSEBIVS Cæsariensis demonstrationis Euangelicæ lib. 4. demonstratione 12. ait, hęc verba esse Christi Domini seruatoris nostri de morte, & de inferis triumphantis, cum veterum patrum animas ab inferis eruit. De manu inferi, inquit Dominus, liberabo genus humanū, de morte redimam fidelium animas: &c. quæ eo loci adiecit EVSE. eodem modo HIER. hæc verba interpretatur. ORI. in c. 5. epist. ad Romanos interpretās hūc locū: De manu inferi eripiā eos: descēdit, inquit, Christus in infernum, vt liberaret eos, qui in sinu Abrahæ detinebantur: de quibus multa corpora sanctorum resurrexerunt cum illo ait Euangelista. Vnde illud etiam prophetæ, Ascendens in altū captiuam duxit captiuitatem. Ita Dominus per suam resurrectionem mortis regna destruxit. Nam de ipso tyranno destruendo Apostolus: Nouissimus, inquit, inimicus destruetur mors, regnum vero mortis iam destructum est, destruendus est in nouissimo, id est, in fine sæculi tyrānus, qui iam non regnat, sed regno depulsus latrocinatur, & ideo Apostolus, Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore. THEOHYLACTVS quoque in eadem sententia est, tamen vt intelligas verissime à me dictū esse cō mentarijs THEOPHY. intermista esse commētaria nescio cuius, qui magnopere Iudaizet, vsque adhuc THEOP. ad vastitatē Iudęæ retulerat omnia: ad eā inquā quæ Iudæi post Domini crucem à Romanis est importata: nūc hęc quæ plane ad resurrectionē fidelium, & ad Christi Domini resurrectionē spectant, ad Babylonios refert & ad decē tribus, & eodē retulerat multa in principio huius capitis. Postea ad Christū refert Lactātius locis citatis capite superiori, hæc verba de Christi Dñi resurrectione enarrat. Legit enim singulariter: De manu inferorū eruā eū. i. excitabo eū ab inferis, pluraliter inquies scriptū est: eruā eos, parui refert: eruā eos Christū, scilicet & sanctos patres vt significet cū Christo Dño excitādos sanctos pa

tres, nec excitandi Christum solum. Et mutatio numerorum frequens est Hebraicè: vt monstratum à me est in Apologetico.

Vulg. D. HIRO. Ero mors tua ô mors, ero morsus tuus inferne.

Translat. LXX. Vbi est causa tua mors, vbi est aculeus tuus inferne.

AVgust. contra Pelagianos hypognosticon libr. 2. in fine, Dominus in Osee Propheta morti minitans dicit, ero mors tua ò mors ero morsus tuus inferne, mors & infernus inquit in diaboli persona dicta intelliguntur, quia per ipsum delinquenti homini accedit mors, id est priuatio vitæ. Christus Dei filius mors extitit mortis; & morsus inferni, quod iustus & innocens affigi cruci passus est, & lancea transfigi, morsus ergo inferni factus est Dominus cum se ab eo tanquam escam, id est carnem suam suscipi passus est, qua non satiaretur sicut peccatoribus, sed absorberetur. Propter quod dictum est, absorpta est mors in victoriam. Ambro. fol. 156. in veteri testaméto inquit, amarus morsus est mortis. Vnde deuorauit mors præualens in nouo testamento suauis morsus est vitæ, quæ mortem deuorauit. Vnde Apostolus, deuorata est mors in victoria. EVS: Pamphili de resurrectione Domini & victoria qua mortem vicit & de suscitatione à mortuis fidelium hæc interpretatur, cum mortale hoc corpus induet immortalitatem. Eodem modo interpretatur D. Hieronymus ex D. Paulo: vt præsignificetur hoc loco Victoria qua Christus mortem vicit, & nos mortis fecit victores, cum induemur immortalitate in resurrectione mortuorum. Et subijcit: Quod Paulus de resurrectione Domini est interpretatus, nos aliter interpretari, nec possumus, nec audemus. Quod cò dixerim, quod Theophylact. siue is Theodorus, aut Theodoritus est, qui Iudaica solet consectari, ad captiuitatem Babylonicam, siue decem tribuum conatur hæc referre, quanquam postea cò regreditur, vt interpretetur eodem modo quo Hieronymus & Eusebius. Vbi est mors contentio tua, vbi est mors aculeus tuus. August. de peccatorum meritis, & remissione contra Pelagianum lib. 3. cap. 11. Aculeus mortis, inquit, quo mors facta est, peccatum est, cuius peccati punctu mortificatum est genus humanum. Hunc locum Apostoli verba declarant. Cum mortale hoc, inquit, induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est, Absorpta est mors in victoria: de resurrectione corporis agebat, cum absorbebitur mors in victoriam resurrectionis corporis. Morti ergo corporis hoc dicitur, hanc absorbebit victoriosa immortalitas: morti corporis tunc dicitur; Vbi est mors victoria tua, aut contétio, quia omnes sic viceras, vt etiam Dei filius tecum confligeret: teque nó vitádo, sed suscipiendo superaret, vicisti in morientibus, victa es in resurgentibus. (Aculeus tuus) hoc est peccatum, quo puncti & venenati sumus, vt etiam in nostris corporibus fieres tandiu, vt ea tã logo tempore possideres. Sed quid iuuat hoc? dicũt aliqui: nihil tale Hebraicè habetur, nec in nostra vulgata, quæ ad veritatem Hebraicam translata est: quasi dicant: Apostolum nos deludere, & citare quæ nusquam sunt, & AVGVS. & cæteros veteres, qui hæc ex litteris sacris citant. Minime gentium, Christus in Paulo loquitur, qui ait; An experimentum eius quæritis, qui in me loquitur Christi, Christus loquitur in Paulo, ergo quæ Paulus loquitur vera sunt; loquitur enim in Paulo ipsa veritas: nos deludere, aut fallere nullomodo potest. Quid ergo dicemus? Commonstrauimus in nostro Apologetico multa ex sacra scriptura aut malitia Iudaica, aut iudaica negligentia esse expuncta, idque testimonio veterum

rum patrum tam Græcorum, quàm Latinorum. Addidimusque demonstrationẽ quam ad oculum vocant, vt quilibet, qui sciret Hebraicè; sibi ipsi credat, & suis oculis, nec credat Iudæis, qui se diligẽtissimos semper fuisse perhibent in seruanda & scribenda scriptura. Credat potius D. CHRYSOST. qui negligentissimos Iudæos fuisse scribit in transcribenda scriptura, & seruanda. Ergo in rebus scriptis Hebraicè duobus locis verbis eisdem, si ea conferas incurret in oculos, etiam si non sis magnopere attentus, hęc malitia Iudaica, aut negligentia: cum in huiusmodi rebus in duobus locis scriptis Hebraicè verbis eisdem in altera parte reperies deesse orationem integram, quæ est in altera: verba deesse in altera, quæ in altera sunt: nec minus dicas esse sacra, quæ sunt in altera parte, etiam si in altera desint. Huius rei exempla sunt libro secundo nostri Apologetici capite. 64. vbi monstratur deesse orationes alibi, & alibi esse in rebus scriptis Hebraicè in duobus locis verbis eisdem, nec ideo minus habere fidei dicẽdæ sunt orationes, quæ sunt in altera parte scripturæ Hebraicæ, etiam si desint in altera, & ita non minus habent fidei quod desint Hebraicè, quod post Euangelium aut malitia, aut negligentia Iudaica exciderint ex lectione Hebræa, quæ sunt in litteris Euangelicis, & desunt Hebraicè, & quæ sunt Hebraicè, & desunt in litteris Euangelicis non minus fidei habere dicentur, quod vtraque à Deo sint dicta, qui loquitur in prophętis, & in litteris Apostolicis, & Euangelicis. Ergo illa: Vbi est mors contentio tua, vbi est mors aculeus tuus citata ab Apostolicis, post ipsos Apostolos malitia, aut negligentia Iudaica expuncta, quorsum minus habeant fidei, quæ Spiritus sanctus per Apostolum est locutus? Quæ rursum Hebraicè sunt illa, scilicet. Ero mors tua, ò mors, ero morsus tuus inferne, quod non citantur ab Apostolo, & sunt Hebraicè, & in vulgata D. Hieronymi quid minus fidei habent? In hoc igitur loco ex Hebræo censeo supplenda Græca, & Græca ex Hebræis. IRENAEVS. libr. tertio. capite. 38. victus erat Adam, & ablata erat ab eo omnis vita; & propter hoc victo à Christo rursus inimico, recepit vitam Adam, nouissima autem inimica euacuatur mors, quæ primum hominem possederat, inde dictum est: vbi est mors victoria tua? vbi est mors aculeus tuus? quod non poterat iuste dici, si non ille liberatus esset, cui primum dominata est mors: illius enim salus euacuatio est mortis. Domino igitur viuificante Adam, id est hominem euacuata est mors. AVGVSTI. de peccatorum meritis & remissione libro. 3. cap. 11. pro, Vbi est mors victoria tua: legit, vbi est mors contentio tua, quod apud Paulum non legerit νῖκος cũ ι id est victoria: sed νείκος, cũ ει contentio tua, & subijcit Augustinus ex Apostolo, eo absorbetur mors in victoriã, quo corruptibile & mortale hoc induit immortalitatem: & mortis aculeum peccatum fuisse ait, quo mors est facta, quod peccati punctu, aut punctione mortificatio facta sit. Quęrit rursus AVGVST. de qua morte hic mentio fiat: respondet docente Apostolo, hic de resurrectione corporis verba fieri, qua absorbebitur mors in victoriã. Idem AVGVSTINVS. in illa verba cap. 8. Euangelij Ioannis, si ergo filius vos liberauerit, Quando inquit, plena & perfecta libertas erit, quando nullæ inimicitiæ, quando dicetur, Vbi est mors contentio tua, quando non concupiscet caro aduersus spiritum, nulla erit contentio inter spiritum & carnem: cum mortale hoc induerit incorruptionem. Ergo contemptionem Augustinus nominat, illam quæ inter spiritum & carnem est, qui fomes peccati, ille veluti actus pugnæ, qui transit in baptismate reatu, manet actu: & in Epistola. 57. ad Dardanum, Renatis inquit, nobis ex aqua & Spiritu sancto condonatis nobis omnibus peccatis, tamen

manet ad exercitiũ contentio illa propter quam dicimus, Dimitte nobis, quod vincimur aliquando, vtinam non sæpissime: quoad in resurrectione dicatur: vbi est mors victoria tua, qua nos vincebas, vel pugna tua & contentio. De vtraque ergo morte dicetur non de morte corporis tantum. Declarat hoc magis AVGVS. 80. quæstionum libro. 1. quæstione. 80. disputans enim de hoc loco: mortem, inquit, significari arbitror carnalem consuetudinem, quæ resistit bonæ voluntati, ob delectationem & voluptatem. Alioqui non diceretur: vbi est contentio tua? si non resisteret, & repugnaret: hanc mortem peccato meruimus. Vbi Augustinus mortem nominat peccati fomité, quo caro concupiscit aduersus spiritum. Liberabimur, in resurrectione: cum dicetur: vbi est mors contentio tua. Igitur tota hæc lis est, vtrum apud Paulum legi debeat νῖκος, cum ι victoria, an νεῖκος, cum ει, id est cõtétio, eodé modo legit CHRYSOSTOMVS in sermone natiuitatis sancti Ioannis Baptistæ ex capit. primo Lucæ vbi verba hæc esse docet supernarum potestatum, quibus contestantur Christum mortem deuicisse, vt nos qui mortui iam olim tenebamur, immortalitaté caperemus, &c. Legit ergo CHRYSOSTOMVS vbi est mors contentio tua? AMBROS. de figura sæculi cap. 9. Mortem ne timeas, si geras Christum, in quo dicere potes: vbi est mors victoria tua, etenim cum vetus homo noster affixus est cruci, destructum est peccatum, obtusus aculeus, vacuata culpa, nũc non vetus homo in nobis, sed noua creatura, habens in se similitudinem Christi, cuius mortis similitudinis consepulti, imaginem vitæ eius assumpsimus, alas gratiæ spiritualis accepimus.

(?)

Vulg. D. HIERO. Consolatio abscondita est ab oculis meis, quia ipse inter fratres diuidet, adducet vrentem ventum Dominus, de deserto ascẽdente, & siccabit venas eius & desolabit fontem eius, ipse diripiet Thesaurum omnis vasis desyderabilis.

Transl. LXX. Consolatio absconditur ab oculis meis, quia ipse inter fratres diuidet, adducet ventum vrentem Dominum ex deserto super eos, siccabit venas eius, desolabit fontes illius, iste arefaciet terram eius, & omnia vasa desyderabilia.

Consolatio abscondita est ab oculis meis) dicendum ex CHRYS. in Amos Prophetam est: sanctos prophetas præ charitate ardentissima angi vehementer solitos ob impiorum peccata, quibus à Deo acerbissimas merentur pœnas. Dolet ergo Osee propheta, quod quamuis Christi instet aduentus, qui in scriptura consolator dicitur, iuxta illud: consolamini, consolamini popule meus Esaiæ. 40. consolatio tamen, inquit, abest ab oculis meis, quod hic vnigenitus filius Dei, alioquin paracletus & consolator, diuisurus sit inter fratres: quosdam Iudæos recipiet, quosdam excludet ab Ecclesia. Excludet incredulos, recipiet reliquias, quæ saluæ factæ sunt. Huc spectat THEOPHY. quamuis illud: diuidet inter fratres, refert ad illud Euangelicũ: gladium veni mittere in terram, vt fratré fratrem tradat. (Adducit vrentem ventũ Dominus.) Christum inquit THEOPHY. quod Deus ignis consumens est, qui consumpsit mortem ascendens de deserto, de sacra virgine, inquit, THEOPHY.

PHYL. quæ terra inuia, sine pluuia humani seminis fuit. Lege quæ scripta sunt in illa verba Esaię cap.53. sicut radix de terra sitienti, (& siccabit venas eius) fontem mortis & peccatorum nostrorum, quod significant etiam verba illa (desolabit fontem eius) (Diripiet Thesaurum omnis vasis desyderabilis) terram mortalem, carnem humani corporis sanctorum suscitabit, quæ à morte tenebantur. Sanctorum namque corpora vasa desyderabilia nominãtur. Hęc fere THEOPHYLACTVS. Eodem modo interpretatur hunc locum D. HIERON. tomo.1. ad Theodoram in epitaphio Lucinij Betici, eodem spectat in commentarijs in hunc locum.

CAP. XIIII. Osee.

Vulg. D. HIERO. Pereat Samaria quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum, &c.

PEREAT Samaria) RVPERTVS, Synagoga quę peccatum Samariæ supergressa est: dum non tantummodo scidit se à credentibus, sed etiam crucifixit filium Dei, & sitientem potauit aceto. THEOPHYLACTVS in superioribus sæpè Samariam Hierosolyma est interpretatus, quod peccatum Samarię exsuperauit. Hoc loco ad Samariam hoc retulit, non ad Hierosolyma. Sed fortasſis non est is THEOPHILACTVS, sed THEODO. vt sæpe monui. Tertullianus, cum alijs locis, tum aduersus Marcionem libro.3. capit.8. Archontas Sodomorum appellat, Esaias Iudæorum Principes, & populum Iudæorum nominant populum Gomorrhæ. Et alibi, populus, inquit, tuus Amorrhæus, & mater tua Cetæa; ob similitudinem impietatis, quibus verbis docet Tertullianus propter impietatis similitudinem Iudæorum Principes impientiſsimarum vrbium nominibus nominari: interim Sodomorum principes, interim Iudæorum populum, Gomorrhæ populum appellari, interim Amorrhæũ Cetæum. Pergit Tertullianus: sæpe AEgypti nomine totus orbis appellatur ob impietatis similitudinẽ: sic & Babylõ Roma dicitur ob similitudinẽ superbiæ, aduersus Regem Aſſyriorum, aduersus Herodem intellige ob eandem causam. Ergo iuxta hunc canonem, vt alijs locis supra dixerat THEOPHYLAC. ob impietatis similitudinem, Samariam Hierosolyma intellige. (Quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum) Christum Dominum quem cruce affecit & innumeris contumelijs (in gladio pereant) Nunquam hoc factum est: ducti siquidem captiui sunt Samaritæ cum alijs partibus decem tribuum: non sunt gladio deleti. Potuit fieri, aiunt, vt gladio delerentur: prodidit scriptura ductos fuiſſe captiuos, & ais: Potuit fieri vt delerentur gladio contra litteras sacras? Sed frequens hoc est vt Iudæi sua interpretatione faciant mendaces prophetias. Hierosolymitæ, quos appellat Samaritas, periere gladio & incendio, paruuli eorum elisi sunt, & fœtæ eorum sciſſæ sunt, vt ex Iosepho millies ostendimus (conuertere Israel ad Dominum Deum tuum) verba sunt Christi vocantis Israel ad pœnitentiam ab iniquitate quam fecerat. THEOPHYLACTVS: Aſſur non saluabit vos, nec hominum auxilia, si conuersus fueris & confeſſus toto corde IESVM CHRISTVM saluaberis, non equus te saluabit, sed fides quæ per dilectionem operatur (tollite vobiscum verba) RVPERTVS: verba confeſsionis & precum (vitulos labiorum) RVPERTVS: non tauros non victimas, sed labiorum vitulos, verba confeſsionis & laudis: quæ victimæ Deo sunt gratiſsimæ & sacrificia & victimæ. Qui verba confeſsionis

fessionis Deo redditis, audite quid Deus dicat:(sanabo contritiones eorum) RVPERTVS: verba Saluatoris hæc sunt: In gaudium conuertam eorum tristitiam; qui ad pœnitentiam contristati sunt, habentes cor contritum, & humiliatum. THEOPHYLACTVS: Christus dum signa faceret, & prodigia, sanauit eorum corpora, non sanauit eorum animas qui noluerunt credere; iuxta illud: quoties volui congregare vos sicut gallina congregat pullos suos (gratis sanabo eos) gratuita peccatorum remissione. Assur non saluabit nos: hominum inquit auxilia vos non saluabunt (super equos non ascendemus) Nec equi nos liberabunt, aut exercitus. (Nec dicemus vltra dij nostri:) nec idololatræ vltra erimus: siquidem post Christi crucem non coluêre vltra idola. (Quia eius qui in te est misereberis pupilli.) THEOPHYLACTVS: ego, inquit, Deus, qui in te habito, miserebor Israel orbatum me patre Deo vero, & orbatum meo auxilio: Pupillus enim dicitur & orphanus puer paruulus patre orbatus. (Diligam eos spontaneè) THEOPHYLAC. primo spontanee apud Lxx inquit est ὁμολόγως ἤγουν ἀναμφιλόγως ὁμοῦ πάντας, eadem ratione, citra discrimen, simul omnes: quasi dicat, se nullo discrimine habiturum eos, qui se crucifixêre, & verberibus affecere & contumelijs & eos qui se à tam nefario scelere abstinuêre, ὁμολογοῦντας τὸν χριστὸν προσδέξομαι, qui meum nomen fuerint confessi recipiam. Vulgata sic explanabitur. Diligam eos spontaneè, gratis, sponte, si conuertantur. (Ero quasi ros Israel) RVPERTVS quando Spiritus sanctus virginem sacram obumbrante verbum patris in eius vterum descendit. THEOPHYLAC. τὰς ἐμὰς εὐεργεσίας ἐπιχορηγήσω αὐτοῖς, ὡς δρόσον, καὶ ἀνθήσουσι ὡς κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν: μανθάνομεν οὖν ἐκ τούτων ὅτι πρὸς εὐωδία καὶ ἡ λευκότης τοῦ ἄνθους θαυμάζεται, πᾶσα δὲ γὰρ ψυχὴ ἀπαλλαγεῖσα τοῦ σώματος, καὶ τῆς δυσωδίας τῆς ἁμαρτίας, καὶ τοῦ ῥύπου, καὶ τὴν λαμπρὰν τοῦ βαπτίσματος περιβαλλομένη στολὴν: περὶ ἧς καὶ ὁ Ἡσαΐας φησί: ἀγαλλιάζεται ἡ ψυχή μου ἐπὶ τῷ κυρίῳ, καὶ ἐνέδυσέ με τῷ ἱματίῳ τοῦ σωτηρίου. Mea beneficia præstabo ipsis, vt rorem, & florebunt vt lilium in medio spinarum. Discimus autem ex his, præter boni odoris fragrantiam floris candorem admiratione imbuere animos. Omnis autem anima hoc corpore exuta, & fœtore, & sordibus peccati libera, & splendida, baptismatis induta stola, vndique splendet, & lucet, & gaudio exultat, vt Esaias ait, Exultauit anima mea in Domino & induit me vestimento salutaris (Germinabit Israel quasi lilium) THEOPHYLACTVS: κρίνον λαμπρότατον ἔχει τὴν εὐωδίαν, μέγεθος δὲ οὐκ ἔχει, id est Lilium candidum & splendidum habet odoris fragrantiam. magnitudinem non habet. Et infra: ὅταν ἴδῃς ἐν ἐκκλησίᾳ τινὰ βιοῦντα καλῶς, καὶ λάμπον τὸ φῶς αὐτοῦ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων κρίνον εἰπὲ, id est quando in ecclesia aliquem videris per sancte viuere, & luce virtutum splendere coram hominibus, appellato illum lilium. Et infra idem THEOPHYLACTVS: Huius instar lilij florebit Israel si Deum nouerit, & desuper descendentem rorem exceperit illum, scilicet, qui descendit sicut pluuia in vellus, erit Israel si hoc fecerit in odorem suauitatis Deo qualis Paulus fuit Christo. AMBROSIVS postrema epistola libri 3. sub finem epistolæ videtur hunc locum intellexisse de his, qui ex gentibus in ecclesiam introiêre, quod ita esse verbum illud desertum innuit, quod in scriptura pro populo gentium accipi solet. Quod desertum nullo aratro proscissum est, & nullo hominum cultu subactum, ita gentium populus nullo aratro cælesti proscissus, nulla cœlesti agricultura excultus, ait Procopius: & permissus à Domino est viuere vt vellet. Verba Ambrosij sunt:

floruit desertum, vt lilium, cum introiere electa gentium ad residuos populi, quo reliquiæ saluæ fierent per electionem gratiæ, nisi forte hic locus citatur ab AMBROSIO ex Esaia. RVPERTVS cum THEOPHYL. legit (Germinabit Israel quasi lilium) quia veri Israelitæ Apostoli non in carne sed in spiritu sanctificauerunt, imitantes lilium Christum eorum magistrum, & doctorem. (Erumpet radix eius vt Libanus.) RVPERTVS non pulchritudine solum, sed fortitudine arborum Libani montis, erant futuri, quæ arbores altissimas agunt radices. More nanque scripturę, vt à me repetitum centies est in Esaiam & alijs locis, sancti arbores amœnissimæ & proceræ atque odoratæ dicuntur: quales hoc loco Apostoli nominatur & prædicatores verbi exorti de radice Israel, id est Christi, ex cuius latere lancea suffosso Ecclesia est nata. THEOPHYLACTVS ἐμνήσθη τοῦ λιβάνου ὅτι μέγα ἐστὶ καὶ δένδρεσι κατάκοσμον εὐθέσι καὶ ῥίζας ἔχουσι, ἐκὶ μήκιστον διαρκεῖν δυναμένοις, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἐπιστραφέντων ἰσραηλιτῶν δόξα μεγάλη ἔσται καὶ διαρκης, id est hoc loco propheta mentionem Libani fecit, quod Libanus mons magnus est, & arboribus ornatissimus rectis, & radices altas habentibus, quæ possint in longissimum durare tempus: vt ostendat Israelitarum, qui ad Deum conuersi fuissent magnam fore gloriam & perpetuam. Ex infra: idem THEOPHYLACTVS: ὅταν ἴδῃς τινὰ ὑψηλά τινα φθεγγόμενον περὶ θεοῦ καὶ βαλόντα τὰς ῥίζας αὐτοῦ καὶ θειοτέρους εἶναι τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ μαθητὰς ἀποτελεῖν τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας, λίβανον αὐτὸν κάλεσον, id est, Quando videris aliquem sublimia quędam de Deo eloqui, & radices suas longe lateque fundere, & diuiniores facere sermones, & discipulos habere verbi veritatis Libanum illum nomina. (ibunt rami eius) THEOPHLACTVS κλάδοι τοῦ εὐαριστοῦντος τῷ θεῷ ἰσραὴλ οἱ ἀπόστολοι οἱ πορευθέντες μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη, id est, Rami Israel placentis Deo, Apostoli, scilicet, qui iêre ad docendas omnes nationes. (Erit quasi oliua gloria eius) THEOPHYLAC. ἀειθαλὴς δηλοῦν καὶ οὐδὲ ἐν πειρασμοῖς ξηραινόμενος ὥσπερ οὐδὲ ἡ ἐλάια ἐν χειμῶνι φυλλαβολεῖ πλὴν ἐπεὶ πολλοὶ σχῆμα μόνον ἔχουσιν ἀρετῆς, δεῖ φησὶν εἶναι καρποὺς ἐλάιαν δεῖ εἶναι κατάκαρπον μὴ πρὸς ἐπίδειξιν, οὐδὲ γὰρ ἀπορρέυυσιν αὐτῶν οἱ καρποὶ, οὐδὲ ἀπόλλυται ὁ μισθος, id est. Erit gloria eius quasi oliua semper virens, scilicet, nec in tentationibus exiccabitur, quéadmodum nec oliua hyeme amittit folia. Verum quoniam multi figuram tantum virtutis habent, oportet, inquit Oliuam esse frugiferam, fructus edere, & non esse ad ostentationem solum; non enim Oliua est frugiperda, nec decidunt Oliuæ fructus, nec perit merces colentis bona fide Deum. (Odor eius vt Libani) THEOPHYLACTVS λιβάνου εὐοσμόν τι θυμίαμά ἐστιν, ὁ γοῦν προσαγαπων ἑαυτὸν τῷ θεῷ διὰ τοῦ ἐν πνύεματι προσεύχεσθαι, ἔχει τὴν ὀσφρασίαν, ὡσ λιβάνος, id est, Libani suaue olens fragrantia est, qui enim se ipsum offert Deo, mente & spiritu orans habet fragrantiam boni odoris vt Libanus. (Conuertentur sedentes in vmbra eius) THEOPHYLACTVS (conuertentur) pœnitentiam agent, (in vmbra eius) protecti à Domino, à peccato & ab omni tribulatione seruati (sedebunt) stabilem & fixam bonorum cœlestium fruitionem habebunt. (Viuent tritico) THEOPHYLACTVS τινὰ τῶν ἀντιγράφων ἔχει, μεθυσθήσονται, id est, quædam exemplaria habent inebriabuntur, καὶ πάντων φησὶ ἀγαθῶν ἀφθονίαν ἕξουσι ζήσοντες μὲν οὖν γεννηθέντες διὰ τῆς παλινγενησίας, καὶ ὑπὸ τοῦ πνέυματος τῆς ζωῆς γενόμενοι στηριχθήσονται σίτῳ τῷ δεσποτικῷ, καὶ μεθυσθησονται ἐκ τοῦ δεσποτικοῦ αἵματος,

id est,

id est, Omniũ bonorũ abundantiã habebunt, viuent ergo regenerati per regenerationem baptismatis & nati per spiritum sanctũ confirmabuntur dominico tritico, & inebriabũtur dominico sanguine, (& erit quasi Oliua gloria eius) RVPERTVS: Oliua pacis signum est, & ita Dominus: Pacem meam do vobis, & pacem euangelizauit, pacem inter Deum & homines confirmauit, & ita à Iudæis receptus est cum palmis Oliuarum (Odor eius vt Libani (RVPERTVS: quia vnguentum effusum nomen tuum. (Conuertentur sedentes in vmbra eius) id est conuersi sedebunt in vmbra eius (Viuent tritico, & germinabunt quasi vinea) viuent grano illo frumenti ait RVPERTVS, quod cadens in terram & mortuum multum fructum attulit. (Germinabunt quasi vinea: quod Dominus dixit: ego sum vitis, & vos palmites, & Plato homines dixit esse arbores in Deo consitas, quæ Deum versus agant radices. THEOPHYLAC. ἐπεὶ καὶ ὁ κύριος ἄμπελος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ μνημονεύσεται καὶ τὸ αἷμα τῆς σαφυλῆς αἷμα αὐτοῦ γίνεται, id est, Quoniam Dominus in Euangelio vitis dicitur, & sanguis vuæ sanguis Domini fit. (Et memoriale eius) THEO. τὸ δὲ μνημόσυνον αὐτοῦ ὅτι εἶπε κύριος τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, id est, Memoriale eius quod Dominus dixit. Hoc facite in meam commemorationem. & addidit THEO. Confirmat nos Dominus tritico, vt supra dixit, & hoc loco, inebriat nos vino. Itaque habes hoc loco prædicta mysteria corporis & sanguinis domini (Ephraim quid mihi vltra idola) dixi supra centies ex EVSEBIO. Ephraim accipi frequenter pro populo incredulo Iudæorum, vt sit sensus, Post triumphum crucis ô popule Iudæorum incredule, quid vltra idola sequeris, id est imperatores idololatras Romanos, vt viam Euangelicæ prædicationis impedias. THEOPHYLACTVS τοσαύτης φησὶν ἀπολαύσας τῆς ἐμῆς κηδεμονίας καὶ χρηστότητος ὀφείλεις φεύγειν τὰ εἴδωλα, id est, Tanta mea cura & benignitate affectus, debueras tandem fugere idola: intellige idololatras imperatores. Nam post crucem Domini Iudæi nõ coluêre idola. Sed per idololatras Romanos putauit se posse vitare Domini vindictam, quod regem gloriæ cruce affecerit & mille cruciamentis, & ideo coijt cũ idololatris societatem ad prædicationem Euangelij impediendam, iuxta illud: Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ & principes conuenerunt in vnum aduersus Dominum; & aduersus Christum eius. Hoc ergo Dominus vituperat: (ego exaudiam & dirigam eum) THEO. ἐγώ εἰμι τὰ δυσχερῆ ἐπαγαγὼν, καὶ τὰ τῆς εὐφροσύνης χορηγῆσαι δυνάμενος, ὅμοιον τῷ, ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω, ταπεινοῦσται ἡ σάρξ, ἵνα ἰσχύει τὸ πνεῦμα, ταῦτα γὰρ ἀντίκειται ἀλλήλοις, διὸ καὶ παῦλος: ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. id est, Ego sum qui importo dura & difficilia, & qui læta suppeditare possum. est simile illi: Ego occidam, & ego viuere faciam. Humiliatur caro, vt robur accipiat spiritus. Hæc enim sibi mutuo opponuntur, propter quod dicebat Paulus: Quãdo infirmor, tunc potens sum. (Ego vt abietem virentem) Lxx, pro abiete vertere iuniperum, eodem sensu. THEO. ἄρκευθος φυτόν ἐστι, &c. δασὺ καὶ ἀμφιλαφές: πυφὲς νοὺς ἔχον κλάδους, καὶ ἀειθαλές, καὶ ἀκανθώδη κόμην φέρων: φισὶν οὖν: οὕτω σε πυκάσω πυκνοῖς τοῖς κλάδοις, καὶ σκεπάσω τῇ ἐμῇ βοηθείᾳ, ὥστε σε κατοικεῖν ἐν τῇ ἐμῇ βοηθείᾳ, καὶ ἐν σκέπῃ τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐ φοβηθήσει, οὔτε καύσωνά τινα, οὔτε τὰ λοιπὰ ἄκανθα δὲ πάντως ἐν παντὶ τῷ κατὰ θεὸν ζῶντι, καὶ ὁ βίος ὁ τραχὺς, καὶ ὁ κεντῶν ἡμᾶς τῇ φροντίδι τῆς ἐκεῖ κρίσεως, id est, Iuniperus arbor est densa, & rotunda, densos habens ramos, semper virens & quæ comam habeat spinosam, erit ergo Dominus: sic te ornabo densis ramis, & protegã te meo auxilio, vt tu viuas sub

auxilio

auxilio meo, & in protectione Dei cœli, & nõ timebis causoné, nec æstum, nec reliqua. Causon febris est pestifera: spina omnino est ei: qui secundum Deum volet viuere, & sic necesse est ei vita aspera, quæ pungat nos cura iudicij postremi. Theophrastus de plantis li. 3. c. 12. iuniperum arborem esse ait, cedro quam simillimam, & cedrum à quibusdam appellari, qua in re inter se differant illinc pete. Idé ait Dioscorides: excepto quod iuniperi duo facit genera, minus & maius: maius cedri genus nominat, & de iunipero, & cedro Plinius mutuatus omnia ex Theophrasto. Varinus ἄρκευθον ἀπὸ τοῦ τὴν ἀρὰν, ἢ τὴν βλάβην κεύθειν dici putat, idest Arceuthon, id est, iuniperum, sic enim appellatur græce, dictam esse à vitanda aut occultanda maledictione: & talem Dominus positurum se ait virum iustum, qui maledictionem & peccata vitet & admissa peccata occultet: iuxta illud: beatus vir cui remissæ sunt iniquitates, & cui peccata nõ imputãtur, & iuxta illud. Dic tu iniquitates tuas prior, & ego amplius memor nõ ero. Addit Variunus dici Arceuthon sic enim iuniperus græce dicitur, διὰ τὸ ἔχειν ἀκάνθας κεκρυμμένας, quod habeat occultas spinas ἐν τὴν ὀδμὴν πάντα τὰ ἑρπετὰ ἀποστρέφουσι cuius odorem omne serpentum genus aduersatur, & hoc idem ait Dioscorides opinor aut Theophrastus, & tales facit suos Dominus, quibus dedit potestatem calcandi super serpentes: & Origenes ait translationem Lxx, quanuis sit translatio & non Archetypus, talem esse vt vniuersa Ecclesia in ea expenderit verba & syllabas & litteras. Quid ni expéderit? putauit enim omnis antiquitas afflatu Spiritus sancti illam esse textam. (Ex me fructus eius inuentus est) THEO. ἐγὼ σε χορηγήσω παντὸς ἀγαθοῦ ἐπικαρπίου, καὶ ὁ καρπὸς ὁ ὀφειλόμενος σοι ἔσται ἐξ ἐμοῦ, ἐκ τοῦ χριστοῦ, δηλονότι, id est. Ego tibi præbebo omnis boni fructum, & fructus qui tibi debetur erit ex me: ex Christo, scilicet, vt hæc omnia verba sint Christi (Quis sapiens & intelligens ista, & intelligens & sciens hæc) THEO. prophetia, inquit, omnis sapientia indiget, & intellectu, vt referet occulta spiritus, & quæ obscura erant aperiet audientibus (Quia rectæ viæ Domini) addit, inquit THEO. propheta horum causam, quia rectæ viæ Domini: & ideo qui Christi viam rectam non insistunt, in scriptura Christum non inueniunt, Qui enim viam Christi non insistunt, sed peccatorũ obliquas vias, & non habent spiritum rectum in se; & si ille non adest nec intellectus, nec sapientia adest ad enarrãdam enodandam scripturã. EPIPHA. in Ancyroto hunc locum interpretatur de his, qui prophetias de Christo alio referunt, & in eis quæ maxime nos & nostram fidem constabiliunt, offendunt; nec vlla culpa inquit, in scriptis diuinis est, sed in his qui sua culpa res diuinas suo intellectu non capiunt, de quibus Epiphanius dici putat illa postrema verba prævaricatores corruent in eis. ORIGENES contra Celsum lib. 3. de hoc loco inquit: istius modi inter fideles deposcit sapiétia præditos Christi doctrina, vt vel in ænigmatibus, quæ obscuriora sunt & recondita queat eloqui: quod Osee dixit: quis sapiens, &c.

FINIS.

SALMANTICÆ.

Excudebant hæredes Matthiæ Gastij.

Anno. M.D.LXXXVI.

ADditiones ad 11. & 12. cap. Oseæ Prophetæ Authore Doctissimo Magistro Leone de Castro legi de mandato supremi senatus (quod si ex vnguibus Leonem liceat cognoscere) opus dignum authore, nil continens sacræ doctrinæ, vel aduersum, vel ab illa diuersum, præter exactam, quam affert summãque diligentiam in sacris sensibus eruendis pro Christo & Ecclesia, quod omnes (vtinam) interpretes tum æquo ferant animo, tum adsequantur, vt Ecclesiã ædificent: non in sanguinibus, vt est in Prophetis. Quare tutissimo, prelo comittentur: in Conuentu D. Philippi Mantuæ Carpentanæ ordinis D. Augustini. Anno. 1584. Die vero. 24. mensis Augusti.

F. Gabriel Pinelo.

ERRATA.

PAg. 3. col. 2. ver. 10. (inquit. lege. (inquit). p. 5. c. 1. ver. inter. Hebræorãm. l. Hebræorum & p. 8. c. 1. ver. voluũt. l. volunt. p. 9. col. 2. v. cum sursum quærite. l. sursum sunt, quærite. p. 10. col. 2. v. buum deletos. l. delectos. p. 20. col. 2. v. seri. demergerant. l. demergerent. p. 28. c. 1. v. vuis. pemnata. l. pemmata. & ver. olim. Deos. l. Deorum. & c. 2. v. duxi. vertete. l. vertere. & ver. 39. dixiisset. l. dixisset. p. 32. c. 1. v. Lxx. sedebãt. l. sedebunt. p. 40. c. 1. v. aui. affecea. l. affecere. p. 41. c. 1. v. sti. punit. l. puniti. p. 46. c. 1. v. ὦ. l. ὡς. & v. pti. fit. l. sit. p. 48. c. 2. vn. ius. victinã. l. victimam. p. 50. c. 1. v. omnia. effectus. l. affectus. p. 51. c. 1. v. tus. declinabit. l. declinauit. & c. 2. v. postea. aduersos. l. aduersus. p. 53. c. 1. v. inquit. sedebant. l. sedebunt. & ver. quos. reuocancandos. l. reuocandos. p. 56. c. 2. v. quid. tam. l. iam. p. 63. c. 2. v. fur. latrunculis. l. latrunculus. p. 69. c. 2. v. græce, & v. occultum. & ver. Hebræum. d. sunt græca verba. p. 78. c. 2. v. men. dedem. l. decem. p. 79. c. 2. v. iuxta. exemplaria. deest græcũ. p. 81. c. 1. v. deluere. l. deleuere. p. 84. c. 1. v. sunt. congabit. l. congregauit. p. 87. c. 2. v. rege. rexerat. l. rex erat. p. 90. c. 2. v. ante. Typus. l. Tyrus. p. 91. c. 1. v. po. imperatos. l. imparatos. p. 95. c. 1. v. res. l. rex. p. 98. c. 1. v. suo. producẽti. l. prũdenti. & c. 2. v. mus. legit. l. legũt. p. 99. c. v. cætera. interpretetur. l. interpretentur. p. 100. c. 1. v. est. domum in regis. l. in domum regis. p. 103. c. 1. v. cru. tum. l. tantum. p. 108. c. 2. v. sum. perderitis. l. perderetis. p. 109. c. 2. circa finem literæ hebrææ aliquot desunt. p. 110. c. 1. v. vasta. on. l. non, & v. irriuisse. l. irruisse. p. 113. c. 1. v. tiui. subuertere. l. subuerterent. p. 118. c. 1. v. quæ. funiculos. l. funiculos, & c. 2. v. la. exultans. l. exaltans. p. 120. c. 1. v. rint. vulli. l. vlli. & c. 2. v. do. l. no. p. 121. c. 2. v. ret. plumus. l. plurimis, & v. pre. Romanis l. à Romanis. p. 126. c. 2. v. exi. distinxerint. l. distinxerunt. p. 127. c. 2. v. sunt. mũdum. l. immundum. p. 130. col. 1. v. Chri. præualuisse Christum. l. præualuisse Christo. p. 136. c. 2. v. dicium. de. 12. l. 12. & v. git. dele. libro. p. 137. c. 1. v. opes. preoptaui. l. preoptauit, & v. rum. regnat. l. regat. p. 137. c. 2. v. fuisse. spolia. l. spoliabant. p. 138. c. 1. v. framenta. l. frumenta. p. 139. c. 2. v. ga. recencet. l. recenset. p. 144. c. 2. v. cles. seppeditat. l. suppeditat. p. 146. c. 1. v. mol. immolare. l. immolate. p. 147. c. 2. v. sit. fit de. l. sit Deus. p. 148. c. 2. v. tiã. residuas. l. residuos. p. 152. c. 2. v. de qua. Typus. l. agitur typus. p. 157. c. 2. v. desolab. eiusi. l. eius, ipse. p. 159. c. 1. v. ne. nos. l. vos. p. 161. c. 2. v. & quæ. erit. l. dicit.

calibrite
colorchecker CLASSIC
mm